

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

***Stan
polskiej gospodarki
żywnościowej
po przystąpieniu
do Unii Europejskiej
Raport 6 (synteza)***

nr 145

Warszawa 2009

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

**Stan
polskiej gospodarki
żywnościowej
po przystąpieniu
do Unii Europejskiej
Raport 6 (synteza)**

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

***Stan polskiej
gospodarki żywnościowej
po przystąpieniu
do Unii Europejskiej***

Raport 6 (synteza)

*Praca zbiorowa pod redakcją
prof. dr. hab. Romana Urbana*

Autorzy:

dr Piotr Chechelski

mgr Jadwiga Drożdż

prof. dr hab. Włodzimierz Dzun

mgr Agnieszka Judzińska

mgr Lucyna Mieszkowska

dr Karolina Pawlak

prof. dr hab. Walenty Poczta

dr inż. Ewa Rosiak

dr Janusz Rowiński

mgr Anna Staszczak

prof. dr hab. Roman Urban

prof. dr hab. Aldon Zalewski

mgr Danuta Zawadzka

mgr inż. Maria Zdzieborska

prof. dr hab. Wojciech Ziętara

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Warszawa 2009

Pracę zrealizowano w ramach tematu

Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa

w zadaniu *Ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do UE*

Celem pracy jest ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej i dostosowań tej gospodarki do działania na wspólnym rynku europejskim, a szczególnie ocena wpływu integracji z UE na wyniki i przemiany strukturalne rolnictwa, sytuację ekonomiczną rolników, przedsiębiorstw rolnych, na zasilanie rolnictwa w środki produkcji, na stan i przemiany polskiego przemysłu spożywczego, krajowego rynku żywności i handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi oraz na stan gospodarki żywnościowej innych krajów Unii Europejskiej.

Korekta

Joanna Gozdera

Redakcja techniczna

Leszek Ślipki

Projekt okładki

AKME Projekty Sp. z o.o.

ISBN 978-83-7658-057-9

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

– Państwowy Instytut Badawczy

00-950 Warszawa, ul. Świętokrzyska 20, skr. poczt. nr 984

tel.: (0-22) 50 54 444

faks: (0 22) 50 54 636

e-mail: dww@ierigz.waw.pl

<http://www.ierigz.waw.pl>

Spis treści

Wstęp	7
<i>prof. dr hab. Roman Urban</i>	
1. Wpływ integracji z UE na sytuację strukturalną, produkcyjną i ekonomiczną polskiego rolnictwa	9
<i>prof. dr hab. Walenty Pocza</i>	
1.1. Wstęp	9
1.2. Przemiany strukturalne w rolnictwie polskim	10
1.2.1. Zasoby i nakłady czynników produkcji oraz relacje między nimi	10
1.2.2. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych	14
1.2.3. Struktura gospodarstw rolnych według wielkości ekonomicznej	21
1.2.4. Zmiany strukturalne w zakresie skali wytwarzania w gospodarstwach rolnych ..	26
1.3. Zmiany w wolumenie produkcji i dochodach rolniczych	30
1.3.1. Zmiany produkcji i dochodów w ujęciu sektorowym	30
1.3.2. Zmiany produkcji i dochodów w ujęciu mikroekonomicznym	39
1.4. Wnioski	45
2. Stan dostosowań polskiego rolnictwa do integracji z Unią Europejską	48
<i>prof. dr hab. Wojciech Ziętara</i>	
2.1. Wprowadzenie	48
2.2. Zmiany w strukturze gospodarstw rolnych w Polsce w latach 2002-2007	48
2.3. Powierzchnia i struktura gospodarstw w Polsce na tle wybranych krajów Unii Europejskiej	52
2.4. Zmiany w organizacji i poziomie produkcji rolniczej	56
2.5. Sytuacja dochodowa rolnictwa i rolników w latach 2004-2008	61
2.6. Poziom i skuteczność oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej na przemiany strukturalne w rolnictwie i jego dostosowanie do integracji z Unią Europejską	65
2.7. Wnioski	74
3. Sytuacja ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstw rolnych po wejściu do Unii Europejskiej	75
<i>prof. dr hab. Włodzimierz Dzun, mgr inż. Maria Zdzieborska</i>	
3.1. Wstęp	75
3.2. Produkcyjne przedsiębiorstwa rolne	75
3.3. Usługowe przedsiębiorstwa w rolnictwie	81
4. Wpływ integracji z Unią Europejską na zasilanie rolnictwa środkami produkcji	86
<i>prof. dr hab. Aldon Zalewski</i>	
5. Wpływ integracji z Unią Europejską na polski przemysł spożywczy	95
<i>prof. dr hab. Roman Urban</i>	
5.1. Rozwój przemysłowej produkcji żywności i napojów	95
5.2. Stan ekonomiczny przemysłu spożywczego	104
5.3. Przemiany strukturalne	111

6. Popyt na żywność po integracji Polski z Unią Europejską.....	116
<i>dr inż. Ewa Rosiak</i>	
6.1. Spożycie żywności	116
6.2. Spożycie żywności w Polsce na tle Unii Europejskiej	120
6.3. Konkluzje.....	122
7. Wpływ integracji z Unią Europejską na handel zagraniczny	
artykułami rolno-spożywczymi.....	123
<i>dr Janusz Rowiński</i>	
7.1. Uwagi wstępne	123
7.2. Handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi w okresie członkostwa.....	126
7.3. Pozycja Polski jako eksportera artykułów rolno-spożywczych na jednolitym rynku europejskim.....	133
7.4. Uwagi końcowe	136
8. Analiza i model rozwoju handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi	138
<i>dr Karolina Pawlak</i>	
8.1. Wstęp.....	138
8.2. Metoda badań	139
8.3. Stan i perspektywy rozwoju handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi ...	143
8.4. Stan i przewidywane zmiany w poziomie konkurencyjności.....	148
8.5. Podsumowanie.....	154
9. Gospodarka żywnościowa w Unii Europejskiej	155
<i>mgr Agnieszka Judzińska</i>	
9.1. Produkcja sektora rolno-spożywczego	155
9.2. Ceny w sektorze rolno-spożywczym.....	162
9.2.1. Ceny podstawowych produktów rolnych.....	162
9.2.2. Ceny żywności	165
9.3. Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi	168
9.4. Podsumowanie.....	171
10. Ocena stanu dostosowań polskiej gospodarki żywnościowej	
do integracji z Unią Europejską. Konkluzje i wnioski	173
<i>prof. dr hab. Roman Urban, dr Piotr Chechelski</i>	
Załącznik 1. Publikacje wyników zadania „Ocena stanu polskiej gospodarki	
żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej”	190
Aneks statystyczny	199

Wstęp

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy kończy realizację Programu Wieloletniego pt. „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”. Dotyczy to także zadania pt. „Ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej”, realizowanego w temacie pt. „Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa”. Realizując to zadanie, prowadzono bieżący monitoring, analizy i oceny zmian w polskiej gospodarce żywnościowej w kolejnych latach po przystąpieniu do UE, których wyniki opublikowano:

- w pięciu raportach pt. *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, nr 1, 2, 3, 4, 5 wydanych w serii Program Wieloletni 2005-2009: 2005 rok, nr 1 i nr 19, 2006 rok, nr 45, 2007 rok, nr 69 (także w języku angielskim nr 69.1) i 2008 rok, nr 109;
- w 2 raportach problemowych: *Stan głównych działów gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Sektor zbożowy, mięsny i napojów*, seria Program Wieloletni 2005-2009, 2006 rok, nr 25 oraz *Wpływ integracji z Unią Europejską na polską gospodarkę żywnościową*, seria Program Wieloletni 2005-2009, 2008 rok, nr 90.

Wyniki realizacji zadania były przedmiotem konferencji międzynarodowej pt. „Zmiany w sektorze żywnościowym po rozszerzeniu UE” (także publikacja pod tym samym tytułem, seria Program Wieloletni 2005-2009, 2007 rok, nr 57 i w języku angielskim nr 57.1) oraz były upowszechniane w 54 artykułach i 26 referatach, wygłoszonych na konferencjach krajowych i zagranicznych¹.

Przedstawiany raport kończy realizację zadania 4001 pt. „Ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej”. Jest to kompleksowa ocena pięciu lat działania naszej gospodarki żywnościowej po wejściu do UE, składająca się z 10 rozdziałów, analizujących kolejno:

- Rozdz. 1. Wpływ integracji z UE na sytuację strukturalną, produkcyjną i ekonomiczną polskiego rolnictwa (autor: prof. dr hab. Walenty Poczta);
- Rozdz. 2. Stan dostosowań polskiego rolnictwa do integracji z Unią Europejską (autor: prof. dr hab. Wojciech Ziętara);

¹ Pełen wykaz publikacji przedstawiających wyniki realizacji zadania 4001 pt. „Ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej” zawiera załącznik 1.

- Rozdz. 3. Sytuacja ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstw rolnych po wejściu do Unii Europejskiej (autorzy: prof. dr hab. Włodzimierz Dzun, mgr inż. Maria Zdzieborska);
- Rozdz. 4. Wpływ integracji z Unią Europejską na zasilanie rolnictwa środkami produkcji (autor: prof. dr hab. Aldon Zalewski);
- Rozdz. 5. Wpływ integracji z Unią Europejską na polski przemysł spożywczy (autor: prof. dr hab. Roman Urban);
- Rozdz. 6. Popyt na żywność po integracji Polski z Unią Europejską (autor: dr Ewa Rosiak);
- Rozdz. 7. Wpływ integracji z Unią Europejską na handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi (autor: dr Janusz Rowiński);
- Rozdz. 8. Analiza i model rozwoju handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi (autor: dr Karolina Pawlak);
- Rozdz. 9. Gospodarka żywnościowa w Unii Europejskiej (autor: mgr Agnieszka Judzińska);
- Rozdz. 10. Ocena stanu dostosowań polskiej gospodarki żywnościowej do integracji z Unią Europejską. Konkluzje i wnioski (autorzy: prof. dr hab. Roman Urban, dr Piotr Chechelski).

Rozdział 10. jest próbą syntezy wyników pięciu lat monitorowania i analiz głównych członów polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej, obejmującą:

- identyfikację zmian tej gospodarki wywołanych procesami integracji z UE,
- ocenę stanu poszczególnych części gospodarki żywnościowej po pięciu latach integrowania z Unią Europejską,
- wskazanie zagrożeń dla polskiego sektora rolnego, które ujawniły się w okresie integrowania z UE oraz pod wpływem procesów globalizacji i światowego kryzysu gospodarczego.

Raport o stanie polskiej gospodarki żywnościowej uzupełnia aneks statystyczny, zawierający podstawowe dane o rozwoju rolnictwa, przemysłu spożywczego i ich otoczenia w okresie integrowania z Unią Europejską.

1. Wpływ integracji z UE na sytuację strukturalną, produkcyjną i ekonomiczną polskiego rolnictwa

1.1. Wstęp

Skutki Wspólnej Polityki Rolnej UE można obserwować w wielu obszarach i badać je w wielu przekrojach analitycznych. W związku z tym, że rolnictwo to przede wszystkim sfera realna gospodarki, rodzi się pytanie o wpływ integracji na wyniki produkcyjne i ekonomiczne rolnictwa. Zmiana otoczenia instytucjonalnego i ekonomicznego rolnictwa, zmiany wyników produkcyjnych i ekonomicznych rolnictwa oraz wsparcie o charakterze strukturalnym dla sektora rolnego winny skutkować bardziej trwałymi przemianami, które zwykle określa się zmianami strukturalnymi. Pomiedzy zmianami w wynikach produkcyjnych, uzyskiwanymi rezultatami ekonomicznymi a przemianami strukturalnymi zachodzi ścisły związek, który zwykle ma charakter pozytywny. Stąd też analizę skutków integracji dla sektora rolnego przeprowadzono badając przemiany strukturalne w rolnictwie oraz wyniki produkcyjne i ekonomiczne.

Analizując wpływ WPR na rolnictwo polskie zwykle najpierw przedstawiano w ujęciu dynamicznym przemiany w sektorze rolnym w okresie poakcesyjnym w stosunku do sytuacji sprzed akcesji, a następnie sytuację w rolnictwie polskim odnoszono do występującej w rolnictwie UE oraz innych krajów członkowskich Unii. W ten sposób można ukazać miejsce rolnictwa polskiego w i na tle rolnictwa Wspólnoty. Dokonując analizy porównawczej rolnictwa polskiego na tle rolnictwa UE i innych krajów Unii, trzeba uwzględnić fakt, że rolnictwo w Polsce, mimo wielu przeobrażeń, nadal dość zasadniczo różni się w wielu aspektach w stosunku do sytuacji rolnictwa w rozwiniętych krajach Unii Europejskiej. Natomiast położenie geograficzne Polski wyznacza niejako automatycznie punkt odniesienia dla porównań rolnictwa w ramach Wspólnoty. Rolnictwo w Polsce, ze względu na strukturę produkcji determinowaną położeniem geograficznym i warunkami klimatycznymi, zmuszone jest do konkurowania głównie z dobrze rozwiniętym rolnictwem zachodnich i północnych krajów Unii Europejskiej.

1.2. Przemiany strukturalne w rolnictwie polskim

1.2.1. Zasoby i nakłady czynników produkcji oraz relacje między nimi

Zasoby bądź nakłady czynników produkcji stanowią podstawowe elementy potencjału produkcyjnego rolnictwa, który uzależniony jest od ich ilości, jakości i wzajemnych relacji. Wydaje się, że o przyszłej konkurencyjności polskiego sektora rolnego w Unii Europejskiej przesądzi efektywność wykorzystania potencjału produkcyjnego warunkowana strukturami produkcyjnymi oraz możliwości lokowania części produkcji rolniczej na rynku pozakrajowym. Na wskazane imperatywy konkurencyjności polskiego rolnictwa wpływać będą także czynniki znajdujące swoje źródło we Wspólnej Polityce Rolnej UE oraz sposobie organizacji i funkcjonowania poszczególnych rynków rolnych. W tym kontekście, rozpatrując potencjalne zdolności konkurencyjności polskiego rolnictwa na Jednolitym Rynku Europejskim, znaczenia nabiera jego konkurencyjność potencjalna (zasobowo-nakładowa).

W ujęciu sektorowym, w okresie poakcesyjnym nie zaszły w rolnictwie polskim zasadnicze zmiany w zakresie wykorzystywanych zasobów czynników produkcji i ich nakładów, niemniej jednak można obserwować pewne zmiany, które przynajmniej w znacznej części można przypisać faktowi akcesji (tab. 1.1). W największym stopniu dotyczą one zasobów ziemi. Do chwili akcesji nastąpił spadek powierzchni użytków rolnych z 17 812 tys. ha w roku 2000 do 16 169 tys. ha w roku 2003, czyli o ponad 1,6 mln ha (prawie o 10%). Po niewielkim wzroście obszaru UR w roku 2004, nastąpił kolejny spadek obszaru UR i dopiero począwszy od roku 2006 można odnotować ich umiarkowany przyrost. Z całą pewnością zahamowanie spadku obszaru UR, a następnie jego wzrost wiąże się z poprawą ekonomicznych warunków produkcji rolnej, a głównie z możliwością uzyskania dopłat bezpośrednich. W zasadzie żadnym zmianom nie ulegały do roku 2007 zasoby pracy przedstawione poprzez liczbę rocznych jednostek pracy (AWU). Ich liczba w tych latach mieściła się w przedziale 2250-2300 tys. AWU i dopiero w roku 2008 nastąpił przyrost o około 50 tys. AWU. Około 10-procentowemu przyrostowi w latach 2007-2008 w stosunku do wcześniejszych analizowanych lat uległy nakłady kapitałowe w cenach stałych liczone jako suma zużycia pośredniego i amortyzacji.

Brak zmian w zasobach i nakładach czynników produkcji lub ich stosunkowo niewielki wymiar sprawiły, że istotnym zmianom nie uległy również relacje między czynnikami produkcji i/lub ich nakładami. Zmniejszenie zasobów ziemi rolniczej przy stałej liczbie pracujących w rolnictwie spowodowało, że obszar UR w przeliczeniu na 1 zatrudnionego w rolnictwie polskim wynoszący w okresie przedakcesyjnym około 7,5 ha UR uległ zmniejszeniu do mniej niż

7 ha UR. W odróżnieniu od tej relacji niewielkiej poprawie uległy relacje nakłady kapitału-nakłady pracy i nakłady kapitału-zasoby ziemi. Ta pierwsza uległa niewielkiej poprawie za sprawą około 10% przyrostu nakładów kapitałowych, natomiast w przypadku tej drugiej jej nieco większa poprawa została wywołana nie tylko przyrostem nakładów kapitałowych, ale także spadkiem zasobów ziemi rolniczej w stosunku do okresu przedakcesyjnego.

Tabela 1.1. Powierzchnia UR, pełnozatrudnieni i nakłady kapitałowe w rolnictwie polskim i relacje między nimi

Lata	Powierzchnia UR ogółem ^a (w tys. ha)	Roczna jednostka pracy (w tys. AWU) ^b	Nakłady kapitałowe (zużycie pośrednie i amortyzacja) (w mln zł, ceny stałe 2008 roku)
2002	16 899,3	2 266,8	51 404,4
2003	16 169,4	2 279,4	51 790,9
2004	16 327,4	2 283,6	53 658,2
2005	15 906,0	2 291,9	49 883,8
2006	15 957,3	2 291,9	51 166,4
2007	16 177,1	2 299,3	56 016,2
2008	16 154,3	2 349,3	54 294,6
Relacje między czynnikami produkcji			
Lata	Powierzchnia UR na 1 zatrudnionego (w ha)	Wartość nakładów kapitałowych na 1 zatrudnionego (w tys. zł)	Wartość nakładów kapitałowych na 1 ha UR (w tys. zł)
2002	7,46	22,7	3,0
2003	7,09	22,7	3,2
2004	7,15	23,5	3,3
2005	6,94	21,8	3,1
2006	6,96	22,3	3,2
2007	7,04	24,4	3,5
2008	6,88	23,1	3,4

^a Do roku 2006 do użytków rolnych zaliczano: grunty orne (w tym odłogi i ugory), sady, łąki i pastwiska, natomiast od roku 2007 do użytków rolnych zalicza się: grunty orne, sady, łąki i pastwiska w dobrej kulturze rolnej – utrzymywane zgodnie z normami określonymi w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12.03.2007 r. w sprawie minimalnych norm (Dz. U. Nr 46, poz. 306), które wypełnia podstawowe wymagania określone w art. 5 rozporządzenia Rady WE Nr 1782/2003 oraz użytki rolne pozostałe. Zatem ogólna powierzchnia użytków rolnych obejmuje użytki rolne w dobrej kulturze i użytki rolne pozostałe (w 2007 roku użytki rolne w dobrej kulturze obejmowały powierzchnię 15 477,2 tys. ha, a użytki rolne pozostałe powierzchnię 699,9 tys. ha, natomiast w 2008 roku odpowiednio 15 607,7 i 546,6 tys. ha). Dane od roku 2007 nie są w pełni porównywalne z danymi za lata wcześniejsze.

^b 1 AWU (ang. *Annual Work Unit* – roczna jednostka pracy) – GUS przyjmuje 2120 godzin pracy w roku (265 dni x 8 godz.).

Źródło: Rolnictwo w 2007 r., GUS, Warszawa 2008; Rolnictwo w 2008 r., GUS, Warszawa 2009; PSR 2002; Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych w 2002 r., GUS Warszawa 2003; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r., GUS, Warszawa 2006; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r., GUS, Warszawa 2008; obliczenia własne.

Tabela 1.2. Powierzchnia UR, pełnozatrudnieni i nakłady kapitałowe oraz relacje między czynnikami produkcji w rolnictwie UE w 2008 roku

Kraje	Zasoby czynników produkcji				Relacje między czynnikami produkcji w rolnictwie		
	powierzchnia UR (w tys. ha) ^a	pełnozatrudnieni w rolnictwie (w tys. AWU)	nakłady kapitałowe (zużycie pośrednie i amortyzacja) (w mln euro)	powierzchnia UR		wartość nakładów kapitałowych na 1 zatrudnionego	
				(w ha)	(w tys. euro)		
Austria	3 189	156	5 382	20,5	34,6	1,7	
Belgia	1 374	65	6 065	21,2	93,6	4,4	
Bułgaria	2 729	441	2 886	6,2	6,5	1,1	
Cypr	152	24	295	6,4	12,4	1,9	
Czechy	3 518	135	4 272	26,0	31,6	1,2	
Dania	2 663	57	8 848	46,6	155,0	3,3	
Estonia	907	31	528	29,1	16,9	0,6	
Finlandia	2 292	90	4 780	25,5	53,2	2,1	
Francja	27 591	884	52 962	31,2	59,9	1,9	
Grecja	3 984	573	6 008	7,0	10,5	1,5	
Hiszpania	24 855	946	24 260	26,3	25,7	1,0	
Holandia	1 914	190	18 328	10,1	96,3	9,6	
Irlandia	4 139	142	5 345	29,2	37,7	1,3	
Litwa	2 649	94	1 751	28,2	18,6	0,7	
Luksemburg	131	4	265	35,4	71,6	2,0	
Łotwa	1 774	100	873	17,7	8,7	0,5	
Malta	10	4	84	2,4	20,0	8,4	
Niemcy	16 932	545	41 649	31,1	76,4	2,5	
Polska	15 477	2 349	15 459	6,6	6,6	1,0	
Portugalia	3 680	358	5 562	10,3	15,5	1,5	
Rumunia	13 907	2 152	12 888	6,5	6,0	0,9	
Słowacja	1 879	85	2 046	22,1	24,1	1,1	
Słowenia	489	83	1 020	5,9	12,3	2,1	
Szwecja	3 118	66	4 516	47,4	68,6	1,4	
Węgry	4 229	434	5 805	9,8	13,4	1,4	
Wielka Brytania	15 894	284	18 780	55,9	66,1	1,2	
Włochy	12 708	1 183	32 735	10,7	27,7	2,6	
UE-15	124 465	5 541	234 484	22,5	42,3	1,9	
UE-12	47 719	5 933	47 908	8,0	8,1	1,0	
UE-27	172 184	11 474	282 392	15,0	24,6	1,6	

^a 2007 r., uwzględniono tylko użytki rolne w tzw. dobrej kulturze

Źródło: Eurostat i obliczenia własne.

W warunkach Jednolitego Rynku Europejskiego (JRE) istotne znaczenie ma porównanie zasobów i nakładów czynników produkcji w rolnictwie polskim oraz relacji między czynnikami produkcji lub ich nakładami w odniesieniu do rolnictwa w całej UE. Rolnictwo polskie na tle UE-27 angażuje znaczące zasoby ziemi i nakłady pracy (tab. 1.2). Nakłady pracy w rolnictwie polskim stanowią 20% całości nakładów pracy we Wspólnocie, i są najwyższe wśród wszystkich państw członkowskich. Natomiast zasoby ziemi w rolnictwie polskim stanowią prawie 9% ogółu użytków rolnych, a wyraźnie wyższymi niż rolnictwo polskie dysponuje tylko rolnictwo francuskie i hiszpańskie, zaś podobnymi rolnictwo niemieckie, brytyjskie oraz rumuńskie i włoskie. Wyraźnie niższy udział rolnictwo polskie odnotowuje w ponoszonych nakładach kapitałowych, które stanowią około 5,5% nakładów kapitałowych ponoszonych przez rolnictwo UE-27. Oznacza to, że w rolnictwie polskim odmiennie niż przeciętnie we Wspólnocie układają się relacje między czynnikami produkcji (tab. 1.2).

Mniejsze niż w Polsce zasoby ziemi przypadające na jednego pracującego w rolnictwie, występują tylko w Bułgarii, na Cyprze, w Słowenii, na Malcie i w Rumunii, czyli w krajach, których rolnictwo (poza Bułgarią i Rumunią w nielicznych asortymentach produkcji) bynajmniej nie jest konkurencyjne względem polskiego sektora rolnego ze względu zarówno na rozmiary produkcji, jak i jej strukturę asortymentową. Ponoszone nakłady kapitałowe w rolnictwie polskim w przeliczeniu na jedną jednostkę pracy są 3,7 razy niższe niż średnio w całej UE-27 i ponad 6 razy niższe niż w UE-15 (niższe niż w Polsce są tylko w Bułgarii i Rumunii).

Te dwie relacje obrazujące wyposażenie czynnika aktywnego w procesie wytwarzania, jakim jest praca w pozostałe dwa czynniki produkcji, tj. ziemię i kapitał dowodzą słabej sytuacji konkurencyjnej rolnictwa polskiego w zakresie potencjału konkurencyjnego oraz są przesądzające dla niskiej wydajności pracy w ujęciu sektorowym. Także do jednej z niższych w UE-27 należy w Polsce relacja nakłady kapitału-zasoby ziemi. Jest ona w polskim rolnictwie prawie dwukrotnie niższa niż średnio w UE-27. Ta relacja wyznacza względnie niską intensywność wytwarzania w rolnictwie polskim, a tym samym niską produktywność ziemi.

1.2.2. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych²

Można zaobserwować pewne zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw, jednak ich większa intensywność miała miejsce w latach 2002-2005 niż w okresie 2005-2007 (tab. 1.3). W latach 2002-2005 ogólna liczba gospodarstw rolnych w Polsce uległa zmniejszeniu z 2933 tys. do 2733 tys., czyli o 200 tys., przy czym zmniejszenie dotyczyło głównie gospodarstw powyżej 1 ha UR, a w zasadzie gospodarstw od 1-20 ha UR. Można zatem stwierdzić, że w tym czasie zaznaczył się proces polaryzacji struktury obszarowej gospodarstw rolnych, bowiem pozostawała prawie niezmieniona liczba działek rolnych (do 1 ha UR) i rosła liczba gospodarstw największych, o obszarze powyżej 20 ha UR. To samo dotyczyło obszaru użytkowanej ziemi rolniczej, jej obszar rósł w gospodarstwach dużych (powyżej 20 ha UR), z wyjątkiem gospodarstw największych (powyżej 100 ha UR, ze względu na postępujący proces prywatyzacji dawnego sektora państwowego w rolnictwie i przepływ ziemi z tej grupy gospodarstw do gospodarstw prywatnych o mniejszym, ale nadal dużym obszarze UR). Wyrażnemu zmniejszeniu ulegała natomiast powierzchnia gruntów w gospodarstwach rolnych o obszarze 1-20 ha UR.

W okresie 2005-2007 liczba gospodarstw rolnych uległa dalszemu zmniejszeniu, ale dotyczyło to głównie działek rolnych o obszarze do 1 ha UR, bowiem ich liczba zmniejszyła się o ponad 175 tys., natomiast liczba gospodarstw rolnych o obszarze powyżej 1 ha UR wzrosła w tym okresie o 21 tys. Ponadto zauważalnemu zmniejszeniu uległa także liczba gospodarstw rolnych o obszarze 1-2 ha UR. Można domniemywać, że zmniejszenie liczby działek wynika z nieobjęcia gruntów tych gospodarstw dopłatami bezpośrednimi, to samo może dotyczyć części gospodarstw 1-2 ha UR, które nie są w stanie udokumentować prowadzenia działalności rolniczej na co najmniej 1 ha UR. W pozostałych grupach obszarowych występowała stabilizacja liczby gospodarstw lub umiarkowany przyrost ich liczby. Przyrost liczby gospodarstw ujawnił się w gospodarstwach małych (2-10 ha UR) i w dużych (powyżej 30 ha). Może to oznaczać, że w okresie akcesji Polski do UE nastąpiło pewne przewartościowanie znaczenia pojęcia „gospodarstwo najmniejsze obszarowo” – obejmuje ono obecnie gospodarstwa 2-10 ha i zgodnie z prawidłowością znaną jako „polaryzacja struktury agrarnej” dotyczy tej właśnie grupy gospodarstw i gospodarstw dużych

² Badania struktury gospodarstw rolnych w UE są przeprowadzane we wszystkich krajach członkowskich UE zgodnie z wymogami i kalendarzem ustalonym przez Eurostat. Ostatnie dostępne wyniki badań strukturalnych w UE i tym samym w Polsce pochodzą z 2007 roku. Dotyczy to struktury obszarowej, struktury ekonomicznej i struktur produkcyjnych.

(obecnie powyżej 30 ha UR). Natomiast gospodarstwa najmniejsze (do 2 ha UR), ze względu na brak możliwości lub trudności w pozyskiwaniu dopłat UE tracą szybko na znaczeniu. Podobne prawidłowości ujawniły się także w zakresie władania ziemią według grup obszarowych w latach 2005-2007. Przyrost dotyczy zasobów ziemi w gospodarstwach małych (2-10 ha) oraz dużych (30-100 ha UR). Wyraźny spadek obszaru UR dotyczył gospodarstw do 2 ha UR. Nastąpił też, ale z innych przyczyn związanych z przekształceniami dawnego sektora państwowego, relatywnie niewielki ubytek zasobów ziemi w gospodarstwach największych (powyżej 100 ha UR).

W całym analizowanym okresie 2002-2007 nastąpił ubytek liczby gospodarstw najmniejszych, zarówno poniżej 1 ha, jak i gospodarstw w grupie 1-20 ha, natomiast wzrosła liczba gospodarstw powyżej 20 ha, a w szczególności gospodarstw o obszarze 30-100 ha. Zwiększył się również obszar UR we władaniu gospodarstw powyżej 20 ha, przy czym najbardziej widoczny jest on w grupie gospodarstw 30-100 ha, natomiast odnotowuje się spadek powierzchni gruntów w grupie powyżej 100 ha, co wiąże się z zachodzącymi przemianami strukturalnymi w dawnym sektorze państwowym. Liczba gospodarstw powyżej 20 ha wynosi jednak tylko 126,9 tys., co stanowi zaledwie 7% ogółu gospodarstw powyżej 1 ha, a we władaniu tych gospodarstw znajduje się tylko niecałe 45% całości użytków rolnych gospodarstw.

Zmniejszaniu liczby gospodarstw między 2002 a 2005 rokiem towarzyszył spadek obszaru użytkowanej ziemi rolniczej. Wskutek tego obszar przeciętnego gospodarstwa rolnego w Polsce w analizowanym okresie 2002-2007 wzrósł nieznacznie – wszystkich gospodarstw z 5,8 ha do 6,3 ha UR (o 0,5 ha, czyli 8,6%), natomiast gospodarstw powyżej 1 ha UR tylko o 0,4 ha UR, czyli z 8,4 ha w roku 2002 do 8,8 ha w roku 2007 (o 4,8%).

Wskazane przemiany w strukturze obszarowej rolnictwa, aczkolwiek widoczne, nadal są słabe i nie powodują istotnych przeobrażeń strukturalnych w rolnictwie polskim. Największym mankamentem tej struktury jest fakt, że nadal większość zasobów ziemi rolniczej znajduje się we władaniu gospodarstw małych i średnich (do 20 ha UR). To powoduje, że w większości gospodarstw rolnych wadliwe pozostają relacje między czynnikami produkcji, szczególnie pracy z ziemią, a tym samym niska jest wydajność pracy i niski poziom uzyskiwanych dochodów, a poprzez to trudna pozostaje sytuacja socjalna rodzin związanych z tymi gospodarstwami rolnymi, a bardzo ograniczone lub niemożliwe są procesy reprodukcji rozszerzonej majątku.

Tabela 1.3. Zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych (liczba gospodarstw)

Wyszczególnienie	2002			2005			2007		Różnica (w tys.)		Dynamika 2007 roku w proc. stanu w roku	
	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	2007-2002	2007-2005	2002	2005
									2007-2002	2007-2005	2002	2005
Ogółem	2 933,2	100,0	2 733,3	100,0	2 579,2	100,0	2 579,2	100,0	-354,0	-154,0	87,9	94,4
Do 1 ha	977,1	33,3	946,7	34,6	771,1	29,9	771,1	29,9	-206,0	-175,6	78,9	81,5
Powyżej 1 ha	1 956,2	100,0	1 786,6	100,0	1 808,2	100,0	1 808,2	100,0	-148,0	21,6	92,4	101,2
w tym:												
1-2 ha	517,0	26,5	447,0	25,0	422,6	23,4	422,6	23,4	-94,4	-24,4	81,7	94,5
2-3	281,2	14,4	258,7	14,5	273,8	15,1	273,8	15,1	-7,4	15,1	97,4	105,8
3-5	348,7	17,8	326,7	18,3	340,5	18,8	340,5	18,8	-8,2	13,8	97,6	104,2
5-10	426,9	21,8	388,5	21,8	400,2	22,1	400,2	22,1	-26,7	11,7	93,7	103,0
10-15	182,7	9,3	167,8	9,4	166,6	9,2	166,6	9,2	-16,1	-1,2	91,2	99,3
15-20	83,9	4,3	77,2	4,3	77,6	4,3	77,6	4,3	-6,3	0,4	92,5	100,5
20-30	64,3	3,3	64,4	3,6	65,4	3,6	65,4	3,6	1,0	1,0	101,7	101,6
30-50	31,7	1,6	34,7	1,9	37,4	2,1	37,4	2,1	5,7	2,7	118,0	107,8
50-100	12,4	0,6	13,9	0,8	16,0	0,9	16,0	0,9	3,6	2,1	129,0	115,1
100 ha i więcej	7,4	0,4	7,7	0,4	8,1	0,5	8,1	0,5	0,7	0,4	109,5	105,2
Przeciętna powierzchnia gospodarstw (w ha UR)												
Ogółem	5,8		5,8		6,3		6,3		0,5	0,5	108,6	108,6
Powyżej 1 ha UR	8,4		8,7		8,8		8,8		0,4	0,1	104,8	101,1

Źródło: PSR 2002, Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych w 2002 r., GUS, Warszawa 2003; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r., GUS, Warszawa 2006; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r., GUS, Warszawa 2008; obliczenia własne.

Tabela 1.4. Zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych (użytki rolne)

Wyszczególnienie	2002		2005		2007		Różnica (w tys. ha)		Dynamika 2007 roku w proc. stanu w roku	
	w tys. ha	struktura (w proc.)	w tys. ha	struktura (w proc.)	w tys. ha	struktura (w proc.)	2007-2002	2007-2005	2002 = 100	2005 = 100
Ogółem	16 899,3	100,0	15 906,0	100,0	16 177,0	100,0	-722,3	271,1	95,7	101,7
z tego: do 1 ha	396,5	2,3	378,4	2,4	330,8	2,0	-65,7	-47,6	83,4	87,4
powyżej 1ha	16 502,8	100,0	15 527,6	100,0	15 846,2	100,0	-656,6	318,6	96,0	102,1
w tym:										
1-2 ha	725,3	4,4	638,0	4,1	613,4	3,9	-111,9	-24,6	84,6	96,1
2-3	685,0	4,2	628,4	4,0	667,7	4,2	-17,3	39,3	97,5	106,3
3-5	1 354,2	8,2	1 267,3	8,2	1 323,2	8,3	-31,0	55,9	97,7	104,4
5-10	3 031,6	18,4	2 762,6	17,8	2 838,2	17,9	-193,4	75,6	93,6	102,7
10-15	2 216,0	13,4	2 036,8	13,1	2 021,8	12,8	-194,2	-15,0	91,2	99,3
15-20	1 440,4	8,7	1 328,1	8,6	1 335,2	8,4	-105,2	7,1	92,7	100,5
20-30	1 541,2	9,3	1 552,5	10,0	1 572,1	9,9	30,9	19,6	102,0	101,3
30-50	1 181,4	7,2	1 304,5	8,4	1 397,2	8,8	215,8	92,7	118,3	107,1
50-100	829,9	5,0	927,8	6,0	1 071,6	6,8	241,7	143,8	129,1	115,5
100 ha i więcej	3 497,8	21,2	3 081,6	19,8	3 005,8	19,0	-492,0	-75,8	85,9	97,5

Źródło: PSR 2002, Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych 2002 r., GUS, Warszawa 2003; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r., GUS, Warszawa 2006; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r., GUS, Warszawa 2008; obliczenia własne.

Tabela 1.5. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych
w krajach Unii Europejskiej w 2007 roku^a

Kraj	Liczba gospodarstw (w tys.) ^b	Z tego: w grupach obszarowych (w tys.)				
		0-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	> 50 ha
Austria	164,8	54,7	30,1	35,3	33,3	11,3
Belgia	48,0	12,2	6,0	7,7	13,3	8,8
Bułgaria	520,5	497,1	10,4	4,8	2,9	5,3
Cypr	45,2	39,4	3,1	1,5	0,8	0,4
Czechy	38,9	19,3	4,5	4,0	4,5	6,6
Dania	44,4	1,4	8,8	8,4	10,5	15,3
Estonia	23,3	8,4	5,1	4,2	3,0	2,6
Finlandia	67,9	6,4	8,5	14,7	24,2	14,1
Francja	567,1	147,7	52,2	58,0	109,5	199,7
Grecja	833,6	636,4	109,0	53,0	28,2	7,0
Hiszpania	1 079,4	577,2	165,0	126,1	111,4	99,7
Holandia	76,7	21,5	11,0	12,1	21,0	11,2
Irlandia	128,1	8,3	16,2	30,5	50,4	22,7
Litwa	230,3	139,3	46,4	24,7	13,0	6,9
Luksemburg	2,3	0,4	0,2	0,2	0,4	1,1
Łotwa	107,7	44,0	27,1	20,8	10,8	5,1
Malta	11,0	10,7	0,3	0,0	0,0	0,0
Niemcy	370,5	83,6	51,0	68,7	81,9	85,4
Polska	2 380,1	1 626,4	389,4	239,3	101,4	23,6
Portugalia	323,9	242,3	37,0	21,5	12,8	10,3
Rumunia	4 256,2	3 870,7	289,7	65,9	16,1	13,8
Słowacja	68,5	61,7	1,9	1,2	1,1	2,6
Słowenia	75,3	44,5	19,1	8,6	2,8	0,4
Szwecja	72,4	10,7	13,2	14,1	16,5	17,9
Węgry	626,1	560,0	24,4	17,2	12,4	12,2
Wielka Brytania	286,7	106,9	28,1	30,6	46,8	74,3
Włochy	1 728,5	1 271,7	205,9	130,7	81,6	38,6
UE-15	5 794,3	3 181,3	742,1	611,6	641,8	617,4
UE-12	8 383,1	6 921,5	821,4	392,1	168,7	79,4
UE-27	14 177,4	10 102,9	1 563,5	1 003,7	810,5	696,8

^a dane dla Bułgarii, Cypru, Francji, Grecji, Hiszpanii, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Wielkiej Brytanii i Włoch z 2005 r.; ^b tylko gospodarstwa rolne prowadzące działalność

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

Konieczności przemian struktury obszarowej gospodarstw rolnych w Polsce dowodzi jej porównanie z występującą w wielu krajach Unii Europejskiej. W Polsce w 2007 roku liczba gospodarstw rolnych prowadzących działalność wynosiła 2380 tys. Stanowi to prawie 17% ogółu gospodarstw rolnych we Wspólnocie. Większa liczba gospodarstw rolnych występuje tylko w rolnictwie rumuńskim (tab. 1.5). W Polsce gospodarstwa małe (do 10 ha UR) liczą ponad dwa miliony i stanowią 84,7% ogółu gospodarstw prowadzących działalność.

Jednak jeszcze bardziej istotne jest to, że gospodarstwa te w przypadku Polski skupiają 5,5 mln ha całości UR, czyli ponad 35% (tab. 1.6 i 1.7). Tak znaczny odsetek UR w gospodarstwach najmniejszych i małych, pomijając Malte i Cypr, występuje tylko w rolnictwie greckim, słoweńskim i rumuńskim. Poza rolnictwem rumuńskim, rolnictwo pozostałych wymienionych krajów nie stanowi istotnej konkurencji dla rolnictwa polskiego.

Tabela 1.6. Struktura użytkowania ziemi w krajach Unii Europejskiej w 2007 roku^a

Kraj	Powierzchnia UR ^b (w tys. ha)	Z tego: w grupach obszarowych (w tys. ha)				
		0-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	> 50 ha
Austria	3 189	140	218	510	1 023	1 298
Belgia	1 374	24	43	112	438	757
Bułgaria	2 729	359	67	60	85	2 158
Cypr	152	47	22	20	24	39
Czechy	3 518	29	31	56	141	3 260
Dania	2 663	3	63	121	337	2 138
Estonia	907	22	36	59	91	698
Finlandia	2 292	18	64	219	783	1 208
Francja	27 591	293	373	834	3 727	22 364
Grecja	3 984	1 052	747	721	831	633
Hiszpania	24 855	1 176	1 165	1 770	3 449	17 295
Holandia	1 914	46	79	176	702	911
Irlandia	4 139	26	123	457	1 634	1 900
Litwa	2 649	381	322	339	390	1 217
Luksemburg	131	1	2	3	13	112
Łotwa	1 774	103	193	288	320	870
Malta	10	8	2	0	0	0
Niemcy	16 932	217	371	1 025	2 724	12 595
Polska	15 477	2 724	2 764	3 292	2 931	3 766
Portugalia	3 680	417	255	293	387	2 328
Rumunia	13 907	5 102	1 927	850	470	5 558
Słowacja	1 879	44	13	17	34	1 771
Słowenia	489	107	134	116	78	53
Szwecja	3 118	35	96	203	533	2 251
Węgry	4 229	289	166	234	381	3 160
Wielka Brytania	15 894	144	203	444	1 547	13 556
Włochy	12 708	2 057	1 412	1 811	2 487	4 941
UE-15	124 465	5 649	5 214	8 699	20 615	84 287
UE-12	47 720	9 215	5 677	5 332	4 944	22 551
UE-27	172 184	14 864	10 891	14 031	25 559	106 838

^a dane dla Bułgarii, Cypru, Francji, Grecji, Hiszpanii, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Wielkiej Brytanii i Włoch z 2005 r.; ^b dotyczy użytków rolnych w gospodarstwach rolnych w dobrej kulturze

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

Tabela 1.7. Struktura gospodarstw rolnych oraz użytkowania ziemi w krajach Unii Europejskiej w 2007 roku (w procentach)

Kraj	Gospodarstwa w grupach obszarowych					Powierzchnia UR w grupach obszarowych				
	0-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	> 50 ha	0-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	> 50 ha
Austria	33,2	18,3	21,4	20,2	6,8	4,4	6,8	16,0	32,1	40,7
Belgia	25,5	12,5	16,0	27,8	18,3	1,8	3,2	8,1	31,9	55,1
Bułgaria	95,5	2,0	0,9	0,6	1,0	13,2	2,5	2,2	3,1	79,1
Cypr	87,2	6,9	3,3	1,8	0,9	30,9	14,5	13,2	15,8	25,7
Czechy	49,7	11,6	10,4	11,5	16,9	0,8	0,9	1,6	4,0	92,7
Dania	3,2	19,8	19,0	23,6	34,4	0,1	2,4	4,6	12,7	80,3
Estonia	36,1	22,0	17,9	13,0	11,1	2,4	4,0	6,5	10,1	77,0
Finlandia	9,4	12,5	21,6	35,6	20,8	0,8	2,8	9,5	34,2	52,7
Francja	26,0	9,2	10,2	19,3	35,2	1,1	1,4	3,0	13,5	81,1
Grecja	76,3	13,1	6,4	3,4	0,8	26,4	18,8	18,1	20,9	15,9
Hiszpania	53,5	15,3	11,7	10,3	9,2	4,7	4,7	7,1	13,9	69,6
Holandia	28,0	14,3	15,8	27,4	14,6	2,4	4,1	9,2	36,6	47,6
Irlandia	6,4	12,7	23,8	39,3	17,8	0,6	3,0	11,0	39,5	45,9
Litwa	60,5	20,1	10,7	5,6	3,0	14,4	12,1	12,8	14,7	46,0
Luksemburg	17,4	9,1	8,3	17,0	48,3	0,6	1,2	2,1	10,3	85,9
Łotwa	40,9	25,1	19,3	10,0	4,7	5,8	10,9	16,2	18,0	49,1
Malta	97,3	2,4	0,2	0,0	0,0	80,3	15,3	3,1	0,0	0,0
Niemcy	22,6	13,8	18,5	22,1	23,0	1,3	2,2	6,1	16,1	74,4
Polska	68,3	16,4	10,1	4,3	1,0	17,6	17,9	21,3	18,9	24,3
Portugalia	74,8	11,4	6,6	4,0	3,2	11,3	6,9	8,0	10,5	63,3
Rumunia	90,9	6,8	1,5	0,4	0,3	36,7	13,9	6,1	3,4	40,0
Słowacja	90,1	2,8	1,8	1,6	3,8	2,3	0,7	0,9	1,8	94,3
Słowenia	59,0	25,4	11,4	3,7	0,5	21,8	27,5	23,8	16,0	10,9
Szwecja	14,7	18,2	19,5	22,7	24,8	1,1	3,1	6,5	17,1	72,2
Węgry	89,4	3,9	2,7	2,0	1,9	6,8	3,9	5,5	9,0	74,7
Wielka Brytania	37,3	9,8	10,7	16,3	25,9	0,9	1,3	2,8	9,7	85,3
Włochy	73,6	11,9	7,6	4,7	2,2	16,2	11,1	14,3	19,6	38,9
UE-15	54,9	12,8	10,6	11,1	10,7	4,5	4,2	7,0	16,6	67,7
UE-12	82,6	9,8	4,7	2,0	0,9	19,3	11,9	11,2	10,4	47,3
UE-27	71,3	11,0	7,1	5,7	4,9	8,6	6,3	8,1	14,8	62,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie tabel 1.5 i 1.6.

W rolnictwie polskim niezwykle niski jest odsetek gospodarstw rolnych większych obszarowo. Gospodarstwa rolne o obszarze większym niż 50 ha stanowią tylko 1% wszystkich, a gospodarstwa o obszarze 20-50 ha 4,3%. Jeszcze ważniejsze z punktu widzenia konkurencyjności polskiego sektora rolnego jest to, że tylko w nielicznych krajach UE w gospodarstwach większych obszarowo jest skoncentrowana tak mała część całości zasobów ziemi rolniczej. Średnio w UE-27 w gospodarstwach powyżej 20 ha UR jest skoncentrowane 76,8% całości UR, a w krajach UE-15 prawie 85% UR. W Polsce ten odsetek w przypadku gospodarstw powyżej 20 ha stanowi 43,2%, a powyżej 50 ha tylko 24,3%. Mniejszy odsetek UR w gospodarstwach powyżej 20 ha niż w rolnictwie pol-

skim (pomijając rolnictwo cypryjskie i maltańskie) występuje tylko w rolnictwie greckim, słoweńskim i rumuńskim (przy czym w rolnictwie rumuńskim w gospodarstwach o obszarze powyżej 50 ha UR znajduje się 40% całości UR, a w rolnictwie polskim tylko 24,3%). W krajach zachodnich i północnych Wspólnoty oraz na Węgrzech, Słowacji i w Czechach, gdzie struktura asortymentowa produkcji jest podobna do występującej w rolnictwie polskim, w gospodarstwach największych, powyżej 50 ha UR, skupione jest zwykle około 75-90% całości UR. Porównanie to dowodzi wadliwości strukturalnej rolnictwa polskiego i wskazuje na konieczność przeobrażeń strukturalnych w rolnictwie polskim. Warunki, w których rolnictwo polskie funkcjonuje po akcesji, dały zaledwie pierwszy impuls do tych zmian, natomiast dystans w zakresie struktury obszarowej między rolnictwem polskim a rolnictwem krajów UE o zbliżonej, a więc konkurencyjnej strukturze produkcji, nadal pozostaje bardzo znaczący.

1.2.3. Struktura gospodarstw rolnych według wielkości ekonomicznej³

Struktura gospodarstw rolnych w Polsce według ich wielkości ekonomicznej wskazuje, że w latach 2002-2007 utrzymuje się stały udział gospodarstw najmniejszych ekonomicznie (do 2 ESU), który kształtuje się w przedziale 65-70%. Kolejną najliczniejszą grupę stanowią również gospodarstwa małe pod względem ekonomicznym (2-4 ESU), których udział kształtuje się na poziomie 11-13% (tab. 1.8). W sumie gospodarstwa bardzo małe pod względem ekonomicznym, o wielkości do 4 ESU, stanowią około 80% (1924 tys.) wszystkich gospodarstw rolnych prowadzących działalność i objętych szacunkiem GUS. W wymiarze bezwzględny odnotowano przyrost tej grupy gospodarstw rolnych w latach 2002-2005, natomiast w latach 2005-2007 uległa zmniejszeniu liczba gospodarstw o wielkości mniejszej od 2 ESU, natomiast dalej wzrastała liczba gospodarstw o wielkości 2-4 ESU.

W całym analizowanym okresie ulegała zmniejszeniu liczba gospodarstw o wielkości 4-12 ESU, a w latach 2005-2007 także gospodarstw o wielkości 12-16 ESU. Gospodarstwa ekonomicznie małe (4-8 ESU) i średnio-małe (8-16 ESU) stanowią w rolnictwie polskim grupę liczącą w 2007 roku 367,9 tys. (15,4% wszystkich gospodarstw rolnych prowadzących działalność). W analizowanym

³ Oprócz analizy struktury obszarowej w ocenie sytuacji strukturalnej rolnictwa coraz częściej i powszechniej wykorzystuje się analizę struktury gospodarstw rolnych według ich wielkości ekonomicznej. W przypadku rolnictwa polskiego pełne możliwości w tym zakresie pojawiły się z chwilą akcesji Polski do UE i wystąpienia obowiązku uczestniczenia w systemie rachunkowości rolnej FADN (ang. *Farm Accountancy Data Network* – Sieć Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych). Niemniej jednak informacje dotyczące struktury gospodarstw rolnych według ich wielkości ekonomicznej przyniósł także PSR z 2002 roku.

okresie znacząco wzrosła liczba gospodarstw średnio-dużych (16-40 ESU), dużych (40-100 ESU) i bardzo dużych (powyżej 100 ESU). Jednak w 2007 roku liczyły one niecałe 100 tys. i stanowiły tylko nieco ponad 4% wszystkich gospodarstw rolnych w kraju.

Analiza według wielkości ekonomicznej potwierdza wnioski płynące z analizy struktury obszarowej gospodarstw rolnych. Przemiany struktury gospodarstw pod względem wielkości ekonomicznej, aczkolwiek zauważalne, są powolne. Można odnotować polaryzację struktury gospodarstw rolnych według ich wielkości ekonomicznej, przy wyraźnie szybszym tempie przyrostu gospodarstw największych ekonomicznie. Zmiany, które zaszły dotychczas nie doprowadziły do zasadniczych przewartościowań w strukturze ekonomicznej gospodarstw rolnych. Natomiast wyniki ekonomiczne uzyskiwane przez gospodarstwa rolne z próby FADN dowodzą, że tylko gospodarstwa o wielkości powyżej 16 ESU zapewniają parytetową opłatę pracy własnej oraz realizację inwestycji netto⁴. Można zatem skonstatować, że tylko grupa około 100 tys. gospodarstw rolnych w kraju cechuje się pełnymi możliwościami rozwojowymi.

Z punktu widzenia pozycji konkurencyjnej polskiego rolnictwa na JRE istotne jest przyrównanie struktury gospodarstw rolnych w zakresie ich wielkości ekonomicznej oraz, co jeszcze ważniejsze, struktury tworzenia nadwyżki bezpośredniej w poszczególnych klasach wielkości ekonomicznej gospodarstw (tab. 1.9 i 1.10). W krajach, których rolnictwo jest lub może być konkurencyjne względem rolnictwa polskiego wyraźnie większe znaczenie odgrywają gospodarstwa duże ekonomicznie. Jest to szczególnie widoczne w przypadku analizy ich udziału w tworzeniu całości nadwyżki ekonomicznej w rolnictwie poszczególnych państw. W Polsce gospodarstwa duże (40-100 ESU) i bardzo duże (powyżej 100 ESU) tworzą tylko 22,9% całości nadwyżki bezpośredniej w rolnictwie, w krajach UE-27 udział ten wynosi 67,5%, a w krajach UE-15 – 72,4%. Mniejszy udział niż w rolnictwie polskim, gospodarstwa największe (powyżej 40 ESU) w tworzeniu nadwyżki bezpośredniej mają tylko w Grecji i Rumunii. W krajach posiadających rolnictwo konkurencyjne względem rolnictwa polskiego ze względu na rozmiary i strukturę produkcji, w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej powyżej 40 ESU jest zwykle tworzone 80-90%, a nawet więcej, całości nadwyżki bezpośredniej rolnictwa. Analiza struktury rolnictwa polskiego względem rolnictwa pozostałych krajów UE, poprzez strukturę wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych, dowodzi jeszcze większego dystansu dzielącego rolnictwo polskie niż w przypadku struktury obszarowej gospodarstw rolnych.

⁴ Por. wyniki gospodarstw rolnych próby FADN, IERiGŻ-PIB.

Tabela 1.8. Liczba i struktura gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej w Polsce

Klasy wielkości ekonomicznej (ESU ^a)	2002		2005		2007		Różnica (w tys.)		Dynamika 2007 roku w proc. stanu z roku	
	(w tys.)	struktura (w proc.)	(w tys.)	struktura (w proc.)	(w tys.)	struktura (w proc.)	2007-2002	2007-2005	2002	2005
Ogółem	2 172,2	100,0	2 476,5	100,0	2 390,9	100,0	218,7	-85,6	110,1	96,5
0-2	1 427,2	65,7	1 718,8	69,4	1 624,2	67,9	197,0	-94,6	113,8	94,5
2-4	280,4	12,9	291,7	11,2	299,8	12,5	19,4	8,1	106,9	102,8
4-6	148,4	6,8	144,3	5,8	138,6	5,8	-9,8	-5,7	93,4	96,0
6-8	91,2	4,2	84,3	3,4	83,0	3,5	-8,2	-1,3	91,0	98,5
8-12	100,5	4,6	97,0	3,9	95,7	4,0	-4,8	-1,3	95,2	98,7
12-16	48,6	2,2	50,9	2,1	50,6	2,1	2,0	-0,3	104,1	99,4
16-40	62,9	2,9	72,9	2,9	80,3	3,4	17,4	7,4	127,7	110,2
40-100	9,6	0,4	12,8	0,5	14,6	0,6	5,0	1,8	152,1	114,1
100-250	2,3	0,1	2,6	0,1	2,9	0,1	0,6	0,3	126,1	111,5
powyżej 250	1,1	0,05	1,2	0,05	1,3	0,05	0,2	0,1	118,2	108,3

^a W UE wielkość ekonomiczną gospodarstwa rolnego ustala się na podstawie łącznej wartości Standardowych Nadwyżek Bezpośrednich (SGM) z wszystkich rodzajów działalności rolniczej, natomiast jednostką pomiaru Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej jest Europejska Jednostka Wielkości (ang. *European Size Unit – ESU*), przy czym 1 ESU = 1200 euro. Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia (ang. *Standard Gross Margin – SGM*) stanowi nadwyżkę wartości produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji. Do ustalenia SGM przyjmuje się średnie z trzech lat na podstawie uśrednionych danych rocznych z danego regionu. Współczynniki SGM obliczane są dla każdego regionu statystycznego i dla każdej działalności w odniesieniu do 1 ha uprawy lub 1 sztuki zwierzęcia.

Źródło: PSR 2002, *Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych*, GUS, Warszawa 2003; *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r.*, GUS, Warszawa 2006; *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r.*, GUS, Warszawa 2008; *obliczenia własne*.

Tabela 1.9. Struktura gospodarstw rolnych według wielkości ekonomicznej w Unii Europejskiej w 2007 roku^a (w procentach)

Kraj	<1 ESU	1-2 ESU	2-4 ESU	4-8 ESU	8-16 ESU	16-40 ESU	40-100 ESU	> 100 ESU
Austria	20,9	8,5	11,6	13,8	14,6	20,1	8,7	1,9
Belgia	3,9	3,9	6,2	8,2	9,8	15,6	26,7	25,7
Bułgaria	77,9	13,9	4,9	1,5	0,7	0,4	0,3	0,3
Cypr	33,8	20,5	18,4	12,3	7,1	4,9	2,2	0,8
Czechy	34,2	16,4	12,2	9,7	8,4	8,1	4,6	6,4
Dania	0,6	2,8	7,1	16,0	16,7	19,6	14,3	22,9
Estonia	45,4	23,3	13,5	7,2	4,2	3,4	1,6	1,4
Finlandia	2,4	6,4	13,0	18,0	17,8	23,8	15,6	3,0
Francja	7,0	6,6	8,2	7,9	9,6	19,6	27,1	14,1
Grecja	18,6	17,3	21,0	19,3	13,7	8,5	1,4	0,1
Hiszpania	11,2	12,2	17,6	18,6	15,6	15,1	7,1	2,8
Holandia	-	-	1,3	9,8	11,7	16,7	25,3	35,2
Irlandia	8,0	8,1	13,5	19,2	20,2	17,5	11,4	2,1
Litwa	63,0	19,8	9,4	4,1	2,0	1,1	0,4	0,2
Luksemburg	3,0	3,9	6,5	9,6	10,4	17,0	35,7	13,9
Łotwa	58,8	20,0	10,8	5,2	2,7	1,6	0,6	0,3
Malta	62,4	7,7	8,4	8,3	6,4	5,3	1,3	0,2
Niemcy	5,9	8,5	11,0	12,1	11,9	18,4	20,2	12,0
Polska	56,3	13,1	11,8	9,2	6,0	2,9	0,5	0,2
Portugalia	32,4	23,9	18,9	11,2	6,2	4,5	2,0	0,8
Rumunia	71,0	20,0	6,8	1,5	0,4	0,2	0,1	0,0
Słowacja	81,2	9,0	3,3	1,8	1,2	1,2	0,9	1,5
Słowenia	18,4	24,6	24,6	16,8	9,5	4,9	0,9	0,3
Szwecja	20,8	12,8	14,8	14,2	11,2	11,7	9,7	4,7
Węgry	77,5	8,5	5,7	3,7	2,2	1,5	0,6	0,4
Wielka Brytania	36,1	6,4	7,8	8,6	8,4	10,9	12,1	9,8
Włochy	20,1	17,1	19,5	16,0	11,8	9,8	4,0	1,7
UE-15	16,5	13,4	16,2	15,1	12,4	12,7	8,9	4,8
UE-12	66,4	16,7	8,4	4,3	2,4	1,3	0,3	0,2
UE-27	46,2	15,4	11,5	8,7	6,5	5,9	3,8	2,0

^a dane dla Bułgarii, Cypru, Francji, Grecji, Hiszpanii, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Wielkiej Brytanii i Włoch z 2005 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

Tabela 1.10. Struktura Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej według wielkości ekonomicznej gospodarstw w Unii Europejskiej w 2007 roku^a (w procentach)

Kraj	<1 ESU	1-2 ESU	2-4 ESU	4-8 ESU	8-16 ESU	16-40 ESU	40-100 ESU	> 100 ESU
Austria	0,3	0,7	2,0	4,8	10,2	30,6	30,5	20,9
Belgia	0,0	0,1	0,3	0,7	1,6	5,9	26,0	65,4
Bułgaria	16,7	11,1	7,6	4,9	4,6	6,3	10,8	38,1
Cypr	2,5	4,5	7,9	10,4	11,9	18,3	20,5	24,0
Czechy	0,4	0,6	0,8	1,3	2,4	5,0	6,9	82,6
Dania	0,0	0,1	0,3	1,2	2,4	6,2	11,5	78,3
Estonia	3,1	4,3	4,9	5,2	6,3	11,3	13,4	51,5
Finlandia	0,1	0,4	1,6	4,3	8,5	26,0	38,5	20,6
Francja	0,1	0,2	0,5	0,9	2,2	10,6	34,7	50,8
Grecja	1,6	3,8	9,2	16,6	23,4	30,4	11,4	3,6
Hiszpania	0,3	1,0	2,7	5,8	9,6	20,5	23,1	37,0
Holandia	-	-	0,0	0,5	1,2	4,0	15,8	78,4
Irlandia	0,2	0,6	2,1	5,7	11,8	23,0	35,7	20,9
Litwa	12,2	11,1	10,5	9,2	8,9	11,1	9,7	27,5
Luksemburg	0,0	0,1	0,4	1,1	2,4	8,9	46,9	40,2
Łotwa	8,1	9,2	9,6	9,4	9,7	12,5	12,4	29,1
Malta	3,3	2,8	6,1	11,8	18,5	31,8	18,2	7,6
Niemcy	0,1	0,3	0,6	1,4	2,8	9,9	26,4	58,5
Polska	5,2	5,7	10,1	15,6	19,9	20,6	8,9	14,0
Portugalia	2,7	5,2	7,9	9,4	10,4	16,8	18,5	29,1
Rumunia	24,0	25,3	16,3	7,3	4,1	3,9	4,1	14,9
Słowacja	4,1	1,6	1,2	1,3	1,8	3,9	7,4	78,8
Słowenia	2,0	6,2	11,9	15,9	18,0	19,6	8,3	18,2
Szwecja	0,4	0,8	1,7	3,3	5,1	12,3	24,8	51,6
Węgry	7,6	3,7	4,9	6,5	7,5	11,5	11,0	47,3
Wielka Brytania	0,1	0,3	0,6	1,3	2,6	7,9	21,1	66,1
Włochy	0,8	1,9	4,4	7,0	10,4	18,8	19,1	37,5
UE-15	0,4	0,9	2,1	3,8	6,2	14,3	24,6	47,8
UE-12	10,1	10,0	9,9	10,2	11,6	12,8	8,1	27,2
UE-27	1,6	2,1	3,1	4,7	6,9	14,1	22,4	45,1

^a dane dla Bułgarii, Cypru, Francji, Grecji, Hiszpanii, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Wielkiej Brytanii i Włoch z 2005 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

1.2.4. Zmiany strukturalne w zakresie skali wytwarzania w gospodarstwach rolnych

Dla oceny przemian strukturalnych w sektorze rolnym istotne znaczenie mają procesy przemian w zakresie liczby producentów i skali produkcji. Zwykle cechą pozytywnie skorelowaną z przemianami strukturalnymi są procesy koncentracji polegające na zmniejszaniu liczby producentów wytwarzających jednak na większą skalę, przy jednoczesnym ciągłym procesie dostosowań wynikającym z globalnej podaży i globalnego popytu na rynku danego dobra.

W produkcji roślinnej w analizowanym okresie można zaobserwować stabilizację liczby producentów i skali produkcji zbóż, natomiast dość dynamiczne zmiany zachodzą wśród producentów rzepaku i buraków cukrowych (tab. 1.11). W latach 2002-2007 liczba producentów zbóż kształtowała się w przedziale 1650-1700 tys., przy niewielkim wzroście powierzchni zasiewów. Przeciętna powierzchnia uprawy zbóż w gospodarstwie rolnym w analizowanych latach kształtowała się na poziomie 5 ha. Warto jednak odnotować, że nieco ponad połowa zasiewów zbóż skoncentrowana jest wśród około 10% producentów, a średnia powierzchnia zasiewów w tej grupie producentów w roku 2007 wyniosła ponad 25 ha. Trudno jednak doszukiwać się wpływu WPR na zmiany w skali wytwarzania zbóż.

W przypadku rzepaku można odnotować istotne zwiększenie liczby producentów z 43 tys. w roku 2002 do prawie 80 tys. w roku 2007, przy jednoczesnym zwiększeniu powierzchni zasiewów z 439 tys. ha do prawie 800 tys. ha, czyli o ponad 80%. Równoległy wzrost liczby producentów i powierzchni zasiewów sprawił, że na niezmiennym poziomie, przekraczającym nieco 10 ha, pozostała w omawianych latach średnia wielkość plantacji. Na podkreślenie zasługuje duży i rosnący stopień koncentracji produkcji spowodowany dominującym przyrostem powierzchni zasiewów wśród plantatorów uprawiających co najmniej 20 ha tej rośliny (prawie 60% przyrostu powierzchni zasiewów w latach 2002-2007 dotyczyło tej grupy rolników uprawiających rzepak). Producenci uprawiający rzepak na plantacjach liczących co najmniej 20 ha skupiali w przedziale 63-67% powierzchni uprawy tej rośliny, a przeciętna wielkość plantacji w tej grupie producentów ukształtowała się na poziomie 77 ha. Przyrost i koncentracja produkcji rzepaku przynajmniej w części jest spowodowana akcesją Polski do UE, zarówno poprzez pełne uczestnictwo w JRE, który w tej grupie asortymentowej nie pokrywa potrzeb rynku wspólnotowego, jak i za sprawą dopłat bezpośrednich, które poprawiły i stabilizują poziom dochodów uzyskiwanych przez polskich rolników z uprawy tej rośliny.

Tabela 1.11. Zmiany skali w produkcji roślinnej

Skala produkcji (w ha)	2002				2005				2007			
	gospodarstwa		użytki rolne		gospodarstwa		użytki rolne		gospodarstwa		użytki rolne	
	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	w tys. ha	struktura (w proc.)	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	w tys. ha	struktura (w proc.)	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	w tys. ha	struktura (w proc.)
Ogółem	1 668,0	100,0	8 293,7	100,0	1 690,5	100,0	8 328,8	100,0	1 666,4	100,0	8 348,1	100,0
<1 ha	525,0	31,5	235,0	2,8	528,5	31,3	246,6	3,0	468,1	28,1	222,0	2,7
1-2	294,5	17,7	404,0	4,9	315,2	18,6	440,2	5,3	319,1	19,1	447,2	5,4
2-5	418,9	25,1	1 340,9	16,2	417,8	24,7	1 352,6	16,2	442,4	26,5	1 426,0	17,1
5-10	269,3	16,1	1 859,8	22,4	265,3	15,7	1 838,9	22,1	272,2	16,3	1 890,1	22,6
10-20	114,9	6,9	1 530,6	18,5	115,2	6,8	1 537,2	18,5	114,8	6,9	1 541,7	18,5
>20 ha	45,3	2,7	2 923,2	35,2	48,6	2,9	2 913,4	35,0	49,8	3,0	2 820,4	33,8
Średnio (ha)	4,97				4,93				5,0			
Ogółem	43,0	100,0	439,0	100,0	54,6	100,0	550,2	100,0	78,3	100,0	796,8	100,0
<1 ha	5,7	13,3	1,4	0,3	5,3	9,7	3,1	0,6	9,8	12,5	5,8	0,7
1-2	7,2	16,7	9,5	2,2	10,1	18,5	14,0	2,5	13,9	17,8	19,5	2,4
2-5	16,5	38,4	48,8	11,1	21,3	39,0	65,1	11,8	27,5	35,1	84,3	10,6
5-10	7,0	16,3	44,7	10,2	9,3	17,0	61,2	11,1	13,4	17,1	89,3	11,2
10-20	3,1	7,2	39,6	9,0	4,3	7,9	55,7	10,1	7,2	9,2	95,9	12,0
>20 ha	3,4	7,9	295,0	67,2	4,2	7,7	351,2	63,8	6,5	8,3	501,9	63,0
Średnio (ha)	10,2				10,1				10,2			
Ogółem	101,3	100,0	303,0	100,0	81,0	100,0	286,2	100,0	66,9	100,0	247,4	100,0
<1 ha	21,3	21,0	8,2	2,7	9,8	12,1	5,9	2,1	7,8	11,7	4,8	1,9
1-2	33,3	32,9	42,2	13,9	26,5	32,7	36,5	12,8	22,5	33,6	30,7	12,4
2-5	36,5	36,0	100,3	33,1	34,0	42,0	99,2	34,7	27,7	41,4	78,9	31,9
5-10	7,2	7,1	44,1	14,6	7,8	9,6	49,1	17,2	6,0	9,0	38,7	15,6
10-20	2,9	2,9	108,2	35,7	1,7	2,1	21,8	7,6	1,7	2,5	22,3	9,0
>20 ha	2,9	2,9	108,2	35,7	1,2	1,5	73,8	25,8	1,2	1,8	72,0	29,1
Średnio (ha)	2,99				3,53				3,70			

Źródło: PSR 2002, Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych w 2002 r., GUS, Warszawa 2003; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r., GUS, Warszawa 2006; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r., GUS, Warszawa 2008; obliczenia własne.

WPR istotną rolę odegrała także w kształtowaniu się liczby i skali plantatorów buraków cukrowych. Kwotowanie wielkości produkcji i reforma rynku cukru oraz procesy koncentracji w przemyśle cukrowniczym wywołały istotny, w stosunku do okresu sprzed akcesji, spadek liczby plantatorów buraków cukrowych o ponad 1/3 z ponad 100 tys. do niecałych 67 tys., przy równoległym, ale jednak daleko mniejszym, spadku powierzchni uprawy z ponad 300 tys. ha w roku 2002 do niecałych 250 tys. ha w roku 2007, czyli o około 18%. Spowodowało to wzrost wielkości przeciętnej plantacji z 2,99 ha w roku 2002 do 3,70 ha w roku 2007. Mimo dynamicznie zmniejszającej się liczby plantatorów buraków cukrowych, procesy koncentracji uprawy tej rośliny nie są daleko zaawansowane, bowiem dominują plantatorzy uprawiający 1-5 ha tej rośliny, zaś największa powierzchnia uprawy skoncentrowana jest wśród producentów posiadających plantacje o wielkości 2-5 ha. Jednak zmniejszający się poziom interwencjonizmu na rynku cukru i produkcji surowca dla przemysłu cukrowniczego będzie stymulował koncentrację produkcji wśród plantatorów największych. W roku 2007 plantatorzy uprawiający ponad 20 ha buraków cukrowych skupiali prawie 30% zasiewów tej rośliny, a przeciętna wielkość plantacji w tej grupie producentów kształtowała się na poziomie 60 ha.

Integracja z Unią Europejską, obok innych czynników, odegrała także zauważalny wpływ na przemiany strukturalne w procesie produkcji zwierzęcej (tab. 1.12). Uczestnictwo w JRE zwiększyło presję przemysłu rolno-spożywczego na dostawy jednolitych partii surowca o wystandaryzowanej jakości. W szczególności wymagania jakościowe w zakresie produkcji mleka wywołały istotne przyspieszenie procesów koncentracji w okresie przed- i poakcesyjnym, mimo petryfikującej roli systemu kwot mlecznych. Można się spodziewać, że oprócz przesłanek ekonomiczno-organizacyjnych, kolejny impuls procesowi koncentracji w produkcji przyniesie wdrożenie komponentu *C cross-compliance* (dobrostan zwierząt).

W latach 2002-2007 liczba gospodarstw prowadzących chów bydła uległa zmniejszeniu o ponad 200 tys. z 935,2 tys. do 718,3, czyli o prawie 1/4. Jednocześnie w tym samym okresie wystąpił niewielki, bo wynoszący około 5% przyrost stada bydła, co sprawiło, że średnia wielkość stada bydła wzrosła prawie o 40%, z 5,9 do 8,2 sztuk. Istotniejsze znaczenie ma jednak wyraźny przyrost pogłowia w stadach względnie dużych, liczących ponad 20 sztuk. W roku 2002 gospodarstw rolnych posiadających takie stada bydła było 49,6 tys., a w nich skupione było 35,5% całości pogłowia, zaś średnie stado bydła w tych gospodarstwach liczyło prawie 40 sztuk. W roku 2007 liczba gospodarstw posiadających 20 i więcej sztuk bydła wzrosła do 75,4 tys., natomiast w tych stadach było już skoncentrowane 53,6% całości pogłowia bydła w kraju, a średnia wielkość stada w tej grupie gospodarstw uległa zwiększeniu do 42 sztuk.

Tabela 1.12. Zmiany skali w produkcji zwierzęcej

Skala chowu (w szt.)	2002				2005				2007			
	gospodarstwa		pogłowie		gospodarstwa		pogłowie		gospodarstwa		pogłowie	
	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	liczba (w tys. szt.)	struktura (w proc.)	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	liczba (w tys. szt.)	struktura (w proc.)	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	liczba (w tys. szt.)	struktura (w proc.)
Ogółem	935,2	100,0	5 532,7	100,0	783,5	100,0	5 842,5	100,0	718,3	100,0	5 855,4	100,0
1 szt.	260,9	27,9	260,0	4,7	201,4	25,7	216,2	3,7	183,9	25,6	181,5	3,1
2 szt.	191,7	20,5	381,8	6,9	155,1	19,8	327,2	5,6	138,6	19,3	281,1	4,8
3-4	175,8	18,8	603,1	10,9	148,9	19,0	543,4	9,3	125,0	17,4	427,4	7,3
5-9	161,8	17,3	1 051,2	19,0	134,8	17,2	934,8	16,0	117,1	16,3	767,1	13,1
10-19	95,4	10,2	1 272,5	23,0	83,1	10,6	1 203,6	20,6	78,3	10,9	1 059,8	18,1
≥20szt	49,6	5,3	1 964,1	35,5	60,3	7,7	2 617,4	44,8	75,4	10,5	3 138,5	53,6
Srednio (szt.)			5,9				7,5				8,2	
Krowy												
Ogółem	875,4	100,0	2 873,2	100,0	730,3	100,0	2 884,1	100,0	656,5	100,0	2 824,6	100,0
1 szt.	401,8	45,9	402,2	14,0	341,1	46,7	340,3	11,8	313,2	47,7	313,5	11,1
2 szt.	191,7	21,9	382,1	13,3	149,7	20,5	299,9	10,4	127,4	19,4	254,2	9,0
3-4	131,3	15,0	445,3	15,5	94,2	12,9	317,3	11,0	76,2	11,6	254,2	9,0
5-9	93,7	10,7	603,4	21,0	73,0	10,0	478,8	16,6	63,0	9,6	415,2	14,7
10-19	44,6	5,1	574,6	20,0	50,4	6,9	669,1	23,2	51,9	7,9	697,7	24,7
≥20szt	12,3	1,4	465,5	16,2	21,9	3,0	778,7	27,0	24,9	3,8	889,7	31,5
Srednio (szt.)			3,3				3,9				4,3	
Trzoda chlewna												
Ogółem	760,8	100,0	18 628,9	100,0	701,7	100,0	17 716,9	100,0	664,0	100,0	18 512,3	100,0
1-2 szt.	182,8	24,0	290,4	1,6	179,1	25,5	280,2	1,6	172,4	26,0	274,5	1,5
3-9	219,4	28,8	1 147,1	6,2	195,5	27,9	1 032,6	5,8	182,6	27,5	964,0	5,2
10-49	279,9	36,8	5 950,1	31,9	254,7	36,3	5 490,6	31,0	234,0	35,2	5 042,4	27,2
50-99	48,0	6,3	3 224,9	17,3	44,3	6,3	3 025,5	17,1	43,2	6,5	2 941,9	15,9
100-199	20,9	2,7	2 758,4	14,8	18,9	2,7	2 538,4	14,3	21,0	3,2	2 814,4	15,2
≥200 szt.	9,5	1,2	5 257,6	28,2	9,2	1,3	5 349,7	30,2	10,8	1,6	6 475,0	35,0
Srednio (szt.)			24,5				25,2				27,9	

Źródło: PSR 2002, Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych w 2002 roku, GUS, Warszawa 2003; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r., GUS, Warszawa 2006; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r., GUS, Warszawa 2008; obliczenia własne.

Podobny przebieg miały procesy koncentracji w chowie krów mlecznych. Liczba gospodarstw prowadzących ten kierunek chowu w latach 2002-2007 uległa zmniejszeniu o 1/4 z 875,4 tys. do 656,5 tys., natomiast średnia wielkość stada krów wzrosła z 3,3 do 4,3 sztuki, czyli o 30%. Wystąpiły widoczne procesy koncentracji chowu krów mlecznych w stadach liczących powyżej 20 sztuk i w stadach liczących 10-19 sztuk krów. W roku 2002 liczba gospodarstw posiadających stada o liczebności 20 i więcej sztuk krów wynosiła tylko 12,3 tys., a do roku 2007 zwiększyła się o ponad 100% do 24,9 tys., natomiast w tym samym czasie udział tych gospodarstw w całości pogłowia krów w kraju zwiększył się z 16,2% do 31,5%, a średnia wielkość stada w tej grupie gospodarstw ukształtowała się na poziomie 36 sztuk. Mniej dynamiczny, ale wart odnotowania, proces koncentracji krów mlecznych wystąpił w stadach liczących 10-19 sztuk. Liczba takich gospodarstw uległa zwiększeniu z 44,6 tys. do 51,9 tys., natomiast udział tej grupy gospodarstw w całości pogłowia bydła w tym samym okresie z 20% do 24,7%. Łącznie liczba gospodarstw posiadających stada liczące 10 i więcej sztuk krów wynosiła 76,8 tys., a w nich w roku 2007 było skoncentrowane 56,2% całości pogłowia krów w Polsce. Można przypuszczać, że w świetle zapowiadanej likwidacji kwot mlecznych w 2015 roku i wdrożenia komponentu C *cross-compliance* w 2013 roku, ta grupa gospodarstw rolnych będzie w krótkim czasie dominującym producentem i dostawcą mleka dla przemysłu mleczarskiego.

Mimo licznych zawirowań na rynku wieprzowiny w analizowanym okresie nie zaszły istotne zmiany w zakresie skali i struktury produkcji. Co prawda liczba producentów trzody chlewnej uległa w latach 2002-2007 zmniejszeniu o około 13%, z 760 do 664 tys., nie wystąpiły jednak istotne procesy koncentracji chowu w stadach większych i dużych liczących 200 i więcej sztuk. Można jednak sądzić, że procesy koncentracji w produkcji wieprzowiny będą zachodzić w najbliższej przyszłości, a wymuszą to ekonomiczne standardy wytwarzania w tym sektorze narzucane przez najbardziej efektywnych producentów europejskich.

1.3. Zmiany w wolumenie produkcji i dochodach rolniczych

1.3.1. Zmiany produkcji i dochodów w ujęciu sektorowym

Integracja z Unią Europejską wpłynęła pozytywnie na wzrost wolumenu produkcji rolnej (wyrażony w cenach stałych). W okresie przedakcesyjnym (w latach 2000-2003) wolumen produkcji rolniczej wyrażony w cenach stałych roku 2000 wyniósł średnio 51,8 mld zł rocznie, natomiast w okresie poakcesyjnym (w latach 2004-2008) jego średni poziom w tych samych cenach stałych kształtował się na poziomie 59,1 mld zł, czyli wzrósł między tymi dwoma okresami o 14,1%, a jego bezwzględny przyrost wyniósł 7,3 mld zł (tab. 1.13).

Jednocześnie między tymi dwoma okresami miał miejsce przyrost dotacji do produktów, który w okresie przedakcesyjnym wynosił średnio 0,4 mld zł rocznie, natomiast w okresie poakcesyjnym wynosił średnio 4 mld zł rocznie (tab. 1.15). Oznacza to, że przyrost wolumenu produkcji (7,3 mld zł) prawie w połowie został wywołany przyrostem dotacji do produktów, natomiast w drugiej części był to faktyczny przyrost wolumenu produkcji.

W pierwszym roku akcesji (2004 rok) wystąpił przyrost cen realnych produkcji rolniczej w stosunku do roku 2003 (o 5,3%), ale pozostawały one niższe niż w roku 2000 (o 1,3%), w kolejnych latach (2005 i 2006) nastąpił spadek cen realnych produkcji rolnej w stosunku do roku 2000, aczkolwiek w roku 2006 odnotowano ich wzrost względem roku poprzedniego, dopiero w latach 2007 i 2008 wystąpił zdecydowany przyrost cen realnych zarówno w stosunku do lat wcześniejszych, jak i w stosunku do poziomu cen rolnych w roku 2000.

Te dwa parametry, a mianowicie zmiany wolumenu produkcji w ujęciu realnym i zmiany cen realnych współokreślały poziom realnych przyrostów wartości produkcji. We wszystkich latach po akcesji Polski do UE był on wyższy niż w okresie przedakcesyjnym, zarówno w stosunku do jego poziomu w roku 2003, jak i w roku 2000 (w stosunku do tego roku od 6,7% w roku 2005 do 26,8% w roku 2007). Można zatem skonstatować, że na realny przyrost wartości produkcji w największym stopniu wpłynęły faktyczny przyrost wolumenu produkcji i wzrost poziomu subwencji do produktów, natomiast pozytywny wpływ realnego wzrostu cen produktów rolnych był stosunkowo skromny i w największym zakresie wystąpił dopiero w latach 2007 i 2008. Średnio rocznie w okresie poakcesyjnym realny poziom wartości produkcji był wyższy niż w okresie przedakcesyjnym o 17%, a było to skutkiem wzrostu wolumenu produkcji o 14,1% i realnego wzrostu cen produktów rolnych o 2,5% ($114,1 \times 102,5/100 = 117,0$).

Na wyraźnie wyższym poziomie kształtował się natomiast nominalny poziom cen rolnych i produkcja sektora rolnego wyrażona w cenach bieżących. Ceny nominalne produktów rolnych w każdym roku akcesji były wyższe zarówno w stosunku do cen w poprzedzającym akcesję roku 2003, jak i w stosunku do cen roku 2000. Z wyjątkiem roku 2005, we wszystkich pozostałych latach okresu akcesji (2004-2008) występował nominalny przyrost cen rolnych w stosunku do roku poprzedniego. Powodowało to, że średnioroczna wartość produkcji rolnej w cenach bieżących w okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008) wynosiła 68,2 mld zł i przewyższała średnioroczną wartość produkcji rolnej w cenach bieżących w okresie przedakcesyjnym wynoszącą 52 mld zł o 16,2 mld zł, czyli o 31%, a było to skutkiem wzrostu wolumenu produkcji o 14,1% i nominalnego wzrostu cen rolnych o 14,8% ($114,1 \times 114,8/100 = 131,0$). Przyrost cen nominalnych i wartości produkcji w cenach bieżących ma istotne znaczenie w kon-

frontacji ze wzrostem nominalnych cen zużycia pośredniego i decyduje o poziomie uzyskiwanych dochodów.

W pierwszym roku akcesji (2004) nastąpił jednorazowy, ale bardzo umiarkowany przyrost wolumenu zużycia pośredniego zarówno w stosunku do roku 2003 (o 4,7%), jak i w stosunku do roku 2000 (o 4,8%). W następnych latach akcesji po bardzo niewielkim spadku wolumenu zużycia pośredniego w roku 2005, nastąpił jego ponowny niewielki wzrost i stabilizacja. W okresie przedakcesyjnym (lata 2000-2003) średnioroczny poziom wolumenu zużycia pośredniego w cenach stałych 2000 roku wynosił 31,5 mld zł, a w okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008) ukształtował się na poziomie 32,4 mld zł, czyli licząc okres po akcesji do ostatnich czterech lat przed akcesją, wolumen zużycia pośredniego wzrósł tylko o 3,0%, a zatem wolniej niż faktyczny (bez dotacji do produktu) przyrost wolumenu produkcji, który wzrósł w między tymi samymi okresami o 7,2%.

W całym okresie poakcesyjnym realna wartość zużycia pośredniego była wyższa niż w analizowanym okresie przedakcesyjnym, natomiast tylko w roku 2005 wystąpiło zmniejszenie realnej wartości zużycia pośredniego w stosunku do roku poprzedniego. Średnio w okresie poakcesyjnym realny poziom wartości zużycia pośredniego był wyższy niż w okresie przedakcesyjnym o 11,5% rocznie, a było to skutkiem wzrostu wolumenu zużycia pośredniego o 3,0% i realnego wzrostu cen zużycia pośredniego o 8,3% ($103,0 \times 108,3/100 = 111,5$).

Nominalny wzrost cen zużycia pośredniego przewyższał odpowiedni wzrost cen nominalnych produkcji rolniczej w latach 2005, 2007 i 2008, natomiast w latach 2004 i 2006 sytuacja była korzystniejsza z punktu widzenia rolników, bowiem szybciej przyrastały ceny nominalne produkcji rolniczej. Średnioroczna wartość zużycia pośredniego w cenach bieżących w okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008) wynosiła 40,7 mld zł i przewyższała średnioroczną wartość zużycia pośredniego w cenach bieżących w okresie przedakcesyjnym wynoszącą 32,6 mld zł o 8,1 mld zł, czyli o 25%, a było to skutkiem wzrostu wolumenu zużycia pośredniego o 3,0% i nominalnego wzrostu cen zużycia pośredniego o 21,5% ($103,0 \times 121,5/100 = 125$).

Bez względu na to w jakich cenach – stałych lub bieżących – są analizowane wzajemne relacje wartości produkcji i zużycia pośredniego w obu przypadkach przyrost wartości produkcji wyprzedza wartość zużycia pośredniego, co musiało skutkować przyrostem dochodów rolniczych. Warto jednak podkreślić, że w wymiarze fizycznym (wolumen) znacznie większy był przyrost produkcji – o 14,1%, a po oczyszczeniu z dotacji do produktów o około 7%, niż zużycia pośredniego, które w tym samym analizowanym okresie wzrosło o 3%. Oznacza to, że poprawiła się w okresie poakcesyjnym efektywność wykorzysta-

nia ponoszonych nakładów. Natomiast w tym samym czasie miał miejsce wyższy wzrost cen zużycia pośredniego niż cen produkcji rolnej zarówno w wymiarze nominalnym (odpowiednio 21,5% vs 14,8%), jak i realnym (8,3% vs 2,5%). Znaczący to, że bez poprawy efektywności gospodarowania oraz bez dotacji do produktów (ich średnia roczna wartość w okresie poakcesyjnym wyniosła 4 mld zł w stosunku do 400 mln zł przed akcesją) uległby zmniejszeniu osiągnięty w rolnictwie dochód.

Realny i nominalny przyrost wartości produkcji przewyższający przyrost wartości zużycia pośredniego (w tych samych cenach), a przede wszystkim wzrost wsparcia sektora rolnego pozostałymi subwencjami (ich średni roczny poziom w okresie poakcesyjnym wyniósł 5,9 mld zł wobec 0,5 mld zł w okresie przedakcesyjnym), przy stabilizacji innych pozycji obciążających dochody rolnicze, wywołały skokowy przyrost dochodów przedsiębiorców rolnych z chwilą akcesji Polski do Unii Europejskiej (tab. 1.15). W cenach bieżących dochody w pierwszym roku akcesji w stosunku do roku 2003 wzrosły o 146,4%, a w stosunku do roku 2000 o 122,1%, w cenach stałych przyrost ten był nieco niższy, ale nadal bardzo wysoki, bowiem wyniósł odpowiednio 136,8% i 100,9%. Średni poziom rocznych dochodów przedsiębiorców rolnych w cenach bieżących w okresie przedakcesyjnym (lata 2000-2003) wyniósł 9,4 mld zł, a w okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008) wyniósł 22,0 mld zł, czyli uległ zwiększeniu o 134%, a w ujęciu realnym jego wzrost można szacować na około 102%. Można zatem mówić o podwojeniu średnich rocznych dochodów sektora rolnego w okresie akcesji (lata 2004-2008) w stosunku do okresu przedakcesyjnego (lata 2000-2003). Nie byłoby to możliwe bez diametralnego wzrostu poziomu subwencji. W cenach bieżących w czterech ostatnich latach przed akcesją ich średni roczny poziom wyniósł około 900 mln zł, natomiast w pięciu latach po akcesji ich średnioroczna wartość wyniosła 9,9 mld zł, czyli była wyższa ponad 11-krotnie. Rolę subwencji w kształtowaniu dochodów rolniczych w okresie poakcesyjnym potwierdza udział subwencji w dochodach, który w okresie przed akcesją wynosił średnio nieco ponad 9% rocznie, zaś średnio w okresie poakcesyjnym ukształtował się na poziomie 45%⁵.

⁵ Można się spodziewać, że w roku 2009, ze względu na pogorszenie relacji cenowych dla rolnictwa, w przypadku większości produktów rolnych zmaleje wielkość dochodu „wytworzonego” w rolnictwie, a wzrośnie rola dotacji. Przyczyni się do tego też w znaczącym wymiarze przyrost wartości dopłat bezpośrednich, które w roku 2009 względem roku 2008 wzrosną o około 1/3, do poziomu 12,7 mld zł. Wzrost ten nastąpi na skutek zaplanowanego ich zwiększenia wyrażonego w euro o 5 p.p., jednak przede wszystkim na skutek wzrostu kursu euro względem kursu złotego, po którym są przeliczane dopłaty bezpośrednie o około 25% (1 euro = 3,397 zł w 2008 roku, natomiast w 2009 roku 1 euro = 4,230 zł).

Tabela 1.13. Produkcja rolnicza w Polsce w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2000-2003 (średnio)	2004	2005	2006	2007	2008	2004-2008 (średnio)
1. Produkcja sektora rolnego – wolumen (ceny stałe 2000 roku)											
1.1. w mld zł	50,0	52,5	52,7	52,0	51,8	59,2	58,7	58,1	61,1	58,6	59,1
1.2. 2000 = 100	100,0	105,0	105,4	104,0	×	118,4	117,5	116,2	122,2	117,3	×
1.3. rok poprzedni = 100	96,1	105,0	100,4	98,6	×	113,9	99,3	98,9	105,2	96,0	×
1.4. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	114,1
2. Nominalny wzrost cen produkcji sektora rolnego											
2.1. 2000 = 100	100,0	104,0	97,8	99,6	×	109,2	103,1	108,2	123,5	132,6	×
2.2. rok poprzedni = 100	113,3	104,0	94,0	101,8	×	109,6	94,4	105,0	114,1	107,4	×
2.3. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	114,8
3. Produkcja sektora rolnego (ceny bieżące)											
3.1. w mld zł	50,0	54,6	51,5	51,8	52,0	64,6	60,6	62,8	75,4	77,7	68,2
3.2. 2000 = 100	100,0	109,2	103,1	103,5	×	129,2	121,1	125,7	150,9	155,4	×
3.3. rok poprzedni = 100	108,9	109,2	94,4	100,4	×	124,8	93,7	103,8	120,0	103,0	×
3.4. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	131,0
4. Realny wzrost cen produkcji sektora rolnego											
4.1. 2000 = 100	100,0	100,5	92,4	93,8	×	98,7	90,8	93,9	103,8	108,1	×
4.2. rok poprzedni = 100	105,6	100,5	92,0	101,4	×	105,3	92,0	103,4	110,5	104,1	×
4.3. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	102,5
5. Realny przyrost wartości produkcji											
5.1. 2000 = 100	100,0	105,6	97,4	97,5	×	116,9	106,7	109,2	126,8	126,7	×
5.2. rok poprzedni = 100	101,5	105,6	92,3	100,1	×	119,9	91,3	102,3	116,2	99,9	×
5.3. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	117,0

Tabela 1.14. Zużycie pośrednie w sektorze rolnym w Polsce w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2000-2003 (średnio)	2004	2005	2006	2007	2008	2004-2008 (średnio)
1. Zużycie pośrednie – wolumen (ceny stałe 2000 roku)											
1.1. w mld zł	31,3	31,5	31,7	31,3	31,5	32,8	31,9	32,7	32,5	32,2	32,4
1.2. 2000 = 100	100,0	100,7	101,4	100,1	×	104,8	102,0	104,3	103,8	102,8	×
1.3. rok poprzedni = 100	96,0	100,7	100,7	98,7	×	104,7	97,4	102,2	99,5	99,1	×
1.4. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	103,0
2. Nominalny wzrost cen zużycia pośredniego											
2.1. 2000 = 100	100,0	104,6	102,1	107,0	×	115,6	112,9	115,3	135,3	148,9	×
2.2. rok poprzedni = 100	115,4	104,6	97,6	104,8	×	108,1	97,6	102,1	117,4	110,0	×
2.3. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	121,5
3. Zużycie pośrednie sektora rolnego (ceny bieżące)											
3.1. w mld zł	31,3	33,0	32,4	33,5	32,6	37,9	36,0	37,6	44,0	47,9	40,7
3.2. 2000 = 100	100,0	105,3	103,5	107,1	×	121,2	115,2	120,3	140,5	153,1	×
3.3. rok poprzedni = 100	110,8	105,3	98,3	103,5	×	113,2	95,1	104,4	116,8	109,0	×
3.4. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	125,0
4. Realny wzrost cen zużycia pośredniego											
4.1. 2000 = 100	100,0	101,1	96,5	100,7	×	104,6	99,5	100,1	113,8	121,4	×
4.2. rok poprzedni = 100	107,6	101,1	95,4	104,4	×	103,8	95,1	100,6	113,7	106,7	×
4.3. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	108,3
5. Realny przyrost wartości zużycia pośredniego											
5.1. 2000 = 100	100,0	101,8	97,8	100,8	×	109,6	101,5	104,4	118,1	124,8	×
5.2. rok poprzedni = 100	103,3	101,8	96,1	103,0	×	108,7	92,6	102,9	113,1	105,7	×
5.3. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	111,5

Źródło: Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa i obliczenia własne.

Tabela 1.15. Dochody sektora rolnego w Polsce i udzielone subwencje w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2000-2003 (średnio)	2004	2005	2006	2007	2008	2004-2008 (średnio)
1. Dochód przedsiębiorcy rolnego (ceny bieżące)											
1.1. w mld zł	9,1	11,3	9,0	8,2	9,4	20,2	18,3	20,7	27,4	23,4	22,0
1.2. 2000 = 100	100,0	124,4	98,8	90,1	×	222,1	201,6	227,2	300,7	257,3	×
1.3. rok poprzedni = 100	112,0	124,4	79,5	91,2	×	246,4	90,8	112,7	132,3	85,5	×
2. Dynamika dochodów przedsiębiorcy rolnego (ceny stałe)											
2.1. 2000 = 100	100,0	120,2	93,4	84,8	×	200,9	177,7	197,3	252,8	209,7	×
2.2. rok poprzedni = 100	104,4	120,2	77,7	90,8	×	236,8	88,4	111,1	128,1	83,0	×
2.3. 2000-2003 = 100	×	×	×	×	100,0	×	×	×	×	×	208,5
3. Dotacje do produktów (ceny bieżące)											
3.1. w mld zł	0,3	0,4	0,5	0,5	0,4	3,7	3,7	4,5	3,7	4,2	4,0
3.2. 2000 = 100	100,0	143,4	192,1	182,1	×	1 369,1	1 389,7	1 654,2	1 360,8	1 565,6	×
3.3. rok poprzedni = 100	115,0	143,4	134,0	94,8	×	751,9	101,5	119,0	82,3	115,4	×
4. Pozostałe dotacje (ceny bieżące)											
4.1. w mld zł	0,6	0,5	0,4	0,3	0,5	4,3	4,8	6,3	7,9	6,3	5,9
4.2. 2000 = 100	100,0	80,4	69,7	52,8	×	729,6	804,7	1 068,8	1 333,4	1 068,4	×
4.3. rok poprzedni = 100	112,4	80,4	86,7	75,7	×	1 382,7	110,3	132,8	124,8	80,1	×
5. Razem dotacje dla sektora rolnego (ceny bieżące)											
5.1. w mld zł	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	8,0	8,5	10,8	11,5	10,5	9,9
5.2. 2000 = 100	100,0	100,2	108,1	93,3	×	930,2	990,1	1 252,5	1 342,0	1 224,4	×
5.3. rok poprzedni = 100	113,2	100,2	107,9	86,4	×	996,6	106,4	126,5	107,1	91,2	×
6. Udział dotacji w dochodzie przedsiębiorcy rolnego (ceny bieżące) (w proc.)	9,5	7,6	10,3	9,8	9,2	39,6	46,4	52,1	42,2	45,0	45,0

***Źródło: *Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa i obliczenia własne.*

Mimo istotnego wzrostu produkcji rolnej w Polsce w okresie poakcesyjnym, udział rolnictwa polskiego w wolumenie produkcji tworzonym w rolnictwie UE-27 sięga w 2008 roku tylko 5,9%. Bardzo wysokie zasoby pracy w rolnictwie polskim, duże zasoby ziemi, niskie nakłady kapitałowe, a także relatywnie niski, w stosunku do posiadanych przez rolnictwo polskie zasobów, poziom produkcji sprawia, że niska jest w polskim rolnictwie produktywność zasobów ziemi i pracy (tab. 1.16). Produktywność ziemi w rolnictwie polskim w 2008 roku, głównie za sprawą niższego poziomu intensywności wytwarzania i niższego poziomu intensywności zorganizowania produkcji rolnej (duży udział zbóż w strukturze zasiewów i stosunkowo niskie obsady zwierząt gospodarskich), wyraźnie, bo o 35% ustępuje uzyskiwanej w UE-27 i jest o 43% niższa od uzyskiwanej w krajach UE-15. Od rolnictwa polskiego niższą produktywnością ziemi cechuje się rolnictwo krajów nadbałtyckich, Rumunii, Czech i Słowacji. Stosunkowo niska produktywność ziemi, w warunkach zaspokojenia popytu wewnętrznego i uzyskiwania nadwyżek w handlu zagranicznym produktami rolniczymi, nie musi uprawniać wprost do negatywnych ocen, jednakże pod warunkiem że jest to wybór, który prowadzi do produkcji tańszej, poprzez niższą kapitałochłonność wytwarzania. Jednak w części gospodarstw rolnych w Polsce ekstensywna produkcja rolna nie jest wyborem gospodarujących, a przymusem wynikającym z braków kapitału i/lub umiejętności gospodarujących⁶. Taki rodzaj ekstensywności w rolnictwie nie może być uznany za racjonalny.

Ważniejszym problemem w rolnictwie polskim jest produktywność zasobów pracy, ta bowiem wprost przesądza o wysokości uzyskiwanych dochodów *per capita*. Produktywność pracy w rolnictwie polskim w 2008 roku, mierzona wytworzoną produkcją jest 3,5-krotnie niższa niż przeciętnie w UE-27 i 6 razy niższa niż w UE-15 (niższą wydajnością pracy niż rolnictwo polskie w UE-27 cechuje się tylko rolnictwo rumuńskie, a zbliżoną rolnictwo bułgarskie i łotewskie). Bardzo niska produktywność pracy w rolnictwie polskim jest zagrożeniem dla konkurencyjności polskiego rolnictwa lub musi skutkować niską opłatą nakładów pracy w rolnictwie polskim. Dla utrzymania pozycji konkurencyjnej rolnictwa polskiego konieczne jest utrzymywanie niskiej opłaty pracy.

⁶ Na przykład w ostatnich latach kwalifikowanym materiałem nasiennym jest obsiewane w Polsce zaledwie kilkanaście procent powierzchni zasiewów zbóż.

Tabela 1.16. Produkcja rolnicza i produktywność czynników produkcji

Kraje	Produkcja rolnicza		Produktywność		
	w mln euro	struktura (w proc.)	zasobów ziemi (produkcja w euro na 1 ha UR)	zasobów pracy (produkcja w euro na 1 AWU)	nakładów kapitału (produkcja w euro na 1 euro nakładów ^a)
Austria	6 398	1,74	2 006	41 092	1,19
Belgia	7 382	2,01	5 373	113 920	1,22
Bułgaria	4 098	1,12	1 502	9 290	1,42
Cypr	587	0,16	3 862	24 664	1,99
Czechy	4 648	1,27	1 321	34 353	1,09
Dania	9 496	2,59	3 566	166 305	1,07
Estonia	602	0,16	664	19 295	1,14
Finlandia	4 252	1,16	1 855	47 350	0,89
Francja	66 767	18,18	2 420	75 554	1,26
Grecja	10 422	2,84	2 616	18 198	1,73
Hiszpania	40 488	11,02	1 629	42 813	1,67
Holandia	23 489	6,39	12 272	123 367	1,28
Irlandia	6 176	1,68	1 492	43 524	1,16
Litwa	2 142	0,58	809	22 763	1,22
Luksemburg	278	0,08	2 122	75 135	1,05
Łotwa	951	0,26	536	9 500	1,09
Malta	126	0,03	12 600	30 000	1,50
Niemcy	48 209	13,12	2 847	88 457	1,16
Polska	21 637	5,89	1 398	9 210	1,40
Portugalia	6 878	1,87	1 869	19 212	1,24
Rumunia	17 036	4,64	1 225	7 916	1,32
Słowacja	2 327	0,63	1 238	27 376	1,14
Słowenia	1 174	0,32	2 401	14 111	1,15
Szwecja	4 600	1,25	1 475	69 909	1,02
Węgry	7 480	2,04	1 769	17 251	1,29
Wielka Brytania	23 612	6,43	1 486	83 082	1,26
Włochy	46 092	12,55	3 627	38 959	1,41
UE-15	304 538	82,90	2 447	54 957	1,30
UE-12	62 808	17,10	1 316	10 586	1,31
UE-27	367 346	100,00	2 133	32 015	1,30

^a suma zużycia pośredniego i amortyzacji

Źródło: Eurostat i obliczenia własne.

Dobre wyniki w eksporcie produktów rolnych w Polsce⁷ w ostatnich latach są w przynajmniej w części okupione „dumpingiem socjalnym” pracujących w polskim rolnictwie i przemyśle spożywczym. Sytuacja taka nie powinna

⁷ Trzeba jednak uwzględnić fakt, że mimo odnotowanego po integracji z UE wysokiego tempa wzrostu wartości wymiany handlowej w sektorze rolno-spożywczym, udział Polski w handlu rolnym UE pozostaje niewielki. Eksport artykułów rolno-spożywczych z Polski w 2007 roku stanowił około 3% zarówno eksportu wewnątrzspółnotowego, jak i eksportu ze Wspólnoty do krajów trzecich.

być celem długofalowej polityki ekonomicznej i polityki rolnej realizowanej w kraju. Polityka ekonomiczna winna sprzyjać wzrostowi wydajności pracy, a to bez lepszego wyposażenia pracujących w rolnictwie polskim w pozostałe czynniki produkcji nie jest możliwe i zarazem dowodzi konieczności przemian strukturalnych w polskim sektorze rolnym.

Na nieco wyższym od przeciętnego poziomu w całej UE kształtuje się w rolnictwie polskim produktywność nakładów kapitałowych mierzona wolumenem produkcji. Ten wskaźnik można oceniać tylko umiarkowanie pozytywnie, bowiem przy wyraźnie niższym w rolnictwie polskim poziomie nakładów na 1 ha UR niż w całej UE, zgodnie z zasadą malejącej krańcowej efektywności nakładów ich produktywność w rolnictwie polskim powinna być wyraźnie wyższa od średniej unijnej. Wskaźnik produktywności nakładów kapitałowych nie tłumaczy zatem dostatecznie pozytywnie wspomnianej wcześniej niskiej produktywności zasobów ziemi.

Analiza sytuacji produkcyjnej i ekonomicznej rolnictwa polskiego dowodzi, że mimo iż osiągnęło ono istotny postęp w warunkach akcesji, to nadal na tle sektora rolnego UE-27 i UE-15 uzyskuje stosunkowo słabe wyniki, co dowodzi jego wadliwości strukturalnej i technologicznej.

1.3.2. Zmiany produkcji i dochodów w ujęciu mikroekonomicznym

Na podstawie realnie istniejących gospodarstw, stworzono symulacje modelowe określające ich sytuację ekonomiczną w latach 2004-2009 względem roku 2003. Analizując sytuację dochodową w wybranych typach modelowych gospodarstw rolnych, kierowano się przede wszystkim zasobami użytków rolnych i strukturą produkcji. Element ten nabiera szczególnego znaczenia, bowiem WPR jest zróżnicowana w zależności od rodzaju produktu, a jego znaczenie uwidacznia się przede wszystkim w gospodarstwach specjalistycznych.

Wyniki ekonomiczne analizowanych gospodarstw potwierdzają wyniki otrzymane w rachunkach dochodowych sektora rolniczego, przede wszystkim w zakresie wzrastającej roli dopłat bezpośrednich w kształtowaniu w kolejnych latach dochodów rolniczych w gospodarstwach rolnych. W okresie poakcesyjnym nowa sytuacja ekonomiczno-produkcyjna oraz wsparcie w postaci dopłat bezpośrednich spowodowały znaczący wzrost wysokości osiągniętych dochodów w gospodarstwach rolnych (tab. 1.17 i 1.18).

Tabela 1.17. Dochody i udział płatności bezpośrednich w dochodach w modelowych gospodarstwach rolnych

Nr gosp.	Obszar gospodarstwa (w ha UR)	Opis gospodarstwa	Rok	Dochód rolniczy netto (w zł)	Kwota dopłat (w zł)	Udział dopłat w dochodzie rolniczym netto (w proc.)
G1	8,2	uprawy polowe z przewagą mieszanych	2003	835	540	65
			2004	8 598	3 834	45
			2005	3 092	3 878	125
			2006	5 359	4 522	84
			2007	9 526	4 596	48
			2008	10 449	4 722	45
			2009	8 891	5 192	58
G1A	8,2	uprawy polowe z przewagą mieszanych i wsparcie ONW	2003	835	540	65
			2004	10 066	5 302	53
			2005	4 560	5 346	117
			2006	6 827	5 990	88
			2007	8 275	6 064	73
			2008	8 145	6 189	76
			2009	8 059	6 660	83
G1B	8,2	uprawy polowe z przewagą mieszanych, wsparcie ONW oraz premia dla gospodarstw niskotowarowych	2003	835	540	65
			2004	10 066	5 302	53
			2005	9 739	10 525	108
			2006	11 645	10 809	93
			2007	13 064	10 853	83
			2008	12 645	10 689	85
			2009	13 251	11 852	89
G2	16,5	uprawy polowe i zwierzęta żywione paszami treściwymi (200 szt. tuczników)	2003	40 615	400	1
			2004	69 541	5 962	9
			2005	44 119	6 112	14
			2006	47 535	7 223	15
			2007	51 272	7 482	15
			2008	66 908	7 888	12
			2009	67 819	8 837	13
G3	16,5	bydło mleczne (10 szt.) i uprawy polowe	2003	11 552	1 188	10
			2004	33 756	6 548	19
			2005	24 679	6 677	27
			2006	25 492	7 850	31
			2007	43 119	8 072	19
			2008	31 291	8 427	27
			2009	22 537	9 375	42
G4	30,0	bydło mleczne (25 szt.)	2003	39 955	3 840	10
			2004	69 212	13 050	19
			2005	71 412	13 244	19
			2006	81 542	15 498	19
			2007	89 128	15 829	18
			2008	52 929	16 374	31
			2009	33 627	18 097	54

Cd. tab. 1.17.

Nr gosp.	Obszar gospodarstwa (w ha UR)	Opis gospodarstwa	Rok	Dochód rolniczy netto (w zł)	Kwota dopłat (w zł)	Udział dopłat w dochodzie rolniczym netto (w proc.)
G5	50,0	trzoda (1000 szt.)	2003	110 220	2 080	2
			2004	249 403	22 238	9
			2005	146 389	22 544	15
			2006	80 637	26 352	33
			2007	165 318	26 873	16
			2008	146 611	27 739	19
			2009	180 576	30 610	17
G6	50,0	opasy bydło (50 szt.)	2003	9 345	-	-
			2004	54 784	23 702	43
			2005	37 566	23 956	64
			2006	39 354	27 919	71
			2007	27 586	28 348	103
			2008	27 111	29 085	107
			2009	34 957	31 955	91
G6A	50,0	opasy bydło (50 szt.) + programy rolnośrodowiskowe	2003	9 345	-	-
			2004	81 172	50 090	62
			2005	63 954	50 344	79
			2006	62 942	51 507	82
			2007	54 266	55 028	101
			2008	53 791	55 765	104
			2009	61 637	58 635	95
G7	300,0	zbożowo-buraczane	2003	230 995	50 400	22
			2004	642 950	136 354	21
			2005	355 559	138 088	39
			2006	427 939	161 247	38
			2007	865 627	237 161	27
			2008	779 896	246 121	32
			2009	675 799	278 014	41
G8	1000,0	zbożowe	2003	455 495	170 280	37
			2004	1 330 498	503 310	38
			2005	626 563	507 350	81
			2006	1 098 076	589 730	54
			2007	2 356 925	596 450	25
			2008	1 945 374	608 640	31
			2009	1 324 517	666 000	50

Źródło: obliczenia dr P. Siemiński.

Największe zwielokrotnienie dochodów wynoszące powyżej dziesięciokrotności wystąpiło głównie w pierwszym roku integracji z UE w grupie gospodarstw najmniejszych [*gospodarstwo nr 1*]. Pomimo tak dużych przyrostów dochodów w kolejnych latach ich suma w wymiarze bezwzględny pozostawała w dalszym ciągu niewysoka. Sytuacji tej nie zmienia również wsparcie takiego

typu gospodarstw rolnych dodatkowymi środkami pieniężnymi w postaci płatności ONW bądź premią dla gospodarstw niskotowarowych. Wskazuje to zatem, że WPR nie jest w stanie nawet środkami pochodzącymi z różnych instrumentów wsparcia zapewnić żywotności ekonomicznej gospodarstw małych. Ponadto należy zauważyć, że w zależności od bieżących uwarunkowań rynkowo-cenowych, gdy układ tych jest gorszy niż przeciętnie, wówczas całość dochodów pozostaje funkcją wyłącznie płatności bezpośrednich. Oznacza to, że gdyby nie płatności, to wytworzony dochód byłby wówczas ujemny. W gospodarstwie tym w zależności od roku analizy i zakresu wsparcia środkami WPR Unii Europejskiej z osiągniętego dochodu istnieje możliwość zaspokojenia parytetowego funduszu konsumpcji na poziomie od kilku do blisko 35%. Nie występują w tych gospodarstwach żadne możliwości realizacji inwestycji przy założeniu priorytetu dla konsumpcji. Gospodarstwa, które „reprezentuje” gospodarstwo nr 1 (gospodarstwa o powierzchni 1-10 ha) stanowią około 80% gospodarstw o obszarze przekraczającym 1 ha UR i zagospodarowują ponad 1/3 całości UR w kraju.

W grupie gospodarstw średnich [*gospodarstwo nr 2 i 3*], sytuacja dochodowa kształtuje się lepiej w porównaniu do gospodarstw najmniejszych, jest w bardzo wysokim stopniu uzależniona od kierunków produkcji i ich intensywności. Najczęściej możliwości w zakresie zapewnienia parytetowych dochodów i realizacji inwestycji są ograniczone, ale nie są niemożliwe. Tak na przykład w *gospodarstwie nr 2*, w którym prowadzona jest dość intensywna uprawa ziemniaków jadalnych, możliwe jest osiągnięcie parytetowego funduszu konsumpcji. Zgoła inaczej sytuacja wygląda w gospodarstwie nastawionym na produkcję mleczną. Wprawdzie sytuacja ekonomiczna w nim po integracji się poprawiła, głównie w pierwszym roku, a w kolejnych latach pozostaje lepsza niż w roku bazowym 2003, ale dochody są na tyle niskie, że nie pozwalają na konsumpcję w tym gospodarstwie rolnym na poziomie funduszu parytetowego. Zatem w tych gospodarstwach możliwości realizacji akumulacji pojawiają się sporadycznie. Udział dopłat bezpośrednich w dochodach wynosił od 10 do 30% w zależności od bieżących uwarunkowań rynkowo-cenowych. Można szacować, że takie gospodarstwa (10-20 ha) stanowią około 14% gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha UR i użytkują one nieco ponad 20% UR.

Dopiero w gospodarstwach większych [*gospodarstwa 4, 5, 6, 6A*], dysponujących arealem 30-50 ha UR, w których produkcja rolna jest prowadzona na wyższym poziomie intensywności, zbliżonym do przeciętnego w krajach UE-15, sytuacja ekonomiczna w tych jednostkach produkcyjnych w warunkach unijnych jest lepsza, bardziej stabilna, przynajmniej na tyle, że możliwe jest uzyskiwanie parytetowego funduszu konsumpcji z dochodu rolniczego netto, a poza

tym pozostają jeszcze wolne środki pieniężne. Największy udział dotacje unijne stanowią w gospodarstwach produkujących bydło opasowe. Na przestrzeni lat udział dotacji w dochodach wykazuje tendencję wzrostową, przy czym warto zauważyć, że w warunkach roku 2009 osiągnięty dochód rolniczy netto w całości prawie pochodzi z tytułu otrzymanych dotacji [97% w *gospodarstwie 6A*]. Mniejsze znacznie mają dotacje unijne w produkcji trzody chlewnej, około 1/3 dochodów pochodziło z dopłat w latach 2006 i 2007, a w latach 2008-2009 było to około 1/4 dochodów. Najmniejsze znaczenie dotacji unijnych w kształtowaniu dochodów rolniczych w tej grupie, było w gospodarstwach o intensywnej produkcji mleka. W takich gospodarstwach do 2007 roku od 10 do 20% dochodów pochodziło z tytułu otrzymanych dotacji. Począwszy jednak od 2008 roku w coraz większej liczbie gospodarstw mlecznych obserwuje się wzrost znaczenia dotacji unijnych w kształtowaniu dochodów rolniczych. Podyktowane jest to głównie spadkiem cen mleka na unijnym rynku, w tym i w Polsce, których obniżki sięgają nawet 20% dotychczasowych cen. Odzwierciedleniem znaczenia dotacji w kształtowaniu dochodów w gospodarstwach mlecznych jest wzrost udziału dopłat, który w roku 2008 sięgnął poziomu 31%, a w 2009 roku wyniósł 54% [*gospodarstwo 4*]. Gospodarstw posiadających od 20 do 100 ha UR jest w Polsce tylko niecałe 7% (niecałe 120 tys.), a w ich użytkowaniu pozostaje nieco ponad 25% całości UR.

Najbardziej korzystna sytuacja ekonomiczna występuje w gospodarstwach największych, w tym przypadku mających 300 ha i większy areal [*gospodarstwo nr 7 i 8*]. W jednostkach produkcyjnych prowadzących działalność na taką skalę nie występują problemy dochodowe, przynajmniej oceniane z punktu widzenia możliwości osiągnięcia konsumpcji na poziomie parytetowego funduszu konsumpcji. Na ogół w gospodarstwach tego typu udział dopłat bezpośrednich w dochodach w początkowym okresie integracji wynosił około 30-35%. Relacje te jednak są zmienne w zależności od bieżących uwarunkowań rynkowo-cenowych. Szczególnie w *gospodarstwie nr 8* w roku 2005 z uwagi na bardzo niskie ceny zbóż udział dopłat bezpośrednich przekroczył poziom 80%, w kolejnych latach znajdował się w przedziale 50-60%. Gospodarstw największych (powyżej 100 ha UR), których reprezentantem są omawiane gospodarstwa, jest w Polsce tylko około 10 tys. (niecały 1%), a użytkują one około 20% UR.

Analiza gospodarstw modelowych potwierdza wyniki analizy sektorowej i wskazuje, że w warunkach WPR wyłącznie około 10% gospodarstw rolnych w Polsce osiąga dochody zapewniające parytetową opłatę pracy i stwarzające możliwości reprodukcji rozszerzonej majątku.

Tabela 1.18. Ocena sytuacji dochodowej wybranych modelowych gospodarstw rolnych w warunkach akcesji z UE w latach 2004-2009

Nr gosp.	Obszar gosp. (w ha UR)	Profil gospodarstwa (główny kierunek produkcji towarowej)	Przyrost poziomu dochodu rolniczego netto w latach 2004-2009 względem roku 2003 = 100					Możliwość zaspokojenia parytetowego poziomu konsumpcji z dochodu rolniczego netto (w proc.)							Możliwość realizacji akumulacji z dochodu rolniczego w okresie akcesji, przy założeniu priorytetu dla zaspokojenia konsumpcji na poziomie parytetowym	
			2004	2005	2006	2007	2008	2009	2003	2004	2005	2006	2007	2008		2009
G1	8,2	ogólny	1 030	370	642	1 141	1 252	1 065	3	23	9	14	25	27	22	brak
G1A	8,2	ogólny + ONW	1 206	546	818	991	976	965	3	23	13	18	22	21	20	brak
G1B	8,2	ogólny + ONW + niskotowarowe	1 206	1 167	1 395	1 565	1 587	3	28	27	31	34	33	33	brak	
G2	16,5	trzoda (200 szt.) i ziemniaki	171	109	117	126	165	167	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	umiarkowany
G3	16,5	produkcja mleka (10 szt. krów)	292	214	221	373	271	195	36	92	68	68	113	81	57	brak
G4	30	produkcja mleka (25 szt. krów)	173	179	204	223	132	84	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	85	umiarkowany
G5	50	trzoda (1000 szt.)	226	133	73	150	133	164	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	znaczący
G6	50	produkcja wołowiny na UZ (50 szt.)	586	402	421	295	290	374	29	≥ 100	≥ 100	≥ 100	73	70	88	brak
G6A	50	produkcja wołowiny na UZ (50 szt.) i programy rolnosrodowiskowe	869	684	674	581	576	660	29	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	umiarkowany
G7	300	towarowa produkcja roślinna (zboża, rzepak, buraki cukrowe)	278	154	185	375	338	293	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	duży
G8	1000	towarowa produkcja roślinna (zboża, rzepak)	292	138	241	517	427	291	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100	bardzo duży

Źródło: obliczenia własne i dr. P. Siemińskiego.

1.4. Wnioski

1. W ujęciu sektorowym, w okresie poakcesyjnym nie zaszły w rolnictwie polskim zasadnicze zmiany w zakresie wielkości zasobów wykorzystywanych czynników produkcji i ponoszonych nakładów. Można jednak obserwować pewne zmiany, które przynajmniej w części można przypisać faktowi akcesji. Z chwilą akcesji zahamowany został spadek powierzchni użytków rolnych, co wiąże się z poprawą ekonomicznych warunków produkcji rolnej, a głównie z możliwością uzyskania dopłat bezpośrednich. W zasadzie żadnym zmianom nie ulegały zasoby pracy, natomiast około 10-procentowemu przyrostowi uległy nakłady kapitałowe w cenach stałych liczone jako suma zużycia pośredniego i amortyzacji.
2. Brak zmian w zasobach czynników produkcji lub ich stosunkowo niewielki wymiar sprawiły, że istotnym zmianom nie uległy również relacje między czynnikami produkcji. Rolnictwo polskie na tle rolnictwa całej UE charakteryzuje się niskim wyposażeniem czynnika aktywnego w procesie wytwarzania, jakim są zasoby pracy w pozostałe dwa czynniki produkcji, tj. ziemię i kapitał, co dowodzi słabej sytuacji konkurencyjnej rolnictwa polskiego w zakresie konkurencyjności potencjalnej (zasobowej) oraz jest przesądzające dla niskiej wydajności pracy w ujęciu sektorowym. Także do jednej z niższych w UE należy w Polsce relacja nakłady kapitału-zasoby ziemi, co wyznacza względnie niską intensywność wytwarzania w rolnictwie polskim, a tym samym niską produktywność ziemi.
3. Przemiany w strukturze obszarowej rolnictwa, które zaszły po akcesji Polski do UE aczkolwiek widoczne, nadal są słabe i nie powodują istotnych przeobrażeń strukturalnych w rolnictwie polskim. Warunki, w których rolnictwo polskie funkcjonuje po akcesji dały zaledwie pierwszy impuls tych zmian, natomiast dystans w zakresie struktury obszarowej między rolnictwem polskim a rolnictwem krajów UE o zbliżonej, a więc konkurencyjnej strukturze produkcji, nadal pozostaje bardzo znaczący. Największym mankamentem struktury obszarowej rolnictwa polskiego jest to, że nadal większość zasobów ziemi rolniczej znajduje się we władaniu gospodarstw małych i średnich (do 20 ha UR). To skutkuje, że w większości gospodarstw rolnych wadliwe pozostają relacje między czynnikami produkcji, szczególnie pracy z ziemią, a tym samym niska jest wydajność pracy i niski poziom uzyskiwanych dochodów, a poprzez to trudna pozostaje sytuacja socjalna rodzin związanych z tymi gospodarstwami rolnymi, a bardzo ograniczone lub niemożliwe są procesy reprodukcji rozszerzonej majątku.

4. Także przemiany struktury gospodarstw pod względem wielkości ekonomicznej, aczkolwiek zauważalne, są też powolne. Można odnotować polaryzację struktury gospodarstw rolnych według ich wielkości ekonomicznej, przy wyraźnie szybszym tempie przyrostu gospodarstw największych ekonomicznie. Zmiany, które zaszły po akcesji nie doprowadziły do zasadniczych przewartościowań w strukturze ekonomicznej gospodarstw rolnych. Analiza struktury rolnictwa polskiego względem rolnictwa pozostałych krajów Unii Europejskiej poprzez strukturę wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych dowodzi jeszcze większego dystansu dzielącego rolnictwo polskie, niż w przypadku struktury obszarowej gospodarstw rolnych.
5. Akcesja do UE wywołała na ogół pozytywne zmiany w zakresie skali wytwarzania i przyspieszyła procesy koncentracji wytwórczej w rolnictwie. W produkcji roślinnej dość dynamiczne zmiany zachodzą w przypadku produkcji rzepaku i buraków cukrowych, natomiast w produkcji zwierzęcej – głównie w chowie bydła i krów mlecznych.
6. Integracja z UE wpłynęła pozytywnie na wzrost wolumenu produkcji rolnej (wyrażony w cenach stałych). W okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008) w stosunku do okresu przedakcesyjnego (lata 2000-2003) średnioroczny wolumen produkcji rolniczej wyrażony w cenach stałych roku 2000 wzrósł między tymi dwoma okresami o ponad 14%. Przyrost ten w prawie połowie został wywołany przyrostem dotacji do produktów, natomiast w drugiej części był to faktyczny przyrost wolumenu produkcji.
7. Przyrost wartości produkcji wyprzedzał przyrost wartości zużycia pośredniego, co skutkowało przyrostem dochodów rolniczych. W wymiarze fizycznym (wolumen) przyrost produkcji był znacznie większy niż zużycia pośredniego, co oznacza, że poprawiła się w okresie poakcesyjnym efektywność wykorzystania ponoszonych nakładów. Średnio w okresie poakcesyjnym wystąpił wyższy wzrost cen zużycia pośredniego niż cen produkcji rolnej zarówno w wymiarze nominalnym, jak i realnym.
8. Realny i nominalny przyrost wartości produkcji przewyższający przyrost wartości zużycia pośredniego w tych samych cenach, a przede wszystkim wzrost wsparcia sektora rolnego pozostałymi subwencjami, przy stabilizacji innych pozycji obciążających dochody rolnicze, wywołały skokowy przyrost dochodów przedsiębiorców rolnych z chwilą akcesji Polski do Unii Europejskiej. Średni poziom rocznych dochodów przedsiębiorców rolnych w cenach bieżących w okresie poakcesyjnym uległ zwiększeniu o 134%, a w ujęciu realnym jego wzrost można szacować na około 102%.

9. Rolę subwencji w kształtowaniu dochodów rolniczych w okresie poakcesyjnym potwierdza udział subwencji w dochodach, który w okresie przed akcesją wynosił średnio nieco ponad 9% rocznie, zaś średnio w okresie poakcesyjnym ukształtował się na poziomie 45%. W roku 2009, ze względu na pogorszenie relacji cenowych dla rolnictwa oraz przyrost o około 1/3 dopłat bezpośrednich (do poziomu 12,7 mld zł), na skutek zaplanowanego ich zwiększenia wyrażonego w euro o 5 p.p. i wzrostu kursu euro względem kursu złotego, po którym są przeliczane dopłaty bezpośrednie o około 25%, rola subwencji w kształtowaniu dochodów rolniczych ulegnie zasadniczemu zwiększeniu.
10. Bardzo wysokie zasoby pracy w rolnictwie polskim, duże zasoby ziemi, niskie nakłady kapitałowe, a także relatywnie niski, w stosunku do posiadanych przez rolnictwo polskie zasobów, poziom produkcji sprawia, że niska jest w polskim rolnictwie produktywność zasobów ziemi i pracy. Analiza sytuacji produkcyjnej i ekonomicznej rolnictwa polskiego na tle całego rolnictwa unijnego wskazuje, że mimo iż w warunkach akcesji osiągnęło ono istotny postęp produkcyjno-ekonomiczny, to nadal cechuje je niska produktywność, co dowodzi jego wadliwości strukturalnej i technologicznej oraz konieczności dalszych przemian w zakresie struktur agrarnych i wytwórczych.

2. Stan dostosowań polskiego rolnictwa do integracji z Unią Europejską

2.1. Wprowadzenie

Przyjęcie Polski z dniem 1 maja 2004 roku do Unii Europejskiej spowodowało objęcie polskiego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną. Jednocześnie polskie rolnictwo zostało objęte regułami Wspólnego Rynku. Zyskało możliwość eksportu swoich produktów do krajów Unii. Zostało jednocześnie poddane silnej konkurencji rolnictwa dotychczasowych członków Unii. Konsekwencją integracji z Unią Europejską jest konieczność spełnienia przez polskie gospodarstwa wymogów odnośnie realizacji procesów produkcyjnych, głównie w zakresie ochrony środowiska naturalnego i dobrostanu zwierząt. Powstaje istotny problem i pytanie, jaki jest stan dostosowań polskich rolników do integracji z Unią Europejską i jakie zmiany (kierunek i tempo) wystąpiły w rolnictwie. W związku z tym w opracowaniu omówione zostaną następujące zagadnienia:

- zmiany w strukturze gospodarstw pod względem liczby i powierzchni użytkowanych gruntów;
- porównanie struktury gospodarstw polskich ze strukturą wybranych krajów Unii Europejskiej;
- zmiany w organizacji produkcji roślinnej i zwierzęcej;
- skutki oddziaływania mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej na polskie rolnictwo, takich jak: wprowadzenia płatności bezpośrednich, renty strukturalne, wspieranie gospodarstw niskotowarowych, wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych, wsparcie dostosowań gospodarstw do standardów Unii Europejskiej, zalesienia gruntów rolnych i wspieranie grup producentów rolnych.

2.2. Zmiany w strukturze gospodarstw rolnych w Polsce w latach 2002-2007

Rok 2002 był ostatnim rokiem przed integracją z Unią Europejską, w którym przeprowadzono powszechny spis rolny. Dla tego roku dysponujemy dokładnymi danymi o strukturze gospodarstw przed integracją z Unią Europejską.

Dostępne dane z lat 2005 i 2007 umożliwiają analizę zmian w strukturze będących skutkiem integracji z Unią Europejską. W analizie tej (tab. 2.1) pod uwagę wzięto gospodarstwa o powierzchni 1 ha i większej. W 2005 roku ogólna liczba tych gospodarstw zmniejszyła się w stosunku do 2002 roku o 169,6 tys., tj. o 8,7%. Był to efekt dotychczasowego trendu⁸. W 2007 roku liczba gospodarstw wzrosła w stosunku do 2005 roku o 21 tys., tj. o 1,2%. Ten niewielki wzrost można wyjaśnić działaniami systemu płatności bezpośrednich. Mimo wzrostu liczby gospodarstw w 2007 roku w stosunku do 2005 roku, w stosunku do 2002 roku wystąpił jednak spadek o 148 tys., tj. o 7,6%. Należy przypuszczać, że w kolejnych latach liczba gospodarstw będzie się obniżać.

Tabela 2.1. Zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw (według liczby) w latach 2002-2007

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw rolnych (w tys.)			Struktura gospodarstw (w proc.)	
	2002	2005	2007	2002	2007
Powyżej 1 ha	1 956,2	1 786,6	1 808,2	100,0	100,0
w tym:					
1-3 ha	798,2	705,7	696,4	40,9	38,5
3-5	348,7	326,7	340,5	17,8	18,8
5-10	426,9	388,5	400,2	21,8	22,1
10-15	182,7	167,8	166,6	9,3	9,2
15-20	83,9	77,2	77,6	4,3	4,3
20-30	64,3	64,4	65,4	3,3	3,6
30-50	31,7	34,7	37,4	1,6	2,1
50-100	12,4	13,9	16,0	0,6	0,9
pow. 100 ha	7,4	7,7	8,1	0,4	0,5

Źródło: Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych w 2002 roku, GUS, Warszawa 2003; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 roku, GUS, Warszawa 2006; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 roku, GUS, Warszawa 2008.

Istotniejsze były zmiany w strukturze gospodarstw. Zmniejszyła się liczba i udział gospodarstw z przedziału 1-3 ha użytków rolnych o 101,8 tys., tj. o 2,4 p.p. W niewielkim stopniu zmniejszyła się liczba i udział gospodarstw z przedziału 3-5, 5-10 i 10-15 ha. Łączna ich liczba zmniejszyła się o 51 tys., przy jednoczesnym wzroście udziału o 1,1 p.p. Niewielkie zmiany w tej grupie gospodarstw świadczą o ich małych możliwościach dostosowawczych i rozwojowych. Gospodarstwa z grupy 3-5 i 5-10 ha prowadzone są na ogół ekstensywnie i nastawione są głównie na samozaopatrzenie. Natomiast gospodarstwa z grupy 10-15 ha mają

⁸ W. Ziętara, *Wewnętrzne uwarunkowania rozwoju rolnictwa polskiego*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G – Ekonomia Rolnictwa” 2008, t. 94, z. 2.

małe szanse rozwojowe i stąd ich stagnacja. Stabilny jest także udział gospodarstw z przedziału 15-20 ha wynoszący 4,3% przy niewielkim spadku ich liczby, gdyż zaledwie o 6,3 tys. Niewielkie zmiany wystąpiły w grupie gospodarstw 20-30 ha. Ich udział zwiększył się zaledwie o 0,3 p.p., przy praktycznie stałej liczbie 64,5 tys. Pewien wzrost zarówno liczby, jak i udziału wystąpił w grupie 30-50 ha. Ich udział zwiększył się o 0,5 p.p., a przyrost liczby wynosił 5,7 tys. Równocześnie wystąpił wzrost liczby i udziału gospodarstw z grupy 50-100 ha i >100 ha. Ich udział jest jednak bardzo niski i wynosi odpowiednio 0,9 i 0,5%. Ich łączna liczba w 2007 roku wynosiła 24,1 tys., a przyrost w tym okresie wynosił zaledwie 4,3 tys.

Podsumowując, można stwierdzić, że zmiany są pozytywne, jednak ich tempo jest wysoce niezadowolające. Spodziewać się należy przyrostu liczby i wzrostu udziału gospodarstw z klas powyżej 20 ha UR, przy jednoczesnym spadku udziału gospodarstw z przedziału 5-20 ha UR.

Powierzchnia użytków rolnych w 2005 roku w stosunku do 2002 roku uległa zmniejszeniu o 5,9% (tab. 2.2). W 2007 roku nastąpił niewielki wzrost powierzchni użytków rolnych, jednak ich wielkość w stosunku do 2002 roku była mniejsza o 4%. Charakter zmian w grupach obszarowych był podobny do zmian liczby i struktury gospodarstw. Wystąpiło zmniejszenie powierzchni UR w gospodarstwach 1-3 ha o 129,3 tys., tj. o 9,2%, przy jednoczesnym spadku ich udziału o 0,4 p.p. W grupach gospodarstw z przedziału 3-5, 5-10, 10-15 i 15-20 ha wystąpił również spadek powierzchni, łącznie o 523,8 tys. ha, a ich udział obniżył się o 1,4 p.p. Najwięcej UR znajdowało się w gospodarstwach o powierzchni 5-10 i 10-15 ha. W 2002 roku ich udział wynosił prawie 32%, natomiast w 2007 roku 30,7%. Pozytywne zmiany wystąpiły w grupach 20-30, 30-50 i 50-100 ha. Powierzchnia UR w grupie gospodarstw 30-50 ha wzrosła o 215,8 tys., tj. o 18,3%, a ich udział zwiększył się o 1,6 p.p. Również istotny wzrost powierzchni wystąpił w grupie gospodarstw 50-100 ha. Wynosił on 241,7 tys., tj. 29,1%. Ich udział zwiększył się z 5 do 6,8%, tj. o 1,8 p.p. Łączny przyrost powierzchni w grupie gospodarstw 20-100 ha UR wynosił 488,4 tys. ha UR, a ich udział wzrósł o 3,6 p.p., z 21,5 do 25,1%. Niekorzystne zmiany wystąpiły w grupie gospodarstw >100 ha. Powierzchnia UR w ich użytkowaniu zmniejszyła się o 492 tys., tj. o 14%, a ich udział zmniejszył się o 2,2%. Tego rodzaju tendencje należy ocenić negatywnie. Jest to skutek działania ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego z 11 kwietnia 2003 roku, w której ograniczono możliwości powiększania powierzchni gospodarstw. Za maksymalną powierzchnię przyjęto 300 ha. Te ograniczenia nie sprzyjają poprawie struktury obszarowej gospodarstw. Gospodarstwa z grup o większej powierzchni (ponad 20 ha UR) należą do wysokotowarowych. W 2007 roku

gospodarstwa o powierzchni 20 ha i większej użytkowały 7046 tys. ha, było to mniej niż w 2002 roku o 3,6 tys. ha. Ich udział w użytkowaniu ziemi zwiększył się zaledwie o 1,4 p.p., z 42,7 do 44,1% w 2007 roku. Tę tendencję ocenić należy negatywnie i przypisać działaniu ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego⁹.

Tabela 2.2. Użytki rolne w gospodarstwach indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha UR w latach 2002-2007

Wyszczególnienie	Powierzchnia UR (w tys. ha)			Struktura (w proc.)	
	2002	2005	2007	2002	2007
Powyżej 1 ha	16 502,8	15 527,6	15 846,2	100,0	100,0
w tym:					
1-3 ha	1 410,3	1 266,4	1 281,1	8,5	8,1
3-5	1 354,2	1 267,3	1 323,2	8,2	8,3
5-10	3 031,6	2 762,6	2 838,2	18,5	17,9
10-15	2 216,0	2 036,8	2 021,8	13,4	12,8
15-20	1 440,4	1 328,1	1 335,2	8,7	8,4
20-30	1 541,2	1 552,5	1 572,1	9,3	9,9
30-50	1 181,4	1 304,5	1 397,2	7,2	8,8
50-100	829,9	927,8	1 071,6	5,0	6,8
pow. 100 ha	3 497,8	3 081,6	3 005,8	21,2	19,0

Źródło: *Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych w 2002 roku*, GUS, Warszawa 2003; *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 roku*, GUS, Warszawa 2006; *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 roku*, GUS, Warszawa 2008.

W strukturze gospodarstw według wielkości ekonomicznej (ESU) ujęto także gospodarstwa poniżej 2 ESU, które w większości krajów Europy Zachodniej nie są ujmowane w statystykach. Z tabeli 2.3 wynika, że liczba gospodarstw w analizowanym okresie wzrosła z 2172,2 tys. do 2390,9 tys., tj. o 218,7 tys. i 10,1%. W strukturze dominują gospodarstwa do 2 ESU. Ich udział w 2007 roku wynosił 67,9%. Wystąpił znaczący przyrost ich liczby, gdyż o 197 tys., tj. o 13,8%. Niewielki wzrost (o 6,9%) liczby gospodarstw wystąpił również z przedziału 2-4 ESU. Wystąpiło także niewielkie zmniejszenie liczby i udziału gospodarstw z przedziału 4-6, 6-8 i 8-12 ESU. Przyrost liczby gospodarstw wystąpił w grupach z przedziału 12-16, 16-40, 40-100, 100-250 i >250 ESU. Przyrost liczbowy w tych grupach nie był imponujący, wynosił zaledwie 23,2 tys., mimo że procentowy przyrost wynosił ponad 30%.

⁹ *Raport z działalności Agencji Nieruchomości Rolnych na Zasobie Własności Rolnej Skarbu Państwa w 2007 r.*, Agencja Nieruchomości Rolnych, Warszawa 2008.

Tabela 2.3. Liczba i struktura gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej w latach 2002-2007

Klasy wielkości ekonomicznej (w ESU)	Liczba (w tys.)		Struktura (w proc.)		Zmiana w latach 2007-2002	
	2002	2007	2002	2007	w tys.	w proc.
Ogółem	2 172,2	2 390,9	100,0	100,0	218,7	10,1
w tym:						
0-2	1 427,2	1 624,2	65,7	67,9	+197,0	13,8
2-4	280,4	299,8	12,9	12,5	+19,4	6,9
4-6	148,4	138,6	6,8	5,8	-9,8	-6,6
6-8	91,2	83,0	4,2	3,5	-8,2	-9,0
8-12	100,5	95,7	4,6	4,0	-4,8	-4,8
12-16	48,6	50,6	2,2	2,1	+2,0	4,1
16-40	62,9	80,3	2,9	3,4	+17,4	27,7
40-100	9,6	14,6	0,4	0,6	+5,0	52,1
100-250	2,3	2,9	0,1	0,1	+0,6	26,1
>250	1,1	1,3	0,05	0,05	+0,2	18,2

Źródło: W. Poczta, *Wpływ akcesji na przemiany strukturalne w rolnictwie polskim, Materiały konferencji: 5-lecie Polskiego FADN, Pułtusk 2009.*

Dokonując oceny polskich gospodarstw pod względem ich siły ekonomicznej, należy stwierdzić, że struktura ta, podobnie jak struktura obszarowa, jest wysoce niekorzystna. Udział gospodarstw powyżej 12 ESU w latach 2002-2007 wzrósł o 0,6 p.p. Gospodarstwa z przedziału 12-16 ESU (według W. Józwiaka) osiągają zaledwie dochód parytetowy, nie wykazując zdolności rozwojowych. Takie zdolności wykazują gospodarstwa o sile ekonomicznej powyżej 16 ESU¹⁰.

2.3. Powierzchnia i struktura gospodarstw w Polsce na tle wybranych krajów Unii Europejskiej

W ocenie stanu dostosowań polskiego rolnictwa do integracji z UE, należy zwrócić także uwagę na różnice w powierzchni i strukturze gospodarstw polskich w stosunku do wybranych krajów Europy Zachodniej. Dokonano celowego wyboru krajów. Wybrano dwa kraje: Niemcy i Wielką Brytanię o podobnej powierzchni użytków rolnych, Francję dysponującą największą powierzchnią i Danię, jako kraj o mniejszej powierzchni UR, ale o wysokim poziomie intensywności produkcji. Pod uwagę wzięto dwa lata 2003 i 2005, dla których były dostępne odpowiednie dane (tab. 2.4). W Polsce w 2005 roku średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego wynosiła zaledwie 6,4 ha UR, przy uwzględnieniu także gospodarstw o powierzchni 1 ha. W porównywanych krajach średnia powierzchnia gospodarstwa była od 6 (Francja, Niemcy) do 9 razy większa (Dania,

¹⁰ W. Józwiak, Z. Mirkowska, *Polskie gospodarstwa rolne w pierwszych latach członkostwa*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2008, nr 2.

Wielka Brytania). W Polsce w latach 2003-2005 nastąpiło obniżenie średniej powierzchni gospodarstw, które było skutkiem zwiększenia liczby gospodarstw, spowodowanej wprowadzeniem dopłat bezpośrednich i innych płatności po wejściu Polski do Unii Europejskiej. W Polsce w 2005 roku udział gospodarstw o powierzchni do 5 ha UR wyniósł 70,7%, natomiast w Danii 4%. W Niemczech i Francji zawarty jest w przedziale 23-28%, natomiast w Wielkiej Brytanii wynosi 37%. Jednak w Wielkiej Brytanii ponad 65% ziemi uprawnej znajduje się w użytkowaniu gospodarstw o powierzchni powyżej 100 ha UR¹¹. Z tego powodu średnia powierzchnia gospodarstw w tym kraju jest wysoka i wynosi około 60 ha. Udział gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha UR w Polsce jest wyjątkowo niski i wynosił w 2005 roku 0,8%, natomiast analogiczny wskaźnik w badanych krajach zawarty jest w przedziale od 21% (Niemcy) do 35% (Dania i Francja). Pod tym względem struktura polskich gospodarstw jest bardzo niekorzystna.

Tabela 2.4. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w wybranych krajach Unii Europejskiej i w Polsce w 2003 i 2005 roku

Kraj	Lata	Jedn. miary	Ogółem	W tym: gospodarstwa				Średnia powierzchnia gospodarstwa (w ha)
				<5 ha	5-20 ha	20-50 ha	>50 ha	
Dania	2003	tys. proc.	49 100	2 4,1	17 34,7	13 26,5	17 34,7	55,1 ×
	2005	tys. proc.	49 100	2 4,1	19 38,8	12 24,4	16 32,7	54,2 ×
Francja	2003	tys. proc.	614 100	170 27,7	121 19,7	121 19,7	202 32,9	48,4 ×
	2005	tys. proc.	567 100	148 26,1	110 19,4	109 19,2	200 35,3	52,2 ×
Niemcy	2003	tys. proc.	412 100	97 23,5	137 33,3	94 22,8	84 20,4	41,3 ×
	2005	tys. proc.	390 100	88 22,6	129 33,1	88 22,6	85 21,8	43,6 ×
Wielka Brytania	2003	tys. proc.	281 100	104 37,0	57 20,3	45 16,0	75 26,7	60,5 ×
	2005	tys. proc.	287 100	107 37,3	59 20,5	47 16,4	74 25,8	59,2 ×
Polska	2003	tys. proc.	2 172 100	1 445 66,5	619 28,5	90 4,2	18 0,8	7,5 ×
	2005	tys. proc.	2 476 100	1 751 70,7	608 24,6	97 3,9	21 0,8	6,4 ×

Źródło: Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006, Konsorcjum IERiGŻ-PIB, IRWiR PAN, IUNG-PIB, BSM sp.j., Warszawa 2009; Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2007 i 2008, GUS, Warszawa 2007 i 2008.

¹¹ W. Ziętara, *Wewnętrzne uwarunkowania...*, op. cit.

Ważnym czynnikiem decydującym o sprawności rolnictwa są zasoby siły roboczej. Istotne jest, aby te zasoby były odpowiednie w stosunku do powierzchni. Liczby dotyczące zasobów pracy w rolnictwie polskim w porównaniu do analizowanych krajów przedstawiono w tabeli 2.5. Pod uwagę wzięto lata 2001-2006.

Tabela 2.5. Pracujący w rolnictwie w Polsce i w wybranych krajach Unii Europejskiej

Wyszczególnienie	Lata	Dania	Francja	Niemcy	Wielka Brytania	Polska
Liczba osób (tys.)	2001	89,9	971	942	391	2 720
	2004	84,6	994	832	356	2 484
	2006	79,4	953	843	384	2 300
Liczba osób/100 ha	2001	3,3	3,2	5,5	2,3	15,3
	2004	3,3	3,3	4,9	2,1	15,6
	2006	2,9	.	4,9	.	14,4
Udział pracujących w rolnictwie w zatrudnieniu ogółem (w proc.)	2001	.	.	2,6	1,4	19,1
	2004	3,1	4,0	2,3	1,3	18,0
	2006	2,8	3,8	2,3	1,4	15,8

Źródło: dane GUS.

Występuje zasadnicza różnica między badanymi krajami a Polską, nie tylko pod względem liczby pracujących w rolnictwie. W 2001 roku w rolnictwie polskim zatrudnionych było 2700 tys. osób, zdecydowanie więcej niż w porównywanych krajach, w których łącznie było zatrudnionych 2388,6 tys. osób. Cechą charakterystyczną we wszystkich krajach był spadek liczby osób zatrudnionych w rolnictwie. Zawarty był w przedziale od 1,8% (Francja i Wielka Brytania) do 14,8 (Polska). Wysoki spadek liczby zatrudnionych w Polsce w tym okresie był rezultatem zmiany metodologii liczenia zatrudnionych w rolnictwie podczas Powszechnego Spisu Rolnego w 2002 roku. W poprzednich latach liczono zasoby pracy określone liczbą zawodowo-czynnych w rolnictwie, natomiast w 2002 roku i następnych latach liczono tzw. pełnozatrudnionych przy wzięciu pod uwagę czasu pracy w gospodarstwie¹². Wystąpiły również istotne różnice między porównywanymi krajami a Polską co do udziału zatrudnionych w rolnictwie w zatrudnionych ogółem. W porównywanych krajach udział ten zawarty był w przedziale od 1,4% (Wielka Brytania) do 4% (Francja). W Polsce ten wskaźnik w 2006 roku wynosił 15,8%. Bardzo istotne różnice występują także w zasobach pracy

¹² *Rocznik Statystyczny RP* z lat 1996-2007, GUS, Warszawa.

w przeliczeniu na 100 ha UR. W porównywanych krajach w 2006 roku obsada siły roboczej zawarta była w przedziale od 2 (Wielka Brytania) do 5 osób na 100 ha UR (Niemcy). W Polsce ten wskaźnik wynosił 14,4 osób (tab. 2.6). Obejmuje on wszystkie gospodarstwa rolne. Ocenic go należy jako bardzo wysoki, szczególnie na tle pozostałych krajów. Jest to olbrzymi atut polskiego rolnictwa, jednak nie w pełni wykorzystany.

Tabela 2.6. Pracujący w gospodarstwach indywidualnych (pełnozatrudnieni)

Miary	Rok	Ogółem	W tym: gospodarstwa				
			1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	>50 ha
Liczba osób (tys.)	2005	2 027,1	783,4	551,8	433,3	207,2	51,4
	2007	2 047,8	796,8	556,9	426,2	209,3	58,6
Liczba osób/100 ha UR	2005	14,9	30,9	20,0	12,9	7,3	2,4
	2007	14,5	30,6	20,2	12,7	7,4	2,7
Własna siła robocza (w procentach)	2005	95,3	97,5	96,4	95,3	91,4	67,1
	2007	95,1	97,5	96,0	94,8	92,0	67,4

Źródło: W. Józwiak, Z. Mirkowska, *Polskie gospodarstwa rolne w pierwszych latach członkostwa*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2008, nr 2; P. Kasztelan, *System regulacji produkcji mleka w Polsce*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G – Ekonomika Rolnictwa” 2009, t. 96, z. 1.

Z tabeli 2.6 wynika olbrzymie zróżnicowanie zasobów siły roboczej w gospodarstwach o różnej powierzchni. Około 66% zatrudnionych w gospodarstwach indywidualnych związanych jest z gospodarstwami 1-5 i 5-10 ha UR. W przeliczeniu na 100 ha UR odpowiednie wskaźniki wynoszą 31 i 29 osób. Obsada siły roboczej w gospodarstwach o powierzchni 10-20 ha UR zbliżona jest do średniej i wynosi około 13 osób na 100 ha UR. Dopiero obsada siły roboczej w gospodarstwach o powierzchni powyżej 50 ha UR zbliżona jest do obsady siły roboczej w porównywanych krajach Europy Zachodniej. W gospodarstwach indywidualnych w Polsce dominuje własna siła robocza. W gospodarstwach do 20 ha UR jej udział zawarty jest w przedziale 95-97%, natomiast w gospodarstwach powyżej 50 ha UR udział rodzinnej siły roboczej wynosi około 67%. W gospodarstwach o powierzchni powyżej 10 ha występuje sezonowy najem. Natomiast najem stałej siły roboczej ma miejsce w gospodarstwach o powierzchni 100 ha i większych¹³.

¹³ W. Ziętara, *Wewnętrzne uwarunkowania...*, op. cit.

2.4. Zmiany w organizacji i poziomie produkcji rolniczej

W latach 2003-2008 wzrosła powierzchnia zasiewów (tab. 2.7 i 2.8). W 2004 roku w stosunku do 2003 powierzchnia zasiewów wzrosła o 3,7%, natomiast w 2008 roku wzrost w stosunku do roku bazowego wynosił 6,6%. Wystąpiły także zmiany w powierzchni i strukturze roślin uprawnych. Powierzchnia zbóż wzrosła o 441 tys. ha (o 5,4%). Powierzchnia pszenicy nie uległa istotnym zmianom i utrzymuje się na poziomie 2300 tys. ha. Udział zbóż w strukturze zasiewów jest wysoki i wynosi około 74%. Wahania są niewielkie. Powierzchnia okopowych uległa znacznemu zmniejszeniu: ziemniaków o 31% i w 2008 roku wynosiła zaledwie 529 tys. ha. Ich udział w powierzchni zasiewów zmniejszył się z 7% do 4,6%. Zmniejszyła się także powierzchnia i udział buraków cukrowych. Powierzchnia zmniejszyła się o 73 tys. ha, tj. o 25,5%. W 2008 roku wynosiła zaledwie 213 tys. ha. Ich udział w powierzchni zasiewów zmniejszył się z 2,6% do 1,8%. Zmniejszenie powierzchni buraków cukrowych jest skutkiem wprowadzenia przez Unię Europejską reformy cukrowej. Powierzchnia i udział roślin strączkowych jadalnych były i są bardzo niskie. Udział ten zawarty jest w przedziale 0,3-0,2%. Zwiększeniu uległa powierzchnia roślin pastewnych i pozostałych. Wśród roślin pozostałych wymienić należy rzepak i rzepik, których powierzchnia w 2007 roku wynosiła 797 tys. ha i była wyższa niż w 2003 roku o 87%. Można przyjąć, że integracja z UE nie spowodowała istotnych zmian w organizacji produkcji roślinnej. Skutkiem integracji jest niewątpliwie niewielki wzrost powierzchni zasiewów o 3,7% oraz zmniejszenie powierzchni i udziału ziemniaków i buraków cukrowych oraz zwiększenie powierzchni rzepaku i rzepiku, w związku z przyjęciem dyrektywy o zwiększeniu produkcji biopaliw.

Tabela 2.7. Powierzchnia zasiewów w latach 2003-2008 (w tys. ha)

Wyszczególnienie	2003	2004	2006	2007	2008
Zboża	8 163	8 377	8 381	8 353	8 604
w tym: pszenica	2 308	2 311	2 176	2 112	2 278
Ziemniaki	766	713	597	570	529
Buraki cukrowe	286	297	262	247	213
Strączkowe jadalne	34	36	38	35	27
Warzywa gruntowe	204	213	229	222	169
Pastewne polowe	772	855	1 078	968	887
Pozostałe	664	794	879	1 061	1 180
Razem	10 889	11 285	11 464	11 456	11 609

Źródło: Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2007 i 2008, GUS, Warszawa 2007 i 2008; Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2008 roku, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009.

Tabela 2.8. Struktura zasiewów w latach 2003-2008 (w procentach)

Wyszczególnienie	2003	2004	2006	2007	2008
Zboża	75,0	74,2	73,1	72,9	74,1
w tym: pszenica	21,2	20,5	19,0	18,4	19,6
Ziemniaki	7,0	6,4	5,2	5,0	4,6
Buraki cukrowe	2,6	2,6	2,3	2,2	1,8
Strączkowe jadalne	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Warzywa gruntowe	1,9	1,9	2,0	1,9	1,5
Pastewne polowe	7,1	7,6	9,4	8,4	7,6
Pozostałe	6,1	7,0	7,7	9,3	10,2
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2007 i 2008*, GUS, Warszawa 2007 i 2008; *Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2008 roku*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009.

Plony najważniejszych upraw w analizowanym okresie kształtowały się na niskim poziomie i trudno zauważyć tendencję wzrostową. Wystąpiły okresowe wahania. Plony zbóż zawarte były w przedziale 2,6 t/ha w 2006 roku do 3,5 t/ha w 2004 roku, w 2008 roku wynosiły 3,2 t/ha i były o 10,3% wyższe niż w 2003 roku. W porównaniu do plonów w wymienionych krajach Europy Zachodniej były niższe o około 50%. W latach 2005-2007 plony zbóż w tych krajach zawarte były w przedziale 5,7-7,2 t/ha. Ze zbóż najwyższe plony uzyskiwano w przypadku pszenicy. W latach 2003-2008 kształtowały się na poziomie 4 t/ha, a w analizowanych krajach w tych latach plony pszenicy wynosiły około 7 t/ha¹⁴. Na bardzo niskim poziomie kształtowały się plony ziemniaków. Zawarte były w przedziale 15-21 t/ha. W ostatnich dwóch latach wynosiły około 20 t/ha i były również o ok. 50% niższe niż w porównywanych krajach, gdzie zawarte były w przedziale 39,5-43,4 t/ha. Plony buraków cukrowych wynosiły około 49 t/ha i były o 40% niższe niż we Francji, gdzie w latach 2005-2007 wynosiły 82,3 t/ha. W stosunku do Danii plony buraków w Polsce były niższe o 15,5%. Różnice w plonach podstawowych roślin uprawnych wynikały ze zdecydowanie niższego zużycia nawozów mineralnych. W ostatnich latach, tj. w 2007 i 2008 roku, poziom nawożenia wynosił odpowiednio 121 i 133 kg NPK/ha i był zdecydowanie niższy niż w analizowanych krajach¹⁵. Drugim czynnikiem decydującym o niskim poziomie plonów w Polsce jest dualny charakter rolnictwa. Z jednej strony występuje grupa gospodarstw o wysokiej intensywności produkcji i wysokotowarowych,

¹⁴ *Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2007 i 2008*, GUS, Warszawa 2007 i 2008; *Rocznik Statystyczny RP z lat 1996-2007*, GUS, Warszawa.

¹⁵ Ibidem.

a z drugiej strony grupa gospodarstw ekstensywnych stosujących bardzo niski poziom nawożenia mineralnego lub nie stosująca w ogóle takiego nawożenia. Wyniki produkcyjne grupy gospodarstw wysokotowarowych nie odbiegają od średnich wyników w analizowanych krajach. Istotnym czynnikiem rozwoju polskiego rolnictwa powinien być wzrost udziału gospodarstw wysokotowarowych. Przeszkodę stanowią między innymi ograniczenia prawne wzrostu powierzchni gospodarstw zawarte w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego.

Tabela 2.9. Plony i zbiory wybranych ziemiopłodów

Wyszczególnienie	Zboża	w tym: pszenica	Ziemniaki	Buraki cukrowe	Rzepak i rzepik	Strączkowe jadalne
Plony (w t/ha)						
2003	2,9	3,4	17,9	41,0	1,9	1,9
2004	3,5	4,3	19,6	42,7	3,0	2,2
2006	2,6	3,2	15,0	43,8	2,7	1,6
2007	3,3	3,8	21,5	51,3	2,7	2,1
2008	3,2	4,1	19,1	46,5	2,7	2,1
Zbiory (w mln ton)						
2003	23,4	7,9	13,7	11,7	0,8	0,07
2004	29,6	9,9	14,0	12,5	1,6	0,08
2006	21,8	7,1	9,0	11,5	1,7	0,06
2007	27,1	8,3	11,8	12,7	2,1	0,08
2008	27,7	9,3	10,5	8,7	2,1	0,06

Źródło: Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w latach 2003, 2004, 2006, 2007 i 2008, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

W analizowanych latach nastąpił niewielki wzrost liczby bydła ogółem (tab. 2.10). W 2007 roku pogłowie bydła w stosunku do 2003 roku wzrosło o 207,3 tys. sztuk, tj. o 3,8%. Pogłowie krów utrzymuje się na zbliżonym poziomie i wynosi około 2800 tys. sztuk. Występujące wahania były niewielkie, zawarte w przedziale 1-3,5%. W 2004 roku wystąpił spadek pogłowia krów w stosunku do roku poprzedniego o 3,5%, aby w następnym roku wzrosnąć o 1%, a w 2007 roku spadek wynosił 1,3%. Niewielkie zmiany w pogłowie krów były uwarunkowane wprowadzeniem kwotowania mleka. Produkcja mleka w analizowanym okresie jest stabilna i wynosi około 11 500 mln litrów¹⁶. Wzrosła natomiast produkcja towarowa mleka o 6,3% i w 2007 roku wynosiła 9194 mln litrów. Wzrósł wskaźnik towarowości o 3,5 p.p. z 74,8% do 78,3%. W tym okresie wystąpił również wzrost wydajności mlecznej krów. W 2007 roku wydajność osiągnęła poziom 4292 l/szt. w roku i była o 7,3% wyższa niż w 2003 roku. Wzrost

¹⁶ W. Ziętara, *Tendencje zmian w produkcji mleka w Polsce*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G – Ekonomia Rolnictwa” 2009, t. 94, z. 1.

wydajności mlecznej krów przy stabilnej produkcji globalnej mleka przypisać należy koncentracji produkcji mleka. W latach 2002-2007 liczba gospodarstw mlecznych zmniejszyła się o 219 tys. i w 2007 roku wynosiła 656 tys. Spadek liczby gospodarstw wynosił 25%. Zmieniła się także struktura gospodarstw utrzymujących krowy mleczne. W 2002 roku 83% gospodarstw utrzymywało stada o liczebności 1-4 krowy, a w 2007 roku udział tych gospodarstw wynosił 78,7%. Natomiast wzrósł udział gospodarstw utrzymujących 10-19 krów z 5,1% do 7,9%, a udział gospodarstw utrzymujących powyżej 20 krów z 1,4% do 3,8%¹⁷. Należy przypuszczać, że ta tendencja utrzyma się w najbliższych kilkunastu latach. Proces koncentracji produkcji mleka w gospodarstwach towarowych jest znacznie silniejszy. Z badań P. Kasztelana wynika, że w 2004 roku liczba producentów hurtowych mleka wynosiła 355 tys., a w roku 2008 spadła do 201 tys. gospodarstw (o około 44%). W 2004 roku kwota hurtowa w przeliczeniu na 1 gospodarstwo wynosiła około 20 ton mleka, a średnia liczba krów w tych gospodarstwach wynosiła 5. Natomiast w 2008 roku kwota hurtowa w przeliczeniu na 1 gospodarstwo wzrosła do 45 ton mleka. Wzrost wynosił 125%. Natomiast liczba utrzymywanych krów wzrosła z 5 do 11¹⁸. Procesy koncentracji w gospodarstwach mlecznych będą zachodzić w dalszym ciągu. Koncentracja produkcji mleka w polskich gospodarstwach mlecznych odbiega znacznie od koncentracji pogłowie krów w analizowanych krajach. Wielkość stad krów w tych krajach była zawarta w przedziale 36 (Niemcy, Francja) do 80 sztuk (Dania, Wielka Brytania). Występują także istotne różnice w wydajności jednostkowej krów. W analizowanych krajach wydajność mleczna krów zawarta była w przedziale 6,1 (Niemcy) do 7,8 tys. l/szt. w roku (Dania).

Tabela 2.10. Pogłowie zwierząt gospodarskich w latach 2003-2007 (w tys. sztuk)

Wyszczególnienie	2003	2004	2006	2007
Bydło (sztuki fizyczne)	5 488,9	5 353,4	5 606,4	5 696,2
w tym: krowy (sztuki fizyczne)	2 897,4	2 796,0	2 823,8	2 786,7
Trzoda chlewna (sztuki fizyczne)	18 605,3	16 987,9	18 880,5	18 128,5
Drób (sztuki fizyczne)	146 321	130 289	122 895	134 256
Razem w sztukach dużych (SD)	7 541	7 177	7 648	7 632
SD/100 ha UR	47	44	48	47

Źródło: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2007 i 2008*, GUS, Warszawa 2007 i 2008.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ P. Kasztelan, *System regulacji produkcji mleka w Polsce*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G – Ekonomia Rolnictwa” 2009, t. 96, z. 1.

Analiza kosztów produkcji mleka w Polsce i w porównywanych krajach wskazuje na przewagę gospodarstw polskich. Głównym czynnikiem różnicującym koszty produkcji mleka w Polsce i w porównywanych krajach były zdecydowanie niższe koszty pracy i ziemi. Przewaga polskich gospodarstw w tym zakresie zmniejsza się w kolejnych latach¹⁹. Stwierdzić należy, że w zakresie produkcji mleka stan dostosowań polskich gospodarstw do konkurencji na jednolitym rynku europejskim jest niedoskonały.

Tabela 2.11. Liczba gospodarstw utrzymujących zwierzęta w latach 2002-2007 (w tys.)

Wyszczególnienie	2002	2005	2007
Mleczne	875,4	730,3	656,5
Trzodowe	760,6	701,7	664
Drobiarskie (drób kurzy)	1 099,8	1 293,1	1 262,6
Owczarskie	17,9	16,1	16,5

Źródło: *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2002, 2005 i 2007 roku*, GUS, Warszawa 2003, 2006 i 2008.

Pogłowie trzody w analizowanych latach kształtowało się na poziomie 18 mln szt., wykazując okresowe wahania. W 2007 roku w stosunku do 2003 roku pogłowie trzody chlewnej zmniejszyło się o 2,5%. W grupie gospodarstw trzodowych wystąpiły również procesy koncentracji. W latach 2002-2007 liczba tych gospodarstw zmniejszyła się o 96,6 tys., tj. o 12,7%. W 2007 roku liczba gospodarstw trzodowych wynosiła 664 tys., a średnia wielkość pogłowia trzody w jednym gospodarstwie wynosiła zaledwie 27,3 sztuki i znacznie różniła się od koncentracji trzody w analizowanych krajach, gdzie w tym okresie zawarta była w przedziale 325 (Francja) do 1400 sztuk (Dania).

Pogłowie drobiu w latach 2003-2007 zmniejszyło się o 8,2% i w 2007 roku wynosiło 134 256 tys. sztuk. W niewielkim stopniu wzrosła liczba gospodarstw utrzymujących drób kurzy, gdyż o około 14,8%. W 2007 roku liczba gospodarstw utrzymujących drób kurzy wynosiła 1262,6 tys. Koncentracja w tym sektorze jest niska.

Produkcja owczarska nie odgrywa istotnej roli. Liczba tych gospodarstw w 2002 roku wynosiła 17,9 tys., natomiast w 2007 roku 16,5 tys. Spadek wynosił 7,8%. Można przypuszczać, że na tym poziomie utrzyma się liczba gospodarstw utrzymujących owce.

¹⁹ W. Ziętara, *Tendencje zmian...*, op. cit.

Syntetycznym wskaźnikiem natężenia produkcji zwierzęcej jest obsada zwierząt w sztukach dużych na 100 ha użytków rolnych. W Polsce w latach 2003-2007 zawarta była w przedziale 44-48 SD/100 ha UR. W 2004 roku wynosiła 44 SD/100 ha UR, natomiast w latach 2006 i 2007 wynosiła odpowiednio 48 i 47 SD/100 ha UR. Jest to obsada dość niska, zdecydowanie niższa niż w analizowanych krajach, gdzie zawarta jest w przedziale 80-100 SD/100 ha UR²⁰. W zakresie produkcji zwierzęcej Polska w sposób istotny odbiega od poziomu tej produkcji w analizowanych krajach o zdecydowanie silniejszym rolnictwie. Obecnie brak jest wyczerpujących danych dotyczących dostosowań naszych gospodarstw utrzymujących zwierzęta do wymogów w zakresie ochrony środowiska (płyty gnojowe, zbiorniki na gnojowicę).

2.5. Sytuacja dochodowa rolnictwa i rolników w latach 2004-2008

Integracja Polski z Unią Europejską wywołała wielorakie skutki. Wpłynęła nie tylko na strukturę obszarową gospodarstw, organizację produkcji rolniczej, ale również na sytuację dochodową rolników. W tabeli 2.12 przedstawiono wyniki ekonomiczne rolnictwa jako całego sektora w latach 2004-2008. Ostateczną miarą tych wyników był dochód „przedsiębiorcy rolnego”. Obliczony został dla całego rolnictwa w następujący sposób:

$$\begin{aligned} & \text{Produkcja sektora rolnego} \\ & - \text{ zużycie pośrednie } \\ & = \text{Wartość dodana brutto} \\ & - \text{ amortyzacja } \\ & = \text{Wartość dodana netto} \\ & - \text{ podatki} \\ & + \text{ pozostałe subwencje } \\ & = \text{Dochód z czynników produkcji} \\ & - \text{ koszty pracy najemnej} \\ & + \text{ czynsze dzierżawne} \\ & + \text{ saldo z odsetek zapłaconych i uzyskanych } \\ & = \text{Dochód przedsiębiorcy rolnego} \end{aligned}$$

²⁰ *Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2007 i 2008*, GUS, Warszawa 2007 i 2008; *Rocznik Statystyczny RP z lat 1996-2007*, GUS, Warszawa.

Produkcja sektora rolnego bezpośrednio po integracji z Unią Europejską nie zmieniła się w sposób istotny. Pewien wzrost wystąpił w latach 2007 i 2008. W 2008 roku w stosunku do 2004 roku produkcja sektora rolnego wzrosła o 11,8%. Zużycie pośrednie w tym okresie wzrosło o 29,3%. W efekcie wartość produkcji dodanej brutto wzrosła tylko o 3,1%. Poziom amortyzacji po przejściowym obniżeniu w 2008 roku był tylko o 0,4% wyższy niż w 2004 roku. Wartość dodana netto mimo pewnych wahań w 2008 roku była tylko o 3,9% wyższa niż w 2004 roku. Istotnym czynnikiem dochodotwórczym rolnictwa, poczynając od 2004 roku były płatności bezpośrednie, które ujęte zostały w pozycji „pozostałe subwencje”. Wykazują one stałą tendencję wzrostową. W 2004 roku wynosiły 4295,0 mln zł, natomiast w 2008 roku 6848,0 mln zł i były o 59,4% wyższe. Zmianie uległ także udział subwencji w produkcji sektora rolnego i w „dochodzie przedsiębiorcy”. W 2004 roku udział ten wynosił odpowiednio 6,6% i 21%. Natomiast w 2008 roku udział ten wynosił odpowiednio 9,5% i 31%. Podane liczby wskazują, że subwencje, których głównym składnikiem były płatności bezpośrednie, w istotnym stopniu wpłynęły na sytuację ekonomiczną rolnictwa. Dochód „przedsiębiorcy rolnego” w 2008 roku w stosunku do 2004 roku wzrósł o 7,9%. Najwyższy dochód „przedsiębiorcy rolnego” wystąpił w 2007 roku i wynosił 26 748 mln zł i był wyższy od roku 2004 o 30,5%. Było to efektem wzrostu produkcji sektora rolnego o 13,9% i wzrostu pozostałych subwencji o 24,2%. Analizując z punktu widzenia dochodów wsi, stwierdzić należy, że integracja z Unią Europejską korzystnie wpłynęła na sytuację dochodową rolnictwa.

Tabela 2.12. Wyniki ekonomiczne rolnictwa w latach 2004-2008 (w mln zł)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008
Produkcja sektora rolnego	64 656,5	63 988,3	63 008,0	71 764,0	72 303,0
Zużycie pośrednie	37 615,0	37 358,8	37 607,0	44 663,0	48 630,0
Wartość dodana brutto	27 041,5	26 629,5	25 401,0	30 771,0	27 894,0
Amortyzacja	5 641,8	5 079,2	5 170,0	5 352,0	5 665,0
Wartość dodana netto	21 399,7	21 550,3	20 231,0	25 419,0	22 229,0
Pozostałe podatki	1 332,6	1 236,6	1 262,0	1 470,0	1 470,0
Pozostałe subwencje	4 295,0	4 520,6	6 330,0	7 864,0	6 848,0
Dochód z czynników produkcji	24 362,1	24 834,2	25 299,0	31 814,0	27 607,0
Koszty pracy najemnej	2 818,8	2 800,0	2 898,0	3 501,0	3 911,0
Czynsze dzierżawne	340,3	357,0	391,0	450,0	450,0
Saldo odsetek zapłaconych i uzyskanych	700,8	834,4	978,0	1 115,0	1 115,0
Dochód „przedsiębiorcy rolnego”	20 502,2	20 842,8	21 032,0	26 748,0	22 132,0

Źródło: Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w latach 2005, 2007 i 2008, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006, 2008, 2009.

Głównymi składnikami subwencji dla rolnictwa, jak zaznaczono już wcześniej, były dopłaty bezpośrednie i dopłaty z tytułu ONW (tab. 2.13). Kwota dopłat bezpośrednich była uzależniona od powierzchni objętej dopłatami i od płatności za 1 ha użytków rolnych. Powierzchnia UR objętych dopłatami rosła w analizowanych latach, mimo że liczba składanych wniosków nie uległa istotnym zmianom. W 2008 roku powierzchnia objęta dopłatami wynosiła 14 337,0 tys. ha i była o 4,7% większa niż w 2004 roku. W tym samym okresie płatności za 1 ha zwiększyły się o 40%. Wzrosły z 463,2 zł/ha w 2004 roku do 648,7 zł/ha w 2008 roku. Kwota płatności bezpośrednich w 2008 roku wynosiła 9300,0 mln zł i była o 46,6% wyższa niż w 2004 roku. Wzrosła również przeciętna kwota tych płatności w przeliczeniu na 1 gospodarstwo z 4528 zł w 2004 roku do 6545 zł w 2008 roku. Wzrost wyniósł 44,5%. Zdecydowanie mniejszą rolę odegrały płatności z tytułu ONW. Tymi płatnościami była objęta powierzchnia ponad 7 mln ha. W 2004 roku wynosiła 6439,3 tys. ha, a w 2008 roku 7400,0 tys. ha, tj. wzrosła o 14,9%. Całkowita kwota płatności z tego tytułu wzrosła w mniejszym stopniu, gdyż o 11,7%. W 2008 roku wynosiła 1280,0 tys. zł. Płatność za 1 ha z tytułu ONW uległa niewielkim zmianom, zawarta była w przedziale 173,0-181,1 zł/ha. Płatności na 1 gospodarstwo średnio w tym okresie wynosiły około 1800 zł. W 2004 roku łączna płatność z tytułu dopłat bezpośrednich i ONW w przeliczeniu na 1 gospodarstwo wynosiła 6348 zł, natomiast w 2008 roku 8240 zł.

Tabela 2.13. Dopłaty bezpośrednie i ONW w latach 2004-2008 (zrealizowane)

Lata	Liczba złożonych wniosków (w tys.)	Powierzchnia objęta dopłatami (w tys. ha)	Kwota dopłat (w mln zł)	Przeciętna kwota (w zł na 1 gospodarstwo)	Przeciętna kwota (w zł na 1 ha UR)
Dopłaty bezpośrednie					
2004	1 400,4	13 689,0	6 341,1	4 528,0	463,2
2005	1 483,6	14 242,0	6 687,8	4 508,0	469,6
2006	1 472,0	14 020,0	7 397,4	5 025,0	527,6
2007	1 451,9	14 000,0	8 200,0	5 648,0	585,7
2008	1 420,9	14 337,0	9 300,0	6 545,0	648,7
Dopłaty ONW					
2004	628,8	6 439,3	1 145,5	1 820,0	177,9
2005	706,4	7 070,8	1 268,1	1 795,0	179,3
2006	717,6	7 150,0	1 295,2	1 805,0	181,1
2007	700,0	7 200,0	1 294,0	1 848,0	179,7
2008	755,0	7 400,0	1 280,0	1 695,0	173,0

Źródło: Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2008 roku, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009.

Kwoty płatności bezpośrednich były zróżnicowane w zależności od powierzchni gospodarstwa. Z tabeli 2.14 wynika, że zróżnicowanie płatności bezpośrednich jest bardzo duże. Średnia płatność na 1 gospodarstwo w 2006 roku wynosiła 5244,3 zł. W grupie gospodarstw najmniejszych o powierzchni 1-4,9 ha płatność ta wynosiła 1457,4 zł, a w grupie 5-9,9 ha 4203,7 zł. Należy przyjąć, że tej wielkości płatność w przeliczeniu na gospodarstwo niewątpliwie zasilała budżet gospodarstwa domowego, ale trudno zakładać, aby miała zasadniczy wpływ na podniesienie aktywności produkcyjnej i inwestycyjnej gospodarstwa. Istotnego znaczenia płatności te nabierają w gospodarstwach o większej powierzchni. W gospodarstwach o powierzchni 50-99,9 ha płatności bezpośrednie na gospodarstwo wynosiły w tym roku około 40 tys. zł. Natomiast w gospodarstwach o powierzchni 100 ha i większych płatność ta wynosiła 190,5 tys. zł. Można przyjąć, że system płatności bezpośrednich sprzyja wzrostowi i konkurencyjności gospodarstw o powierzchni powyżej 20 ha.

Tabela 2.14. Kwoty dopłat bezpośrednich w 2006 roku

Grupy obszarowe	Płatności bezpośrednie		Gospodarstwa		Dopłaty na gospodarstwo (w tys. zł)
	kwota (w mln zł)	struktura (w proc.)	liczba (w tys.)	struktura (w proc.)	
1-4,9	1 189,5	15,4	816,2	55,6	1,5
5-9,9	1 419,0	18,4	337,6	23,0	4,2
10-19,9	1 706,7	22,2	210,0	14,3	8,1
20-49,9	1 438,8	18,7	84,3	5,7	17,1
50-99,9	536,3	7,0	13,5	0,9	39,8
powyżej 100	1 413,5	18,3	7,4	0,5	190,5
Razem	7 703,9	100,0	1 469,0	100,0	5,2

Źródło: W. Poczta, W. Czubak, *Całościowy wpływ PB na zmiany strukturalne w rolnictwie polskim, maszynopis w Katedrze Ekonomiki i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu 2009 r.*

Tabela 2.15. Szacowane rozdysponowanie dopłat bezpośrednich w 2006 roku

Grupy obszarowe	Środki trwałe		Środki obrotowe		Inne		Razem	
	kwota (w mln zł)	struktura (w proc.)	kwota (w mln zł)	struktura (w proc.)	kwota (w mln zł)	struktura (w proc.)	kwota (w mln zł)	struktura (w proc.)
1-4,9	283,8	23,8	738,5	62,1	167,3	14,1	1 189,5	100,0
5-9,9	449,9	31,7	837,1	59,0	132,0	9,3	1 419,0	100,0
10-19,9	423,5	24,8	1 156,6	67,8	126,6	7,4	1 706,7	100,0
20-49,9	474,8	33,0	906,4	63,0	57,5	4,0	1 438,8	100,0
50-99,9	240,1	44,7	284,1	53,0	12,1	2,3	536,3	100,0
pow. 100	621,9	44,0	706,8	50,0	84,8	6,0	1 413,5	100,0
Razem/ Średnio	2 494,0	32,4	4 629,5	60,1	580,3	7,5	7 703,9	100,0

Źródło: jak w tab. 2.14.

Interesujące jest również pytanie: na co przeznaczane są środki uzyskane z dopłat bezpośrednich? Częściową odpowiedź na to pytanie dają badania W. Poczty i W. Czubaka²¹. Przeprowadzono je w 969 gospodarstwach. Nie reprezentują one wszystkich beneficjentów płatności, dają jednak pewne rozpoznanie. Wynika z nich, że środki te głównie, gdyż w ponad 60%, przeznaczane były na zakup środków obrotowych i w 1/3 na inwestycje w środki trwałe. Na inne cele średnio przeznaczono 7,5% środków. Najwięcej pod względem kwoty i udziału na ten cel przeznaczono w gospodarstwach najmniejszych 1-4,9 ha. Udział środków przeznaczonych na inne cele wynosił 14,1%. Najmniejszy udział środków przeznaczonych na inne cele wystąpił w grupie gospodarstw 50-99,9 ha, gdyż tylko 2,3%. Można stwierdzić, że środki uzyskane z dopłat bezpośrednich zostały przeznaczone głównie na cele produkcyjne, szczególnie w gospodarstwach o większej powierzchni.

2.6. Poziom i skuteczność oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej na przemiany strukturalne w rolnictwie i jego dostosowanie do integracji z Unią Europejską

Zasady korzystania z dopłat bezpośrednich przez rolników zostały określone w akcie akcesyjnym Polski do Unii Europejskiej. Po wstąpieniu Polski do UE został przyjęty Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006. Był to największy program wspierający rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich. Mimo że program był przewidziany na 2,5 roku (od maja 2004 r. do grudnia 2006 r.), był realizowany do końca 2008 roku zgodnie z unijną zasadą N+2 (2 lata po skończeniu programu). Celem strategicznym PROW 2004-2006 była poprawa konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. W ramach PROW realizowano następujące działania: renty strukturalne, wspieranie gospodarstw niskotowarowych, wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), zalesienie gruntów rolnych, dostosowanie gospodarstw do standardów Unii Europejskich i wspieranie grup producentów rolnych. Najwięcej środków w ramach PROW przeznaczono na wspieranie działalności rolniczej w niekorzystnych warunkach gospodarowania (27%), następnie na dostosowania gospodarstw do standardów Unii Europejskiej (17,7%), na renty strukturalne (15,2%). Część środków (20,8%) przeznaczono na uzupełnienie płatności obszarowych. Najmniej środków przeznaczono na wspieranie grup producentów rolnych (0,2%).

²¹ W. Poczta, W. Czubak, *Całościowy wpływ PB na zmiany strukturalne w rolnictwie polskim*, Katedra Ekonomiki i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu 2009 r., maszynopis.

Powstaje pytanie, jakie efekty osiągnięto w ramach poszczególnych działań? Odpowiedzi na te pytanie zawiera *Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006*.

Renty strukturalne. Celem wprowadzenia działania „Renty strukturalne” było przyspieszenie procesu wymiany pokoleniowej wśród rolników i poprawa dochodowości gospodarstw. W celu zachęcenia rolników do przekazywania gospodarstw przyjęto, że renta wynosić będzie 210% najniższej emerytury, a jej maksymalna wysokość w szczególnych warunkach może wynosić 440% najniższej emerytury. W ramach tego działania renty otrzymało 54 tys. rolników. Łącznie z tytułu tego działania wypłacono 2083 mln zł. W tabeli 2.16 przedstawiono liczby dotyczące przekazywanych w ramach tego działania gospodarstw. Łącznie przekazano 54,5 tys. gospodarstw, z czego 48% następcom, a 52% na powiększenie innych gospodarstw. Na cele ochrony środowiska przeznaczono tylko 1 gospodarstwo, a pod zalesienia 6 gospodarstw. Wśród następców dominowały osoby z przedziału 21-30 lat, których udział wynosił około 58%. Z badań wynika, że niezależnie od tego działania 28% beneficjentów przekazałoby gospodarstwa następcom. Oznacza to, że rzeczywistym skutkiem tego działania było przekazanie niespełna 39 tys. gospodarstw. Najwięcej gospodarstw w ramach tego działania zostało przekazanych w województwie mazowieckim, łódzkim i lubelskim. Najmniej w województwie lubuskim, zachodniopomorskim i opolskim.

Tabela 2.16. Liczba przekazanych gospodarstw w podziale na cel przekazania

Województwo	Dla następcy	Na powiększenie	Na ochronę środowiska	Na zalesianie
Dolnośląskie	1 198	1 769	0	0
Kujawsko-pomorskie	1 769	2 468	0	0
Lubelskie	2 558	3 151	0	1
Lubuskie	251	311	0	1
Łódzkie	2 756	3 087	0	0
Małopolskie	1 648	758	0	0
Mazowieckie	4 453	5 145	0	0
Opolskie	639	949	0	0
Podkarpackie	1 708	921	0	1
Podlaskie	1 645	2 671	0	0
Pomorskie	729	891	0	0
Śląskie	889	622	0	0
Świętokrzyskie	1 944	1 412	0	0
Warmińsko-mazurskie	720	1 162	1	3
Wielkopolskie	2 645	2 286	0	0
Zachodniopomorskie	511	829	0	0
Suma	26 063	28 432	1	6

Źródło: *Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006*, www.arimr.gov.pl.

Średnia powierzchnia przekazywanych gospodarstw wynosiła 10,5 ha (powierzchnia ogólna), a 9,5 ha użytków rolnych. Średnia powierzchnia gospodarstwa przekazanego następcy wynosiła 8,2 ha. Stwierdza się także znaczne zróżnicowanie terytorialne. Największe gospodarstwo przekazywano w województwie warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim, gdzie dominują gospodarstwa o większej powierzchni. Najmniejsze w województwie małopolskim, gdzie średnia wielkość przekazywanego gospodarstwa następcy wynosiła niecałe 4 ha. Podobnie mała powierzchnia występowała w województwie podkarpackim.

Tabela 2.17. Średnia wielkość przekazanych gospodarstw w podziale na cel przekazania (w ha)

Województwo	Średnia powierzchnia					
	ogółem	użytków rolnych	przekazania			
			na powiększenie gospodarstw	dla następcy	na cele ochrony środowiska	na zalesienie
Dolnośląskie	11,15	10,66	12,40	7,49	0	0
Kujawsko-pomorskie	12,94	12,21	13,18	10,51	0	0
Lubelskie	9,41	8,21	8,28	7,45	0	5,14
Lubuskie	12,71	11,97	14,04	9,24	0	3,28
Łódzkie	9,03	8,33	8,61	7,92	0	0
Małopolskie	4,69	4,15	4,51	3,96	0	0
Mazowieckie	10,46	9,25	9,58	8,58	0	0
Opolskie	10,36	10,08	11,02	8,40	0	0
Podkarpackie	5,15	4,56	5,09	4,25	0	5,62
Podlaskie	14,55	11,62	12,29	11,28	0	0
Pomorskie	14,10	12,46	13,89	10,46	0	0
Śląskie	6,19	5,62	6,50	5,09	0	0
Świętokrzyskie	6,94	6,40	6,76	6,08	0	0
Warmińsko-mazurskie	17,51	16,30	17,90	13,15	14,36	13,26
Wielkopolskie	11,74	11,09	12,13	10,22	0	0
Zachodniopomorskie	15,22	14,37	16,13	11,19	0	0
Razem	10,52	9,50	10,55	8,17	14,36	8,97

Źródło: Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006, www.arimr.gov.pl.

Faktyczny zasięg działania „renty strukturalne” był niewielki. Ponad 50 tys. gospodarstw uzyskało dodatkowe dochody, jednak poprawa struktury obszarowej z tego tytułu była nieistotna. Tylko 28 tys. beneficjentów przeznaczyło swoje gospodarstwa na powiększenie powierzchni innych.

Wsparcie gospodarstw niskotowarowych. Podstawowym celem wspierania gospodarstw niskotowarowych była pomoc finansowa. Gospodarstwa te nie spełniały kryterium żywotności ekonomicznej. Z tej pomocy mogli korzystać rolnicy użytkujący gospodarstwa o sile ekonomicznej 2-4 ESU, które jednocze-

śnie wykażą zdolność do osiągnięcia żywotności. Pomoc dla tych gospodarstw polegała na wypłacie premii przez 5 lat w wysokości stanowiącej równowartość 1250 euro rocznie (około 5 tys. zł). Z tabeli 2.18 wynika, że łącznie z tej pomocy skorzystało 157,6 tys. rolników w dwóch naborach. W ramach pierwszego (1.02.2005 r.) wydano 105,6 tys. decyzji, a w ramach drugiego (6.11.2006 r.) 52 tys. decyzji. Łączna kwota dotychczasowego wsparcia wyniosła 1312,7 mln zł. Dotychczasowe wsparcie wyniosło średnio 8,3 tys. zł na jedno gospodarstwo. Stwierdza się znaczne zróżnicowanie terytorialne w zakresie tego wsparcia. Najwięcej rolników skorzystało w województwach: lubelskim (17,7%), mazowieckim (16,0%), świętokrzyskim (12,8) i łódzkim (12,6%). Najmniej w województwach: lubuskim (0,7%), opolskim i zachodniopomorskim (po 1,1%). Wśród beneficjentów największy udział ST (47,0%) stanowili rolnicy użytkujący gospodarstwa o powierzchni 5-10 ha. Oni też głównie skorzystali z tego wsparcia. Badania wskazują, że 29% beneficjentów zwiększyło powierzchnię użytkowanych gospodarstw. Wzrosła także wartość sprzedaży o 15%²². Dominowała sprzedaż 1,25 tys. zł/ha. Ocenic ją należy jako bardzo niską.

Tabela 2.18. Łączna liczba decyzji o przyznaniu wsparcia dla gospodarstw niskotowarowych w podziale na województwa

Województwo	Liczba decyzji o przyznaniu wsparcia (w tys.)	Udział w łącznej liczbie wydanych decyzji (w proc.)
Dolnośląskie	3,0	1,9
Kujawsko-pomorskie	6,1	3,9
Lubelskie	27,8	17,7
Lubuskie	1,1	0,7
Łódzkie	19,8	12,6
Małopolskie	14,4	9,1
Mazowieckie	25,2	16,0
Opolskie	1,7	1,1
Podkarpackie	10,2	6,5
Podlaskie	7,7	4,9
Pomorskie	3,7	2,3
Śląskie	2,7	1,7
Świętokrzyskie	20,2	12,8
Warmińsko-mazurskie	2,5	1,6
Wielkopolskie	9,6	6,1
Zachodniopomorskie	1,7	1,1
Kraj	157,6	100,0

Źródło: Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006, www.arimr.gov.pl.

²² Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006, Konsorcjum IERiGŻ-PIB, IRWiR PAN, IUNG-PIB, BSM sp.j., Warszawa 2009.

Dokonując ogólnej oceny tego wsparcia, stwierdzić należy, że było ono niewątpliwie korzystne dla beneficjentów. Natomiast wątpliwy jest jego pozytywny wpływ na poprawę żywotności ekonomicznej tych gospodarstw. Większość z nich użytkowała gospodarstwa o powierzchni z przedziału 5-10 ha, które nie mają szans na osiągnięcie dochodu na poziomie parytetowym. Dochód na poziomie parytetowym osiągają gospodarstwa o powierzchni 20-30 ha UR²³. Szansą dla tych gospodarstw może być poszukiwanie źródeł dochodu w działalności pozarolniczej. To działanie jest jednak uzależnione od wzrostu wartości produktu krajowego brutto.

Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Podstawowym celem tego działania było wsparcie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Z danych FADN wynika, że rolnicy gospodarujący na terenach ONW ponoszą o 7,5% wyższe koszty produkcji. Uzyskiwali jednocześnie, jak wynika z tab. 2.19, niższy poziom produkcji. Różnica w latach 2005-2007 zawarta była w przedziale 16-20%. Uzyskane wsparcie, prawie w pełni rekompensowało niższy dochód (bez płatności ONW) rolników gospodarujących na obszarach ONW. To działanie objęło największą grupę beneficjentów, łącznie ponad 700 tys. rolników (około 40%), użytkujących około 7 mln ha UR. Wprowadzenie dopłat ONW przyczyniło się także do zmniejszenia powierzchni odłogów. Szacunki wskazują, że powierzchnia odłogów na obszarach ONW po wprowadzeniu płatności wyrównawczych zmniejszyła się o około 90%. Obecnie na terenach ONW odłogowanych jest około 6% powierzchni gruntów, natomiast na pozostałych terenach 3%. Przywrócenie odłogów do użytkowania rolniczego ma ważne znaczenie środowiskowe i krajobrazowe.

Tabela 2.19. Wartość produkcji w analizowanych gospodarstwach z obszarów i spoza obszarów ONW w latach 2005-2007 (w zł)

Wyszczególnienie	2005	2006	2007
Gospodarstwa z obszarów ONW	43 564	46 556	57 464
Gospodarstwa spoza obszarów ONW	51 821	58 655	69 939
Relacja produkcji ogółem w gospodarstwach z obszarów ONW do wartości produkcji poza obszarem ONW (w proc.)	84,1	79,4	82,2

Źródło: Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006, www.arimr.gov.pl.

²³ W. Ziętara, *Organizacyjno-ekonomiczne uwarunkowania zmian w polskim rolnictwie do 2020 roku*, [w:] *Kierunki zmian w produkcji roślinnej*, IUNG-PIB Puławy, „Studia i Raporty” 2009, z. 14.

Działania na terenach ONW były korzystne nie tylko dla rolników, lecz także pozytywnie wpłynęły na środowisko przyrodnicze. Ich pozytywne oddziaływanie należy rozpatrywać w powiązaniu z innymi działaniami, zwłaszcza płatnościami bezpośrednimi, a także rolnośrodowiskowymi.

Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych. Celem tego działania było zapobieganie pogorszenia stanu środowiska naturalnego i walorów przyrodniczych obszarów wiejskich. Korzystanie z tego wsparcia było dobrowolne. W ramach PROW 2004-2006 rolnicy mogli wybrać wdrożenie od jednego do trzech z następujących pakietów:

- Rolnictwo zrównoważone (S01),
- Rolnictwo ekologiczne (S02),
- Utrzymywanie łąk ekstensywnych (P01),
- Utrzymywanie pastwisk ekstensywnych (P02),
- Ochrona gleb i wód (K01),
- Tworzenie stref buforowych (K02),
- Zachowanie lokalnych ras zwierząt (G01).

Na terenie całego kraju mogły być wdrażane pakiety: rolnictwo ekologiczne, ochrona gleb i wód oraz tworzenie stref buforowych. Pozostałe pakiety można było realizować w strefach priorytetowych. Pomoc w formie płatności dokonywana była raz w roku przez kolejnych 5 lat. Jej wielkość zależała od powierzchni i rodzaju pakietu. Wsparcie łącznie otrzymało 69,0 tys. beneficjentów, na łączną kwotę 812 mln zł. W największym zakresie rolnicy korzystali z pakietów chroniących glebę i wody przed zanieczyszczeniami. Z tych pakietów korzystało łącznie 63,5 tys., tj. 92% wszystkich beneficjentów²⁴. Powierzchnia, na której zastosowano mniejszą ilość środków produkcji w ramach pakietów: S01, S02, P01 i P02 wynosiła 429,7 tys. ha (tab. 2.20). Najwięcej z tych pakietów korzystali rolnicy z województw: zachodniopomorskiego, lubuskiego, podkarpackiego i warmińsko-mazurskiego.

Powierzchnia zielonych pól na obszarze PRŚ obejmowała 819,7 tys. ha (tab. 2.21) co stanowiło 72% powierzchni UR, natomiast powierzchnia poza strefami obejmowała znacznie mniej, gdyż tylko 62,6%. Stwierdza się także znaczne zróżnicowanie terytorialne. Największy udział powierzchni chronionej w ten sposób, występował w województwach zachodniopomorskim, lubuskim, dolnośląskim, opolskim i pomorskim. W najmniejszym stopniu w małopolskim, świętokrzyskim i podlaskim.

²⁴ *Raport Końcowy...*, op. cit.

Tabela 2.20. Powierzchnia, na której stosowano mniejszą ilość środków produkcji

Województwo	Powierzchnia UR (całkowita) (w tys. ha)	Powierzchnia S01, S02, P01, P02 (w tys. ha)	Udział S01, S02, P01, P02 (w proc.)
Dolnośląskie	1 151,7	34,9	3,0
Kujawsko-pomorskie	1 149,2	17,6	1,5
Lubelskie	1 721,1	36,1	2,1
Lubuskie	552,4	34,7	6,3
Łódzkie	1 262,6	4,0	0,3
Małopolskie	893,5	15,0	1,7
Mazowieckie	2 370,7	20,8	0,9
Opolskie	583,8	2,2	0,4
Podkarpackie	923,6	39,2	4,3
Podlaskie	1 191,6	22,9	1,9
Pomorskie	907,1	24,4	2,7
Śląskie	623,2	2,8	0,5
Świętokrzyskie	725,6	15,0	2,1
Warmińsko-mazurskie	1 299,8	52,5	4,0
Wielkopolskie	1 887,9	24,5	1,3
Zachodniopomorskie	1 107,5	83,1	7,5
Polska	18 351,3	429,7	2,3

Źródło: Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006, www.arimr.gov.pl.

Tabela 2.21. Powierzchnia zielonych pól na obszarze realizacji PRŚ oraz na obszarach nie objętych programem

Województwo	Powierzchnia zielonych pól i K01 na obszarze PRŚ (w tys. ha)	Powierzchnia zielonych pól na obszarze poza PRŚ (w tys. ha)	Powierzchnia zielonych pól i K01 na obszarze z PRŚ jako proc. UR	Powierzchnia zielonych pól na obszarze poza PRŚ jako proc. UR
Dolnośląskie	67,6	775,7	81,3	72,6
Kujawsko-pomorskie	36,7	625,0	63,8	57,3
Lubelskie	66,1	954,1	66,2	58,8
Lubuskie	69,6	367,3	85,7	77,9
Łódzkie	21,7	707,0	61,6	57,6
Małopolskie	13,0	438,9	52,4	50,4
Mazowieckie	33,1	1 412,8	64,9	60,9
Opolskie	31,3	380,4	77,3	70,0
Podkarpackie	37,1	561,1	69,2	64,5
Podlaskie	26,4	616,2	59,7	53,6
Pomorskie	76,1	570,1	78,6	70,4
Śląskie	10,9	398,9	70,9	65,6
Świętokrzyskie	22,0	392,5	58,5	57,0
Warmińsko-mazurskie	75,5	765,1	71,2	64,1
Wielkopolskie	86,7	1 131,0	74,2	63,9
Zachodniopomorskie	146,1	704,8	82,8	75,7
Polska	819,7	10 800,9	73,2	62,7

Źródło: Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006, www.arimr.gov.pl.

Ważnym pakietem jest zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich. W ramach tego pakietu ochroną objęto 1090 sztuk bydła, 1594 konie i 13 118 sztuk owiec. Procentowy udział chronionych ras zwierząt był niewielki. Wynosił 0,02% bydła, 0,48% koni i 4,15% owiec.

Tabela 2.22. Statystyki gatunków zwierząt objętych wsparciem w województwach

Województwo	Zwierzęta pakiet G01 (pogłowie średnioroczne)			Udział chronionych zwierząt do liczby całkowitej (w proc.)		
	bydło (G01a)	konie (G01b)	owce (G01c)	bydło	konie	owce
Dolnośląskie		147	20	0,00	1,12	0,17
Kujawsko-pomorskie	10	17	253	0,00	0,21	1,12
Lubelskie	56	159	2 915	0,01	0,36	13,45
Lubuskie		19	31	0,00	0,34	0,78
Łódzkie	4	129	427	0,00	0,61	1,95
Małopolskie	771	259	483	0,35	0,86	0,52
Mazowieckie	32	101	315	0,00	0,16	2,54
Opolskie		36		0,00	0,91	0,00
Podkarpackie	5	204	136	0,00	0,80	0,91
Podlaskie	114	22	2 054	0,01	0,09	9,98
Pomorskie		23	3 075	0,00	0,17	23,93
Śląskie		90	128	0,00	0,81	0,70
Świętokrzyskie	11	89	105	0,01	0,49	3,37
Warmińsko-mazurskie	84	80	1 090	0,02	0,45	13,06
Wielkopolskie		204	1 688	0,00	0,89	4,09
Zachodniopomorskie	3	15	398	0,00	0,19	5,76
Polska	1 090	1 594	13 118	0,02	0,48	4,15

Źródło: Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006, www.arimr.gov.pl.

Dokonując oceny przedsięwzięć rolnośrodowiskowych stwierdzić należy, że w największym stopniu rolnicy korzystali z pakietów chroniących glebę i wodę. Działania te ze swej natury są korzystne dla rolników i powinny być realizowane bez dodatkowego wsparcia. Wsparcie to należy traktować jako działania promocyjne zwiększające zakres stosowania działań na rzecz ochrony środowiska. Zachowanie lokalnych ras zwierząt powinno być wspierane w interesie społecznym.

Wsparcie dostosowań gospodarstw do standardów Unii Europejskiej. Podstawowym celem tego wsparcia było ułatwienie i przyspieszenie dostosowania gospodarstw do standardów Unii Europejskiej, dotyczących ochrony środowiska, zdrowia publicznego i dobrostanu zwierząt. Pomoc inwestycyjna polegała głównie na: wyposażeniu gospodarstw w urządzenia do przechowywania nawozów naturalnych, dostosowaniu gospodarstw produkujących mleko do standardów zdrowia publicznego, zmodernizowaniu ferm specjalizujących się w pro-

dukcji jaj konsumpcyjnych. Pomoc mogła obejmować więcej niż jeden standard do wartości nie przekraczającej równowartości 25 tys. euro rocznie na gospodarstwo. Z tego rodzaju wsparcia skorzystało 72,4 tys. gospodarstw, na łączną kwotę 2427,5 mln zł. Suma wsparcia na jedno gospodarstwo wyniosła 34,5 tys. zł. Najwięcej gospodarstw podjęło działania i uzyskało pomoc w zakresie dostosowania gospodarstwa do właściwego przechowywania nawozów naturalnych. Liczba tych gospodarstw wynosiła 69,5 tys. Znaczące były także inwestycje związane z wymaganiami w zakresie produkcji mleka. Zrealizowano je w 17,8 tys. gospodarstw na łączną kwotę 86,1 mln zł.

Zalesienia gruntów rolnych. Głównym celem tego działania było powiększenie obszarów leśnych przez zalesienie gruntów rolnych o niskiej jakości w celu zwiększenia lesistości kraju. Pomoc finansowa była realizowana w formie ryczałtu na pokrycie kosztów zalesienia i ogrodzenia w pierwszym roku uprawy, premii pielęgnacyjnej wypłacanej co roku przez 5 lat i premii zalesieniowej stanowiącej rodzaj rekompensaty za utracone dochody. Wypłacana ona będzie co roku przez 20 lat od zalesienia. Wsparcie z tego tytułu otrzymało 9 tys. beneficjentów na łączną kwotę 383,6 mln zł²⁵, dotyczyło ono 39 737 ha, co stanowi zaledwie 0,22% powierzchni UR. Zasięg tego działania można ocenić jako niewielki.

Wspieranie grup producentów rolnych. Głównym celem tego działania było wsparcie procesów konsolidacji grup producentów rolnych, a przez to zwiększenie ich siły przetargowej po stronie podaży produktów rolnych. Wsparcie kierowane było wyłącznie do grup wpisanych do rejestrów prowadzonych przez marszałków województw. Dofinansowanie grupy otrzymywały na pokrycie kosztów organizacji i funkcjonowania grup. Zasięg tego oddziaływania jest niewielki. Do końca 2007 roku zarejestrowano 252 grupy (tab. 2.23). Najwięcej w zakresie produkcji zbóż i nasion oleistych (41%), następnie w przypadku trzody chlewnej (25%) i drobiu (10%).

Tabela 2.23. Grupy producentów rolnych według sektorów produkcji rolniczej (stan na 31.12.2007 r.)

Wyszczególnienie	Ziarno zbóż i/lub nasiona oleistych	Trzoda chlewna	Drób	Tytoń	Mleko	Ziemniaki	Bydło	Inne	Razem
Liczba (szt.)	104	62	26	12	10	7	5	26	252
Struktura (proc.)	41,0	25,0	10,0	5,0	4,0	3,0	2,0	10,0	100,0

Źródło: Raport Końcowy, Ocena ex-post PROW 2004-2006, www.arimr.gov.pl.

²⁵ Ibidem.

Skuteczność tego działania ocenić należy jako wyjątkowo niską. Niski stopień samoorganizacji rolników jest jedną z największych barier wzrostu konkurencyjności rolnictwa.

2.7. Wnioski

1. Kierunkowe zmiany w strukturze gospodarstw rolnych w Polsce są pozytywne, jednak zdecydowanie niewystarczające w celu poprawy struktury gospodarstw, która jest bardzo niekorzystna. W 2007 roku nastąpił spadek udziału ziemi w gospodarstwach o powierzchni 100 ha i większych. Tendencję tę należy ocenić negatywnie. Jest skutkiem działania ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego.
2. Struktura polskich gospodarstw pod względem siły ekonomicznej wyrażonej w ESU jest wysoce niekorzystna. Ponad 90% gospodarstw to gospodarstwa do 12 ESU, które nie osiągają dochodu parytetowego i mają ograniczone zdolności rozwojowe. W porównaniu do krajów Europy Zachodniej powierzchnia i struktura gospodarstw w Polsce jest bardzo niekorzystna. Średnia powierzchnia gospodarstwa jest 6-8 razy mniejsza niż w krajach Europy Zachodniej. Zasoby siły roboczej w polskich gospodarstwach są niewspółmiernie wysokie w stosunku do powierzchni i potrzeb. Jest to podstawowa przyczyna niskiej wydajności pracy i niskiej konkurencyjności.
3. Strukturę zasiewów, jaka ukształtowała się w ostatnich latach w polskich gospodarstwach należy ocenić negatywnie. Udział zbóż przekracza 70%. Zbyt niski jest udział strączkowych. Plony najważniejszych ziemiopłodów w Polsce są około 50% niższe aniżeli w porównywanych krajach. Polskie gospodarstwa mleczne mocno odbiegają pod względem wielkości stad i wydajności jednostkowej mleka od gospodarstw w Europie Zachodniej.
4. Po integracji z UE nastąpiła poprawa sytuacji dochodowej polskich rolników, głównie za sprawą płatności bezpośrednich i z tytułu ONW. Zasięg oddziaływania „rent strukturalnych” był nieistotny. Wspieranie gospodarstw na obszarach ONW było korzystne dla rolników i środowiska. W ramach działania „przedsięwzięcia rolnośrodowiskowe” największy zasięg miały działania chroniące glebę i wodę. Te działania ocenić należy pozytywnie.
5. Wspieranie działań dostosowawczych do standardów Unii Europejskiej miało niewielki zasięg, podobnie jak program zalesień.

prof. dr hab. Włodzimierz Dzun

mgr inż. Maria Zdzieborska

IERiGŻ-PIB, Warszawa

3. Sytuacja ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstw rolnych po wejściu do Unii Europejskiej

3.1. Wstęp

Celem prowadzonych badań jest śledzenie stanu ekonomiczno-finansowego przedsiębiorstw rolnych i świadczących usługi z zakresu produkcji roślinnej i zwierzęcej po integracji Polski z Unią Europejską.

Przedstawiona analiza jest oparta na materiale źródłowym pochodzącym ze sprawozdań F-01/I-01, sporządzanych przez przedsiębiorstwa dla potrzeb GUS. Próba badawcza dotyczy zarówno przedsiębiorstw mniejszych, tj. zatrudniających od 10 do 49 pracowników (w przeliczeniu na osoby w pełni zatrudnione), jak i większych zatrudniających 50 i więcej pracowników.

Zebrany materiał statystyczny pozwala przeprowadzić analizę w ujęciu wieloletnim. Prezentowane opracowanie przedstawia wyniki z sześciu lat, z uwzględnieniem pierwszych półroczy z dwóch ostatnich lat badań.

3.2. Produkcyjne przedsiębiorstwa rolne

Liczba i struktura przedsiębiorstw. Przedmiotem opracowania są wyniki finansowe przedsiębiorstw rolnych osób prawnych składających sprawozdania finansowe do GUS, a więc zatrudniających 10 i więcej osób. Liczba takich przedsiębiorstw w ostatnich latach maleje. W latach 2004-2008 liczba ich zmalała z 1196 do 1075. Szczególnie znacząco zmalała liczba przedsiębiorstw wielostronnych (łączyjących produkcję roślinną i zwierzęcą) z 592 do 489. Zmniejszanie się liczby badanych przedsiębiorstw jest to przede wszystkim rezultat procesów restrukturyzacji oraz modernizacji przedsiębiorstw (w tym podziałów), prowadzących z reguły do zmniejszenia zatrudnienia, często poniżej wskazanego progu 10 pracowników. W analizowanej grupie pozostają przedsiębiorstwa większe, rozwojowe, często zwiększające zatrudnienie.

Tabela 3.1. Zmiany w liczbie i strukturze badanych przedsiębiorstw rolnych

Wyszczególnienie	Liczba przedsiębiorstw					Przeciętne zatrudnienie ^a		
	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2007	2008
Przedsiębiorstwa rolne	1 195	1 130	1 115	1 110	1 075	28,9	30,5	34,1
w tym: - roślinne	444	463	463	460	435	33,3	33,7	36,3
- zwierzęce	159	147	148	150	151	45,7	47,3	50,2
- wielostronne	592	520	504	500	489	22,1	22,5	27,3

^a średnio na 1 przedsiębiorstwo w przeliczeniu na pełnozatrudnionych

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

W rezultacie mimo zmniejszenia liczby przedsiębiorstw liczba zatrudnionych w nich pracowników wzrasta. Liczba pracowników przypadających na 1 przedsiębiorstwo (w przeliczeniu na pełnozatrudnionych) wzrosła z 28,9 pracowników w 2004 roku do 34,1 w 2008 roku. Analizowane przedsiębiorstwa, w porównaniu do innych działów gospodarki narodowej, są więc przedsiębiorstwami niewielkimi.

Przychody. Mimo mało korzystnych dla producentów rolnych uwarunkowań pogodowych i rynkowych przychody analizowanej grupy przedsiębiorstw rolnych w 2008 roku były wyższe niż w latach poprzednich. Przychody całej grupy w porównaniu do 2007 roku były wyższe o 8,4%, w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo o 12,9%, a w porównaniu do 2004 roku odpowiednio o 40,6% i 56,4% (tab. 3.2).

Tabela 3.2. Przychody przedsiębiorstw rolnych w latach 2004-2008 (w mln zł)

Przychody	2004	2005	2006	2007	2008	$\frac{2008}{2007}$	$\frac{2008}{2004}$
Całej grupy	7 314,5	7 263,9	7 969,0	9 481,5	10 283,5	108,4	140,6
Na 1 przedsiębiorstwo	6,1	6,4	7,1	8,5	9,6	112,9	156,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wzrost przychodów nastąpił we wszystkich głównych grupach gospodarstw wydzielonych według specjalizacji produkcji. Zdecydowanie najwyższy wzrost przychodów w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo w 2008 roku w stosunku do roku poprzedniego osiągnęły przedsiębiorstwa specjalizujące się w produkcji zwierzęcej (o 20%), a znacznie niższy „wielostronne”, łączące produkcję roślinną z produkcją zwierzęcą (prawie 11%) i specjalizujące się w produkcji roślinnej (8%). Był to przede wszystkim efekt znacznej poprawy sytuacji

cenowej na rynku trzody chlewnej i zdecydowanie niższych cen na produkty roślinne, w tym także na zboże. Natomiast w całym badanym okresie największy wzrost przychodów w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo nastąpił w przedsiębiorstwach wielostronnych (o 72,5%). Są to z reguły przedsiębiorstwa większe obszarowo, które mogą specjalizować się w kilku kierunkach produkcji i elastycznie dostosowywać strukturę produkcji do koniunktury rynkowej, a w ostatnich latach zaczęły w większym rozmiarze produkować zwierzęcą w oparciu o własne pasze. Produkcja w przedsiębiorstwach roślinnych wzrosła o 37,3%, a w zwierzęcych o 55,5%.

Oceniając strukturę przychodów, zauważyć należy znacznie niższy wzrost przychodów ze sprzedaży produktów niż przychodów ogółem. Na uwagę zasługuje wysoka dynamika przychodów finansowych, w tym w szczególności z tytułu odsetek. Wskazuje to na wysoką płynność finansową znacznej części analizowanych przedsiębiorstw. Na podkreślenie zasługuje także bardzo wysoki wzrost przychodów ze sprzedaży towarów i materiałów, co może wskazywać na poszukiwanie przez przedsiębiorstwa możliwości poszerzenia sfery działalności pozarolniczej i poszukiwania przez przedsiębiorstwa zaangażowań przynoszących większe korzyści finansowe.

Natomiast w analizowanych przedsiębiorstwach rolnych, w odróżnieniu od drobnotowarowych gospodarstw rolnych, niewielki wpływ na wielkość przychodów mają dopłaty i dotacje. Mimo że w latach 2004-2008 wielkość dopłat i subsydiów w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo wzrosła prawie 2,3-krotnie, to ich udział w przychodach w tym okresie wzrósł tylko z 3,4 do 4,9%. Można tu wskazać, że w 2007 roku udział dopłat do działalności operacyjnej w przychodach ogółu gospodarstw rolnych wynosił 12,2%, a w gospodarstwach małych ekonomicznie (2-8 ESU) 16,8%, a więc był kilkakrotnie wyższy niż w analizowanych przedsiębiorstwach rolnych²⁶.

Koszty. Wzrost kosztów działalności przedsiębiorstw w 2008 roku był znacznie wyższy niż wzrost przychodów. Koszty w całej grupie wzrosły o 16% (w 2007 roku o 17,2%), a w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo o 19,8% (w 2007 roku o 17,7%), podczas gdy przychody odpowiednio o 8,4% i 12,9% (tab. 3.2 i 3.3).

Analizowane przedsiębiorstwa prowadzą strategię optymalizacji kosztów. Świadczy o tym umiarkowany wzrost kosztów rodzajowych, a w szczególności kosztów wynagrodzeń i pochodnych. Mimo znacznego wzrostu kosztu siły robo-

²⁶ Przeliczenie własne na podstawie: *Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2007 r.*, Warszawa 2008, tabele 4.2-6 i 4.2-7.

czej na rynku pracy, udział kosztów wynagrodzeń i pochodnych w strukturze kosztów rodzajowych nie tylko nie wzrósł, ale nawet obniżył. Natomiast znaczący był wzrost kosztów usług obcych i wzrost ich udziału w strukturze kosztów rodzajowych. Jest to efekt ograniczenia zatrudnienia, intensyfikacji produkcji oraz znacznego wzrostu cen na usługi. Należy także zwrócić uwagę, że w strukturze kosztów działalności operacyjnej przedsiębiorstw nastąpił wzrost kosztów zakupu towarów i materiałów (z reguły środków do produkcji rolnej) skierowanych do odsprzedaży. Potwierdza to fakt, że przedsiębiorstwa poszukują dodatkowych kierunków działalności o wyższej rentowności niż produkcja rolna.

Tabela 3.3. Koszty działalności przedsiębiorstw rolnych w latach 2004-2007

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008	$\frac{2008}{2004}$
Koszty całej grupy (w mln zł)	6 519,6	6 689,9	7 179,1	8 411,9	9 754,5	149,6
Dynamika (w proc.)	.	102,6	107,3	117,2	116,0	×
Koszty 1 przedsiębiorstwa (w mln zł)	5,46	5,92	6,44	7,58	9,08	166,3
Dynamika (w proc.)	.	108,4	108,8	17,7	119,8	×

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

We wszystkich analizowanych grupach przedsiębiorstw wzrost kosztów w 2008 roku był znacznie wyższy niż przychodów. Najwyższy wzrost kosztów w 2008 roku wystąpił w przedsiębiorstwach „zwierzęcych” (o 26,8%), jednak w tych przedsiębiorstwach był także wysoki, choć znacznie mniejszy wzrost przychodów. W całym analizowanym okresie (lata 2004-2008) relacje między wzrostem przychodów i kosztów były korzystne w przedsiębiorstwach roślinnych (odpowiednio 37,3% i 29,1%), prawie neutralne w zwierzęcych (155,5% i 152,5%) i niekorzystne w wielostronnych (172,5% i 216,0%).

Wyniki finansowe. W 2008 roku w porównaniu do 2007 roku relacje między przychodami i kosztami poniesionymi na ich uzyskanie znacznie się pogorszyły. W rezultacie w całej grupie analizowanych przedsiębiorstw poziom zysku w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo, w porównaniu do bardzo dobrego dla rolnictwa 2007 roku, zmniejszył się prawie o połowę (tab. 3.4).

Średnio biorąc sytuacja finansowa przedsiębiorstw rolnych w 2008 roku jest podobna do także bardzo niekorzystnego dla rolnictwa 2005 roku. Jednak między tymi latami występują zasadnicze różnice w sytuacji przedsiębiorstw w zależności od specjalizacji. W 2008 roku szczególnie duże obniżenie poziomu zysku związane było przede wszystkim z niekorzystnymi uwarunkowaniami dla

produkcji zwierzęcej (aż 70% obniżenie zysku w stosunku do roku poprzedniego zanotowały przedsiębiorstwa specjalizujące się w produkcji zwierzęcej), ale także dla produkcji roślinnej (obniżenie zysku w przedsiębiorstwach roślinnych o ponad 50%). Natomiast w 2005 roku obniżenie zysku związane było zasadniczo tylko z niekorzystnymi uwarunkowaniami dla produkcji roślinnej.

Tabela 3.4. Wyniki finansowe przedsiębiorstw rolnych w latach 2004-2008
(zysk w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo w tys. zł)

Przedsiębiorstwa	2004	2005	2006	2007	2008	Dynamika	
						2008 2007	2008 2004
Całej grupy	629	465	663	916	466	50,9	74,1
w tym: - roślinne	518	309	527	970	476	49,1	91,9
- zwierzęce	560	584	705	792	241	30,4	43,0
- wielostronne	732	570	776	902	526	58,3	71,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

W rezultacie w 2008 roku we wszystkich analizowanych grupach przedsiębiorstw nastąpiło zmniejszenie liczby przedsiębiorstw legitymujących się zyskiem i ich udziału w ogólnej liczbie tych przedsiębiorstw. Najgorsza sytuacja pod tym względem jest w grupie przedsiębiorstw „zwierzęcych”, w której przedsiębiorstwa ze stratami stanowią 30,5% (w 2007 roku 23,3%) ogółu przedsiębiorstw w tej grupie. W grupie przedsiębiorstw roślinnych i wielostronnych udział ten jest prawie 2- krotnie niższy (odpowiednio 16,1% i 15,4%).

Tabela 3.5. Wybrane wskaźniki efektywności finansowej przedsiębiorstw rolnych w latach 2004-2007 (w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008
Rentowność przychodów netto	10,28	7,23	9,28	10,72	4,86
Współczynnik bieżącej płynności	1,92	2,03	2,26	2,34	2,22
ROE	14,54	9,06	11,59	13,53	6,42
Stopa zwrotu kapitału	21,59	15,92	18,25	19,74	12,93

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Pogorszenie wyników finansowych badanej zbiorowości ma swoje odzwierciedlenie w pogorszeniu wszystkich wskaźników efektywności finansowej. Należy przede wszystkim odnotować radykalne obniżenie wskaźników rentowności przychodów i ROE oraz znaczny spadek stopy zwrotu kapitału. Jedynym pozytywem jest to, że analizowana grupa przedsiębiorstw utrzymuje wysoki wskaźnik bieżącej płynności.

Nakłady inwestycyjne. Produkcyjne przedsiębiorstwa rolne kontynuują przyspieszoną modernizację i rozbudowę swoich przedsiębiorstw. W całej zbiorowości i we wszystkich analizowanych grupach tych przedsiębiorstw nakłady inwestycyjne znacząco przekraczają poziom amortyzacji. Znaczne pogorszenie sytuacji finansowej w 2008 roku nie wpłynęło ujemnie na poziom inwestowania w całej analizowanej grupie. Stopa inwestowania w 2008 roku wynosiła 1,77 i była nieco wyższa niż w 2007 roku (1,68). Na szczególne podkreślenie zasługuje stabilny wzrost poziomu inwestowania w przedsiębiorstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej. W przedsiębiorstwach tych stopa inwestowania wzrosła z 1,29 w 2004 roku do 1,82 w 2007 roku i 2,00 w 2008 roku. Natomiast w przedsiębiorstwach specjalizujących się w produkcji zwierzęcej, po szczególnie intensywnym inwestowaniu w latach poprzednich, widoczne jest wyraźne zmniejszenie poziomu inwestycji w ostatnich dwóch latach (stopa inwestowania w 2007 roku 1,38, a w 2008 roku 1,30, podczas gdy w 2004 roku 2,58 i w 2006 roku 2,37).

Sytuacja ekonomiczno-finansowa w I półroczu 2009 roku²⁷. Widoczna jest w dalszym ciągu tendencja do zmniejszania się liczby tych przedsiębiorstw. Liczba przedsiębiorstw, które złożyły sprawozdania na koniec I półrocza w 2008 roku wynosiła 582, a w 2009 roku 550. Zmalała także liczba zatrudnionych w tych przedsiębiorstwach (odpowiednio 22,7 i 20,9 tys. osób w przeliczeniu na pełnozatrudnionych). Sytuacja finansowa analizowanych przedsiębiorstw po I półroczu 2009 roku jest trudna (tab. 3.6). Obie grupy analizowanych przedsiębiorstw wykazują straty. Jednak w porównaniu z I półroczem 2008 roku sytuacja w przedsiębiorstwach zwierzęcych wykazuje poprawę.

Tabela 3.6. Podstawowe wskaźniki sytuacji finansowej przedsiębiorstw rolnych po I półroczu 2009 roku na tle 2008 roku

Wyszczególnienie	Przedsiębiorstwa roślinne		Przedsiębiorstwa zwierzęce	
	2008	2009	2008	2009
Przychody (w tys. zł)	3 349	3 249	6 926	7 663
w tym: dotacje	151	155	135	123
Wynik finansowy (w tys. zł)	-362	-605	-482	-207
Współczynnik bieżącej płynności	1,76	1,76	1,36	1,87

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

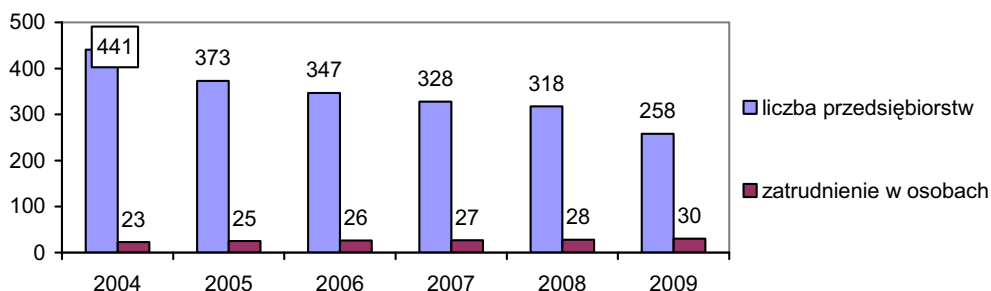
²⁷ Sytuacja przedsiębiorstw rolnych na koniec I półrocza 2009 roku zostanie przedstawiona na podstawie wyników przedsiębiorstw roślinnych i przedsiębiorstw zwierzęcych.

Wskazuje na to wzrost przychodów, poprawa wyniku finansowego i poprawa płynności finansowej. Jednak ujemny wynik finansowy, przy wciąż bardzo trudnej sytuacji na rynku mleka wskazuje, że osiągnięcie dobrego wyniku finansowego na koniec roku będzie trudne. Natomiast w analizowanym okresie nastąpiło wyraźne pogorszenie sytuacji w przedsiębiorstwach roślinnych (obniżenie przychodów, znaczne pogorszenie wyniku finansowego). Jednak sytuacja finansowa tych przedsiębiorstw w znacznym stopniu zależy od zbiorów podstawowych roślin uprawnych, a więc zbóż i rzepaku. W związku z tym, że zbiory te, szczególnie rzepaku, były wysokie, sytuacja finansowa przedsiębiorstw roślinnych powinna ulec wyraźnej poprawie. Jednak można się spodziewać, że na koniec 2009 roku sytuacja finansowa przedsiębiorstw rolnych może być trudniejsza niż na koniec 2008 roku.

3.3. Usługowe przedsiębiorstwa w rolnictwie

Liczba przedsiębiorstw i poziom zatrudnienia. Liczba przedsiębiorstw świadczących usługi z zakresu produkcji roślinnej i zwierzęcej, ma tendencję malejącą – z 441 w 2004 roku do 258 w pierwszym półroczu 2009 roku (rys. 3.1). Odwrotna zależność dotyczy zatrudnienia. W badanej próbie liczba zatrudnionych w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo systematycznie wzrasta: od 23 osób w 2004 roku do 30 osób w pierwszym półroczu 2009 roku.

Rysunek 3.1. Liczba usługowych przedsiębiorstw oraz przeciętne zatrudnienie w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo w latach 2004-2008 oraz w pierwszym półroczu 2009 roku

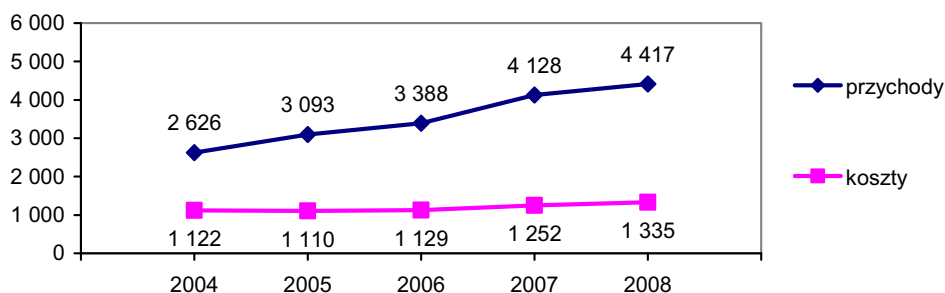
Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Można przypuszczać, że z grupy wyselekcjonowanych usługowych przedsiębiorstw w rolnictwie wypadają przede wszystkim przedsiębiorstwa słabsze bądź też ograniczające zatrudnienie poniżej wskazanego poziomu. W efekcie pozostają jednostki, które charakteryzują się coraz wyższym zatrudnieniem i lep-

szym wyposażeniem technicznym. Wyraźny spadek liczby przedsiębiorstw w pierwszym półroczu 2009 roku może być wynikiem pogarszającej się koniunktury w rolnictwie i w konsekwencji malejącym zainteresowaniem pracami usługowymi z zakresu produkcji roślinnej i zwierzęcej.

Przychody i koszty. W badanym okresie występuje systematyczny przyrost zarówno przychodów, jak i kosztów w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo (rys. 3.2).

Rysunek 3.2. Przychody i koszty usługowych przedsiębiorstw w latach 2004-2008 (w tys. zł na 1 przedsiębiorstwo)

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

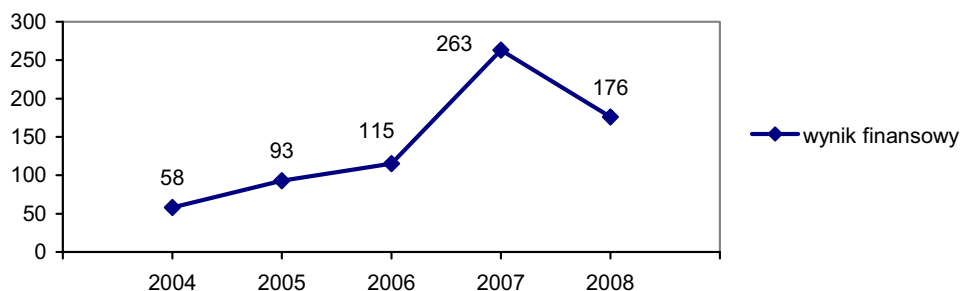
Przyrost przychodów jest nierównomierny. Szczególnie wyraźny wzrost przychodów zaznaczył się w 2007 roku. Rok 2007 był wyjątkowo korzystny dla rolnictwa, stąd też trudno oczekiwać by kolejne lata charakteryzowały się dalszym tak wysokim przyrostem. W przychodach decydujący udział stanowią przychody ze sprzedaży. Udział dotacji w przychodach rocznych jest niewielki, ale trzeba podkreślić ich wzrastający udział. W 2008 roku poziom dotacji w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo wzrósł o 10% w porównaniu z rokiem 2007, ale odnosząc to porównanie do 2004 roku wzrost ten wyniósł aż 169%. Podobną tendencję zauważymy, gdy odniesiemy dotacje do uzyskanych przychodów. W 2004 roku w przedsiębiorstwach usługowych dotacje stanowiły 1,22% przychodów rocznych, a w 2008 roku udział ten wyniósł 1,95%.

W analizowanych latach wzrost kosztów usługowych przedsiębiorstw kształtuje się podobnie jak przychodów. Najwyższy przyrost kosztów w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo, wystąpił w latach 2007 i 2008. Wzrost kosztów w tym okresie był szybszy niż przychodów. Koszty w 2008 roku wzrosły o 10%, podczas gdy przychody o 7%. W ujęciu wieloletnim możemy wnioskować, iż wzrost przychodów jest szybszy niż kosztów. Zestawiając rok 2008 z 2004, zauważymy, że koszty wzrosły o 65%, a przychody o 68%. Fakt ten znajduje odzwierciedlenie w uzyskanych wynikach finansowych.

Wyniki finansowe. Omawiane usługowe przedsiębiorstwa w latach 2004-2009 cechowała dobra sytuacja ekonomiczno-finansowa. Praktycznie wszystkie analizowane wskaźniki ekonomiczno-finansowe osiągnęły wysoki poziom. Niższy poziom tych wskaźników dostrzegamy w pierwszych półroczach lat 2008 i 2009. Ujemny wynik finansowy w pierwszych półroczach badanej grupy przedsiębiorstw należy traktować jako rzecz normalną. Świadczy on o specyfice funkcjonowania tych przedsiębiorstw, gdyż gros prac związanych z usługami m.in. z zakresu produkcji roślinnej przypada na drugą połowę roku.

W całym badanym okresie usługowe przedsiębiorstwa generowały zysk (rys. 3.3). Wyjątek stanowią pierwsze półrocza lat 2008 i 2009, kiedy to poniosły stratę.

Rysunek 3.3. Wynik finansowy usługowych przedsiębiorstw w latach 2004-2008 (w tys. zł na 1 przedsiębiorstwo)

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wprawdzie w 2008 roku przedsiębiorstwa usługowe nie poprawiły wyniku finansowego (wynik niższy o 33% niż w 2007 roku), ale jest on wyraźnie wyższy niż we wcześniejszym okresie. Z analizy wynika, że od 2004 roku utrzymuje się tendencja rosnąca generowanego średniego zysku netto 1 przedsiębiorstwa. Można przypuszczać, iż tendencja ta zostanie zachowana w przyszłości. Spostrzeżenie powyższe znalazło odzwierciedlenie w wybranych wskaźnikach efektywności finansowej (tab. 3.7).

Tabela 3.7. Wybrane wskaźniki efektywności finansowej przedsiębiorstw usługowych w latach 2004-2008 (w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo)

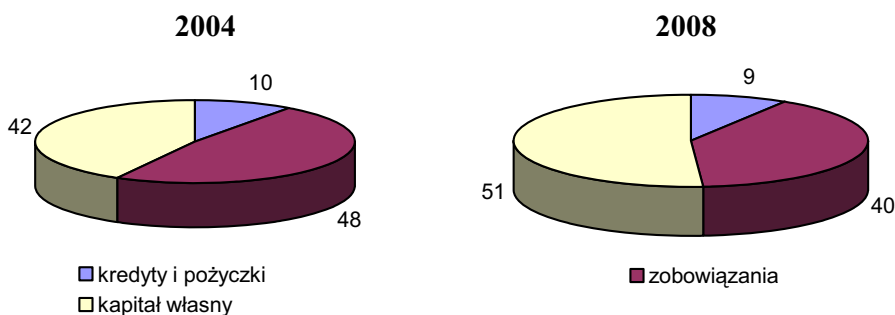
Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008
Rentowność przychodów netto	2,22	3,02	3,41	6,38	4,00
Współczynnik bieżącej płynności	1,72	1,51	1,68	2,04	1,91
ROE	4,57	6,58	6,76	13,30	8,19
Stopa zwrotu kapitału	11,27	13,98	13,61	19,98	14,46

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wszystkie te wskaźniki w 2008 roku są niższe niż w 2007 roku, ale zdecydowanie wyższe niż w latach 2004-2006. W latach 2004-2006 widoczna była niewielka, ale stała poprawa sytuacji finansowej badanych przedsiębiorstw, natomiast w 2007 roku miała ona charakter skokowy, stąd uzyskane wyniki w 2008 roku są nieco niższe niż w roku wcześniejszym, ale wyższe niż przed 2007 rokiem.

Przedsiębiorstwa świadczące usługi na rzecz produkcji rolniczej charakteryzowały się wzrostem rentowności przychodów, a dobre ich wyniki uwidaczniają się w poprawie płynności bieżącej. Na szczególne podkreślenie zasługują wskaźniki obrazujące efektywność wykorzystania kapitału własnego. Znacznie mniejsze zaangażowanie kapitału obcego w działalność bieżącą ma odbicie w efektywności kapitału własnego (ROE) oraz stopie zwrotu kapitału.

Rysunek 3.4. Struktura finansowania majątku obrotowego w przedsiębiorstwach usługowych

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

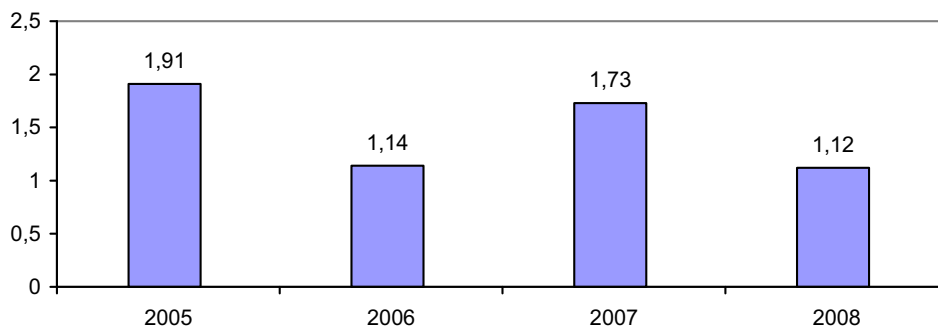
Z badań wynika, że usługowe przedsiębiorstwa stosują mało ryzykowną strategię rozwoju, czego przykładem jest wzrastający udział kapitału własnego w finansowaniu majątku trwałego i obrotowego (rys. 3.4). W ostatnich dwóch latach wyraźnie on wzrósł. W 2007 roku stanowi on 51%, a w 2008 roku 47% majątku obrotowego.

Nakłady inwestycyjne. Aktywność inwestycyjna omawianych przedsiębiorstw jest zdeterminowana bieżącą sytuacją finansową. Korzystna sytuacja finansowa usługowych przedsiębiorstw w rolnictwie sprzyjała rozszerzonej stopie inwestycji (rys. 3.5).

W latach 2005 i 2007 analizowana grupa przedsiębiorstw intensywnie modernizowała potencjał wytwórczy. Mogły one w ten sposób wzmocnić szanse dalszego rozwoju. Jednakże w 2008 roku inwestowały już w małym stopniu

(stopa inwestowania 1,12), co może być wynikiem niewielkich potrzeb w tym zakresie lub obaw o dalsze istnienie.

Rysunek 3.5. Stopa inwestowania w latach 2005-2008

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Stan finansowy i związane z tym możliwości rozwoju usługowych przedsiębiorstw w rolnictwie są bardziej zróżnicowane niż poziom rentowności i zdolność generowania zysków. Na obecną sytuację ekonomiczną analizowanych grup przedsiębiorstw mają bowiem wpływ nie tylko osiągnięte zyski, lecz także bieżące decyzje inwestycyjne, zachowania rynku, jak również polityka rolna wobec tych podmiotów. Stąd, pomimo że sytuacja finansowa przedsiębiorstw świadczących usługi na rzecz rolnictwa jest korzystna, nie można wykluczyć, iż w związku z pogarszającą się koniunkturą w rolnictwie, zmaleje zapotrzebowanie na usługi, co w konsekwencji może znaleźć negatywne odbicie w funkcjonowaniu usługowych przedsiębiorstw.

4. Wpływ integracji z Unią Europejską na zasilanie rolnictwa środkami produkcji

Rynek środków do produkcji rolnej – podobnie jak cały sektor rolny – uległ znacznym przemianom, głównie za sprawą napływu bardzo dużych płatności z funduszy publicznych w wysokości 67,8 mld zł (w tym 45,3 mld zł ze środków Unii Europejskiej oraz krajowych środków 22,5 mld zł w okresie od 1 maja 2004 r. do połowy 2009 r.). Nastąpiła więc zapowiadana duża poprawa przychodów finansowych, a w konsekwencji sytuacji dochodowej całego rolnictwa i poszczególnych gospodarstw rolnych, choć w różnym stopniu. Sytuację finansową i dochodową rolnictwa zaczęły coraz bardziej kształtować fundusze pochodzące z dopłat i dotacji, a w mniejszym stopniu z produkcji rolniczej. W wyniku płatności bezpośrednich na rynku rolnym i środków produkcji nastąpiły ewolucyjne (a nie rewolucyjne) istotne zmiany w zakresie popytu i podaży. W większości segmentów rynku nastąpił wyraźny postęp w zasilaniu rolnictwa w środki produkcji.

Ostatnie lata w polskim rolnictwie charakteryzowały się pomyślną koniunkturą ekonomiczną przy znacznym przyplywie środków z WPR. Akcesja do Unii Europejskiej wymagała poprawy konkurencyjności polskiego rolnictwa. Realny jej wzrost był jednak ograniczony, gdyż relacje między czynnikami produkcji nie uległy istotnym przemianom. Niskie wyposażenie kapitałowe, przy dużych zasobach pracy i niskiej produktywności ziemi oraz skostniała struktura obszarowa i brak istotnych przeobrażeń strukturalnych, wyznaczyły niską intensywność wytwarzania w rolnictwie polskim. O konkurencyjności polskiego rolnictwa w UE przesądza bowiem efektywność wykorzystania potencjału produkcyjnego, warunkowana nowoczesnymi rozwiązaniami w produkcji i na poszczególnych rynkach. Obecnie rolnictwo polskie angażuje zbyt znaczące zasoby ziemi i nakłady pracy, a niskie są nakłady kapitałowe, ponad 3,5 razy niższe w przeliczeniu na jednego zatrudnionego niż średnia w całej Unii Europejskiej.

W okresie poakcesyjnym nie zaszły w rolnictwie polskim zasadnicze zmiany w zakresie wykorzystywanych zasobów czynników produkcji i ich nakładów, niemniej jednak można zaobserwować pewne pozytywne zmiany, wynikające zarówno z korzystnej koniunktury, jak i z faktu samej akcesji. Najlepszym dowodem tego jest zwiększone zasilanie rolnictwa w środki produkcji (tab. 4.1). W latach 2003-2008 wydatki rolnictwa na zakup tych środków wzrosły prawie

o 50% (z 24,5 mld zł do ponad 36 mld zł), co przy wzroście ich cen średnio o 33% dało wzrost wydatków (i zużycia) realnie o ok. 11%. W tym czasie zwiększyły się zakupy nawozów mineralnych, środków ochrony roślin, pasz przemysłowych i usług oraz maszyn rolnych.

Tabela 4.1. Sprzedaż wybranych środków produkcji

Środki produkcji	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zużycie NPK (w kg/1 ha UR)	93,6	99,3	102,4	123,3	121,8	132,6	114,0 ^a
Zużycie CaO (w kg/1 ha UR)	94,6	93,5	91,5	54,8	37,4	38,5	40,0 ^a
Relacja cen 1 kg NPK : pszenicy (kg) ^b	3,6	3,6	5,6	4,4	3,5	5,5	8,6
Zużycie środków ochrony roślin w kg substancji aktywnej na 1 ha gruntów ornych i sadów	0,5 ^c	0,7 ^c	1,3	1,5	1,7	1,8 ^a	1,8 ^d
Sprzedaż:							
ciągników rolniczych nowych (szt.)	7 491	8 017	5 713	13 401	16 609	17 712	19 000 ^d
kombajnów zbożowych (szt.)	377	803	1 192	1 116	1 295	1 727	1 850 ^d
Sprzedaż:							
pasz przemysłowych (w tys. ton)	5 600	5 464	5 278	6 341	6 993	7 129	6 800 ^d
usług rolnych (w mln zł, ceny bieżące)	1 509	1 533	1 484	1 604	1 598	1 728	1 760 ^d
paliw stałych (w tys. ton)	2 750	2 700	2 525	2 769	2 610	2 460	2 410 ^d
energii elektrycznej (w GWh)	1 600	1 550	1 530	1 527	1 506	1 540	1 545 ^d

^a dane wstępne; ^b równowartość kg pszenicy; ^c dotyczy tylko części środków ochrony; ^d prognoza (szacunek) IERiGŻ-PIB

Źródło: Rynek środków produkcji i usług dla rolnictwa. Stan i perspektywy, nr 36, „Analizy Rynkowe” 2009, oraz inne dane, głównie GUS i IERiGŻ-PIB.

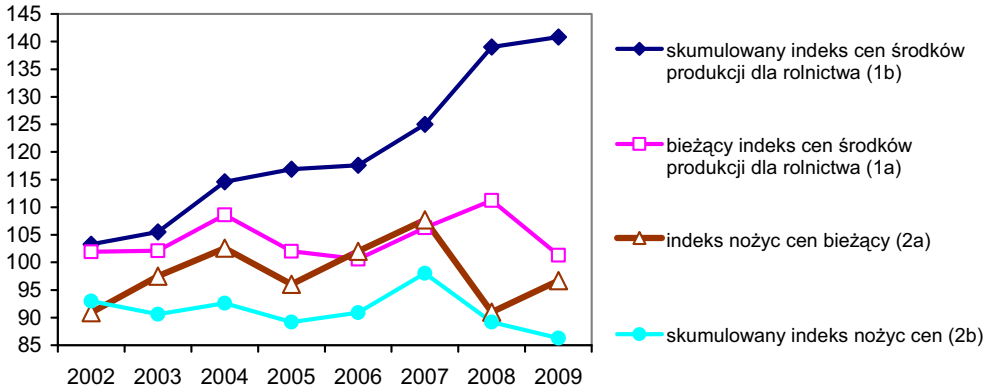
W okresie poakcesyjnym nastąpił znaczny wzrost poziomu produkcji rolnej. System dopłat bezpośrednich zapewnił wyższy poziom stosowania plonotwórczych środków produkcji, mających wpływ na lepsze wyniki produkcji roślinnej, które pozytywnie wpłynęły na rozwój produkcji zwierzęcej, a w konsekwencji na wzrost produkcji rolno-spożywczej, której nadwyżki w znacznej mierze przeznaczone zostały na rynek Unii Europejskiej. Ponadto w okresie poakcesyjnym przez kilka lat (do 2007 roku) ukształtowała się ogólnie korzystna koniunktura w rolnictwie, mierzona wzajemnymi relacjami cen produktów rolnych do cen środków produkcji.

Od 2003 do 2007 roku wskaźnik nożyc cen wynosił: 2004 r. – 102,6%, 2005 r. – 96,0%, 2006 r. – 102,5%, 2007 r. – 107,7%. Łącznie w tym okresie skumulowany indeks nożyc cen poprawił się o 7,4 punkty procentowe (rys. 4.1). W miarę upływu czasu, szczególnie w latach 2008-2009 uwarunkowania cenowo-kosztowe dla produkcji rolnej kształtują się znacznie gorzej. Korzystny (wysoki) dotąd wskaźnik nożyc cen w 2008 r. spadł do 91,8%, a w 2009 r. do ok. 95-98%, a skumulowany indeks tych cen jest już niższy od poziomu z lat poprzednich (o 3-4 punkty procentowe).

Rysunek 4.1. Indeksy cen środków produkcji dla rolnictwa (1) i „nożyc” cen (2)

a) bieżące, rok poprzedni = 100

b) skumulowane, tj. średnia w latach 2000-2002 = 100

Źródło: opracowanie własne danych GUS (por. aneks 6.6).

Największym źródłem przychodów rolnictwa przed akcesją były przychody rolnictwa z produkcji sprzedanej. Od 2004 roku wzrastającym źródłem przychodów pieniężnych stawały się unijne i budżetowe transfery pieniężne na rzecz rolnictwa. Wartość produkcji sprzedanej w rolnictwie w latach 2003-2008 wzrosła z 36,7 mld zł do 51,0 mld zł, tj. o 39% (tab. 4.2). Zwiększone unijne zapotrzebowanie na produkty z Polski spowodowało, że część produkcji mogła być wyeksportowana po cenach wyższych niż na rynku krajowym. Łącznie z transferami środków publicznych (unijnych i krajowych) przychody rolnictwa od 2003 do 2008 roku wzrosły o 78%, a dochód przedsiębiorcy rolnego – ponad dwukrotnie.

Tabela 4.2. Przepływy pieniężne w polskim rolnictwie (w mld zł)

Wyszczególnienie	2000-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ^a
1. Sprzedaż produktów rolnictwa	35,9	36,7	42,9	40,9	43,2	49,1	51,0	49,9
2. Dotacje bieżące ^b	0,9	0,8	1,7	8,1	10,5	12,6	15,5	17,0
3. Wydatki na zakup środków produkcji	23,4 ^c	24,5	28,0	28,4	29,4	32,2	36,2	36,4
4. Wydatki inwestycyjne	2,2 ^c	2,0	2,2	2,4	3,0	3,6	4,0 ^a	4,0 ^a
5. Dotacje (zwroty) inwestycyjne	-	0,1	0,4	0,4	3,4	1,5	0,6	1,0 ^a
6. Saldo przepływów (1 + 2 + 5 – 3 – 4)	11,2	11,1	14,8	18,6	24,7	27,4	26,9	28,0

^a dane wstępne; ^b w ujęciu kasowym (wypłacone), a nie należne, łącznie z ONW, programami rolnośrodowiskowymi, rentami strukturalnymi, dla młodych rolników i gospodarstw nisko-towarowych; ^c dane za 2002 rok

Źródło: opracowanie własne na podstawie aneksu 1.3, 2.2 i 2.4.

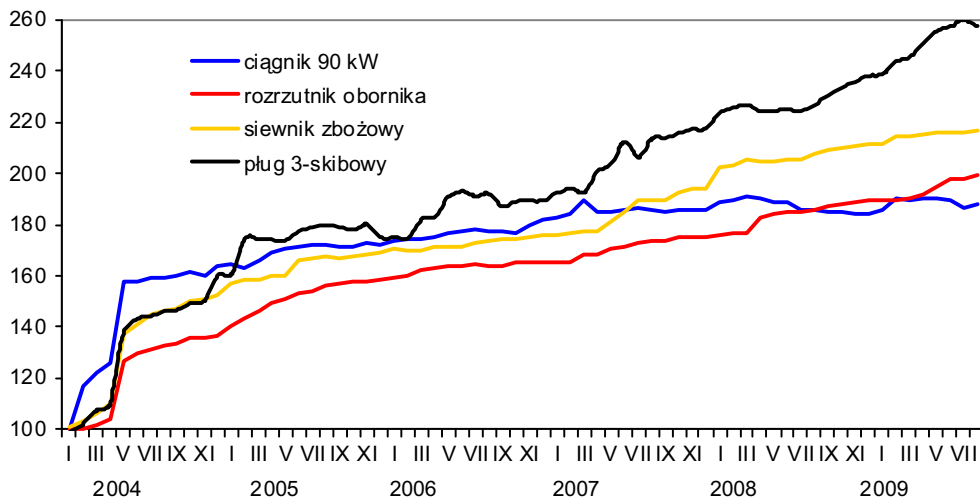
Poprawa sytuacji ekonomicznej w rolnictwie była wynikiem jednoczesnego oddziaływania dwóch przyczyn, a mianowicie zarówno wzrostu produkcji sprzedanej, wynikającej ze zmiany warunków cenowych oraz wolumenu i struktury produkcji, jak również transferu środków pieniężnych w postaci dopłat bezpośrednich i innych płatności. Istotne jest przy tym, że wzrost produkcji sprzedanej był zbliżony do przyrostu wydatków za zakup środków produkcji, co powoduje, że głównym źródłem poprawy dochodu przedsiębiorcy rolnego były transfery środków publicznych. Pod wpływem tych transferów i postępujących procesów rozwoju zmieniała się sytuacja rolnictwa, rolników i dostawców środków produkcji, nie tylko pod względem finansowym, ale również ekonomicznym, społecznym i mentalnym.

Analiza indeksów cen środków produkcji wskazuje, że od początku okresu akcesyjnego proces relatywnego drożenia środków produkcji dla rolnictwa był powszechny i silnie zróżnicowany w głównych segmentach rynku. Cechą tego rynku są nie tylko wysokie wzrosty cen, ale także duże wahania wywołane wieloma czynnikami. W ciągu 6 lat (2004-2009) środki produkcji dla rolnictwa zdrożały średnio o 33%. Największe wzrosty cen (rys. 4.2-4.6) nastąpiły na początku akcesji: maszyn rolniczych o 17,7%, nawozów mineralnych o 14,0%, materiałów budowlanych średnio o 11,1%, a szczególnie wysokie były wzrosty o około 30% cen wyrobów metalowych. Gwałtowne zwyżki cen, wielokrotnie przekraczające stopę inflacji, w większości bez uzasadnienia kosztowego, zostały w środowisku ekonomicznym określone „syndromem Janosika”, noszącego wszelkie cechy przechwytywania dochodów rolników przez producentów i dostawców tych środków. Na rynku maszyn rolniczych wzrost cen w okresie poakcesyjnym był równomierny i systematyczny i wyniósł 87,4% (rocznie 10,5%). Popyt na ciągniki i kombajny zbożowe i inne maszyny towarzyszące zwiększył się znacząco dzięki możliwości korzystania ze środków WPR. Równocześnie zwiększył się popyt na maszyny fabrycznie nowe, odpowiadające zmianom technologicznym związanych z postępującym procesem specjalizacji i koncentracji w rozwojowych gospodarstwach rolnych. W końcowych latach ceny maszyn rolniczych krajowych i z importu rosły proporcjonalnie do wskaźnika towarów i usług.

Nawozy mineralne odnotowały najwyższą dynamikę wzrostu cen. Stało się to za sprawą wysokiej podwyżki cen nawozów w pierwszym roku akcesji oraz ponownego w latach 2007-2009 przyspieszenia wzrostu cen. O ile pierwszą podwyżkę nawozów mineralnych można określić okolicznościowo-spekulacyjną, to druga jest związana z sytuacją, jaka zaistniała na rynku światowym. W pierwszym roku tego ostatniego okresu, mimo podwyżki cen nawozów o 14%, rów-

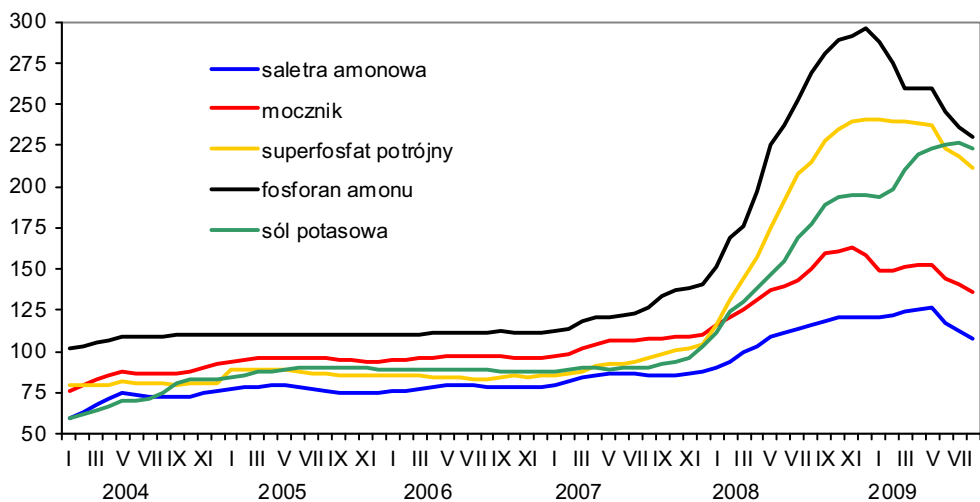
nocześnie nastąpił znaczny wzrost cen na zboża, co ukształtowało opłacalne relacje cen między nawozami i zbożami. W tej sytuacji nawożenie mineralne systematycznie rosło i w 2008 roku osiągnęliśmy najwyższy poziom 132,6 kg/ha UR w okresie akcesji. Na osiągnięcie tak wysokiego poziomu miały wpływ przede wszystkim korzystne relacje.

Rysunek 4.2. Dynamika cen wybranych maszyn rolniczych (w procentach, XII 2003 = 100)

Źródło: opracowanie IERiGŻ-PIB na podstawie danych GUS.

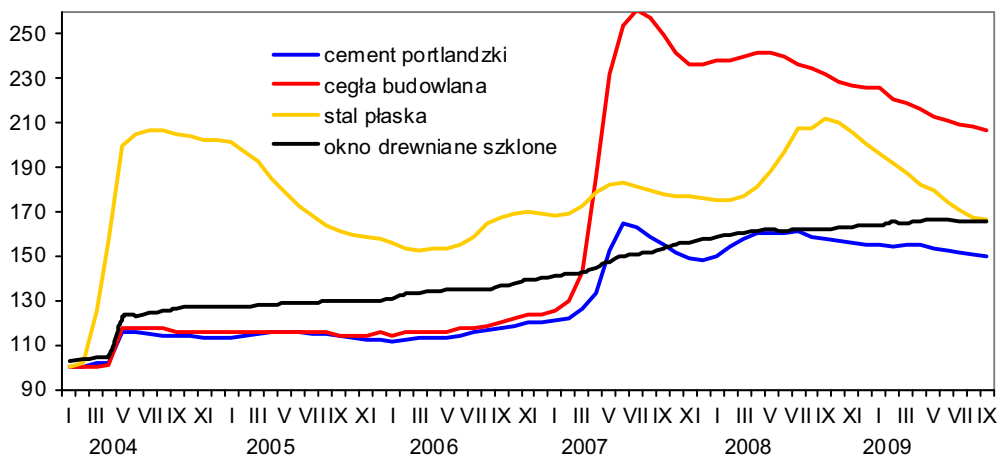
Rysunek 4.3. Ceny nawozów mineralnych w latach 2004-2009 (w zł/dt)

Źródło: opracowanie IERiGŻ-PIB na podstawie danych GUS.

Nawozy mineralne są podstawowym czynnikiem, od którego zależy w ok. 50% wysokość plonów. W drugiej połowie 2008 roku nawożenie w Polsce obniżyło się z powodu silnego wzrostu cen surowców na świecie. Od czerwca 2008 roku do czerwca 2009 roku ceny nawozów mineralnych wzrosły o 18,6%, a równocześnie relacja cen 1 kg NPK pogorszyła się z 5,5 w 2008 roku do 8,6 kg równowartości pszenicy w 2009 roku. Spadek nawożenia w Polsce został wywołany silnym wzrostem cen nawozów mineralnych na świecie, pod wpływem rosnącego zapotrzebowania w krajach rozwijających się (Chiny, Indie, Brazylia). Wysoka presja popytu na surowce i komponenty do produkcji nawozów potasowych i fosforowych na świecie doprowadziła nawet do 5-krotnego wzrostu cen surowców. Drugim czynnikiem było radykalne pogorszenie od drugiej połowy 2008 roku relacji cen nawozy-zboża, ze względu na zbyt duży spadek cen zbóż. Mimo to przewiduje się, że w obecnym sezonie 2009/10 zużycie nawozów mineralnych utrzyma się na poziomie około 116 kg NPK/ha UR. Jest to możliwe do osiągnięcia, ponieważ surowce do produkcji nawozów stopniowo tanieją. Nawozy mineralne w całym okresie zdrożały średnio o 152,1%, a średnio w tym okresie podwyżki cen wynosiły około 16-17% rocznie.

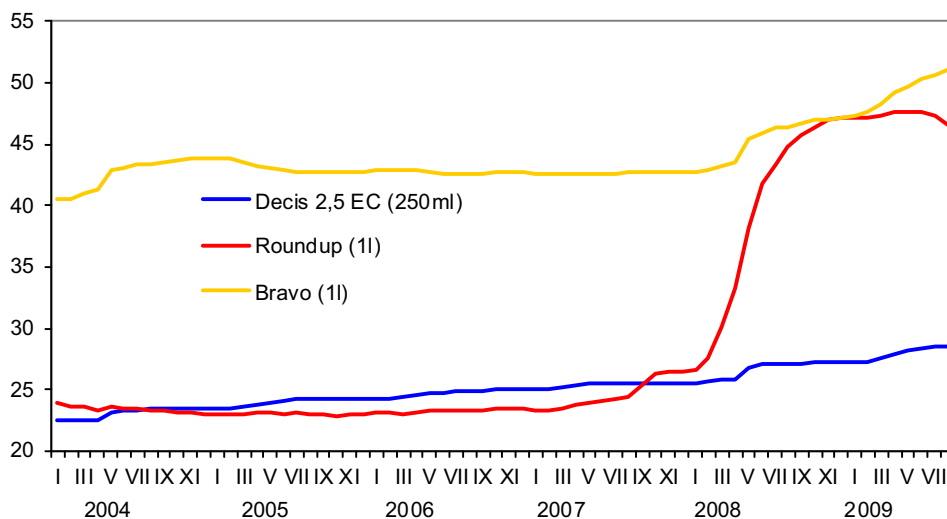
Rysunek 4.4. Dynamika cen wybranych materiałów budowlanych (w procentach, XII 2003 = 100)

Źródło: opracowanie IERiGŻ-PIB na podstawie danych GUS.

Zużycie środków ochrony roślin systematycznie rosło i w 2008 roku osiągnęło 1,8 kg na 1 ha gruntów ornych i sadów, tj. średni poziom zużycia w 27 krajach Unii Europejskiej. Ceny na środki ochrony roślin zwykle kształtowały się poniżej wskaźnika inflacji. Tylko w latach 2007-2008 zostały one nieznacznie przekroczone.

Rysunek 4.5. Ceny wybranych środków ochrony roślin (w zł)

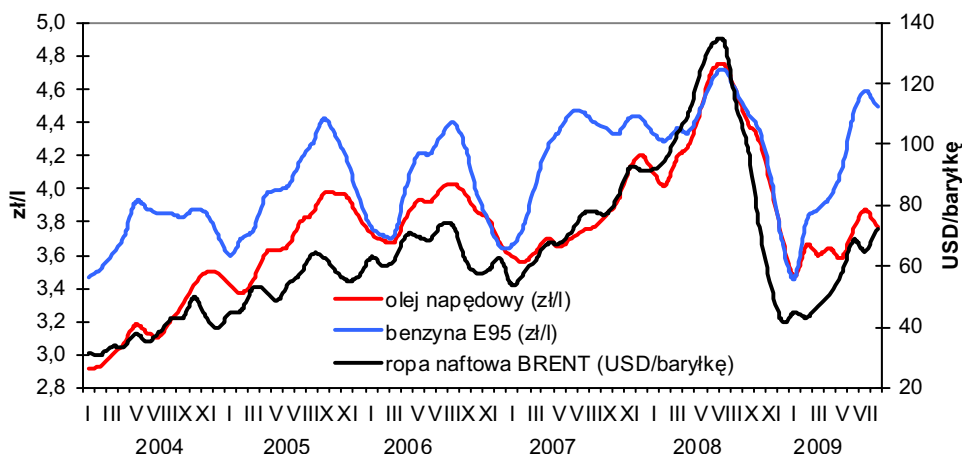

Źródło: opracowanie IERiGŻ-PIB na podstawie danych GUS.

Poprawa sytuacji dochodowej i finansowej gospodarstw rolnych wpływa korzystnie na rozwój sfery usług, która rozwija się w tempie około 3% rocznie. Ceny na usługi rolnicze były w całym okresie akcesyjnym ustabilizowane i ich wzrosty były na wysokości wskaźnika inflacji.

Bardzo ważny staje się rynek energii, w którym systematycznie zmniejsza się zużycie energii z paliw stałych (kopalnianych), przy zwiększonym zużyciu odnawialnych źródeł energii. Według danych GUS łączne zużycie energii w rolnictwie w ostatnich latach wynosi około 140 petadżuli. Zużycie paliw stałych systematycznie się obniża, ale ich udział w zużyciu energii jest wciąż wysoki, w 2008 roku stanowił 36,4% ogółu zużytych bezpośrednio nośników energii w rolnictwie. W strukturze paliw stałych nadal dominuje węgiel kamienny (około 72%). Udział węgla brunatnego, koksu i drewna wynosi około 28%. Systematycznie rośnie znaczenie paliw ciekłych, a szybciej paliw gazowych i energii cieplnej. Wzrastają nakłady na energię elektryczną. W strukturze zużycia energii w rolnictwie w 2009 roku według szacunku, paliwa ciekłe będą stanowiły 56%, paliwa stałe 36%, energia elektryczna 4%, paliwa gazowe 3% i energia cieplna 1%. Zużycie energii paliw ciekłych i energii elektrycznej będzie powoli rosło wraz z zwiększaniem technicznego wyposażenia rolnictwa. Dynamika tego wzrostu będzie hamowana przez czynniki ekonomiczne. Na przykład wzrost ceny energii elektrycznej (w 2008 roku o 11%), wymusza oszczędności i racjonalizację gospodarki energetycznej, doskonalenie technologii urządzeń, poprawę konstrukcji ciągników i maszyn oraz optymalną eksploatację.

Rysunek 4.6. Ceny oleju napędowego i benzyny E95 w Polsce oraz światowe ceny ropy naftowej

Źródło: opracowanie IERiGŻ-PIB na podstawie danych GUS.

Proekologiczna polityka UE będzie preferować odnawialne źródła energii. Efektem tego będzie wzrost udziału paliw ze źródeł odnawialnych, czemu sprzyjać będzie uruchamiany program budowy biogazowni w rolnictwie polskim.

Paliwa i oleje oraz większość paliw oraz energii elektrycznej wykazują stały wzrost cen, przy czym, jak wynika z rysunku 4.6, występują bardzo duże cykliczne wahania. Cena większości nośników energii uzależniona jest od sytuacji na międzynarodowych rynkach paliwowych i kursu dolara.

Analiza wykorzystania przepływów finansowych do rolnictwa nie potwierdza konsumpcyjnego charakteru ich przeznaczenia oraz wskazuje na rosnącą aktywność inwestycyjną gospodarstw w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa. Odczuwalny wzrost przychodów pieniężnych w rolnictwie wpłynął na wzrost aktywności inwestycyjnej, skłonność do inwestycji i stosowania coraz bardziej nowoczesnej techniki w rolnictwie. Wartość inwestycji w rolnictwie zwiększyła się z 2,0 mld zł w 2003 roku do 3,6-4,0 mld zł w latach 2007-2008, a w cenach stałych o ok. 65%. Przyczyniła się ona do wzrostu zdolności technicznej i rynkowej w zakresie konkurencyjności polskich producentów i zajmowania satysfakcjonujących pozycji konkurencyjnych na kilku rynkach Unii Europejskiej.

Według wstępnych badań²⁸ płatności bezpośrednio, podobnie jak dopłaty do produktów powiązane z powierzchnią gospodarstwa rolnego, w coraz większym stopniu zasilają gospodarstwa i są przeznaczane na wspieranie potencjału inwestycyjnego gospodarstw.

²⁸ Ankieta IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009.

Najbardziej konsumpcyjny względnie socjalny charakter dopłat występuje w gospodarstwach grupy obszarowej 1-5 ha użytków rolnych, gdzie skłonność do inwestowania w potencjał produkcyjny wynosi 18,3%. W grupie gospodarstw 5-10 ha odsetek gospodarstw inwestujących wynosi 41,2%. Natomiast w gospodarstwach powyżej 10 ha użytków rolnych płatności unijne w większości są inwestowane zarówno w potencjał inwestycyjny, jak i dom. Odsetek inwestujących wynosi w grupie gospodarstw 10-20 ha ponad 52%, w grupie 20-30 ha 78% i powyżej 30 ha około 90%. Dopłaty bezpośrednie i pozostałe nie wpłynęły na zapowiadane spowolnienie przemian strukturalnych, jedynie zmniejszył się obszar użytków rolnych wypadający z uprawy ze względu na dopłaty bezpośrednie. Natomiast nie została zahamowana, lecz wręcz postępuje polaryzacja struktury gospodarstw rolnych pod względem wielkości obszarowych wyraźnie w kierunku gospodarstw większych ekonomicznie. Zauważalnemu zmniejszeniu uległa liczba działek z racji nieobjęcia tych gruntów dopłatami bezpośrednimi, podobnie jak części gospodarstw z 1-2 ha użytków rolnych, które nie są w stanie udokumentować działalności rolniczej na co najmniej 1 ha użytków rolnych. Największe wzrosty liczby gospodarstw nastąpiły w gospodarstwach małych powyżej 2 ha i dużych powyżej 30 ha.

W trakcie 5 lat akcesji do UE nastąpiło przewartościowanie wielkości gospodarstw, ponieważ obszar gospodarstwa stał się najważniejszym wyróżnikiem skali finansowania gospodarstw. Obecnie za gospodarstwa najmniejsze uważa się obszar gospodarstw od 2-10 ha użytków rolnych. Jest ich najwięcej, gospodarują na 5,5 mln ha użytków rolnych i stanowią 35% całości użytków. Za gospodarstwa średnie uważane są obecnie o obszarze 10-20 ha. Dopiero gospodarstwa powyżej 20 ha uznaje się za gospodarstwa duże – szczególnie o obszarze 30-100 ha, we władaniu których znajduje się 45% całości użytków rolnych w Polsce. Wyraźne zmniejszenie liczby i powierzchni gruntów w gospodarstwach rolnych o obszarze 1-20 ha UR wynika stąd, że gospodarstwa małe, z racji swojego potencjału lub położenia, nie są perspektywicznie w stanie skutecznie konkurować na rynku z gospodarstwami większymi.

Polityka bezpośredniego wsparcia okazała się kluczowa w poprawie sytuacji finansowej gospodarstw rolnych, wzrostu ich dochodów, podejmowaniu inwestycji, w tym i powiększaniu obszaru gospodarstwa oraz wzrostu wydajności, co wpływa pośrednio na małe gospodarstwa, które szybko tracą na znaczeniu z racji swojego potencjału. Dopłaty w dużych gospodarstwach dokonują pośrednio przemian i przewartościowań w strukturze obszarowej rolnictwa, ponieważ gospodarstwa o obszarze od 30 do 100 ha UR uzyskują najniższe koszty produkcji, najwyższe wydajności i stają się najbardziej konkurencyjne w całej licznej rozdrobnionej masie gospodarstw.

5. Wpływ integracji z Unią Europejską na polski przemysł spożywczy

5.1. Rozwój przemysłowej produkcji żywności i napojów

Przemysł spożywczy należy do najszybciej rozwijających się części gospodarki żywnościowej, a jego tempo rozwoju zależy przede wszystkim od tempa wzrostu gospodarczego, od którego zależą zmiany struktury konsumpcji żywności i jakości żywienia człowieka. W krajach o wysokim lub nawet przeciętnym poziomie rozwoju gospodarczego stan wyżywienia mierzony wartością odżywczą spożywanej żywności jest bowiem względnie stabilny, a poprawa wyżywienia następuje w wyniku zmian struktury konsumpcji i zwiększania obudowy produktów żywnościowych różnego rodzaju usługami, ułatwiającymi dostęp do żywności, poprawiającymi wygodę korzystania z żywności czy też wzrost zadowolenia z jej spożywania. Zmiany struktury konsumpcji, dokonujące się w wyniku wzrostu gospodarczego, polegają najczęściej na:

- zwiększaniu konsumpcji produktów pochodzenia zwierzęcego oraz owoców i warzyw przy równoczesnej redukcji (lub zmniejszeniu udziału) spożycia produktów roślinnych, głównie węglowodanowych,
- zwiększaniu stopnia przetworzenia żywności,
- zwiększaniu udziału przemysłu i rynku w pokryciu zapotrzebowania na żywność.

Te zmiany strukturalne wpływają na wzrost wartości codziennej diety, ale nie mają większego wpływu na masę spożywanej żywności czy też na jej wartość energetyczną. Rozwój przemysłu spożywczego, kształtowany przez zmiany strukturalne konsumpcji żywności i wzrost jej obudowy usługami, może korygować poziom konkurencyjności tego sektora, która wpływa na stan i charakter powiązań krajowej gospodarki żywnościowej z rynkami zagranicznymi.

Wszystkie te czynniki po wejściu Polski do UE sprzyjały rozwojowi przemysłu spożywczego, gdyż w latach 2003-2008 (tab. 5.1):

- produkt krajowy brutto zwiększał się w tempie 5,1% rocznie, a dochody osobiste ludności w tempie 3,45% rocznie,
- zwiększyło się spożycie mięsa i ryb o około 12%, przy znaczącej redukcji spożycia produktów zbożowych i ziemniaków (o 9%),

- spożycie żywności uznawanej za wysoko przetworzoną zwiększyło się o około 20%,
- udział samozaopatrzenia w spożyciu żywności obniżył się o 1/4 (z 8 do 6%, a w gospodarstwach rolników z 38,8 do 33%),
- eksport i import żywności zwiększył się prawie trzykrotnie (odpowiednio z 4 do 11,4 mld euro i z 3,5 do 9,8 mld euro),
- spożycie żywności, napojów i wyrobów tytoniowych w cenach stałych zwiększyło się o 14-15%.

Tabela 5.1. Tempo zmian działalności sektora rolno-spożywczego

Wyszczególnienie	1988-1992	1993-1998	1999-2002	2003-2008	1988-2008
Tempo rozwoju w procentach rocznie					
Produkcja rolnictwa					
globalna	-3,75	2,43	-1,73	1,83	0,18
końcowa	-4,25	3,37	0,38	2,40	1,06
towarowa	-3,60	1,88	1,30	2,65	0,90
PKB	-4,45	5,55	2,77	5,10	2,86
Produkcja przemysłu spożywczego	-7,35	8,87	1,58	5,17	2,66
Produkcja przemysłowa	-7,35	8,58	3,03	8,38	4,22
Spożycie żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	-1,43	3,20	1,18	2,25	1,58
Eksport rolno-spożywczy	.	8,71	6,31	22,25	11,32
w tym: przemysłu spożywczego	.	12,99	6,95	22,58	12,83
Import rolno-spożywczy	.	13,07	2,63	17,40	12,23
w tym: przemysłu spożywczego	.	11,02	2,18	19,18	11,87
Przyrost w danym okresie (w procentach)					
Produkcja rolnictwa					
globalna	-14,7	14,1	-7,1	10,3	-0,3
końcowa	-15,5	19,6	1,0	14,8	15,6
towarowa	-13,7	10,6	3,8	16,5	17,2
PKB	-16,9	38,6	11,6	34,7	73,3
Produkcja przemysłu spożywczego	-28,1	66,2	6,4	35,0	71,8
Produkcja przemysłowa	-28,2	63,5	12,6	61,4	113,4
Spożycie żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	-6,8	20,5	4,8	14,1	34,5
Eksport rolno-spożywczy	.	55,6	24,9	228,9	539,2
w tym: przemysłu spożywczego	.	97,1	26,0	234,7	731,2
Import rolno-spożywczy	.	100,1	9,8	159,9	471,0
w tym: przemysłu spożywczego	.	83,3	7,4	176,7	444,7

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Są to zjawiska, które umożliwiły przyspieszenie rozwoju przemysłu spożywczego po wejściu Polski do UE. To przyspieszenie jest niewątpliwie bezpośrednim i pośrednim efektem integracji, umożliwiającym przewyżczenie względnego zastoju gospodarczego, występującego w latach 1999-2002. W latach

2003-2008 średnie tempo rozwoju produkcji sprzedanej tego przemysłu wynosiło 5,2% rocznie, a w całym tym okresie zwiększyła się ona o 35%. Po wejściu do UE tempo rozwoju sektora było ponad trzykrotnie szybsze niż w latach zastoju (1999-2002) i dwukrotnie szybsze niż w całym minionym dwudziestoleciu, ale o 2/5 wolniejsze niż w latach 1993-1998. Pod tym względem efekt integracji z UE jest mniejszy od efektów będących skutkiem procesów transformacji całej polskiej gospodarki, dokonanych w poprzedniej dekadzie.

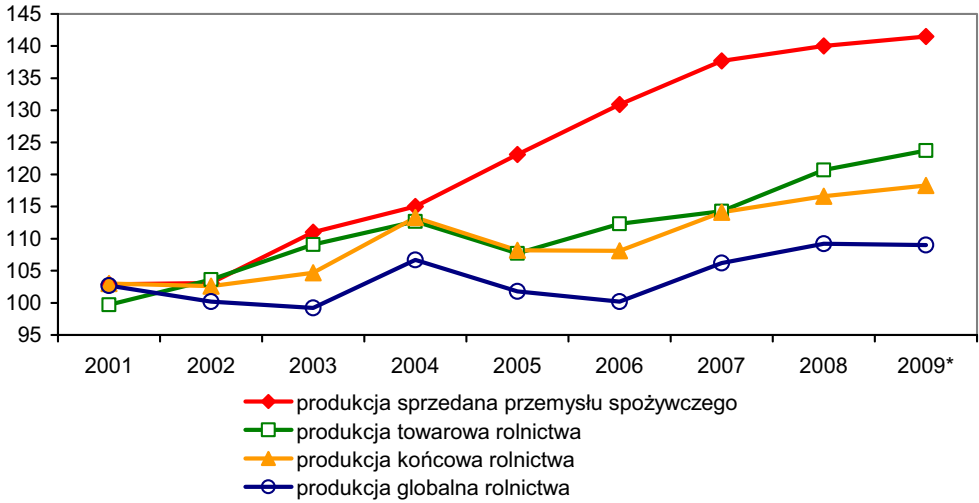
Porównanie rozwoju przemysłu spożywczego i rolnictwa (rys. 5.1) wskazuje, że po wejściu Polski do UE kierunek zmian był podobny w obu tych działach, ale tempo wzrostu produkcji tego przemysłu było dwukrotnie szybsze niż rolnictwa, przy czym dwukrotnie wolniej rozwijała się produkcja towarowa, ponad dwukrotnie produkcja końcowa, a trzykrotnie wolniej globalna produkcja rolnictwa. W tym okresie relatywnie wysokie było tempo wzrostu obu tych działów, co wskazuje, że po wejściu do UE nastąpiło wyraźne przyspieszenie ich rozwoju oraz dalsze zwiększenie udziału przemysłu spożywczego w zagospodarowaniu produkcji rolniczej. To przyspieszenie jest szczególnie widoczne na tle zmian obu tych działów w trzech poprzednich okresach, tj. recesji w pierwszej fazie transformacji w latach 1988-1992, dużych efektów tej transformacji w latach 1993-1998 oraz zastoju w latach 1999-2002. I tak:

- spadek produkcji przemysłu spożywczego w pierwszym z tych etapów był dwukrotnie głębszy niż w rolnictwie,
- ożywienie w latach 1993-1998 w przemyśle spożywczym było średnio czterokrotnie większe niż w rolnictwie,
- w latach zastoju w obu tych działach rozwój produkcji był spowolniony do około 1% rocznie, a poziom produkcji przemysłu przed wejściem do UE był o około 27% wyższy niż w 1988 roku, towarowej i końcowej produkcji rolnictwa zaledwie został odbudowany, a produkcji globalnej rolnictwa był jeszcze o 10% niższy niż w końcu lat osiemdziesiątych.

Natomiast po 20 latach transformacji produkcja sprzedana przemysłu spożywczego jest o 72% większa niż w 1988 roku, produkcja końcowa i towarowa rolnictwa o około 16%, a globalna zaledwie osiągnęła stan z końca lat osiemdziesiątych. W całym badanym okresie dość luźny był związek między rozwojem przemysłu spożywczego a rolnictwa, choć kierunek zmian produkcji w obu tych działach był podobny. Istotne jest także to, że od 1992 roku następuje stały wzrost udziału przemysłu spożywczego w zagospodarowaniu produkcji rolniczej przy równoczesnym obniżaniu udziału w tej produkcji zużycia wewnętrznego (produkcyjnego i samozaopatrzenia).

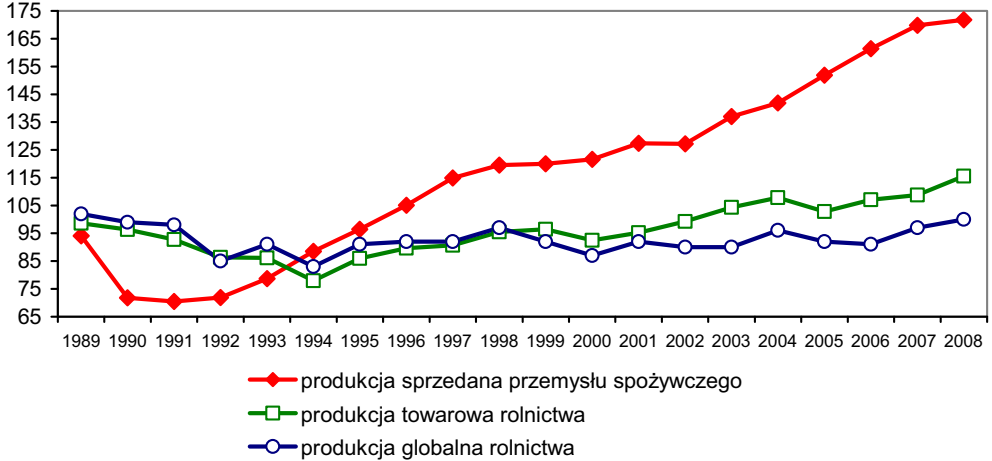
Rysunek 5.1. Rozwój przemysłu spożywczego w Polsce na tle rolnictwa (w cenach stałych)

a) lata 2001-2009 (średnia lat 2000-2002 = 100)

* wstępny szacunek

b) lata 1988-2008 (1988 = 100)

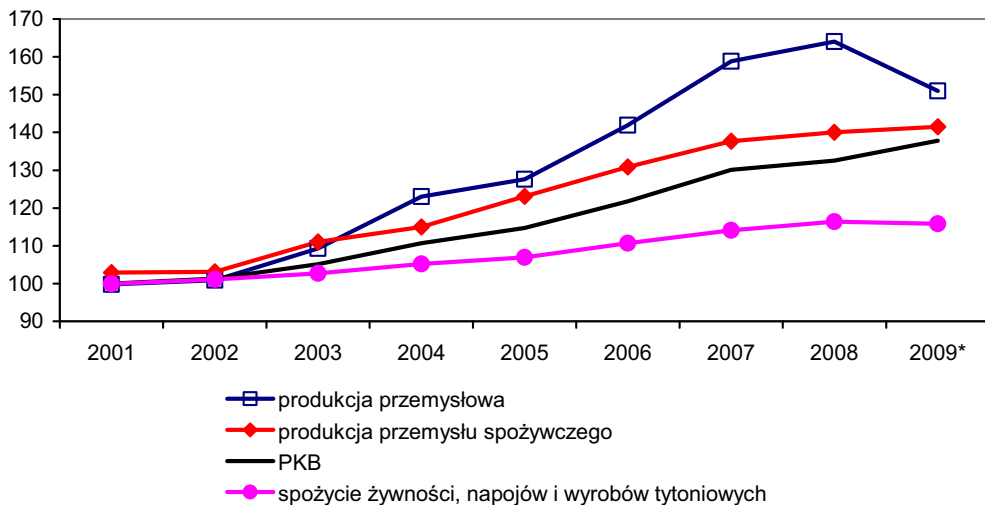
Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Porównanie rozwoju przemysłu spożywczego ze zmianami w całej polskiej gospodarce (rys. 5.2) wskazuje, że w ostatnich latach rozwój tego sektora był prawie identyczny jak tempo rozwoju gospodarczego Polski (ponad 5% rocznie), ponad dwukrotnie szybszy od tempa wzrostu spożycia żywności, napojów i wyrobów tytoniowych oraz prawie o 2/5 wolniejszy niż produkcja całego pol-

skiego przemysłu. Wynika stąd, że przemysł spożywczy wzmocnił swoją pozycję w całym sektorze żywnościowym i zwiększył udział w zaspokajaniu popytu krajowego na żywność, ale słabnie jego pozycja w całym polskim przemyśle i całej naszej gospodarce, co wiąże się głównie ze zmianą wzorców konsumpcji i malejącym udziałem żywności w wydatkach i dochodach ludności.

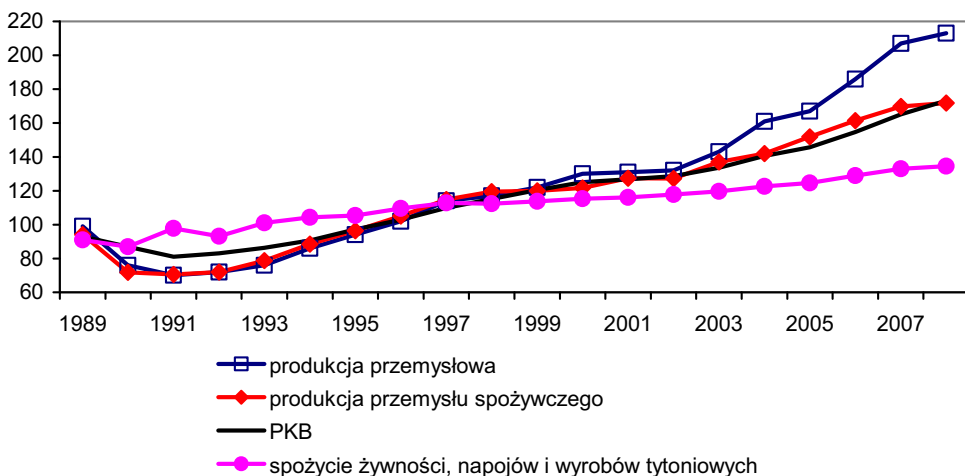
Rysunek 5.2. Rozwój przemysłu spożywczego w porównaniu z rozwojem gospodarczym Polski (w cenach stałych)

a) lata 2001-2009 (średnia lat 2000-2002 = 100)

* wstępny szacunek

b) lata 1988-2008 (1988 = 100)

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

W poprzednich trzech etapach rozwoju gospodarczego Polski proporcje te były nieco inne, gdyż:

- w okresie recesji lat 1988-1992 spadek produkcji przemysłu spożywczego był cztery razy większy niż spożycia żywności; wtedy zmniejszył się udział przemysłu w pokryciu popytu krajowego na żywność i napoje, a relacja ta gwałtownie się zmieniła w latach 1993-1998,
- w każdym z tych etapów bardzo zbliżone było tempo rozwoju przemysłu spożywczego i PKB, a przebieg ich krzywych jest prawie identyczny, co wskazuje, że rozwój przemysłu spożywczego zależy przede wszystkim od tempa rozwoju gospodarczego,
- w pierwszym dziesięcioleciu (1988-1998) tempo zmian produkcji przemysłu spożywczego było identyczne jak całego przemysłu, a dysproporcje w rozwoju tych dziedzin naszej gospodarki pojawiły się dopiero w okresie zastoju lat 1999-2002 i pogłębiły po wejściu Polski do Unii Europejskiej.

Wyniki gospodarcze lat 1988-1992 i 1999-2002, a przede wszystkim osiągnięte w czasie obecnego kryzysu światowego wskazują, że cała gospodarka żywnościowa, w tym także przemysł spożywczy są dość odporne na zjawiska kryzysowe. W takiej sytuacji występuje bowiem tendencja do ochrony osiągniętego poziomu konsumpcji, w tym szczególnie w zakresie wyżywienia, a przez to do utrzymania dotychczasowego poziomu produkcji i sprzedaży żywności. Z danych (tab. 5.2) wynika bowiem, że skutki obecnego kryzysu światowego spowodowały istotne obniżenie produkcji innych gałęzi przemysłu oraz popytu inwestycyjnego i obrotów handlu zagranicznego, szczególnie importu.

Tabela 5.2. Rozwój sektora żywnościowego w okresie kryzysu lat 2008-2009 (w procentach, w stosunku do tego samego okresu roku poprzedniego)

Wyszczególnienie	2008			2009		
	II kw.	III kw.	IV kw.	I kw.	II kw.	III kw.
PKB	6,0	5,1	3,0	0,8	1,1	.
Spożycie indywidualne	6,1	5,7	5,7	3,3	1,7	.
Nakłady na środki trwałe	14,5	4,0	4,5	1,0	-3,0	.
Produkcja przemysłowa ^b	7,0	2,2	-6,3	-10,0	-6,7	1,9
w tym: żywności i napojów	9,0	0,1	0,4	1,6	0,2	5,9
Sprzedaż detaliczna ^b	11,8	8,4	4,8	0,4	1,4	3,7
w tym: żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	3,7	-0,4	1,5	3,1	4,8	4,8
Eksport towarów	21,3	19,5	-7,5	-22,2	-24,8	-25,9 ^a
w tym: sektora żywnościowego	23,3	9,7	13,7	4,1	-5,4	-10,3 ^a
Import towarów	21,7	22,6	-5,4	-28,2	-33,4	-32,7 ^a
w tym: sektora żywnościowego	41,8	36,8	17,4	-4,2	-20,5	-16,5 ^a

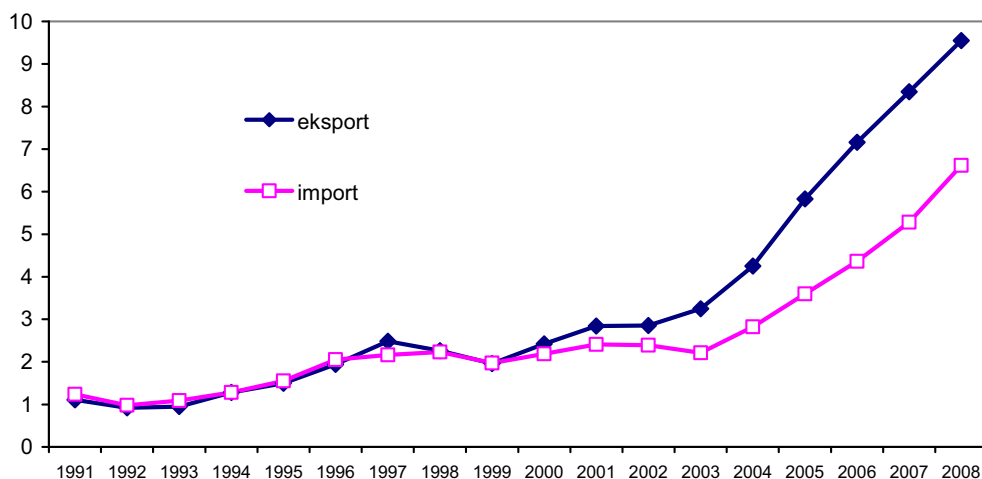
^a lipiec i sierpień; ^b dotyczy tylko dużych i średnich firm przemysłowych i handlu detalicznego
Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Jednym z głównych czynników rozwoju przemysłu spożywczego był bardzo szybki wzrost eksportu produktów tego przemysłu. Po wejściu do Unii Europejskiej jego wartość zwiększyła się z około 2,7 mld euro średnio w latach 2000-2002 do 9,5 mld euro w 2008 roku, tj. 3,5 razy. W tym czasie około 45% przyrostu produkcji tego sektora ulokowana została na rynkach zagranicznych. Oznacza to, że bez rozwoju eksportu, będącego efektem integracji z UE, przyrost produkcji sektora (w cenach stałych) wynosiłby w ostatnich latach nie 40%, lecz tylko około 22%. Udział eksportu w przychodach przemysłu spożywczego zwiększył się dwukrotnie (z około 11% w latach 2000-2002 do 22% w 2008 roku).

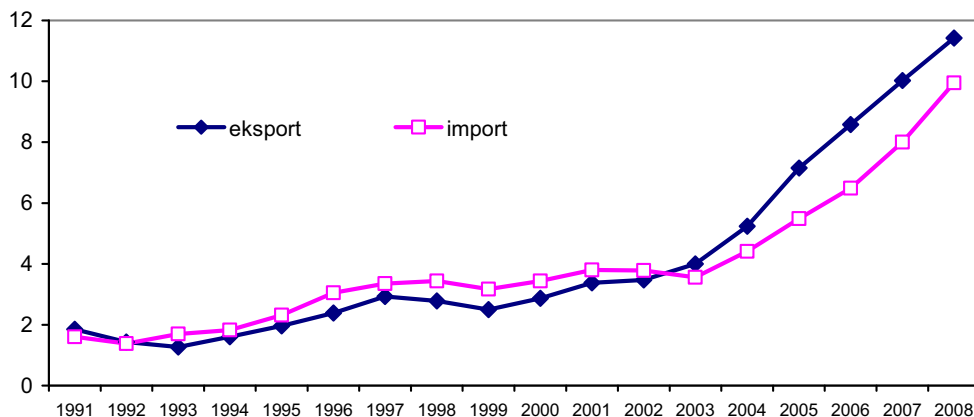
Handel zagraniczny nie pełnił tak dużej roli we wcześniejszych etapach rozwoju przemysłu spożywczego. W okresie poprzedniego ożywienia (lata 1993-1998) wzrost eksportu produktów tego przemysłu (o około 12%) był prawie dwukrotnie wolniejszy niż po integracji z UE, a w okresie przedakcesyjnym (lata 1999-2002) wzrósł on zaledwie o około 20% (rys. 5.3). Rozwój handlu produktami przemysłu spożywczego w latach wcześniejszych był jednak na tyle szybki, że od 1997 roku saldo handlu tymi produktami jest dodatnie i wynosi już ok. 3 mld euro. Jest to kwota prawie 10 razy większa niż w latach 2000-2002. W ostatnich dwóch dekadach rozwój eksportu produktami przemysłu spożywczego był szybszy niż całej gospodarki żywnościowej, która dodatnie saldo obrotów osiąga dopiero od 2003 roku; w latach 1992-2002 saldo handlu produktami rolno-spożywczymi było ujemne (ok. -0,5 mld euro rocznie).

Rysunek 5.3. Rozwój handlu zagranicznego gospodarki żywnościowej (w mld euro)

a) produkty przemysłu spożywczego

b) produkty rolnictwa i przemysłu spożywczego

Źródło: dane Ministerstwa Finansów opracowane w IERiGŻ-PIB.

Innym głównym czynnikiem rozwoju przemysłu spożywczego jest stale rosnący popyt na żywność wysoko przetworzoną. Jest to czynnik, który istotnie wpływał na przemysł spożywczy w każdym etapie rozwoju tego sektora. Powodował on, że najbardziej dynamiczną częścią przemysłu spożywczego było wtórne przetwórstwo żywności, do którego zaliczamy produkcję konserw, potraw, dań gotowych i innych wyrobów wieloskładnikowych oraz różnego rodzaju przekąsek, deserów i napojów bezalkoholowych. Produkcja tych wyrobów po wejściu do UE rozwijała się w tempie 6,7% rocznie (tab. 5.3, rys. 5.4). Było to tempo podobne jak w całym minionym dziesięcioleciu, co oznacza, że po wejściu do UE kontynuowana była wcześniejsza tendencja szybkiego rozwoju tej części przemysłowego przetwórstwa żywności. O szybkości rozwoju przetwórstwa wtórnego świadczy to, że w okresie integrowania jego wartość w cenach stałych zwiększyła się o 56%, a w całym dwudziestolecu prawie czterokrotnie. Ten kierunek przetwórstwa szybko rozwijał się nie tylko w okresach ożywienia gospodarczego, lecz także w latach zastoju lub kryzysu (recesji).

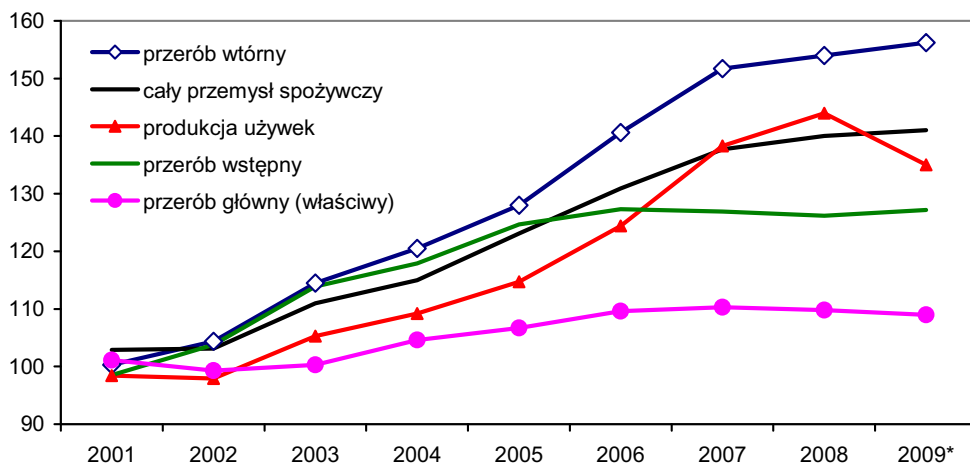
Tabela 5.3. Tempo rozwoju głównych kierunków produkcji przemysłu spożywczego

Wyszczególnienie	1988-1992	1993-1998	1999-2002	2003-2008	1988-2008
Przemysł spożywczy	-7,35	8,87	1,58	5,17	2,66
w tym: przerób wstępny	-11,15	2,03	5,56	3,37	0,20
przerób główny	-9,95	3,55	2,85	1,70	0,09
przerób wtórny	4,10	11,45	3,65	6,73	7,10
produkcja używek	-0,65	2,08	0,96	6,67	2,62

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

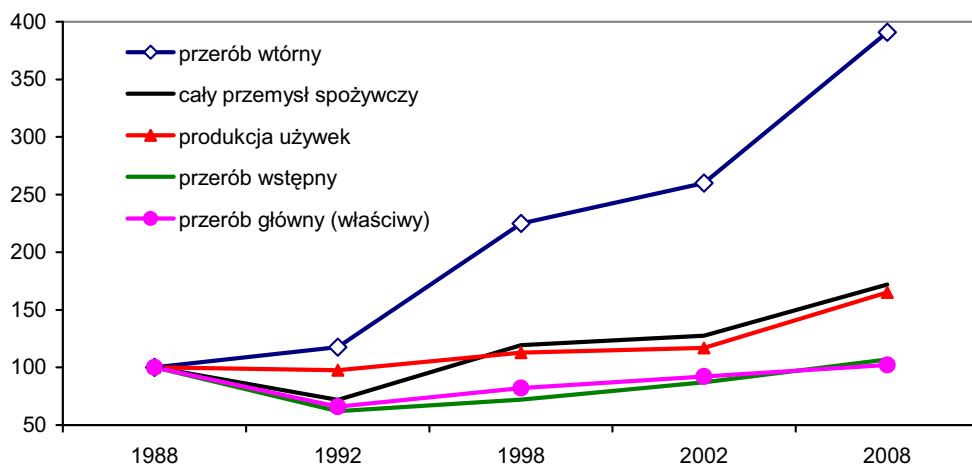
Rysunek 5.4. Rozwój głównych działów przemysłu spożywczego

a) lata 2001-2009

* wstępny szacunek

b) lata 1988-2008

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Po wejściu do UE nastąpiło także wyraźne przyspieszenie rozwoju wstępnego przerobu produktów rolnictwa oraz produkcji używek. Proces uprzemysłowienia przetwórstwa produktów rolnych, po głębokim załamaniu w latach 1988-1998 rozpoczął się już w okresie przedakcesyjnym (lata 1999-2003), był kontynuowany w pierwszych latach po wejściu do UE (2004-2007) i zahamowany w ostatnich dwóch latach. Natomiast produkcja używek po wieloletnim okresie względnej stabilizacji (1988-2002) wyraźnie przyspieszyła rozwój do-

piero w latach 2003-2008 (z 1-2% rocznie do 6,5%). Obecnie produkcja używek jest o około 60% wyższa niż w 1988 roku, a przerób przemysłowy produktów rolnictwa tylko nieznacznie przekracza ten poziom. W całym minionym dwudziestolecu najwolniej rozwijało się przetwórstwo właściwe (tj. produkcja tradycyjnych wyrobów spożywczych), które po głębokim załamaniu w latach 1988-1992 później zwiększało się tylko w tempie około 2-3% rocznie i zaledwie osiągnęło poziom z końca lat osiemdziesiątych.

Z przebiegu zmian produkcji przemysłu spożywczego wynika, że głównym czynnikiem rozwoju tego sektora jest wzrost gospodarczy i związana z tym poprawa sytuacji dochodowej kreująca rosnący popyt na żywność o wysokim stopniu przetworzenia. Po wejściu do UE dodatkowym czynnikiem był szybki wzrost sprzedaży żywności na rynkach zagranicznych i powrót procesu uprzemysłowienia przetwórstwa produktów rolnych oraz rosnący popyt na używki.

5.2. Stan ekonomiczny przemysłu spożywczego

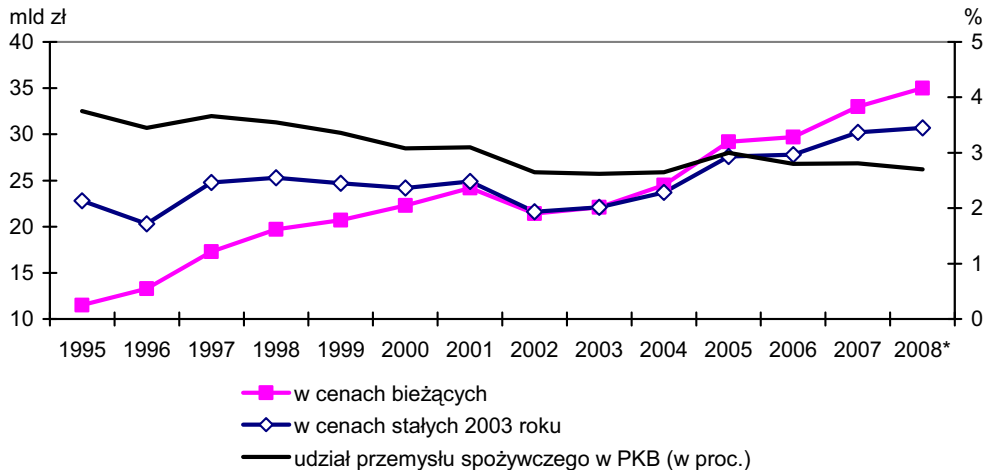
Stan ekonomiczny przemysłu spożywczego można opisać i zmierzyć:

- wartością dodaną wytworzoną w tym sektorze i jej udziałem w wartości PKB,
- poziomem wydajności pracy i zużycia energii,
- zdolnością generowania zysków.

Przemysł spożywczy wytwarza wartość dodaną w wysokości około 35 mld zł rocznie (rys. 5.5), co stanowi niespełna 3% PKB całej polskiej gospodarki. Wartość ta wyrażona w cenach bieżących wzrosła z około 11,5 mld zł w latach 1993-1995 do około 22 mld zł w latach 2001-2003 i 35 mld zł w 2008 roku. Jednakże w cenach stałych zwiększyła się tylko po wejściu do UE (o około 35%), podczas gdy wcześniej przez wiele lat była względnie stabilna. W ślad za tym obniżył się udział przemysłu spożywczego w PKB z 3,75% w 1995 roku, 3% w 2000 roku i około 2,8% w 2007 roku, choć ostatnio jest to proces coraz wolniejszy. Zmniejszył się także udział wartości dodanej w produkcji globalnej tego sektora (z 22,5% w latach 1995-1998 do około 20% po wejściu Polski do Unii Europejskiej). W ocenie problemu istotne jest także to, że:

- po wejściu Polski do UE wartość dodana przemysłu spożywczego jest mniejsza od wartości dodanej wytworzonej w rolnictwie (rys. 5.6), co jest sprzeczne z często formułowaną tezą o przechwytywaniu przez przetwórstwo wartości dodanej wytworzonej w rolnictwie,
- rachunek wartości dodanej nie uwzględnia faktu, że przemysł spożywczy jest płatnikiem około 30 mld zł podatków pośrednich; po ich uwzględnieniu udział tego sektora w PKB wynosi nie 2,8%, lecz około 5%.

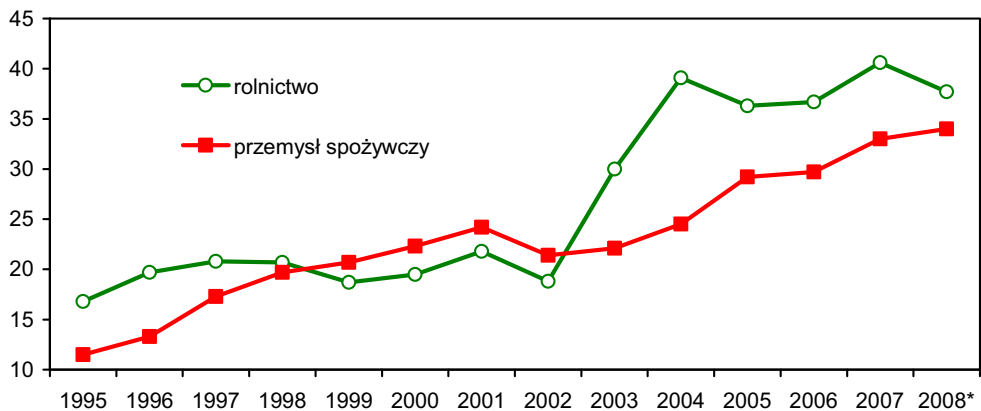
Rysunek 5.5. Wartość dodana przemysłu spożywczego (w mld zł)

* wstępny szacunek

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Rysunek 5.6. Wartość dodana brutto producentów żywności, napojów i wyrobów tytoniowych oraz rolnictwa i łowiectwa (w mld zł, ceny bieżące)

* wstępny szacunek

Źródło: dane GUS.

Wzrost produkcji i wartości dodanej sprzyjał zwiększeniu wydajności pracy, której przyrost był szczególnie duży po wejściu do UE. Ważnym czynnikiem poprawy wydajności pracy była malejąca liczba osób pracujących w przemysłowej produkcji żywności. Liczba pracujących w tym sektorze obniżyła się z 660 tys. osób w 1988 roku do około 500 tys. w 1992 roku, a później po przejściowym wzroście w latach 1993-1998 (do 570 tys. osób) znów się obniżyła do

około 475-480 tys. po wejściu do Unii Europejskiej. W całym dwudziestolecu zaangażowanie pracy w przemyśle spożywczym zmniejszyło się o 28%, co przy wzroście produkcji sprzedanej o 72% i wartości dodanej o 35% (1995-2008) skutkowało wzrostem wydajności pracy (tab. 5.4):

- mierzonej wartością produkcji sprzedanej prawie o 140%, w tym o 40% po wejściu Polski do Unii Europejskiej,
- mierzonej wartością dodaną o około 50%, przy czym przyrost tak mierzonej wydajności pracy nastąpił dopiero w okresie integrowania z Unią Europejską.

Tabela 5.4. Wydajność pracy w przemyśle spożywczym na tle innych działów gospodarki i przemysłu spożywczego innych krajów Unii Europejskiej

Wyszczególnienie	Rok	Wydajność pracy w tys. zł mierzona wartością		Liczba pracujących tys. osób
		produkcji	wartości dodanej	
Przemysł spożywczy	1988	129	.	660
	1992	121	48 ^b	503
	1998	179	51	570
	2002	226	51	480
	2008	307	72	475
Rolnictwo	2007	39	19	2 092
Przemysł	2007	293	80	3 143
Budownictwo	2007	259	96	780,5
Gospodarka narodowa	2007	173	75	13 771
Przemysł spożywczy ^a Polska	2005	136	.	473
Niemcy	2005	167	.	845
Holandia	2005	372	.	124
Francja	2005	213	.	625
UE-15	2005	211	.	3 492
UE-27	2005	186	.	4 686

^a w cenach porównywalnych, w tys. euro; ^b 1995 rok

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i Eurostat.

Wcześniejszy rozwój sektora pod tym względem miał bardziej charakter ekstensywny. Istotne jest także to, że obecny poziom wydajności pracy w przemyśle spożywczym jest zbliżony do stanu notowanego w innych działach polskiej gospodarki, z wyjątkiem rolnictwa, w którym jest ona kilkakrotnie niższa. Wydajność pracy w naszym przemyśle spożywczym jest jeszcze o około 35% niższa niż w tym przemyśle „starej” UE. Dystans ten jednak systematycznie maleje. Jest to ważny czynnik poprawy efektywności przetwórstwa rolno-spożywczego.

O poprawie sprawności przemysłu spożywczego świadczy także zmniejszenie energochłonności produkcji tego sektora (tab. 5.5). W ciągu 20 lat bezpośrednio zużycie energii w przeliczeniu na jednostkę produkcji sprzedanej zmniejszyło się o 60%, a w ciągu 5 lat po wejściu do Unii Europejskiej o 30%. Zużycie tej energii nieznacznie wzrosło tylko w pierwszych latach transformacji, w których nastąpiła silna redukcja produkcji tego sektora. Istotnemu ograniczeniu energochłonności produkcji żywności i napojów towarzyszy zmiana struktury zużywanych nośników energii. W całym badanym okresie nastąpiła silna redukcja jednostkowego zużycia paliw stałych (prawie sześciokrotna), mniejsza energii elektrycznej i to dopiero od 1992 roku (o 1/3) przy czterokrotnym zwiększeniu jednostkowego zużycia gazu. Zmniejszeniu energochłonności produkcji żywności towarzyszy silny spadek zużycia wody. W ciągu 20 lat jej jednostkowe zużycie obniżyło się 4,5 razy, a po wejściu do Unii Europejskiej o ponad 20%. Największe oszczędności w gospodarowaniu wodą osiągnięto w latach 1992-1998. Poprawę efektywności wykorzystania pracy żywej, energii i wody opłacono stałym wzrostem wartości użytkowanych środków trwałych. W latach 2000-2007 wartość środków trwałych w przemyśle spożywczym (w cenach stałych) zwiększała się średnio o 5,25% rocznie, podczas gdy wartość produkcji sprzedanej tego sektora w tym samym czasie wzrastała o 4,45% rocznie. Postęp w wydajności pracy i energochłonności opłacono nieco zwiększoną majątkochłonnością produkcji.

Tabela 5.5. Zużycie czynników energetycznych w produkcji żywności i napojów

Wyszczególnienie	1988	1992	1998	2002	2007
A. Zużycie całkowite					
a) bezpośrednie energii w tys. TJ	124,4	94,3	128,3	92,0	88,2
b) węgla i koksu w mln ton	5,0	3,8	3,1	2,0	1,5
c) gazu w hm ³	70,0	75,0	315,0	366,0	579,0
d) energii elektrycznej w GWh	3 343	3 014	4 355	3 913	4 962
e) wody w hm ³	268,5	180,9	133,4	98,4	101,4
B. Zużycie w przeliczeniu na 1 mld zł produkcji sprzedanej^a					
a) bezpośrednie energii w tys. TJ	1,45	1,53	1,25	0,84	0,60
b) węgla i koksu w tys. ton	58,3	61,5	29,9	18,3	10,0
c) gazu w hm ³	0,81	1,21	3,06	3,35	3,97
d) energii elektrycznej w GWh	38,9	48,7	42,3	35,9	34,0
e) wody w hm ³	3,13	2,93	1,30	0,90	0,70

^a ceny stałe 2007 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Przemysłu 1990-2008.

Przyspieszenie wzrostu produkcji, wydajności pracy i poprawa gospodarki czynnikami energetycznymi wpłynęło wyraźnie na zwiększenie wyników finansowych tego sektora. Źródłem poprawy tych wyników był także rosnący udział eksportu w przychodach sektora. Po wejściu do UE (tab. 5.6):

- zwiększyła się kwota zysku z niespełna 1 mld zł w latach 1996-1998 i około 1,5 mld zł w latach 2001-2003 do ponad 5 mld zł rocznie w latach 2006-2008, w cenach stałych odpowiednio z 1,3 mld zł i 1,5 mld zł do 4,8 mld zł (a więc ponad trzykrotnie),
- wskaźniki rentowności sprzedaży po wejściu do UE w przemyśle spożywczym wynosiły średnio 3,5% wartości przychodów netto, podczas gdy w latach 1995-1998 i 2001-2003 były ponad dwukrotnie niższe (około 1,5%),
- firmy spożywcze poprawiły płynność finansową, która osiąga obecnie bezpieczny poziom 1,30; jest to stan podobny jak w latach poprzedniego ożywienia (lata 1995-1998) oraz lepszy o 0,1 od poziomu osiąganego w okresie zastoju (1999-2002).

Tabela 5.6. Wyniki finansowe przemysłu spożywczego

Lata	Zysk netto w mln zł		Rentowność netto	Bieżąca płynność
	w cenach bieżących	w cenach stałych 2003 roku		
1991	.	.	2,40	.
1992	7	31,8	0,03	1,16
1993	-49	-164,4	-0,25	1,21
1994	209	529,1	0,81	1,12
1995	503	946,0	1,33	1,33
1996	814	1 341,0	1,80	1,32
1997	981	1 407,5	1,45	1,26
1998	885	1 134,6	1,15	1,26
1999	-317	-378,0	-0,39	1,21
2000	216	234,3	0,24	1,19
2001	967	994,0	1,21	1,14
2002	1 926	1 941,0	1,99	1,19
2003	1 599	1 599,0	1,56	1,19
2004	4 649	4 490,0	3,87	1,22
2005	4 366	4 130,0	3,54	1,27
2006	5 065	4 746,0	3,86	1,30
2007	6 480	5 923,0	4,25	1,30
2008	4 123	3 617,0	2,64	1,23
I-VI 2008	2 500	2 193,0	3,33	1,24
I-VI 2009	3 492	2 960,0	4,45	1,29

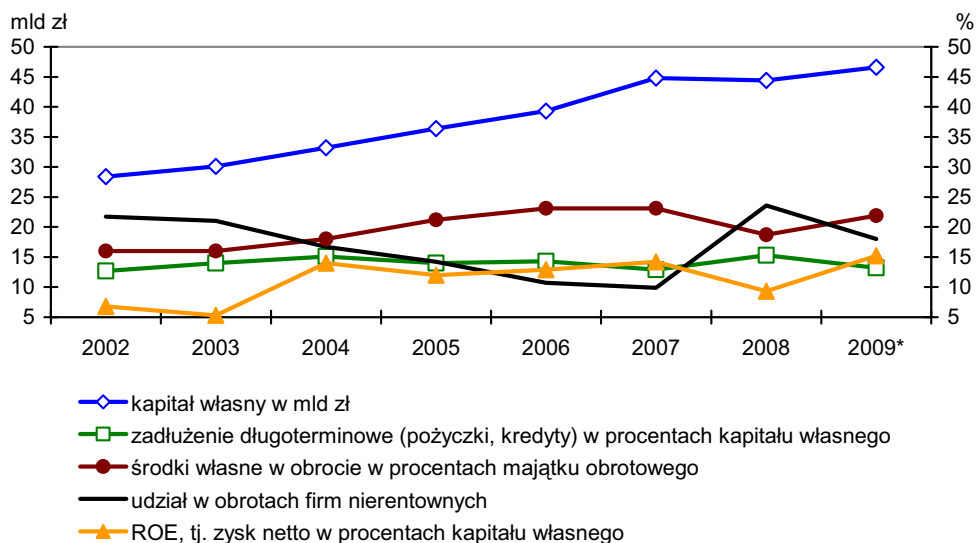
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Poprawa wyników finansowych skutkowała wzrostem wartości kapitału własnego firm, udziału środków własnych w finansowaniu majątku obrotowego oraz malejącym udziałem firm nierentownych w obrotach sektora (rys. 5.7). Równocześnie miała miejsce względna stabilizacja:

- rentowności kapitału własnego (ROE) na poziomie 10-15%, co oznacza relatywnie wysoką efektywność produkcji żywności i stosowania kapitału w tej produkcji, wyższą niż w działalności finansowej, takiej jak lokaty czy też zakup obligacji,
- zadłużenia długoterminowego na niskim poziomie około 15% wartości kapitału własnego oraz

wzrost wartości kapitału własnego, zapewniający stabilizację warunków prowadzenia i finansowania działalności w zakresie produkcji żywności i napojów.

Rysunek 5.7. Stan finansowy przemysłu spożywczego po wejściu Polski do Unii Europejskiej

* I półrocze

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Istotne jest także to, że polski przemysł spożywczy okazał się odporny na światowy kryzys gospodarczy i finansowy. Wprawdzie pod wpływem tego kryzysu nastąpiło (w 2008 roku) przejściowe obniżenie wszystkich wskaźników ekonomiczno-finansowych, ale był to głównie skutek wyższych kosztów finansowych (szczególnie opcji) i miało ono charakter przejściowy, gdyż w I półroczu 2009 roku mierniki rentowności i stanu finansowego całego sektora poprawiły się do poziomu z lat 2005-2007.

Tabela 5.7. Wybrane wskaźniki ekonomiczno-finansowe według branż

Branże	Zysk netto w mln zł		Rentowność netto w proc.		Współczynnik bieżącej płynności finansowej		Kapitał własny w mln zł		Długoterminowe kredyty bankowe w mln zł	
	2001-2003	2006-2008	2001-2003	2007-2009	2001-2003	2007-2009	2003	2009	2003	2009
	Mięsna	161,2	580,8	0,88	1,71	0,99	1,05	3 224	5 592	1 152
Drobiarska	10,7	63,7	0,19	1,01	1,01	1,10	552	1 451	213	322
Mleczarska	81,8	407,3	0,57	2,47	1,26	1,46	3 244	5 222	395	496
Rybna	9,7	108,0	0,47	2,79	1,17	1,30	478	1 165	82	463
Zbożowo-młynarska	77,8	170,4	2,33	3,91	1,09	1,21	1 198	2 078	198	225
Olejarska	11,7	143,5	0,44	2,77	1,00	1,26	646	1 257	8	188
Cukrownicza	-98,5	83,5	-2,02	9,51	0,99	2,40	2 422	3 549	46	88
Ziemniaczana	14,8	37,1	1,12	2,87	1,33	2,37	629	741	23	47
Owocowo-warzywna	51,7	255,0	0,71	3,13	1,19	1,41	1 737	2 542	342	497
Sokownicza	12,1	47,3	0,67	0,59	1,14	1,06	1 082	1 220	142	317
Napojów bezalkoholowych	101,4	317,7	2,93	7,25	1,47	1,48	1 232	4 178	123	170
Paszowa	255,1	356,0	3,58	3,07	1,57	1,75	1 787	1 596	353	532
Piekarska	66,7	290,9	2,84	7,36	1,01	1,27	727	1 262	112	195
Pieczywa cukierniczego	9,6	137,1	0,89	6,74	1,25	1,08	515	526	24	29
Słodyczy	151,5	433,1	4,00	6,18	1,40	1,74	1 697	4 447	103	69
Makaronowa	9,3	15,4	2,04	6,45	1,03	1,33	174	323	116	25
Przetwórstwa kawy i herbaty	103,8	90,0	6,36	4,80	1,52	1,72	461	854	71	30
Koncentratów spożywczych	183,7	456,7	4,24	6,13	1,86	1,43	1 579	4 284	164	284
Spirytusowa	-45,0	105,7	-3,06	4,13	1,36	1,23	948	1 483	31	153
Piwowarska	255,0	1 066,8	3,85	12,55	0,80	0,72	3 304	3 075	404	473
Winiarska	3,2	28,5	0,56	2,83	1,07	1,55	218	446	24	53
Tytoniowa	70,0	28,2	0,42	0,42	1,27	0,94	2 275	1 350	39	8
Razem	1 497,5	5 222,9	1,59	3,78	1,16	1,27	30 129	48 641	4 165	5 884
w tym przetwórstwo: produktów zwierzęcych	263,5	1 159,8	0,67	1,94	1,11	1,21	7 498	13 430	1 842	2 501
produktów roślinnych	57,5	689,6	0,56	3,69	1,08	1,48	6 632	10 167	617	1 045
wtórne	893,2	2 144,3	3,64	5,61	1,49	1,53	9 254	18 690	1 208	1 651
produkcja używek	283,3	1 229,2	1,92	6,87	1,15	0,96	6 745	6 354	498	687

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

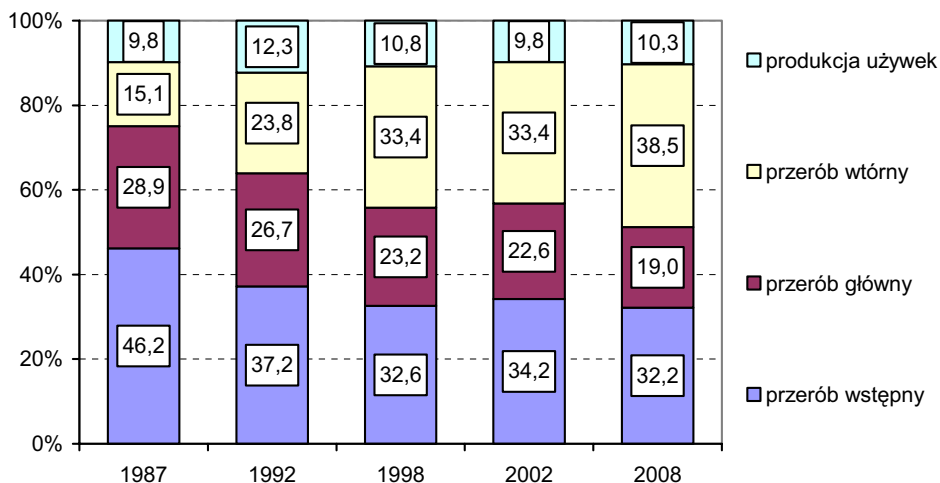
Wzmocnienie siły ekonomicznej przemysłu spożywczego jest zjawiskiem powszechnym, obejmującym wszystkie główne branże, przy czym (tab. 5.7):

- stała i wysoka rentowność od lat cechuje wtórne przetwórstwo żywności, które wyróżnia się także wysoką płynnością finansową i niskim zadłużeniem, a po wejściu do Unii Europejskiej nastąpiła dalsza poprawa wszystkich wskaźników finansowych,
- najniższa jest rentowność i płynność finansowa branż reprezentujących przetwórstwo produktów zwierzęcych, ale cechuje je duża stabilizacja wszystkich wskaźników na poziomie uznawanym za bezpieczny,
- najwyższą poprawę osiągnięto w branżach prowadzących wstępny przerób produktów roślinnych, w których główne wskaźniki finansowe osiągają średni poziom całego sektora, a po wejściu do UE są one znacznie bardziej stabilne niż w latach poprzednich, z wyjątkiem przemysłu cukrowniczego,
- producenci używek mają wysoki przeciętny poziom rentowności i płynności finansowej, ale główne mierniki są bardzo zróżnicowane i zmienne, co powoduje małą stabilność finansową i znaczną wrażliwość na stany kryzysowe, np. niska jest płynność finansowa sektora tytoniowego i piwnego, mimo że osiągały one wysokie zyski.

5.3. Przemiany strukturalne

Struktury produkcyjne przemysłu spożywczego zmieniły się gwałtownie w wyniku transformacji gospodarki z planowej w rynkową. W ciągu 10 lat (1988-1998) ponad dwukrotnie zwiększył się udział przetwórstwa wtórnego, a o 1/3 obniżył się udział przetwórstwa wstępnego i o 1/5 przetwórstwa głównego (właściwego). W tym okresie szybko rozwijał się asortyment produkowanej żywności i napojów, rozwijała się produkcja żywności niestandardowej, głównie przekąsek, deserów i napojów, a przerób produktów rolnych i produkcja żywności standardowej były systematycznie ograniczane (rys. 5.8). Procesy te kontynuowano po wejściu Polski do UE, ale w tempie znacznie wolniejszym. Nastąpił dalszy wzrost udziału przetwórstwa wtórnego, przy ograniczeniu udziału przerobu głównego, a w mniejszym stopniu także wstępnego przetwórstwa produktów rolnych (odpowiednio: +5,1, -2,6, -2,0 punkty procentowe). Jest to skala zmian strukturalnych 3-4 razy mniejsza niż w latach 1988-1998.

Rysunek 5.8. Struktury produkcyjne przemysłu spożywczego
(w procentach wartości produkcji w cenach bazowych)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Stan i struktura polskiego przemysłu spożywczego zmieniały się pod wpływem inwestycji. W całym okresie transformacji poziom inwestowania w tym sektorze był wysoki (tab. 5.8). Przejściowo obniżył się on tylko w latach 1993-1994 i 2000-2002, ale w tych okresach skala redukcji inwestycji była niewielka (ok. 15%), a później nastąpiło duże ożywienie. Zjawisko to miało miejsce przede wszystkim w latach 1996-1999, kiedy nakłady osiągnęły kwotę około 5,8 mld zł (w cenach stałych) i były o 2,0 mld zł (53%) wyższe niż w latach 1991-1995. Podobnie duże ożywienie inwestycyjne nastąpiło po wejściu do UE. Średnia wartość inwestycji w latach 2004-2008 zwiększyła się do 6,7 mld zł (ceny stałe) i była prawie o 2 mld zł wyższa niż w latach 2000-2002. W całym okresie transformacji stopa inwestowania (w procentach wartości brutto środków trwałych) wyniosła średnio 7-8%, co oznacza, że cykl odnowy majątku trwałego wynosi 12-14 lat, a maszyn i urządzeń około 6-8 lat. Istotne jest także to, że zmieniła się struktura inwestowania, której dobrym miernikiem jest spadek udziału inwestycji w bierną część majątku z około 45-50% w końcu lat osiemdziesiątych do około 30% (po 1992 roku). Zjawiska te spowodowały, że w minionym dwudziestoleciu przemysł spożywczy został gruntownie zmodernizowany oraz dobrze dostosowany zarówno do warunków gospodarki rynkowej, jak i do integracji z UE i do konkurencji na wspólnym rynku europejskim. Polski przemysł spożywczy pod względem nowoczesności jest zaliczany do czołówki europejskiej.

Tabela 5.8. Inwestycje w przemyśle spożywczym

Lata	Wartość			Stopa inwestowania w procentach	Udział wydatków na cele budowlane w procentach
	w mln zł		w mln USD		
	w cenach bieżących	w cenach stałych 2003 roku			
1990	684	3 554	720	8,1	44,5
1991	1 041	3 697	976	8,0	37,5
1992	1 279	3 878	905	7,5	33,5
1993	1 286	3 152	704	5,8	22,8
1994	1 792	3 517	780	6,0	26,5
1995	2 816	4 517	1 160	7,1	25,9
1996	4 053	5 647	1 503	8,6	23,1
1997	4 782	5 930	1 460	8,2	25,9
1998	4 952	5 711	1 420	7,8	28,7
1999	5 850	5 930	1 475	7,5	29,4
2000	4 754	4 920	1 095	6,6	32,6
2001	4 710	4 820	1 151	6,1	31,6
2002	4 750	4 865	1 210	5,8	26,0
2003	5 708	5 708	1 564	6,5	29,9
2004	6 757	6 595	2 092	7,3	33,4
2005	6 190	5 990	1 916	6,7	30,2
2006	7 149	6 815	2 306	7,3	30,2
2007	7 205	6 820	2 601	7,0	30,8
2008	7 600	7 150	3 150	6,9	28,5

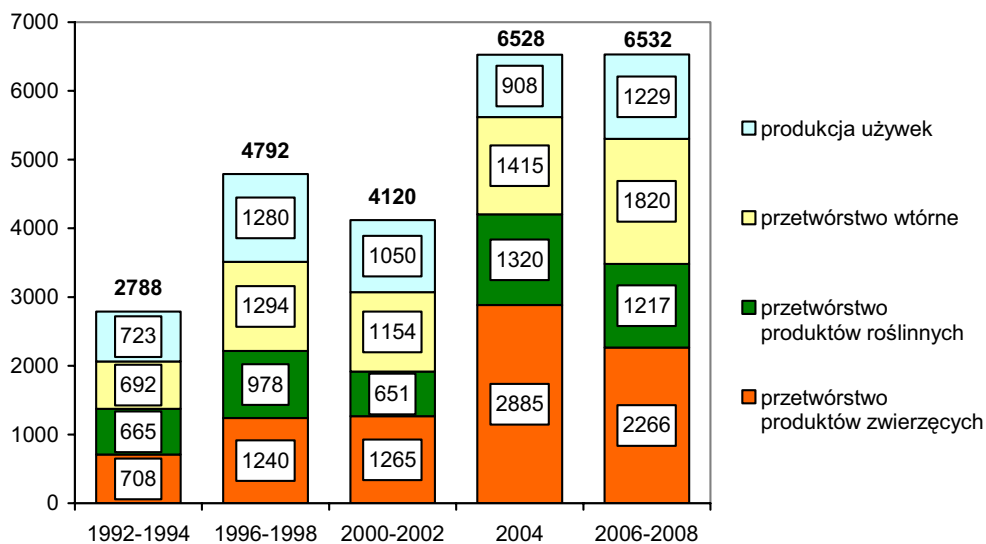
Źródło: Roczniki Statystyczne GUS 1992, 1995, 1998, 2001, 2003, 2005 i 2008 i obliczenia własne.

Wzrost inwestycji był zjawiskiem powszechnym, obejmującym wszystkie działy produkcji żywności. Istotne jest przy tym, że po wejściu do UE (rys. 5.9):

- najszybszy był wzrost inwestycji w przetwórstwie produktów zwierzęcych, tj. w działach uznawanych za wrażliwe, których wartość inwestycji po wejściu do UE była dwukrotnie wyższa niż w latach 1996-2002 i trzykrotnie przekroczyła poziom z lat 1992-1994; znaczącą rolę w tym przyspieszeniu modernizacji tych działów miało wsparcie środkami unijnymi, które (łącznie 3,4 mld zł) sfinansowały prawie 30% inwestycji sektorów wrażliwych;
- duże przyspieszenie inwestowania miało miejsce także w działach reprezentujących przetwórstwo produktów roślinnych, w których nakłady inwestycyjne po wejściu do UE były dwukrotnie większe niż w latach 2000-2002, ale tylko o 25% wyższe niż w okresie poprzedniego ożywienia z lat 1996-1998;
- stale i szybko postępował proces rozwoju i modernizacji wtórnego przetwórstwa żywności, w którym wartość inwestycji w ostatnim okresie była 2,5 razy większa niż w latach 1992-1994;
- najmniejszy wzrost wartości inwestycji zanotowano w produkcji używek, ale był to kierunek (szczególnie produkcja piwa i wyrobów tytoniowych) grun-

townie modernizowany w latach wcześniejszych, w których absorbował on około 25% nakładów inwestycyjnych całego przemysłu spożywczego.

Rysunek 5.9. Wartość inwestycji w głównych działach przemysłu spożywczego^a w mln zł rocznie w cenach 2003 roku

^a dotyczy firm objętych sprawozdawczością

Źródło: niepublikowane dane GUS.

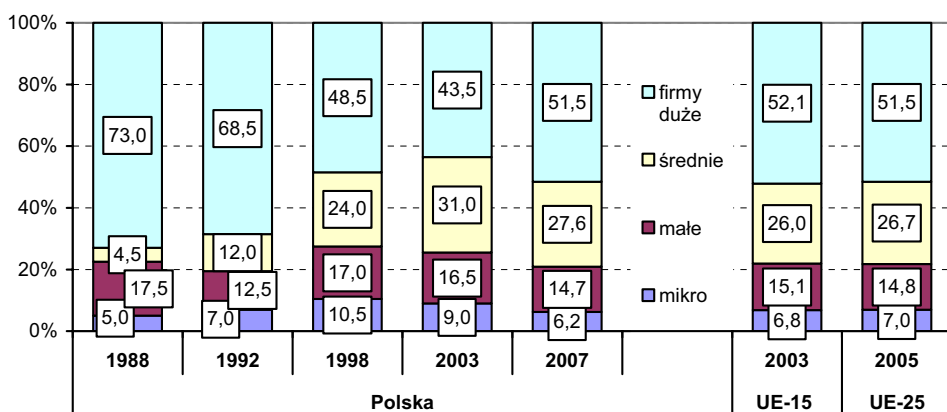
Wejście do UE zmieniło także kierunek rozwoju struktur podmiotowych sektora. Wynikiem integracji był bowiem powrót procesów koncentracji produkcji przemysłu spożywczego (tab. 5.9, rys. 5.10). Procesy te najpierw polegały na zmniejszeniu liczby czynnych firm, głównie najmniejszych, ale dopiero po 2003 roku wzrasta udział w produkcji i zatrudnieniu sektora oraz liczba firm dużych. Wcześniej procesy transformacji sektora zmierzały w odwrotnym kierunku, tj. w kierunku rozproszenia i rozdrobnienia działalności, czego wyrazem był wzrost udziału w obrotach i zatrudnieniu sektora firm mikro oraz małych i średnich przedsiębiorstw przemysłowych. Nastąpiło to kosztem dużych firm, których liczba zmniejszyła się dwukrotnie (z 543 w 1988 roku do 270 w 2003 roku), a ich udział w obrotach sektora o 30 punktów procentowych (odpowiednio z 73% do 43,5%). Po pięciu latach integracji z Unią Europejską struktura podmiotowa polskiego przemysłu spożywczego jest prawie identyczna, jaka była w „starej” UE przed jej rozszerzeniem, podobna jak w Niemczech, Hiszpanii i Francji, ale mniej skoncentrowana niż w Wielkiej Brytanii, Holandii, Belgii, Danii i innych krajach skandynawskich.

Tabela 5.9. Producenci żywności i napojów

Wyszczególnienie	1988	1992	1998	2003	2007
Liczba firm	26 768	26 233	25 487	19 517	16 727
w tym: mikro i małe	25 910	24 979	23 822	17 992	15 207
w tym: małe	9 910	.	.	5 353	4 738
średnie	315	807	1 266	1 255	1 232
duże	543	447	399	270	288
Liczba pracujących (tys. osób)	649,0	488,4	549,8	456,4	452,5
w tym: mikro i małe	222,0	97,6	195,9	164,9	157,2
w tym: małe	73,0	.	.	98,4	90,7
średnie	34,0	90,4	135,5	137,0	134,5
duże	393,0	300,4	218,4	154,5	170,8
Produkcja sprzedana w mln zł ceny bieżące	719	26 990	78 425	101 600	141 800
w tym: mikro i małe	160	5 263	21 486	25 900	29 700
w tym: małe	125	3 375	13 280	16 800	20 900
średnie	33	3 239	18 920	31 500	39 100
duże	526	18 488	38 019	44 200	73 000

Źródło: niepublikowane dane GUS.

Rysunek 5.10. Struktura produkcji przemysłu spożywczego

Źródło: obliczenia własne na podstawie tab.5.9 i danych CIAA.

Istotne jest także to, że struktura podmiotowa przemysłu spożywczego jest zróżnicowana i płynna oraz sprzyjająca konkurencji. W tym przemyśle nie ma układów monopolistycznych, a oligopole występują tylko w takich branżach, jak: piwna, tytoniowa, spirytusowa, olejarska i cukrownicza. Trzon każdego sektora stanowi grupa liderów dużych i średnich firm, które pod względem struktury zasobów i sposobu działania nie różnią się od podobnych firm innych członków Unii. Są to producenci żywności i napojów konkurencyjni na wspólnym rynku europejskim, których ważnym atutem i źródłem przewag komparatywnych są niższe koszty pracy.

6. Popyt na żywność po integracji Polski z Unią Europejską

Wejście Polski do Unii Europejskiej zmieniło tendencje rozwojowe naszej gospodarki. Po kilkuletnim zastoju (lata 1999-2002), nastąpiło przyspieszenie wzrostu gospodarczego i rozwoju krajowego rynku żywności. Integracja z Unią Europejską przyczyniła się do ożywienia produkcyjnego i inwestycyjnego w rolnictwie, przetwórstwie, handlu i innych działach otoczenia sektora rolno-żywnościowego. Ożywienie gospodarcze skutkowało, choć z pewnym opóźnieniem, wzrostem dochodów ludności. Poprawa sytuacji dochodowej ludności była wynikiem systematycznego przyrostu miejsc pracy i spadku bezrobocia oraz wzrostu realnych wynagrodzeń i świadczeń socjalnych, a także coraz wyższej dochodowości gospodarstw pracujących na własny rachunek. Po wejściu do Unii Europejskiej dynamicznie wzrosły także dochody rolnicze, w następstwie corocznego ich wsparcia rosnącymi dopłatami. Mimo znaczącej poprawy, dochody gospodarstw rolników są nadal niższe od przeciętnych ogółu gospodarstw domowych.

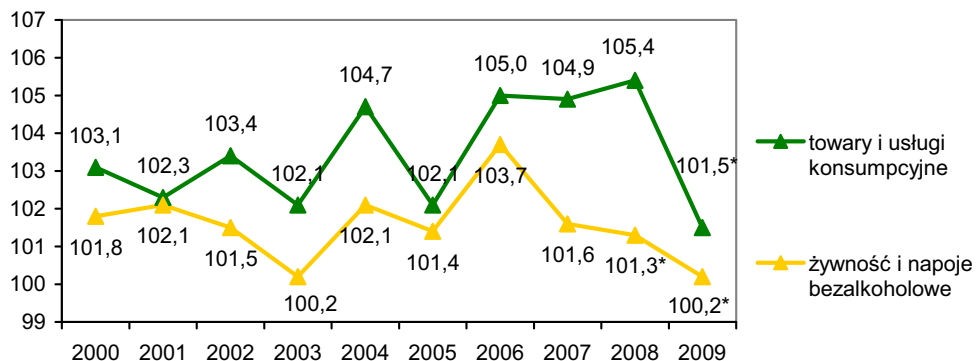
6.1. Spożycie żywności

W ślad za poprawą sytuacji dochodowej, rósł popyt na towary i usługi konsumpcyjne, w tym na artykuły żywnościowe. Jednakże w 2004 roku – w pierwszym roku naszej akcesji – z powodu dużego wzrostu cen żywności i napojów bezalkoholowych (o 6,3%) nastąpiło w porównaniu z okresem przedakcesyjnym (w porównaniu z 2003 r.) obniżenie spożycia większości podstawowych grup artykułów żywnościowych, tj. mięsa, produktów mleczarskich, jaj, masła, tłuszczów zwierzęcych surowych i topionych, cukru, przetworów zbożowych i ziemniaków. Wzrosło tylko spożycie ryb, tłuszczów roślinnych, owoców i warzyw.

Tendencja spadkowa spożycia żywności zahamowana została w 2005 roku, a w latach 2006-2007 na wielu rynkach odnotowano ponowny wzrost popytu na produkty rolno-spożywcze.

W 2008 roku osłabło tempo wzrostu krajowego popytu na żywność, w tym głównie na produkty zwierzęce. Zahamowanie wzrostowej tendencji spożycia żywności, a w przypadku niektórych grup produktów wręcz spadek spożycia, nastąpiło pod wpływem bardzo dużych podwyżek cen żywności, prawie tak wysokich, jak w pierwszym roku wejścia Polski do Unii Europejskiej (6,1% w relacji rok do roku).

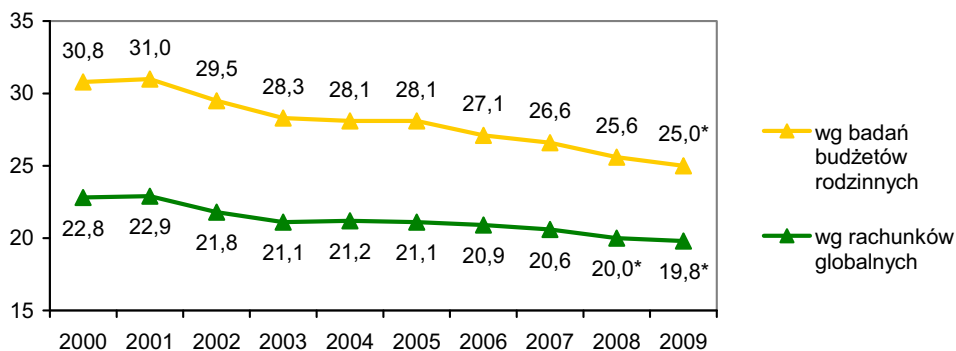
Rysunek 6.1. Dynamika spożycia indywidualnego w gospodarstwach domowych z dochodów osobistych według rachunków globalnych (ceny stałe; rok poprzedni = 100)

* szacunek

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 6.2. Udział żywności i napojów bezalkoholowych w wydatkach ludności (w procentach) (rok poprzedni = 100)

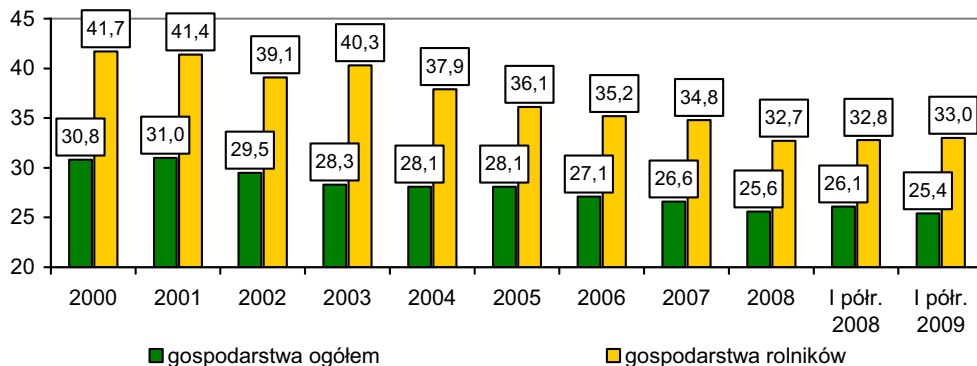

* szacunek

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pod koniec 2008 roku, a szczególnie w 2009 roku, ze względu na ogólnosiwiatowy kryzys na rynkach finansowych i utrzymującą się recesję, nastąpiło osłabienie trendów wzrostowych polskiej gospodarki i w ślad za tym osłabło tempo wzrostu konsumpcji gospodarstw domowych. Nastąpiło dalsze, wyraźne spowolnienie wzrostu popytu gospodarstw domowych na żywność. Wynika to z pogorszenia sytuacji dochodowej ludności oraz wysokiej dynamiki wzrostu cen żywności, a także znaczącego wzrostu kosztów utrzymania mieszkań i cen nośników energii.

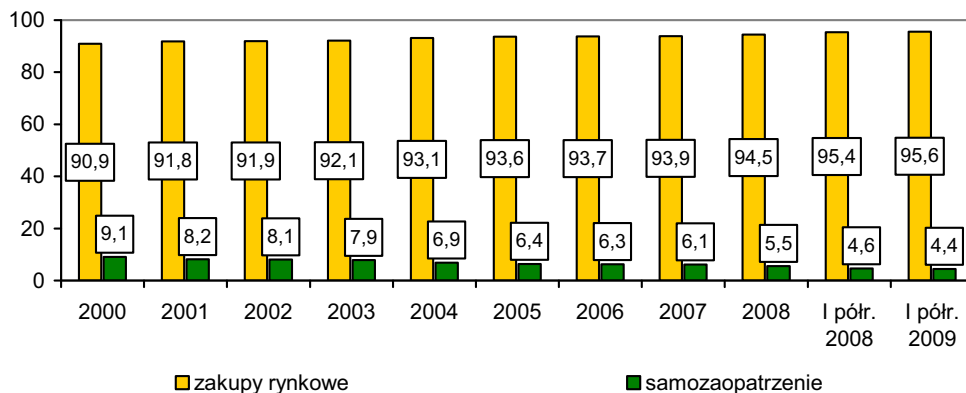
Rysunek 6.3. Udział żywności i napojów bezalkoholowych w wydatkach gospodarstw domowych (w procentach)

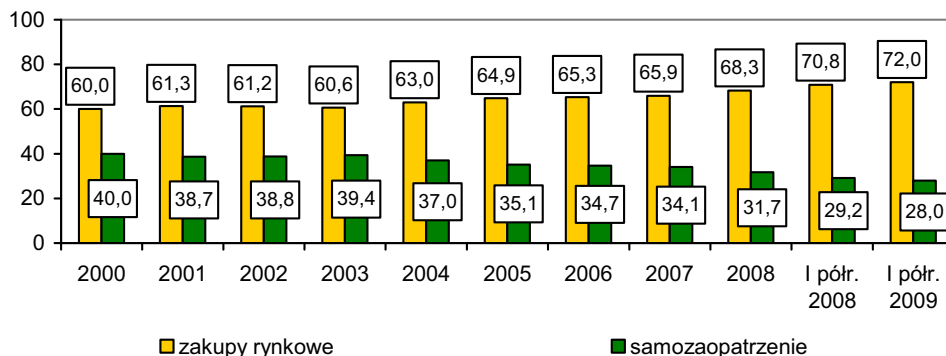
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 6.4. Udział zakupów rynkowych i samozaopatrzenia w spożyciu żywności (w ujęciu wartościowym)

w gospodarstwach domowych ogółem

w gospodarstwach domowych rolników

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mimo iż w dwóch ostatnich latach osłabło tempo wzrostu popytu na żywność, to obecnie (w 2009 roku) wartość spożycia żywności i napojów bezalkoholowych jest według danych makroekonomicznych o 12,5% wyższa niż w okresie przedakcesyjnym (w porównaniu ze średnią z lat 2000-2002), a łącznie z użytkami jest o ok. 14% wyższa. Nastąpiło to w warunkach zwiększenia dochodów osobistych gospodarstw domowych w tym okresie o ok. 25%, przy wzroście cen żywności o ok. 30%. Roczne przyrosty spożycia żywności wahały się w obecnej dekadzie od 3,7% w 2006 roku do 0,2% w 2003 i 2009 roku.

Przy różnych kierunkach zmian spożycia poszczególnych grup produktów żywnościowych, wartość odżywcza spożywanej żywności była względnie stabilna, gdyż w trzech ostatnich latach (2007-2009), w porównaniu do lat 2000-2002 (aneks 4.2):

- wartość energetyczna przeciętnej diety zmalała niewiele, z ok. 3120 kcal do ok. 3050 kcal;
- spożycie białka w porównywanych okresach utrzymywało się na podobnym poziomie, przekraczało 87 g dziennie, w tym spożycie białka zwierzęcego zwiększyło się z ok. 54 do ok. 57 g dziennie;
- spożycie tłuszczów wzrosło z ok. 127 do ok. 131 g dziennie;
- spożycie węglowodanów obniżyło się z ok. 400 do ok. 370 g dziennie.

Z porównania konsumpcji głównych grup żywności wynika, iż obecnie (w 2009 roku), w relacji do średniego poziomu w latach 2000-2002 (aneks 4.1):

- wyższe jest spożycie: mięsa (o ok. 11%), ryb (o ok. 9%), jaj (o ok. 2%), tłuszczów jadalnych (o ok. 3%), w tym tłuszczów roślinnych (o ok. 8%);
- niższe jest spożycie: przetworów zbożowych (o ok. 8%), ziemniaków (o ok. 11%), tłuszczów zwierzęcych (o ok. 10%), z wyjątkiem masła, owoców i warzyw (po ok. 2%), produktów mleczarskich (o ok. 1%), przy wzroście spożycia serów i napojów mlecznych, cukru (o ok. 3%).

Na rynku używek:

- wyższe jest spożycie: wódek (o ok. 67%), piwa (o ok. 26%), win gronowych (o ok. 5-7%);
- niższe jest spożycie: win owocowych (o ok. 22%) i papierosów (o ok. 6%).

Równocześnie w tym okresie notowano kontynuację wcześniejszych tendencji, tj.:

- wzrost spożycia żywności wysokoprzetworzonej, funkcjonalnej i wygodnej w użyciu,
- wzrost popytu na usługi gastronomiczne,
- postępujący proces urynkowienia żywności,
- spadek udziału żywności w wydatkach ludności.

6.2. Spożycie żywności w Polsce na tle Unii Europejskiej²⁹

Poziom i struktura spożycia żywności są ściśle powiązane z sytuacją społeczno-gospodarczą każdego kraju, którą wyraża syntetycznie wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Wśród 25 krajów, uszeregowanych według wielkości PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca (w cenach porównywalnych) Polska zajmuje jedną z ostatnich pozycji (według Eurostatu: w 2003 roku – 23 miejsce, przed Litwą i Łotwą). Ten wskaźnik rozwoju gospodarczego w Polsce jest dwukrotnie mniejszy od średniego poziomu w UE-25, o ponad 10% niższy niż w krajach „dziesiątki” i prawie 2,3 razy niższy od średniego poziomu „piętnastki”.

W porównaniu z poziomem rozwoju gospodarczego kraju spożycie żywności w Polsce jest relatywnie wysokie. Wartość energetyczna przeciętnej dziennej racji pokarmowej na 1 mieszkańca, która jest podstawowym miernikiem określającym poziom wyżywienia, jest w Polsce (według FAO – 3366 kcal w 2003 roku) niewiele niższa niż w najbardziej rozwiniętych krajach, takich jak: Wielka Brytania (3450 kcal), Dania (3472 kcal) czy Niemcy (3484 kcal). We wszystkich krajach UE, z wyjątkiem Słowacji i Słowenii, wartość energetyczna netto przeciętnej dziennej racji pokarmowej na 1 mieszkańca przekracza 3000 kcal³⁰. Według oceny WHO oznacza to, iż niemalże wszystkie kraje Unii Europejskiej, w tym Polska, osiągnęły pożądany, wysoki poziom wyżywienia, określane mianem absolutnej nadkonsumpcji.

Polska realizuje tańszy model spożycia żywności niż większość pozostałych krajów UE. Wskazuje na to niższy udział energii z produktów pochodzenia zwierzęcego w dziennej diecie, a przede wszystkim znacznie niższy poziom spożycia białka zwierzęcego, zarówno w porównaniu z wszystkimi krajami „piętnastki”, jak również z Węgrami, Czechami, Słowenią, Litwą, Maltą i Cyprem.

Struktura spożywanej żywności w Polsce w większym stopniu odpowiada zasadom prawidłowego żywienia, określonym przez WHO, niż w większości krajów Unii Europejskiej. Według tych zasad, białko powinno dostarczać 10-15%

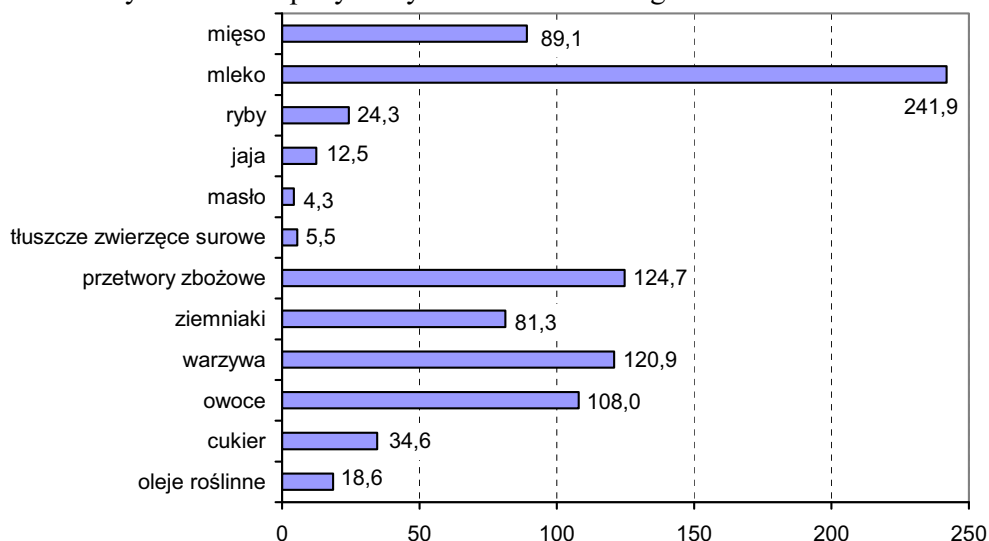
²⁹ Ocenę spożycia żywności w Polsce i pozostałych krajach Unii Europejskiej przeprowadzono w oparciu o dane systemu FAOSTAT, utworzonego i prowadzonego przez FAO. Są to dane w pełni porównywalne, ale dotyczą stanu zjawiska w 2003 roku. Inne dostępne dane są wycinkowe, jednakże wskazują, że wyrównywanie różnic w spożyciu żywności między krajami jest procesem bardzo powolnym. Dlatego też wyniki tej analizy są w pełni aktualne.

³⁰ FAO wyróżnia 5 stanów odżywiania się społeczeństwa, określanych na podstawie przeciętnego, dobowego spożycia energii na 1 osobę:

- niedokonsumpcja absolutna – spożycie energii netto poniżej 1800 kcal,
- niedokonsumpcja relatywna – 1800-2200 kcal,
- konsumpcja zalecana – 2200-2800 kcal,
- nadkonsumpcja relatywna – 2800-3000 kcal,
- nadkonsumpcja absolutna – ponad 3000 kcal.

pobranej energii, tłuszcze – 25-30%, a węglowodany – pozostałą część, przy czym cukier rafinowany nie powinien dostarczać więcej niż 10% energii. Przy podobnym udziale energii z białka (ok. 12% w Polsce i średnio w UE), udział energii z tłuszczów w dziennej racji pokarmowej w Polsce (ok. 30%) nie przekracza zalecanego przez WHO maksymalnego poziomu, jak to ma miejsce we wszystkich krajach „piętnastki”, a także na Cyprze, w Czechach, na Łotwie, w Słowacji, Słowenii i na Węgrzech. W większości państw UE, w tym w Polsce, zbyt wysoki jest odsetek energii pochodzącej z cukru rafinowanego.

Rysunek 6.5. Spożycie żywności UE-25 w kg na 1 mieszkańca^a

^a rok 2003

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Food Balance Sheets, FAO, 2006*.

Od początku transformacji gospodarczej w Polsce obserwujemy proces upowszechniania się wzorców żywienia, charakterystycznych dla rozwiniętych krajów Unii Europejskiej. Wzrasta spożycie drobiu, tłuszczów roślinnych i owoców, przy równoczesnym spadku spożycia produktów mleczarskich (w przeliczeniu na mleko surowe) i mięsa wołowego. Stale zwiększa się spożycie żywności wysokoprzetworzonej, funkcjonalnej i wygodnej w użyciu. Rośnie konsumpcja piwa i napojów bezalkoholowych. Maleje samozaopatrzenie, szczególnie szybko po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Stale zwiększa się udział spożycia w placówkach gastronomicznych w wydatkach na żywność. Jednak nadal jest on niewielki (ok. 6-7%), co wyraża niezwykle silną dominację żywienia domowego w polskim modelu konsumpcji. Mimo dokonujących się zmian, różnice w spożyciu podstawowych artykułów żywnościowych między Polską i pozostałymi krajami UE w dalszym ciągu są duże.

Wyższe od przeciętnego w UE mamy spożycie ziemniaków, przetworów zbożowych, warzyw i cukru, a zbliżone do średniego w UE spożycie wieprzowiny, drobiu, jaj, masła i tłuszczów zwierzęcych surowych. Relatywnie niskie jest w Polsce spożycie owoców, mleka, ryb, tłuszczów roślinnych i mięsa wołowego. Pod tym względem istotnie różni się od modelu spożycia żywności w najbardziej rozwiniętych krajach UE. Różnice te są stopniowo zmniejszane, ale jest to proces powolny.

Zmiany w modelu konsumpcji żywności, które obserwujemy od początku transformacji gospodarczej, a które kontynuowane były po wejściu Polski do UE, dokonały się nie tylko pod wpływem czynników ekonomicznych, takich jak: zmiany dochodów realnych ludności czy też cen żywności, lecz są również wyrazem nowych preferencji konsumentów, które ujawniły się w warunkach wolnego rynku, oferującego nabywcom bogatą ofertę dóbr i usług, a także wynikają z działań promujących zdrowy styl życia.

6.3. Konkluzje

Szybki wzrost gospodarczy naszego kraju po integracji Polski z Unią Europejską i znacząca poprawa sytuacji dochodowej ludności, skutkowały wzrostem krajowego popytu na towary i usługi konsumpcyjne, w tym na artykuły żywnościowe. Szybkemu rozwojowi krajowego rynku żywności do 2007 roku sprzyjały niska dynamika cen, która przejściowo przyspieszała tylko w pierwszych miesiącach po wejściu do Unii Europejskiej oraz dynamicznie wzrastający po integracji udział zakupów rynkowych w spożyciu żywności.

W ostatnich dwóch latach pod wpływem zjawisk globalnych nastąpiły ponownie duże podwyżki cen żywności i osłabło tempo wzrostu krajowego popytu na żywność, ale rynek żywności jest dość odporny na zjawiska kryzysowe. Dalszy wzrost cen może jednakże zahamować rozwój krajowego rynku żywności, zwłaszcza że dynamika wzrostu gospodarczego i dochodów ludności jest coraz niższa.

Po integracji Polski z Unią Europejską poziom wyżywienia polskiego społeczeństwa prawie się nie zmienił, przy zmianach strukturalnych polegających na zwiększeniu roli mięsa, ryb i tłuszczów roślinnych w codziennej diecie mieszkańca Polski, przy dość stabilnej roli produktów mleczarskich, owoców, warzyw i cukru oraz dalszym spadku znaczenia przetworów zbożowych i ziemniaków. W konsumpcji żywności kontynuowane były procesy z lat poprzednich, upowszechniania się wzorców żywienia, charakterystycznych dla rozwiniętych krajów Unii Europejskiej. Bardziej dynamicznie przebiegały one w modelu wyżywienia ludności rolniczej. Mimo dokonujących się zmian, różnice w spożyciu podstawowych artykułów żywnościowych między Polską i pozostałymi krajami Unii Europejskiej są nadal duże.

7. Wpływ integracji z Unią Europejską na handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi

7.1. Uwagi wstępne

W latach dziewięćdziesiątych i w poprzedzających wstąpienie do Unii Europejskiej czterech latach obecnej dekady następował stosunkowo powolny wzrost handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi. Wprawdzie w liczbach bezwzględnych eksport zwiększył się z około 1,9 mld USD rocznie w trzyleciu 1992-1994³¹ do blisko 3,0 mld USD rocznie w trzyleciu 2000-2002 (wzrost o 55%), a import w tym samym okresie z około 2,2 mld USD do blisko 3,4 mld USD (wzrost również o 55%), ale było to tempo znacznie niższe niż handlu zagranicznego ogółem. W rezultacie udział produktów rolno-spożywczych w obrotach polskiego handlu zagranicznego zmniejszył się z około 12,2% średnio w latach 1992-1994 do 7,2% średnio w latach 2001-2003, w tym eksportu z około 13% do około 8,2%, a importu z 11,7% do około 6,6%. Przez wszystkie lata okresu 1992-2002 (wyjątkiem jest rok 1992) Polska miała ujemne saldo obrotów artykułami rolno-spożywczymi.

Na podstawie tych danych można ocenić, że poza ogólnym wzrostem obrotów w dziedzinie handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi od początku transformacji aż do akcesji niewiele się zmieniło. Nie byłaby to jednak ocena prawidłowa. Był to bowiem okres poważnych zmian o zróżnicowanym charakterze, bez których niemożliwe byłoby szybkie tempo wzrostu handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi po wstąpieniu do Unii Europejskiej.

Przede wszystkim już w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych **zmienił się w sposób zasadniczy charakter polskiego rynku żywnościowego**. Przez cały okres gospodarki centralnie planowanej polska gospodarka żywnościowa z trudem zaspokajała potrzeby rynku wewnętrznego. Występowały na nim okresowo braki niektórych podstawowych artykułów żywnościowych, przede wszystkim mięsa i artykułów mleczarskich. Szczególnie dotkliwe były

³¹ Za okres początkowy przyjęto lata 1992-1994, ponieważ dla 1991 roku brak wiarygodnych danych, a ponadto rok 1990 (pierwszy pełny rok transformacji) był rokiem zbyt gwałtownych zmian, aby włączyć go średniej trzyletniej.

braki zaopatrzenia w latach osiemdziesiątych, w których znaczną część żywności reglamentowano (system kartkowy). Zmiana systemu gospodarczego szybko doprowadziła nie tylko do likwidacji niedoborów, ale również do wzbogacenia oferty o żywność importowaną, przede wszystkim o artykuły z innych stref klimatycznych. Okazało się przy tym, że zrównoważenie rynków, na których braki były szczególnie dotkliwe, osiągnięto przy spożyciu niewiele wyższym niż rzeczywiste spożycie w latach osiemdziesiątych.

Drugą istotną zmianą były **zmiany instytucjonalne handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi**. Handel zagraniczny był dziedziną gospodarki, w której niemal przez cały okres gospodarki centralnie planowanej funkcjonował państwowy monopol. Wprawdzie w latach osiemdziesiątych nastąpiły zmiany rozluźniające monopol (firmy „polonijne”), ale miały one tak niewielki zakres, że nie zmieniały istoty systemu instytucjonalnego. Handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi prowadziły centrale handlu zagranicznego, rygorystycznie kontrolowane i mające w dużej mierze charakter wykonujących plany urzędów, a nie elastycznie działających przedsiębiorstw handlowych, których celem jest zysk. Likwidacja monopolu państwa w tej dziedzinie doprowadziła do zasadniczych zmian instytucjonalnych. Podejmowane przez centrale handlu zagranicznego próby utrzymania swych pozycji w handlu zagranicznym artykułami rolno-spożywczymi nie udały się. Zostały one wyparte przez przedsiębiorstwa prywatne, zarówno handlowe, jak i te przemysłowe, które zdecydowały się samodzielnie prowadzić handel z zagranicą. Nowa struktura instytucjonalna handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi powstawała stopniowo w latach dziewięćdziesiątych. Obecnie proces ten można uznać za zakończony, co oczywiście nie oznacza normalnego ruchu w tej sferze (bankructwa najgorzej działających, powstawanie nowych i zmiany własnościowe).

Trzecią zmianą, która nastąpiła w latach dziewięćdziesiątych były **przekształcenia instytucjonalne i modernizacja przemysłu rolno-spożywczego**. W okresie gospodarki centralnie planowanej był on ważną, nastawioną na masową produkcję żywności standardowej gałęzią przemysłu państwowego (w niektórych gałęziach, przede wszystkim w mleczarstwie dominowały zakłady spółdzielcze). Równocześnie większość zakładów nie dysponowała nowoczesnym wyposażeniem i produkowała w warunkach nie odpowiadających normom sanitarnym i weterynaryjnym Unii Europejskiej, a także niezgodnych z unijnymi przepisami o ochronie środowiska i właściwego traktowania zwierząt. W latach dziewięćdziesiątych nastąpiły zmiany instytucjonalne polegające na prywatyzacji państwowego przemysłu rolno-spożywczego. Sprywatyzowane zakłady, nierzadko z udziałem kapitału zagranicznego, były unowocześniane. Wprowadzano

zmiany technologiczne oraz rezygnowano z produkcji niektórych asortymentów, zastępując je nowymi. Zmieniano także systemy zarządzania. W latach dziewięćdziesiątych powstawały również nowoczesne prywatne zakłady produkcyjne.

Elementem modernizacji, który nabrał specjalnego znaczenia w ostatnich latach przed akcesją, było dostosowanie przedsiębiorstw pięciu branż przemysłu rolno-spożywczego (mięsnej wraz z drobiarską, rybnej, mleczarskiej, owocowo-warzywnej i chłodniczej) do unijnych standardów weterynaryjnych, sanitarnych, ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt. Niezakończenie prac dostosowawczych do dnia członkostwa groziło przynajmniej przejściowym zamknięciem zakładu, chyba że uzyskały zgodę na ich wykonanie w okresie członkostwa. Intensywne działania przedsiębiorców, dość często wspierane środkami współfinansowanego przez UE przedakcesyjnego programu SAPARD oraz środkami krajowymi (mleczarstwo), spowodowały, że sytuacja w dziedzinie przestrzegania standardów unijnych była w dniu członkostwa znacznie lepsza niż przypuszczano jeszcze kilka miesięcy wcześniej. Wprawdzie dostosowania prowadzono jeszcze w okresie członkostwa (w przemysłach mleczarskim i rybnym do końca 2006 roku, a w mięsnym do końca 2007 roku), ale już w dniu akcesji Polski przemysł rolno-spożywczy również w tych branżach dysponował dużym potencjałem eksportowym.

Transformacja systemowa lat dziewięćdziesiątych, która doprowadziła do zrównoważenia krajowych rynków żywności, spowodowała, że rozwój gospodarki żywnościowej, w tym przede wszystkim rolnictwa i niektórych gałęzi przemysłu rolno-spożywczego, w coraz większym stopniu stawał się zależny od eksportu. Polska gospodarka żywnościowa na przestrzeni lat dziewięćdziesiątych coraz dotkliwiej odczuwała brak otwarcia rynków unijnych, które są dla Polski naturalnymi rynkami eksportowymi. Wprawdzie po podpisaniu Umowy Przejściowej (gospodarcza część Układu o Stowarzyszeniu Polski ze Wspólnotami Europejskimi) niektóre polskie artykuły rolno-spożywcze uzyskały łatwiejszy dostęp do rynku unijnego, ale były to ułatwienia zdecydowanie niewystarczające, gdyż polegały przeważnie jedynie na obniżkach, a nie na zniesieniu ceł, a ponadto często były ograniczone ilościowo (na ogół niewysokie kontyngenty taryfowe). Eksport przekraczający kontyngenty był obciążany cłami w pełnej wysokości według zasad ogólnych, obowiązujących członków Światowej Organizacji Handlu (*WTO – World Trade Organisation*). W handlu tą grupą towarów między Polską a Unią obowiązywały zatem cła w wysokości wynikającej z klauzuli największego uprzywilejowania (KNU), niejednokrotnie tak wysokie, że eksport poza kontyngentami był nieopłacalny. Również późniejsze, zawierane z Unią Europejską porozumienia o liberalizacji handlu artykułami rolno-

-spożywczy, nie doprowadziły do powstania strefy wolnego handlu, obejmującej z jednej strony Polskę, a z drugiej Unię Europejską. Natomiast w dniu członkostwa zaczęła funkcjonować unia celna.

O tym jak ważne dla polskiej gospodarki żywnościowej są rynki zagraniczne świadczą również trudności niektórych przedsiębiorstw branży mięsnej, gdy wskutek recesji w Rosji zmniejszył się drastycznie w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych eksport przetworów mięsnych na rynek rosyjski.

7.2. Handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi w okresie członkostwa

Pozycja polskich artykułów rolno-spożywczych na jednolitym rynku europejskim była w dniu poprzedzającym członkostwo odmienna niż produktów pozostałych gałęzi gospodarki. Podstawową przyczyną różnicy była znacznie mniej zaawansowana liberalizacja handlu artykułami rolno-spożywczymi. W pozarolniczej sferze gospodarki Polska i UE (wówczas 15 państw członkowskich) tworzyły z dniem 1 stycznia 2002 r. strefę wolnego handlu artykułami przemysłowymi. W tej dziedzinie w dniu akcesji mechanizmy typowe dla strefy wolnego handlu, której najważniejszą cechą jest brak ceł w handlu między tworzącymi ją państwami, zostały zastąpione mechanizmami unii celnej. Najistotniejsze zmiany w handlu artykułami nierolniczymi polegały więc na przyjęciu przez Polskę taryfy celnej UE oraz zobowiązań handlowych, wynikających z zawartych przez UE umów dwustronnych i wielostronnych. Natomiast handel artykułami spożywczymi do ostatniego dnia przed akcesją odbywał się na zasadach ograniczonej liberalizacji. W tej dziedzinie nastąpiło przejście do unii celnej z pominięciem fazy strefy wolnego handlu, a najważniejszą zmianą była likwidacja ceł oraz wszystkich ograniczeń pozataryfowych. Nie było pewne, jak tak radykalna zmiana wpłynie na polski handel rolno-spożywczy zarówno z państwami UE, jak i z pozostałymi. Wiadomo było jedynie, że po wstąpieniu do UE znacznie wzrośnie handel artykułami rolno-spożywczymi z państwami członkowskimi, zarówno eksport, jak i import. Już jednak podzielone były poglądy, czy w handlu z państwami UE utrzyma się ujemne saldo obrotów tą grupą produktów czy też przekształci się w trwale dodatnie. Formułowano także opinie o charakterze politycznym, mającą skłonić do głosowania przeciwko wstąpieniu Polski do UE, iż import z innych państw członkowskich zaleje polski rynek żywnościowy i tak ograniczy popyt na polską żywność, że rolnictwo zostanie zniszczone. Pomijając ten skrajny pogląd jako nie poparty rzetelną analizą istniały przesłanki, iż w pewnych warunkach może utrzymywać się ujemne saldo obrotów artykułami rolno-spożywczymi z państwami Unii Europejskiej. Oparto

je na rachunku³², wykonanym przy przyjęciu założenia, że struktura polskiego handlu artykułami rolno-spożywczymi z państwami UE nie ulegnie zmianie po uzyskaniu członkostwa (w obliczeniach przyjęto strukturę istniejącą w 1998 roku) i na oczywistym stwierdzeniu, że gdy dwa organizmy gospodarcze tworzą jeden obszar celny, to w wyniku równoczesnego zniesienia ceł zyskuje więcej ta strona, która dotychczas miała niższe cła. Stroną o niższej ochronie celnej była UE. Średnie ważone cło w imporcie rolnym Polski z UE wynosiło w roku 1998 w zależności od przyjętych danych wyjściowych 14,5% lub 16,5%, a w imporcie UE z Polski między 4,5% i 11,1%. Rozumowanie jest prawidłowe, ale jedynie przy założeniu stałej struktury asortymentowej handlu. Autorka tej opinii zastrzega zresztą, że „zniesienie ceł w handlu rolnym między Polską a UE może spowodować istotną zmianę struktury towarowej tego handlu, zarówno po stronie eksportu, jak i importu. Możliwy będzie wzrost handlu tych grup towarów, na które cła są obecnie bardzo wysokie i które z tego powodu nie są przedmiotem handlu”.

Uważano również, że poważnymi konkurentami Polski na rynkach „starych” państw członkowskich będą przynajmniej niektóre z 7 państw Europy Środkowej i Wschodniej, wstępujących do UE równocześnie z Polską, co może ograniczać wzrost eksportu polskich artykułów rolno-spożywczych na rynki innych państw członkowskich. Zwracano także uwagę, że „nowe” państwa członkowskie mogą również dążyć do wzrostu eksportu rolno-spożywczego na rynek polski. Ich działania mogły więc zarówno hamować wzrost polskiego eksportu rolno-spożywczego, jak i wpływać na wzrost importu artykułów tej grupy.

Jednakże równocześnie w innych opiniach wskazywano, że efektem wzrostu handlu artykułami rolno-spożywczymi z państwami UE-25 po akcesji powinno być dodatnie saldo obrotów. Podstawową przesłanką takiego rozumowania było porównanie wielkości jednolitego rynku europejskiego z rynkiem polskim. Rynek, do którego nieograniczony dostęp uzyskały z dniem członkostwa produkty polskiej gospodarki żywnościowej (jedynym ograniczeniem jest obowiązek przestrzegania omówionych w pkt. 1 standardów unijnych), liczy ponad dziesięć razy więcej ludności niż rynek polski. Ponadto mieszkańcy „starych” krajów członkowskich mają przeciętnie znacznie wyższe dochody niż ludność Polski. Drugą przesłanką skłaniającą do takiego poglądu były wysokie cła, którymi były obciążane niektóre artykuły rolno-spożywcze, importowane z Polski przez „stare” państwa UE (m.in. mięso i przetwory mięsne oraz artykuły mleczarskie). Cła te uniemożliwiały lub co najmniej bardzo ograniczały ich eks-

³² E. Kawecka-Wyrzykowska, *Możliwe skutki liberalizacji handlu rolnego między Polską a Unią Europejską*, [w:] J. Kotyński (kier.), *Korzyści i koszty członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa 2000, t. II.

port do państw Unii Europejskiej poza eksportem preferencyjnym. Uważano, że po zniesieniu ceł możliwe będzie tak znaczne zwiększenie eksportu tych produktów, że w handlu z państwami UE nastąpi trwale przekształcenie ujemnego salda obrotów artykułami rolno-spożywczymi w dodatnie.

Jednakże nawet ci ekonomiści rolni, którzy uważali, że polska gospodarka żywnościowa będzie lokować na jednolitym rynku europejskim coraz więcej produktów, formułowali w okresie poprzedzającym członkostwo ostrożne prognozy wzrostu eksportu rolno-spożywczego, znacznie odbiegające od rzeczywistego rozwoju sytuacji³³.

Czynnikiem, który mógł spowodować ograniczenie produkcji polskiego rolnictwa, a w konsekwencji i możliwości eksportu ze względu na niewystarczającą podaż w kilku pierwszych latach członkostwa, były płatności bezpośrednie w niepełnej wysokości. Polscy rolnicy mieli, zgodnie postanowieniami Traktatu Akcesyjnego, otrzymać pełne płatności dopiero w 2010 roku i to tylko dlatego, że Polska uzyskała prawo do ich uzupełniania z budżetu krajowego. Jest oczywiste, że niepełne płatności bezpośrednie oznaczają niejednolite warunki konkurencji, osłabiają pozycję konkurencyjną polskiego rolnictwa względem rolnictwa „starych” państw członkowskich i w pewnych sytuacjach mogą spowodować wycofywanie się części rolników z produkcji niektórych roślin i chowu niektórych zwierząt. Jednakże równocześnie brak jednolitych warunków konkurencji nie wyklucza możliwości konkurowania. Decyduje o niej konkurencyjność, którą można utożsamiać z opłacalnością. Z wykonanych w okresie przedakcesyjnym ekspertyz³⁴ wynikało, że 40% pełnych płatności bezpośrednich jest tym pozio-

³³ Dobrym przykładem takiej pomyłki jest moja prognoza wzrostu eksportu rolno-spożywczego w pierwszych latach członkostwa, będąca częścią projektu badawczego „Polska – Unia Europejska – koszty i korzyści członkostwa”, realizowanego przez Fundację „Centrum Europejskie Natolin”. Wykonano ją przed wstąpieniem Polski do UE, ale już po zakończeniu negocjacji. Oceeniłem w niej, że w latach 2004-2013 skumulowana wartość eksportu rolno-spożywczego Polski do UE-25 zwiększy się w porównaniu z rokiem 2003 o 7,1 mld euro, przy czym dopiero w roku 2011 wzrost wyniesie 1 mld euro. Tymczasem w rzeczywistości już w 2004 roku eksport do UE-25 zwiększył się o przeszło 1,1 mld euro, a w latach następnych utrzymywała się równie duża wysokość wzrostu (por. aneks 5.1). W momencie prognozy dysponowałem jedynie danymi o handlu zagranicznym do 2001 roku włącznie, co w pewnym stopniu usprawiedliwia jej nietrafność.

³⁴ W. Ziętara, H. Runowski, E. Majewski, S. Straszewski, A. Wąs, *Szacunek skutków wdrożenia różnych scenariuszy integracji z Unią Europejską w rolnictwie polskim po akcesji*, Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW w Warszawie, Warszawa, sierpień 2002, maszynopis oraz W. Poczta, *Szacunki wpływu różnych scenariuszy negocjacyjnych w zakresie płatności bezpośrednich na sytuację rolnictwa polskiego w warunkach integracji z UE*, Katedra Ekonomiki Gospodarki Żywnościowej, Akademia Rolnicza w Poznaniu, bez miejsca i daty, maszynopis.

mem, przy którym co najmniej nie pogarsza się sytuacja dochodowa gospodarstw rolnych w porównaniu z istniejącą w okresie poprzedzającym akcesję, a w niektórych grupach następuje nawet jej poprawa. Ponieważ już w pierwszym roku członkostwa rolnicy polscy mieli otrzymać – i rzeczywiście otrzymali – 55% pełnych płatności, argument o niekorzystnym wpływie niepełnych płatności bezpośrednich na poziom produkcji rolnej nie mógł być brany pod uwagę przy ocenie możliwości eksportowych polskiego rolnictwa po akcesji.

Jak wynika z danych tabeli 5.1. aneksu statystycznego, eksport rolno-spożywczy po akcesji (lata 2004-2008) wzrastał niezwykle szybko. Eksport ogółem w tym okresie zwiększył się z około 5,2 mld euro do 11,3 mld euro (wzrost o 115%). Szczególnie szybki był jego wzrost do innych państw członkowskich. Eksport rolno-spożywczy do państw niebędących członkami UE zwiększył się bowiem z niespełna 1,5 mld euro do 2,2 mld euro (o blisko 50%) natomiast do państw UE z 3,8 mld euro do 9,1 mld euro (o około 140%). Rynek unijny, który już przed członkostwem był najważniejszym rynkiem eksportowym polskich artykułów rolno-spożywczych (w 2003 roku eksport do UE-15 stanowił 51% wartości eksportu rolno-spożywczego ogółem, a 66% po dodaniu wartości eksportu do UE-12), stał się po akcesji jeszcze ważniejszy, gdyż jego udział w roku 2008 wzrósł do 80%. Dane te świadczą o bardzo silnym uzależnieniu polskiego eksportu rolno-spożywczego od jednolitego rynku europejskiego. Uzależnienie jest silniejsze niż wielu innych państw Unii Europejskiej, gdyż w roku 2008 państwa UE 75% swego eksportu rolno-spożywczego lokowały na rynkach innych państw członkowskich.

W latach 2004-2008 nastąpił również wzrost importu rolno-spożywczego. Był on nawet szybszy niż eksportu. Import ogółem zwiększył się z 4,4 mld euro do 9,8 mld euro, (o 125%), w tym z państw UE z 2,7 mld euro do 6,8 mld euro, (o 150%). Przez wszystkie lata członkostwa salda obrotów artykułami rolno-spożywczymi były dodatnie, zarówno ogółem, jak i z państwami Unii Europejskiej. W 2006 roku osiągnęły one najwyższy poziom, blisko 2,1 mld euro ogółem i blisko 2,6 mld euro z państwami Unii Europejskiej.

Z danych tych wynika, że lata członkostwa Polski w UE są okresem niezwykłego wręcz wzrostu handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi, szczególnie w porównaniu z dekadą lat dziewięćdziesiątych i pierwszych lat obecnego dziesięciolecia. Różnica jest szczególnie wyraźnie widoczna, gdy porównuje się średnie roczne stopy wzrostu w latach 1992-2002 (import – 6,35; eksport – 5,06) i 2004-2008 (import – 23,01; eksport – 21,51). Obecnie, z perspektywy pięciolecia można ocenić, że nawet ci ekonomiści, którzy uważali, że członkostwo Polski spowoduje ożywienie handlu zagranicznego artykułami rolno-

-spożywczy i przewidywali możliwość przekształcenia ujemnego salda obrotów tą grupą produktów w dodatnie, nie w pełni zdawali sobie sprawę, jakie efekty w tej dziedzinie przyniesie wstąpienie Polski do UE. Należy więc przeanalizować przyczyny, które doprowadziły do stanu obecnego. Wyróżnić można trzy czynniki konieczne, które łącznie spowodowały tak szybki wzrost handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi.

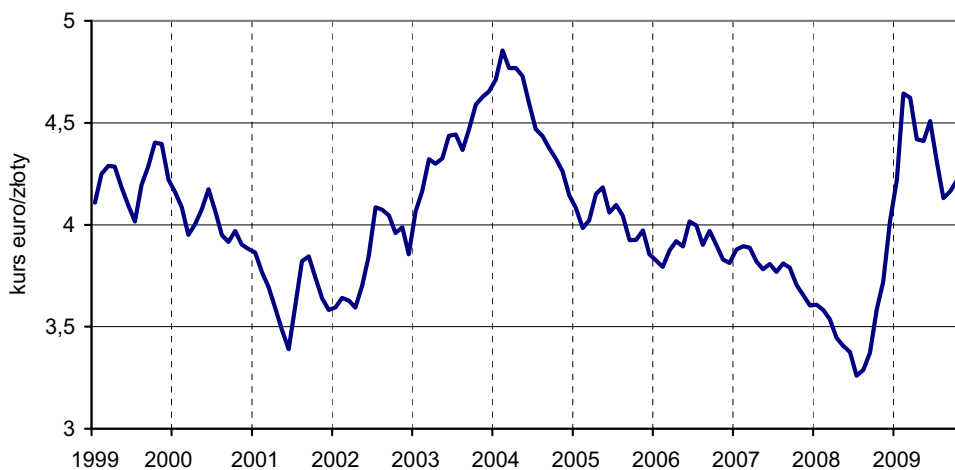
1. Pierwszym i najważniejszym z nich jest **wejście Polski z dniem członkostwa w struktury jednolitego rynku europejskiego (JRE)**. Unia celna, którą przed 1 maja 2004 roku tworzyło 15 „starych” państw członkowskich, powiększyła się o 10 „nowych” członków, w tym o Polskę. 1 maja 2004 roku był zatem dniem, w którym nastąpiło znaczne rozszerzenie obszaru funkcjonowania JRE. Wzrosła również liczba ludności objętej jego mechanizmami. Dwa lata później, 1 stycznia 2006 roku, członkami Unii Europejskiej zostały Bułgaria i Rumunia.

Państwa tworzące JRE są jednym obszarem celnym, a artykułami rolno-spożywczymi wyprodukowanymi w państwach członkowskich handluje się bez ograniczeń poza wynikającymi z obowiązku przestrzegania omówionych w pkt. 1 unijnych standardów sanitarnych, weterynaryjnych, ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt. Jednakże konieczność przestrzegania standardów nie zakłóca warunków konkurencji, ponieważ takie same standardy obowiązują we wszystkich państwach członkowskich. Formuła swobody handlu jest bardzo szeroka, znana pod nazwą „*Cassis du Dijon*”, a jej istotą jest zasada, że dopuszczenie produktu do sprzedaży w jednym z państw członkowskich jest równoznaczne z prawem jego sprzedaży na całym obszarze JRE. W rezultacie polskie artykuły rolno-spożywcze od dnia członkostwa konkurują na równych warunkach z artykułami produkowanymi w innych państwach członkowskich. Równocześnie na takich samych warunkach na rynku polskim z polskimi artykułami rolno-spożywczymi konkurują produkty innych państw członkowskich.

2. **Drugim koniecznym czynnikiem jest konkurencyjność polskiej oferty.** Wprawdzie o konkurencyjności współdecydują m.in. jakość, warunki dostawy, warunki płatności, gwarancje, ale najważniejsza jest niewątpliwie cena (większość pozostałych można zresztą wyrazić w „ekwiwalencie cen”). Minimalna cena, otrzymywana za eksportowane produkty nie może być niższa od kosztów ich produkcji. Ponieważ transakcje w handlu zagranicznym (zarówno importowe, jak i eksportowe) z państwami UE są najczęściej rozliczane w euro, drugim elementem, wpływającym na konkurencyjność eksportu, jest kształtujący się swobodnie na rynku walutowym kurs złoty-euro.

Opłacalność eksportu zależy więc od kosztów produkcji i cen otrzymywanych przeliczanych kursem walutowym na ceny w złotych, a importu od cen płaconych przeliczanych kursem walutowym na ceny w złotych i cen otrzymywanych przez importera. Eksporterzy mają wpływ na ceny złotowe eksportowanych towarów, zwłaszcza wówczas, gdy są ich producentami, natomiast kurs walutowy i w pewnym stopniu cena otrzymywana w euro są niezależnymi od nich parametrami zewnętrznymi. Dla importerów parametrem zewnętrznym jest nie tylko kurs walutowy, ale również i cena na rynku krajowym. Przy innych warunkach niezmiennych opłacalność polskiego eksportu rośnie, jeśli złoty słabnie względem innych walut, a maleje jeśli wzmacnia się. Z kolei (również przy innych warunkach niezmiennych) opłacalność importu maleje, jeśli złoty słabnie, a wzrasta, jeśli wzmacnia się.

Rysunek 7.1. Średnie miesięczne kursy euro–złoty w okresie styczeń 1999 roku – październik 2009 roku

Źródło: Narodowy Bank Polski. Strona internetowa www.nbp.pl/kursy/archiwum/internet.xls.

Analizując przedstawione na rys. 7.1 wahania kursów, stwierdza się, że od stycznia 1999 roku do kwietnia 2002 roku włącznie złoty wyraźnie się umacniał. Po ponad trzech latach wzmacniania się złotego następuje okres jego słabnięcia z punktem szczytowym 1 euro = 4,85 złotego w lutym 2004 roku. Z punktu widzenia eksporterów, zresztą nie tylko działających w sferze gospodarki żywnościowej, data wejścia do UE była więc datą optymalną. Osłabienie złotego w drugiej połowie 2003 roku wyjaśnia gwałtowny wzrost eksportu rolno-spożywczego w roku poprzedzającym członkostwo i dodatnie saldo

obrotów tą grupą towarów. Eksport przy ówczesnych kursach walutowych i cenach otrzymywanych był po prostu bardzo opłacalny dla eksporterów, a równocześnie polska oferta była atrakcyjna dla importerów. Okazało się bowiem, że ceny wielu polskich artykułów rolno-spożywczych były niższe niż wytwarzanych w innych państwach członkowskich porównywalnych produktów „z niskiej i średniej półki”. Zaczęły się więc pojawiać, często anonimowo, na półkach supermarketów, zwłaszcza należących do tych sieci, które funkcjonują również na rynku polskim. W latach następnych miało miejsce systematyczne wzmocnienie złotego do poziomu 1 euro = 3,26 złotego w lipcu 2008 roku, co jednak nie spowodowało, jak można się było spodziewać, ograniczenia tempa wzrostu eksportu rolno-spożywczego. Natomiast niewątpliwie zmniejszała się jego opłacalność, a niektóre transakcje mogły przynosić straty. Jednakże często przedsiębiorstwa ponoszące straty (np. mleczarnie) starały się utrzymać eksport, aby nie stracić rynku i licząc na osłabienie złotego w przyszłości. Złoty zaczął systematycznie słabnąć już w drugiej połowie 2008 roku, a szczyt słabości, niemal równie wysoki jak poprzedni, osiągnął w lutym 2009 roku (1 euro = 4,64 złotego). Następnie nieco się wzmocnił, ale niewątpliwie również kurs euro jesienią 2009 roku, kształtujący się na poziomie powyżej 4,00 złotych, zapewnia opłacalność eksportu rolno-spożywczego.

Z rysunku 7.1 wynika również, że w analizowanym okresie kurs walutowy euro–złoty oscylował wokół kursu 1 euro = 4 złote. Oczywiście nie jest pewne, czy w nadchodzących latach proporcja ta utrzyma się, zwłaszcza że, jak wynika z rachunków makroekonomicznych, złoty jest wyraźnie niedowartościowany. Świadczy o tym produkt krajowy brutto, liczony paritetem siły nabywczej, znacznie wyższy niż w cenach bieżących. Mimo to eksporterzy, wiążąc się z odbiorcami na dłuższe okresy, powinni w średniookresowych kalkulacjach przyjmować właśnie ten kurs lub (z ostrożności) nieco niższy, np. 1 euro = 3,80 złotego.

- 3. Jednakże ani dostęp do rynku, ani konkurencyjne ceny nie spowodowałyby wzrostu eksportu polskich artykułów rolno-spożywczych na rynki innych państw członkowskich, gdyby zakłady przemysłu rolno-spożywczego nie spełniały standardów UE.** Jest to właśnie trzeci warunek konieczny, omówiony już w pkt. 1. Według opinii przedsiębiorców polskie zakłady są sprawdzane znacznie bardziej rygorystycznie niż w niektórych, również „starych” państwach członkowskich. Kontroli nie dokonują zresztą obecnie służby unijne, lecz polskie służby sanitarne, weterynaryjne i ochrony środowiska. Nie jest wykluczone, że rzeczywiście kontrole są bardzo skrupulatne, ale do

dziś krążą w środowisku prześmiewcze anegdoty o rygoryzmie amerykańskich kontrolerów. Nie należy więc narzekać, że polskim służbom kontrolnym zależy na dobrej opinii, zwłaszcza, że dzięki temu „afer”, wynikających z nieprzestrzegania przepisów jest niewiele. Obecnie wszystkie przedsiębiorstwa branż „wrażliwych” mają prawo sprzedaży swych produktów we wszystkich państwach UE, bądź też – na ogół niewielkie zakłady o charakterze rzemieślniczym – tylko na rynku „lokalnym”, którym jest Polska.

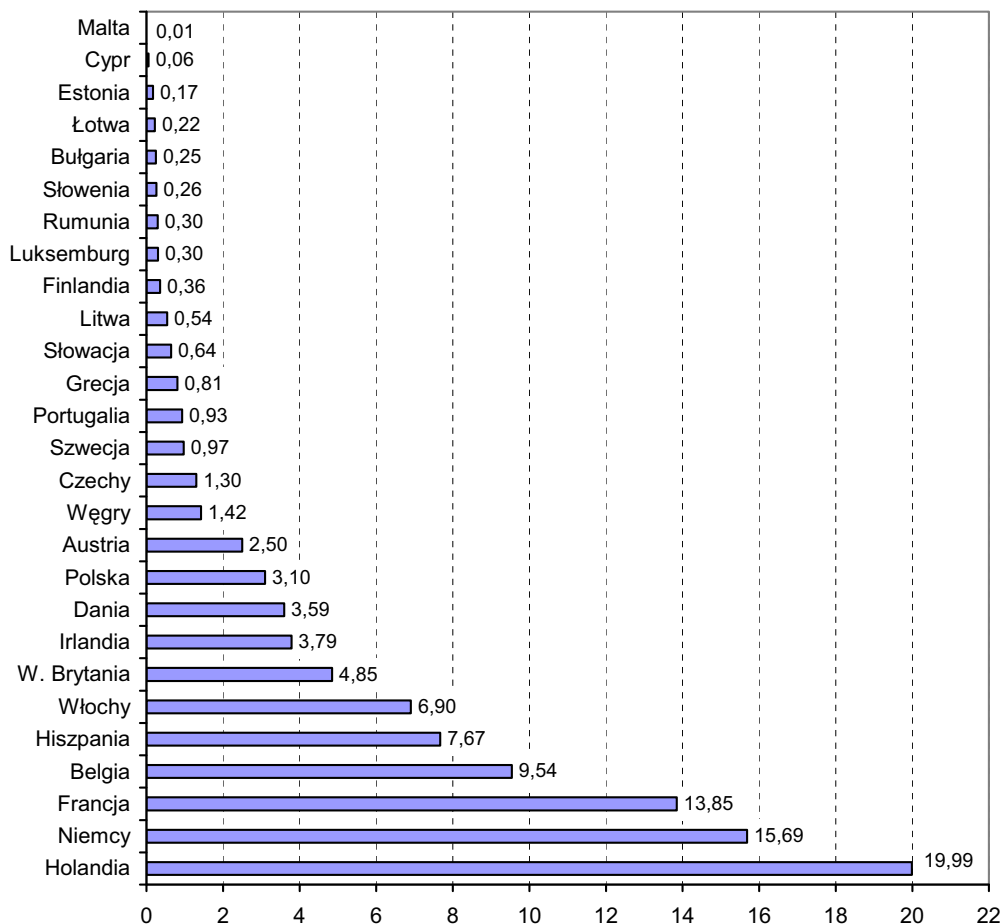
7.3. Pozycja Polski jako eksportera artykułów rolno-spożywczych na jednolitym rynku europejskim

Porównanie wzrostu handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi w latach członkostwa ze wzrostem w okresie poprzedzającym członkostwo jest podstawą do formułowania wniosku o niezwykłym wręcz rozwoju handlu zagranicznego tą grupą produktów w latach 2004-2008, zwłaszcza z państwami Unii Europejskiej. Warto zatem dokonać próby odpowiedzi na pytanie o pozycję zajmowaną obecnie przez Polskę na jednolitym rynku europejskim artykułów rolno-spożywczych³⁵.

Rysunek 7.2 zawiera dane o udziale eksportu poszczególnych państw członkowskich w handlu artykułami rolno-spożywczymi między państwami Unii Europejskiej (tzw. eksport „wewnętrzny UE” – *intra UE*) w roku 2007. Wynika z nich, że pozycja Polski na rynku unijnym jest bardzo słaba. Wprawdzie w okresie członkostwa nastąpiło podwojenie udziału (z 1,47% w 2004 roku do 3,10% w 2007 roku), ale mimo to trudno uznać, że Polska na rynku rolno-spożywczym UE należy do poważnych partnerów, co nie wyklucza, że na niektórych rynkach (m.in. owoców jagodowych, niektórych serów i koncentratu jabłkowego) jest liczącym się eksporterem. Dwukrotny wzrost udziału w wewnętrznym eksporcie rolno-spożywczym państw UE w latach 2004-2007 nie jest zresztą niczym nadzwyczajnym, gdyż jest to wskaźnik tylko nieznacznie wyższy od przeciętnego wzrostu udziału dziesięciu nowych państw członkowskich w tych latach (3,82% w 2004 roku i 7,72% w 2007 roku). Przed Polską znajdują się wszystkie państwa członkowskie o dużym obszarze (Niemcy, Francja, Hiszpania, Włochy i Wielka Brytania) lub o bardzo intensywnym rolnictwie (Holandia, Belgia, Irlandia i Dania).

³⁵ Szczegółową analizę tego problemu przeprowadzono w artykule, który ukaże się we „Wspólnotach Europejskich” 2010, nr 1.

Rysunek 7.2. Udział w eksporcie rolno-spożywczym do innych państw UE w 2007 roku

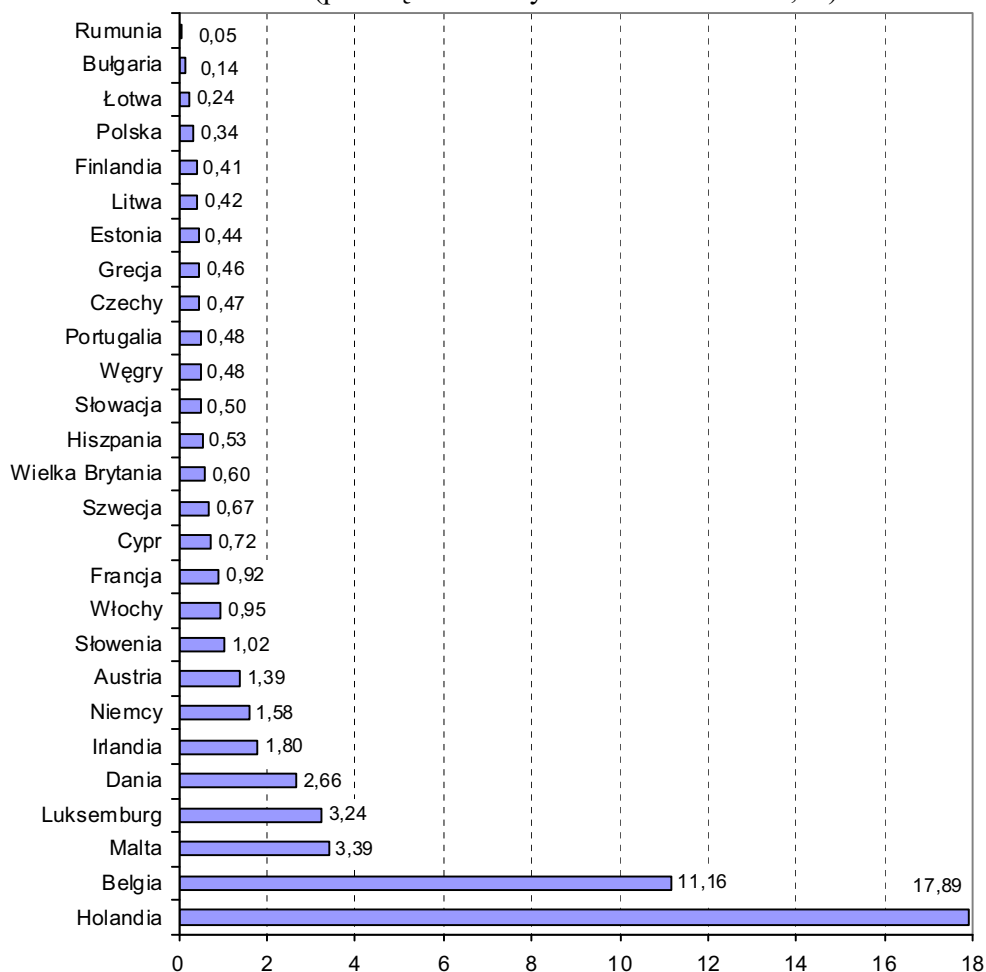

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Agriculture in the European Union. Statistical and Economic Information*, European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development, March 2009.

Podstawową przyczyną tego stanu jest wciąż jeszcze niewielka, wbrew dość powszechnej w Polsce opinii, orientacja eksportowa polskiej gospodarki żywnościowej, mimo iż jej rozwój w coraz większym stopniu zależy od wzrostu eksportu. Wprawdzie w tej dziedzinie następują w bieżącej dekadzie istotne zmiany, o czym świadczy przede wszystkim wzrost wartości eksportu w wartości produkcji sprzedanej przemysłu rolno-spożywczego (10,5% w 2000 roku; 21,5% w 2007 roku). Jak jednak wynika z rys. 7.2 są one zbyt małe, aby pozycja Polska na unijnym rynku rolno-spożywczym odpowiadała naszym ambicjom i potencjałowi. Z punktu widzenia eksportu jest on niewątpliwie wciąż jeszcze niedostatecznie wykorzystywany, a na pewno w znacznie mniejszym stopniu niż

w innych państwach członkowskich. Świadczą o tym wskaźniki względnej intensywności eksportu rolno-spożywczego poszczególnych państw członkowskich UE (rys. 7.3). Za wskaźnik względnej intensywności eksportu przyjęto wartość eksportu rolno-spożywczego państwa członkowskiego ogółem w przeliczeniu na jednostkę użytków rolnych, przy czym za 1,00 przeciętną wartość eksportu z jednostki użytków rolnych w UE-27. Zdecydowano się na wskaźnik eksportu ogółem, a nie eksportu wewnętrznego, gdyż lepiej obrazuje rzeczywistą sytuację w dziedzinie eksportu.

Rysunek 7.3. Wskaźniki intensywności eksportu rolno-spożywczego ogółem w 2007 roku (przeciętna intensywność w UE-27 = 1,00)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Agriculture in the European Union. Statistical and Economic Information*, European Commission, Directorate General for Agriculture and Rural Development, March 2009.

Z rysunku 7.3 wynika, że wartość eksportu artykułów rolno-spożywczych w przeliczeniu na jednostkę użytków rolnych jest w Polsce niższa niż w niemal wszystkich państwach członkowskich UE i wynosi 590 euro/ha, co stanowi zaledwie 1/3 wartości przeciętnej dla UE-27 (1740 euro/ha). Jeśli pomija się Bułgarię (wskaźnik 0,14) i Rumunię (wskaźnik 0,05), dla których rok 2007 był pierwszym rokiem członkostwa, Polska znajdowała się na miejscu przedostatnim (ostatnia jest Łotwa). Po uwzględnieniu Bułgarii i Rumunii Polska awansuje na czwarte miejsce od końca.

Wskaźniki, na podstawie których opracowano rys. 7.3 trzeba interpretować ostrożnie. Na dwóch pierwszych miejscach znajdują się Holandia i Belgia o niezwykle wysokim eksporcie rolno-spożywczym w przeliczeniu na ha użytków rolnych (31 135 euro i 19 418 euro). Wysokiemu eksportowi towarzyszy w Belgii wysoki import, tylko o nieco ponad 3 mld euro niższy od eksportu. Najprawdopodobniej znaczna część eksportu to reeksport, często po przetworzeniu importowanych surowców przez belgijski przemysł rolno-spożywczy. Rozmiarów eksportu holenderskiego nie można w pełni wyjaśnić reeksportem. Niewątpliwie jego wysokość wynika także z profilu eksportu rolnictwa holenderskiego (uprawy pod szkłem warzyw i kwiatów, cebulki kwiatów, szkółkarstwo). Ponieważ dwa następne miejsca zajmują małe państwa o nietypowym rolnictwie, porównania Polski powinno się zaczynać dopiero od piątej z kolei Danii. Również przy tym założeniu Polska wypada w niekorzystnie. Oczywiście w większości państw europejskich warunki dla rolnictwa są korzystniejsze (klimat, gleby) niż w Polsce. Trudno jednak wytłumaczyć niższą intensywność eksportu rolno-spożywczego Polski niż państw bałtyckich, Słowacji i Finlandii.

7.4. Uwagi końcowe

1. Wskaźnikiem dość dobrze obrazującym pozycję polskiej gospodarki żywnościowej na jednolitym rynku europejskim i innych rynkach międzynarodowych jest intensywność eksportu mierzona jego wartością z hektara użytków rolnych. Mimo bardzo szybkiego wzrostu eksportu rolno-spożywczego po akcesji i w konsekwencji poprawy pozycji wśród państw członkowskich UE (świadczy o tym dwukrotny wzrost udziału w eksporcie „wewnętrznym” UE), Polska nadal znajduje się w grupie państw członkowskich o najniższej jego wartości. Czwarte miejsce od końca oraz znacznie wyższy w przeliczeniu na hektar eksport rolno-spożywczy, m.in. Czech, Słowacji i Węgier, są dowodami słabszej niż możliwa pozycji Polski na jednolitym rynku europejskim artykułów rolno-spożywczych.

2. W okresie poakcesyjnym nastąpiła wyraźna poprawa pozycji polskiej gospodarki żywnościowej na jednolitym rynku europejskim, przy czym, mimo recesji w państwach UE, brak jest wyraźnych symptomów, świadczących o wygasaniu tej korzystnej tendencji. Polska może zatem w ciągu co najmniej kilku najbliższych lat utrzymać wysokie tempo wzrostu eksportu rolno-spożywczego do innych państw członkowskich i znacznie wzmocnić swą pozycję na jednolitym rynku europejskim.
3. JRE jest jednak rynkiem o ograniczonej pojemności. Stąd też Polska powinna podejmować energiczne starania, umożliwiające wejście na inne rynki, w tym na rynki niektórych krajów rozwijających się (tworzenie infrastruktury transportowej, sieci zbytu, przygotowanie do spełnienia wymagań sanitarnych, weterynaryjnych i lokalnych wymagań konsumpcyjnych). Nie jest bowiem wykluczone (ale równocześnie nie jest pewne), że wciąż jeszcze niewysoki efektywny popyt importowy niektórych krajów rozwijających się w najbliższych latach znacznie wzrośnie.

8. Analiza i model rozwoju handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi

8.1. Wstęp

Włączenie Polski w obszar Jednolitego Rynku Europejskiego i przyjęcie wspólnotowego *acquis communautaire* w dziedzinie polityki handlowej spowodowało dynamiczny wzrost obrotów handlowych w sektorze rolno-spożywczym. Po pięciu latach członkostwa we Wspólnocie impuls, jaki akcesja Polski do UE dała do rozwoju wymiany handlowej powoli wygasa, a wywołane przystąpieniem do unii celnej efekty kreacji i przesunięcia handlu tracą na sile. O dalszych perspektywach rozwoju polskiego handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi decydować będą zarówno czynniki o charakterze wewnętrznym, związane ze stanem gospodarki i będące następstwem prowadzonej polityki zagranicznej, jak i zewnętrznym – wynikające z ewolucji stosunków w handlu międzynarodowym. Wśród tych ostatnich na uwagę zasługują procesy globalizacji gospodarki światowej, regionalnej integracji gospodarczej i liberalizacji zasad wymiany handlowej.

Najistotniejsze jak dotąd postanowienia w kwestii dostępu do rynku rolnego, wsparcia wewnętrznego i subsydiów eksportowych zapadły w ramach Rundy Urugwajskiej GATT/WTO. Wynegocjowane wówczas *Porozumienie w sprawie rolnictwa* zapoczątkowało proces reform handlu rolnego i narodowych polityk agrarnych, zmierzających do liberalizacji obrotów pomiędzy sygnatariuszami Porozumienia. Jego dalszy przebieg miał być uzgodniony w toku przyszłych rokowań, nowy mandat negocjacji rolnych przyjęto jednak dopiero po sześciu latach od zakończenia Rundy Urugwajskiej, na Konferencji Ministerialnej w Doha w listopadzie 2001 roku. Zakończenie rozpoczętych w ten sposób negocjacji rolnych przewidywano na Konferencji Ministerialnej w Hongkongu, planowanej na grudzień 2005 roku. Z uwagi na rozbieżności stanowisk negocjacyjnych głównych uczestników rokowań (UE, USA, grupa krajów rozwijających się G-20³⁶) do tej pory nie osiągnięto konsensusu i nie ustalono

³⁶ Do grupy G-20 należą: Argentyna, Boliwia, Brazylia, Chile, Chiny, Kuba, Egipt, Gwatemala, Indie, Indonezja, Meksyk, Nigeria, Pakistan, Paragwaj, Filipiny, Republika Południowej Afryki, Tanzania, Tajlandia, Wenezuela, Zimbabwe.

kształtu nowego porozumienia rolnego. W tym kontekście znaczenia nabiera analiza skutków, jakie dla polskiego handlu rolno-spożywczego miałyby implementacja dalszych postanowień liberalizujących handel rolny. W opracowaniu określono możliwości rozwoju wymiany handlowej w polskim sektorze rolno-spożywczym w warunkach potencjalnej liberalizacji światowego handlu rolnego oraz jej braku, jak również wskazano zmiany pozycji konkurencyjnej produktów rolno-spożywczych wytwarzanych w Polsce na JRE w perspektywie do 2015 roku.

8.2. Metoda badań

W badaniach wykorzystano *matematyczny model równowagi ogólnej Global Trade Analysis Project (GTAP)*³⁷. Przystępując do analizy modelowej, sformułowano scenariusze symulacyjne, w których za zmienne egzogeniczne obrano liczbę ludności, wielkość PKB i wolumen produkcji podstawowych artykułów rolnych w Polsce, pozostałych krajach UE (UE-26) i pozostałych krajach świata, produktywność zasobów ziemi i pracy w rolnictwie polskim i krajów UE-26 (tab. 8.1) oraz wysokość тариф celnych i subsydiów eksportowych w światowym handlu rolnym.

W zakresie liberalizacji wymiany zagranicznej symulacje przeprowadzono w dwóch wariantach, różniących się stopniem redukcji тариф celnych. W wariantcie pierwszym przyjęto obniżkę stawek celnych wynikającą z ostatniej fazy negocjacji na forum WTO³⁸ i całkowite zniesienie wszystkich dotacji w eksporcie żywności, w drugim – założono brak dalszej liberalizacji wymiany handlowej³⁹.

³⁷ Baza danych modelu obejmuje 113 regionów charakteryzujących się strukturą gospodarki otwartej oraz 57 sektorów (grup produktów lub produktów) gospodarek krajowych. Do analiz można przyjąć agregację zaproponowaną przez twórcę modelu lub innych użytkowników, bądź też stworzyć własną, dostosowaną do potrzeb prowadzonego badania. W analizie wykorzystano autorską agregację grup produktów i krajów świata. Wyszczególniono następujące kategorie produktów: zboża, owoce i warzywa, nasiona oleistych, oleje i tłuszcze roślinne, cukier, mięso, podroby i przetwory mięsne, produkty mleczarskie, pozostałe surowce roślinne, pozostałe nieprzetworzone produkty pochodzenia zwierzęcego, pozostałe produkty żywnościowe, pozostałe produkty i usługi. Komponenty składowe wyróżnionych grup produktów przyjęto za GTAP Data Base 7.0. Agregację krajów świata sprowadzono do trzech grup, tj.: Polski, pozostałych krajów UE (UE-26) oraz pozostałych krajów świata. Szerzej na temat istoty i struktury modelu zob. T.W. Hertel, M.E. Tsigas, *Structure of GTAP*, [w:] *Global Trade Analysis. Modeling and Applications*, T.W. Hertel (red.), Cambridge University Press, Cambridge 1997.

³⁸ Zob. *Revised Draft Modalities for Agriculture* (6 December 2008). Dokument TN/AG/W/Rev.4, World Trade Organization.

³⁹ Na temat wyników badań uwzględniających wcześniejsze stanowiska negocjacyjne głównych „graczy” Rundy Doha (UE, USA, grupa krajów rozwijających się G-20) zob.: W. Poczta, K. Pawlak, *Liberalizacja światowego handlu rolnego a możliwości rozwoju polskiego handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2008, nr 3.

Zastosowano pasmową formułę redukcji stawek celnych⁴⁰, przewidującą, że wszystkie taryfy, w zależności od wysokości, mają być podzielone na cztery pasma redukcyjne. Do każdego z tych pasm ma być zastosowany inny współczynnik redukcji – tym większy, im wyższy poziom taryf celnych (tab. 8.2). Ekstrapolację wartości obrotów handlowych w polskim sektorze rolno-spożywczym wykonano metodą estymacji nieliniowej Gragga⁴¹. Ponieważ walutą modelu jest dolar amerykański, analizowane wartości eksportu i importu wynikające z modelu GTAP poddano korekcie uwzględniającej strukturę geograficzną obrotów oraz kształtowanie się wzajemnego kursu wymiennego euro w stosunku do dolara.

Zmiany pozycji konkurencyjnej produktów rolno-spożywczych wytwarzanych w Polsce w handlu z krajami UE⁴² w latach 2008-2015 określono z wykorzystaniem wyselekcjonowanego zestawu ilościowych mierników międzynarodowej pozycji konkurencyjnej. Zastosowano wskaźnik specjalizacji eksportowej (SI), wskaźnik pokrycia importu eksportem (CR), wskaźniki ujawnionych przewag komparatywnych, w tym indeks relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA), indeks relatywnej chłonności importu (MRCA) i indeks relatywnej przewagi handlu (RTA), oraz wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego Grubela-Lloyda (IIT)⁴³. W ramach analizy *ex post*, w oparciu o dane za rok 2008 doko-

⁴⁰ Redukcje dotyczą stawek Klauzuli Największego Uprzywilejowania (KNU). W procesie implementacji zobowiązań redukcyjnych członkowie WTO będą mogli skorzystać z prawa wprowadzenia mniejszej, niż wynikająca z pasmowej formuły redukcyjnej, redukcji ceł na tzw. „towary wrażliwe”. Z uwagi na brak list towarów wrażliwych, w analizie pominięto tę kwestię.

⁴¹ Estymacja nieliniowa stanowi ogólną procedurę dopasowania, która służy do oszacowania dowolnego rodzaju zależności między zmienną zależną (objaśnianą) a zmiennymi niezależnymi. Błędy szacunków wykonanych przy użyciu takich metod są mniejsze niż w przypadku estymacji liniowej.

⁴² Badaniem objęto grupy produktów o największym wartościowo udziale w wolumenie eksportu, wynoszącym co roku łącznie około 70% obrotów handlu zagranicznego produktami rolnymi i żywnościowymi, wyodrębnione według Scalonej Nomenklatury Towarowej Handlu Zagranicznego CN (Combined Nomenclature).

⁴³ Wskaźnik specjalizacji eksportowej (SI) porównuje udział produktu *i* w eksporcie kraju *k* z udziałem tego produktu w eksporcie światowym lub regionalnym (M. Jagiełło, *Wskaźniki międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, „Studia i materiały” 2003, nr 80, IKCHZ, Warszawa): $SI_k = \frac{X_{ik}}{X_k} \cdot \frac{X_w}{X}$, gdzie: M – import, X – eksport, Q – produkcja. Za pożądane uznaje się wysokie wartości tego miernika. W przeciwnym razie można wnioskować o braku satysfakcjonującej konkurencyjności danej gospodarki lub jej sektora.

Wskaźnik pokrycia importu eksportem (CR): $CR_k = \frac{X_k}{M_k} \cdot 100\%$, podobnie jak indeks SI, pozwala wyznaczyć eksportową specjalizację danego kraju w zakresie analizowanego sektora, produktu lub grupy produktów. Wartości tego współczynnika przekraczające wartość 100 oznaczają specjalizację badanego kraju, co pozwala twierdzić, że dysponuje on względną przewagą nad

nano typologii wybranych grup produktów rolno-spożywczych wytwarzanych w Polsce według poziomu przewag konkurencyjnych na JRE. W tym celu posłużono się metodą Warda⁴⁴ z grupy hierarchicznych aglomeracyjnych metod analizy skupień. Przy formowaniu skupień wykorzystano odległość euklidesową: $odległość(x,y) = \{\sum_i (x_i - y_i)^2\}^{1/2}$ i zastosowano podejście analizy wariancji⁴⁵. Uwzględniając fakt, że główny wpływ na przebieg grupowania mają cechy wzajemnie nieskorelowane⁴⁶, obliczone wskaźniki międzynarodowej pozycji konkurencyjnej *ex post* poddano ocenie współczynników korelacji, którą poprzedzono standaryzacją zmiennych. Ostatecznie do formowania skupień wykorzystano indeks relatywnej przewagi handlu (RTA) oraz wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego Grubela-Lloyda (IIT).

partnerami (M. Lubiński, T. Michalski, J. Misala, *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki. Pojęcie i sposób mierzenia*, Raporty – Studia nad konkurencyjnością, Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych, Warszawa 1995).

Wskaźniki ujawnionych przewag komparatywnych wyznaczono na podstawie następujących

formuł: $XRC A_k = \frac{X_{ik}}{X_{im}} \cdot \frac{\sum_{j \neq i} X_{jk}}{\sum_{j \neq i} X_{jm}}$, $MRC A_k = \frac{M_{ik}}{M_{im}} \cdot \frac{\sum_{j \neq i} M_{jk}}{\sum_{j \neq i} M_{jm}}$, $RTA_k = XRC A_k - MRC A_k$, gdzie: X – eksport;

M – import; i, j – kategorie produktów; k, m – kraje, a następnie oceniono sumarycznie, wykorzystując występujące pomiędzy nimi zależności. Dodatnie wartości wskaźnika RTA i większe od jedności – XRC A świadczą o wysokiej konkurencyjności (+). Z kolei gdy wskaźnik RTA jest ujemny, a MRCA powyżej jedności badany kraj wykazuje brak konkurencyjności (-). W pozostałych przypadkach wyniki analizy nie są tak jednoznaczne (+/-) (K. Froberg, *Konkurencyjność polskiego rolnictwa*, [w:] *Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych*, E. Majewski, G. Dalton (red.), SGGW, Warszawa 2000).

Wskaźnik Grubela-Lloyda (IIT) (A. Cieślik, *Nowa teoria handlu zagranicznego w świetle badań empirycznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000):

$IIT_i = \frac{(X_{ik} + M_{ik}) - |X_{ik} - M_{ik}|}{(X_{ik} + M_{ik})} \cdot 100\%$ zastosowano, aby określić znaczenie handlu wewnątrzgałęziowego.

Wysokie, zmierzające do 100, wartości wskaźnika świadczą o występowaniu wymiany wewnątrzgałęziowej, tzn. takiej, w której w wysokim stopniu nakładają się strumienie eksportu i importu towarów pochodzących z tej samej gałęzi. Indeks IIT przyjmujący wartość bliską zera wskazuje na istnienie handlu międzygałęziowego.

⁴⁴ Metodę tę powszechnie uznaje się za najbardziej efektywną zasadę aglomeracji (A. Sokołowski, *Metody stosowane w data mining*, StatSoft Polska 2002).

⁴⁵ Odległość euklidesowa jest jedną z najczęściej stosowanych w odniesieniu do obiektów charakteryzowanych cechami mierzalnymi (K.V. Mardia, J.T. Kent, J.M. Bibby, *Multivariate analysis*, Academic Press, London 1979; T. Marek, *Analiza skupień w badaniach empirycznych. Metody SAHN*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989).

⁴⁶ L. Błażejczyk-Majka, R. Kala, *Metody analizy skupień do charakterystyki użytków rolnych wybranych państw Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2005, t. VII, z. 5.

Tabela 8.1. Ludność, PKB, produkcja podstawowych artykułów rolnych oraz produktywność zasobów ziemi i pracy w rolnictwie w Polsce, krajach UE-26 i pozostałych krajach świata w 2007 roku oraz prognoza na 2015 rok

Wyszczególnienie	Jednostka	2007	2015	
		wielkości bezwzględne	2007 = 100	
Polska				
Ludność	mln osób	38,1	37,6	98,7
PKB	mld USD	420,3	577,8	137,5
Produkcja zbóż	mln ton	27,1	26,4	97,4
Produkcja nasion oleistych	mln ton	2,1	1,7	81,0
Produkcja mięsa	mln ton	3,6	3,6	100,0
Produkcja mleka	mln ton	12,1	12,4	102,3
Produktywność ziemi	tys. USD/ha	1,7	1,9	114,7
Produktywność pracy	tys. USD/osobę	12,1	12,9	106,3
Pozostałe kraje UE				
Ludność	mln osób	457,0	460,2	100,7
PKB	mld USD	16 472,6	19 390,2	117,7
Produkcja zbóż	mln ton	230,6	275,6	119,5
Produkcja nasion oleistych	mln ton	20,1	23,1	114,9
Produkcja mięsa	mln ton	40,1	41,0	102,2
Produkcja mleka	mln ton	135,9	139,0	102,3
Produktywność ziemi	tys. USD/ha	2,8	3,0	108,0
Produktywność pracy	tys. USD/osobę	46,1	52,4	113,7
Pozostałe kraje świata				
Ludność	mln osób	6 116,9	6 786,8	111,0
PKB	mld USD	37 454,1	50 770,5	135,6
Produkcja zbóż	mln ton	1 963,4	1 885,5	96,0
Produkcja nasion oleistych	mln ton	369,3	297,1	80,4
Produkcja mięsa	mln ton	229,2	238,0	103,8
Produkcja mleka	mln ton	505,8	513,8	101,6

Źródło: *Agriculture in the European Union – Statistical and economic information 2008*, European Union, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, Brussels-Luxembourg 2009; *FAPRI 2008 U.S. and World Agricultural Outlook*, FAPRI, Iowa State University, University of Missouri-Columbia 2008; *Prospects for agricultural markets and income in the European Union 2008-2015*, European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, Brussels-Luxembourg 2009; *World Agriculture: towards 2030/2050*, FAO, Rome 2006; *Rynek zbóż. Stan i perspektywy*, nr 35, „Analizy Rynkowe” 2008; *Rynek rzepaku. Stan i perspektywy*, nr 34, „Analizy Rynkowe” 2008; *Rynek mięsa. Stan i perspektywy*, nr 35, „Analizy Rynkowe” 2008; *Rynek mleka. Stan i perspektywy*, nr 35, „Analizy Rynkowe” 2008; <http://www.fao.org>; <http://web.worldbank.org/>; <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>; obliczenia własne.

Tabela 8.2. Średnie związane stawki KNU oraz formuła redukcji taryf celnych dla analizowanych grup produktów według ustaleń Rundy Doha

Grupy produktów	Średnia związana stawka KNU ^a	Przewidywana redukcja stawki celnej (w proc.)
Zboża	41,5	57,0
Owoce, warzywa	16,0	50,0
Nasiona oleistych	0,0	0,0
Oleje i tłuszcze roślinne	13,1	50,0
Cukier	150,2	70,0
Mięso, podroby i przetwory mięsne	38,2	57,0
Produkty mleczarskie	70,9	64,0
Pozostałe surowce roślinne	23,1	57,0
Pozostałe nieprzetworzone produkty pochodzenia zwierzęcego	29,8	57,0
Pozostałe produkty żywnościowe	20,4	57,0

^a średnia arytmetyczna dla podpozycji Nomenklatury Scalonej obciążonych taryfą celną; w przypadku ceł specyficznych obliczono ekwiwalent *ad valorem*

Źródło: opracowanie własne na podstawie Wspólnej Taryfy Celnej oraz Revised Draft Modalities for Agriculture (6 December 2008). Dokument TN/AG/W/Rev.4, World Trade Organization.

8.3. Stan i perspektywy rozwoju handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi

Akcesja Polski do UE wywołała wyraźne ożywienie wymiany handlowej produktami rolno-spożywczymi. Pierwsze symptomy dynamicznych zmian w tym zakresie odnotowano już w 2003 roku, kiedy to wartość eksportu (wyrażona w USD) zwiększyła się o blisko 38% w stosunku do roku 2002, a importu o 12%. W rezultacie znacznie przewyższającej tempo wzrostu importu dynamiki wzrostu eksportu, w 2003 roku po raz pierwszy od 10 lat odnotowano dodatnie saldo bilansu handlowego w wysokości 506 mln USD (tab. 8.3) i Polska powróciła na pozycję eksporterów netto artykułów rolno-spożywczych. Poza perspektywę coraz bliższego przystąpienia Polski do UE i wzrostem wartości bilateralnej wymiany handlowej z tą grupą krajów, korzystne wyniki uzyskane w eksporcie miały źródło także w krajowych uwarunkowaniach produkcyjno-rynkowych, tzn. w nadwyżce w produkcji zwierzęcej oraz dobrych zbiorach produktów roślinnych w 2002 roku⁴⁷. Wzrost wartości eksportu determinowany był ponadto sytuacją na rynku walutowym. W 2003 roku kurs złotego względem dolara ulegał sto-

⁴⁷ *Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Stan i perspektywy*, nr 19, „Analizy Rynkowe” 2004.

sunkowo niewielkim zmianom, natomiast następowała systematyczna deprecjacja złotego wobec euro. Ponieważ znaczną część polskiego importu i eksportu realizowano z państwami należącymi do strefy euro, eksport zareagował na osłabienie waluty krajowej jak na klasyczną dewaluację, czyli szybkim wzrostem jego wolumenu i wartości⁴⁸. Dodatkowym czynnikiem wzmacniającym obserwowaną tendencję był niski poziom inflacji, powodujący wzrost opłacalności eksportu⁴⁹.

Tabela 8.3. Polski handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi w latach 2003-2008 oraz prognoza na 2015 rok

2003	2004	2005	2006	2007	2008	Wariant symulacji ^a	2015
Wartość obrotów (w mln USD)							
Eksport							
4 518,8	6 478,5	8 823,7	10 700,0	13 661,8	16 514,9	Wariant 1	15 860,1
						Wariant 2	17 400,3
Import							
4 013,0	5 420,1	6 792,3	8 071,9	10 908,7	14 337,3	Wariant 1	14 374,4
						Wariant 2	13 768,2
Saldo							
505,8	1 058,4	2 026,2	2 628,1	2 753,1	2 177,6	Wariant 1	1 485,7
						Wariant 2	3 632,1
Dynamika (okres poprzedni = 100)							
Eksport							
×	143,4	136,2	121,3	127,7	120,9	Wariant 1	96,0
						Wariant 2	105,4
Import							
×	135,1	125,3	118,8	135,1	131,4	Wariant 1	100,3
						Wariant 2	96,0
Saldo							
×	209,3	191,4	129,7	104,8	79,1	Wariant 1	68,2
						Wariant 2	166,8

^a Wariant 1 – Liberalizacja handlu; Wariant 2 – Brak dalszej liberalizacji

Źródło: Polski handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi w 2004 roku, FAMMU/FAPA, Warszawa 2005; Polski handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi w 2006 roku, FAMMU/FAPA, Warszawa 2007; Polski handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi w 2007 roku, FAMMU/FAPA, Warszawa 2008; Analiza wybranych zagadnień i tendencji w polskiej produkcji i handlu zagranicznym artykułami rolno-spożywczymi w 2008 roku, FAMMU/FAPA, Warszawa 2009; tabela średnich rocznych kursów walutowych NBP, <http://www.nbp.pl>, 04.09.2009; symulacje GTAP; obliczenia własne.

⁴⁸ Wartość eksportu produktów rolno-spożywczych z Polski w 2003 roku wyniosła ponad 4,0 mld euro (Polski handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi w 2004 roku, FAMMU/FAPA, Warszawa 2005).

⁴⁹ Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2003 roku, IERiGŻ, Warszawa 2004.

W 2004 roku na skutek jeszcze bardziej dynamicznego niż przed rokiem wzrostu wartości eksportu (tab. 8.3), dodatnie saldo obrotów rolno-spożywczych osiągnęło wartość 1,1 mld USD (853 mln euro), tj. dwukrotnie większą niż w 2003 roku. O wzroście eksportu zadecydowały głównie wzrost popytu na polskie produkty na rynkach UE, do których jednocześnie w wyniku zniesienia barier handlowych uzyskano znacznie ułatwiony dostęp oraz rosnący popyt na rynkach innych większych odbiorców, m.in. Rosji i krajów rozwijających się. Eksperti IERiGŻ-PIB wskazują, że szybkie tempo wzrostu eksportu powodowane było również znacznie lepszym, niż się spodziewano, przygotowaniem przemysłu rolno-spożywczego do działania na Jednolitym Rynku. Polscy eksporterzy poznali unijne reguły i procedury obowiązujące we wspólnotowym handlu rolno-żywnościowym i uzyskali certyfikaty upoważniające do sprzedaży na rynki Unii Europejskiej⁵⁰.

W okresie 2005-2007 wartość salda obrotów artykułami rolno-spożywczymi ulegała dalszej systematycznej poprawie, ostatecznie kształtując się na poziomie 2,8 mld USD (2,0 mld euro), a w 2008 roku obniżyła się i wyniosła 2,2 mld USD (1,5 mld euro) (tab. 8.3). Należy zaznaczyć, że dynamika wzrostu wartości eksportu produktów rolno-spożywczych z Polski po akcesji do UE stopniowo malała. Po odnotowanym w 2005 roku, ponad 36-procentowym wzroście wpływów z eksportu w porównaniu z rokiem 2004, w latach 2006, 2007 i 2008 tempo wzrostu eksportu wynosiło odpowiednio nieco ponad 21%, niespełna 28% i 21% w stosunku do lat poprzednich. Spadkowa dynamika wzrostu obrotów handlowych ujawniła się także po stronie importu. W drugim roku członkostwa Polski w UE wydatki na zagraniczne zakupy żywności wzrosły o 25%, a w trzecim o około 19% względem lat poprzednich. Krótkotrwale przełamanie tej tendencji nastąpiło w 2007 roku, kiedy wartość importu zwiększyła się o 35% w porównaniu z rokiem 2006, jednak już w 2008 roku wydatki importowe wzrosły o 31% względem roku 2007 i zaobserwowano ponowny spadek tempa wzrostu importu artykułów rolno-żywnościowych do Polski. W konsekwencji, w 2007 roku wartość dodatniego salda bilansu handlowego w sektorze rolno-spożywczym zmieniła się nieznacznie, porównując z latami 2003-2006, a w 2008 roku zmniejszyła się (tab. 8.3). Na tej podstawie można wnioskować, że impuls, jaki przystąpienie Polski do UE dało do rozwoju wymiany handlowej, powoli wygasa.

Z projekcji wykonanych przy użyciu modelu GTAP wynika, że w latach 2008-2015 wpływy z eksportu artykułów rolno-spożywczych z Polski mogą zwiększyć się zaledwie o nieco ponad 5%, przy założeniu braku dalszej liberali-

⁵⁰ *Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Stan i perspektywy*, nr 21, „Analizy Rynkowe” 2005.

zacji wymiany zagranicznej (wariant 2), lub zmniejszyć się o 4%, w przypadku implementacji nowego porozumienia rolnego (wariant 1), osiągając odpowiednio 17,4 mld USD oraz 15,9 mld USD (tab. 8.3). W tym samym czasie można spodziewać się około 4-procentowego spadku wydatków importowych do wartości 13,8 mld USD, w sytuacji braku dalszej redukcji taryf celnych (wariant 2) bądź ich stabilizacji na poziomie 14,4 mld USD, w warunkach postępującej liberalizacji obrotów rolnych (wariant 1).

Prawdopodobieństwo uzyskania w 2015 roku symulowanych wartości obrotów handlowych wydają się potwierdzać rezultaty handlu artykułami rolno-spożywczymi osiągnięte w pierwszej połowie 2009 roku, kiedy to wartość eksportu rolno-spożywczego (7,3 mld USD, tj. 5,5 mld euro) ukształtowała się na poziomie około 10% niższym w porównaniu z pierwszym półroczem roku 2008, a wartość importu wyniosła 5,8 mld USD (4,3 mld euro) i była mniejsza o około 20% niż w analogicznym okresie roku poprzedniego⁵¹. Można stwierdzić, że konwergencja cen artykułów rolno-żywnościowych obserwowana w Polsce i pozostałych krajach UE oraz ewentualna aprecjacja złotego na rynku walutowym mogą spowodować obniżenie konkurencyjności cenowej eksportowanych z Polski produktów, a tym samym wygasanie tempa wzrostu ich zagranicznej sprzedaży. Dotychczasowy dynamiczny wzrost wartości eksportu rolno-spożywczego opierał się w decydującej mierze na przewagach kosztowo-cenowych uzyskiwanych przez polskich producentów i eksporterów na Jednolitym Rynku Europejskim (JRE). Dalszy rozwój eksportu na tej podstawie może być jednak utrudniony. Przewagi związane z niższymi niż w pozostałych krajach UE kosztami i cenami uległy obniżeniu, a w niektórych gałęziach produkcji rolniczej zostały w zasadzie wyczerpane. Ponadto, polscy rolnicy muszą zmierzyć się z zaostrzoną konkurencją ze strony producentów z innych państw członkowskich Wspólnoty, w tym przede wszystkim Czech, Węgier, Rumunii i Bułgarii, a w przypadku postępującej liberalizacji handlu rolnego także z krajów trzecich, posiadających często przewagi konkurencyjne wynikające ze skali produkcji⁵² lub warunków naturalnych (renty przyrodniczo-klimatycznej), które mogą spowodować, że produkcja niektórych surowców rolnych stanie się w Polsce niekonkurencyjna.

⁵¹ *Syntetyczna informacja o eksporcie i imporcie Polski za styczeń-czerwiec 2009 rok*, [w:] <http://www.mg.gov.pl/Analizy+i+prognozy/HANDEL+ZAGRANICZNY>, 19.09.2009 r.; <http://www.nbp.pl>.

⁵² Przewagi te są znacznie trwalsze niż na przykład przewagi technologiczne, gdyż przekształcenia strukturalne w rolnictwie, a zatem zmiany skali produkcji, następują przeważnie w długim lub bardzo długim okresie (J. Rowiński, *Handel artykułami rolno-spożywczymi po uzyskaniu członkostwa*, [w:] *Dostosowywanie polskiego rynku rolnego do wymogów Unii Europejskiej*, A. Kowalski (red.), SGH, IERiGŻ, ARR, Warszawa 2003).

Należy mieć również na uwadze, że niezwykle istotne dla rezultatów wykonanej prognozy będzie kształtowanie się kursu walutowego euro w stosunku do dolara. Walutą modelu jest dolar, natomiast Polska ponad 3/4 eksportu produktów rolno-spożywczych realizuje w strefie euro. Ewentualna aprecjacja dolara względem euro może więc przyczynić się do stabilizacji, a nawet obniżenia aktualnej wartości polskiego eksportu rolno-spożywczego wyrażonej w dolarach. Warto także podkreślić, że wykorzystanie powstających możliwości eksportowych w dużej mierze uzależnione jest od akceptacji polskich produktów przez przemysł spożywczy i handel oraz zagranicznych konsumentów. Obecnie akceptacja ta zauważalna jest przede wszystkim na szczeblu przemysłu i handlu, natomiast pozytywny odbiór polskich artykułów rolno-spożywczych bezpośrednio przez finalnych odbiorców może zapewnić wzrost ich zagranicznej sprzedaży oraz wyższą wartość dodaną w eksporcie.

Należy zauważyć, że wykonane prognozy sugerują wyraźne przyspieszenie tendencji do ograniczania wydatków importowych i ukształtowanie się wartości importu rolno-spożywczego w 2015 roku na poziomie porównywalnym (wariant 1 symulacji) lub niższym (wariant 2) niż w 2008 roku.

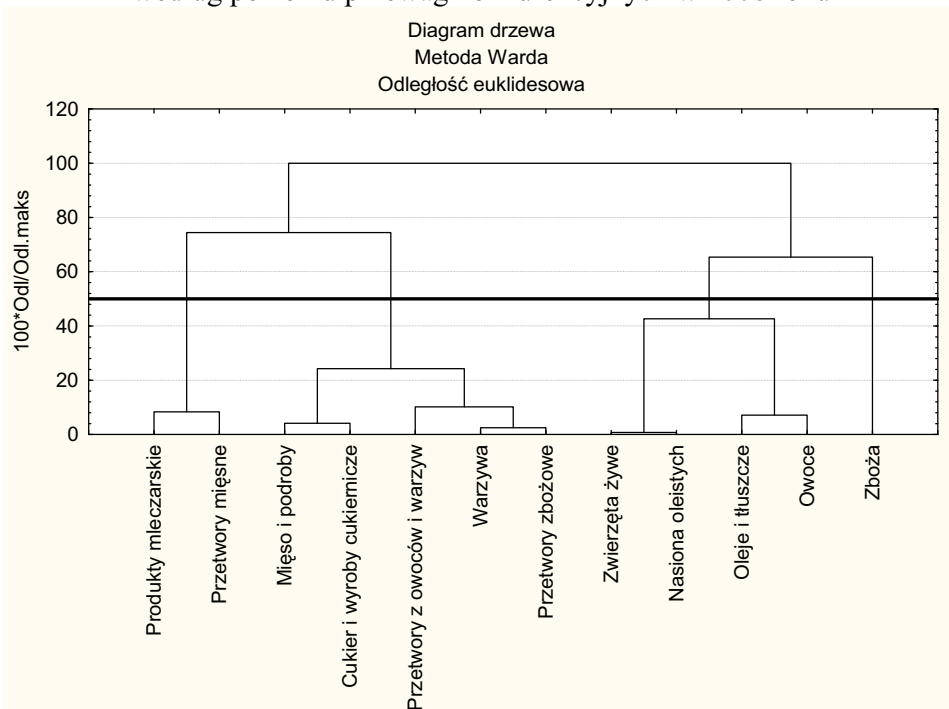
Na podstawie zrealizowanych badań można wskazać, że poprawy salda obrotów handlowych w sektorze rolno-spożywczym można oczekiwać jedynie w warunkach zaniechania dążeń do liberalizacji światowego handlu rolnego. Implementacja propozycji liberalizacyjnych wynegocjowanych na forum WTO może spowodować obniżenie wartości nadwyżki bilansu handlowego w sektorze rolno-spożywczym z 2,2 mld USD w 2008 roku do 1,5 mld USD w 2015 roku, tj. o około 30% (tab. 8.3).

Należy zaznaczyć, że na wyższe wartości eksportu, a zarazem niższe wartości importu produktów rolno-spożywczych z/do Polski wskazuje wariant 2 symulacji, opierający się na założeniu braku dalszej liberalizacji wymiany zagranicznej. Można zatem stwierdzić, że obniżenie poziomu ochrony rynku wewnętrznego Unii Europejskiej, którego integralną częścią jest rynek polski, prowadzić będzie do powiększania importu żywności i surowców rolniczych przez Polskę. Z powyższego wynika również, że redukcja subsydiów eksportowych może wywołać spadek wielkości eksportu artykułów rolno-spożywczych na rynki o niskich cenach. Rezultaty analiz dowodzą, że liberalizacja wymiany gospodarczej z zagranicą zwiększa intensywność konkurencji, co może prowadzić do utraty części rynku przez rolników i przetwórców z państw członkowskich Unii Europejskiej, w tym z Polski. Należy jednak podkreślić, że do 2015 roku nie stwarza to poważnego zagrożenia dla dodatniego salda obrotów w polskim sektorze rolno-spożywczym.

8.4. Stan i przewidywane zmiany w poziomie konkurencyjności

W wyniku przeprowadzonej aglomeracji otrzymano cztery wewnętrznie jednorodne skupienia artykułów rolno-żywnościowych, różniące się pomiędzy sobą poziomem przewag konkurencyjnych oraz intensywności handlu wewnątrzgałęziowego (rys. 8.1). Pierwszą grupę typologiczną stanowią produkty mleczarskie i przetwory mięsne, charakteryzujące się najwyższym poziomem przewag komparatywnych na JRE (RTA = 1,0) (tab. 8.4). O wysokiej konkurencyjności tych artykułów świadczy skala notowanej nadwyżki bilansu handlowego (CR = 413,5%). Istotnie większe od 100%, i jednocześnie najwyższe, w porównaniu z pozostałymi grupami typologicznymi, wartości wskaźników pokrycia importu eksportem pozwalają wnioskować, że w zakresie omawianego asortymentu Polska dysponuje względną przewagą nad partnerami zagranicznymi. Wyznaczona wartość indeksu specjalizacji eksportowej (SI = 1,3), porównującego udział analizowanych grup produktów w eksporcie rolno-spożywczym ogółem w Polsce i UE, wskazała na występującą w zakresie produktów mleczarskich i przetworów mięsnych silną orientację eksportową. Ponadto można zauważyć, że w przypadku tych grup asortymentowych relatywnie małe jest znaczenie wymiany wewnątrzgałęziowej (IIT = 39,0%).

Rysunek 8.1. Typologia grup produktów rolno-spożywczych według poziomu przewag konkurencyjnych w 2008 roku

Źródło: ComExt-Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>, 23.08.2009; obliczenia własne.

Tabela 8.4. Wskaźniki konkurencyjności *ex post* produktów rolno-spożywczych wytwarzanych w Polsce w handlu z krajami Unii Europejskiej w 2008 roku według grup typologicznych

Grupa produktów	SI	CR (w proc.)	Wskaźniki ujawnionych przewag komparatywnych				IIT (w proc.)
			XRCA	MRCA	RTA	Ocena sumaryczna	
Grupa typologiczna I							
Produkty mleczarskie	1,20	391,88	1,22	0,33	0,89	+	40,66
Przetwory mięsne	1,56	469,66	1,59	0,40	1,18	+	35,11
Ogółem	1,29	413,45	1,35	0,33	1,02	+	38,95
Grupa typologiczna II							
Mięso i podroby	1,51	145,84	1,61	1,27	0,35	+	81,36
Cukier i wyroby cukiernicze	1,15	136,54	1,15	0,94	0,21	+	84,55
Przetwory z owoców i warzyw	1,36	219,48	1,39	0,72	0,67	+	62,60
Warzywa	1,27	182,38	1,29	0,75	0,53	+	70,83
Przetwory zbożowe	1,15	178,65	1,17	0,73	0,44	+	71,77
Ogółem	1,34	165,96	1,56	0,90	0,66	+	75,20
Grupa typologiczna III							
Zwierzęta żywe	0,80	106,29	0,80	0,90	-0,10	+/-	96,95
Nasiona oleistych	0,78	95,83	0,78	0,88	-0,10	+/-	97,87
Oleje i tłuszcze	0,57	54,33	0,55	1,19	-0,63	-	70,41
Owoce	0,95	65,04	0,95	1,70	-0,75	-	78,82
Ogółem	0,79	69,29	0,75	1,34	-0,59	-	81,86
Grupa typologiczna IV							
Zboża	0,24	19,03	0,23	1,45	-1,22	-	31,97

Źródło: ComExt-Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>, 23.08.2009; obliczenia własne.

Do skupienia drugiego zaliczono produkty o wysokim poziomie przewag komparatywnych, tj. mięso i podroby, cukier i wyroby cukiernicze, przetwory z owoców i warzyw, warzywa oraz przetwory zbożowe. Wartości wyznaczonych dla tej grupy typologicznej wskaźników XRCA i RTA wynoszą odpowiednio 1,6 oraz 0,7, a stopień realizowanej w tym zakresie specjalizacji eksportowej (SI) jest w Polsce o niemal 35% wyższy niż w pozostałych krajach Wspólnoty (tab. 8.4). Korzystna sytuacja konkurencyjna w handlu wskazanymi grupami produktów znajduje także odzwierciedlenie w stanie bilansu handlowego. Wpływy z eksportu tych produktów o około 66% przekraczają bowiem wartość ich importu (CR = 166,0%). Należy również zwrócić uwagę, że wymianę handlową w tych działach sektora rolno-spożywczego cechuje wysoki udział handlu wewnątrzgałęziowego w całości obrotów (IIT = 75,2%).

Trzecią grupę typologiczną utworzyły artykuły pozbawione przewag komparatywnych ($XRCA = 0,8$ i $RTA = -0,6$), o niskim zakresie specjalizacji eksportowej ($SI = 0,8$) i wartości salda obrotów handlowych ($CR = 69,3\%$), wśród których wyróżniono zwierzęta żywe, nasiona oleistych, oleje i tłuszcze oraz owoce. Deficyt obrotów handlowych charakteryzujący to skupienie można wytłumaczyć wysoką intensywnością wymiany wewnątrzgałęziowej ($IIT = 81,9\%$), determinowaną komplementarną strukturą produkcji nasion oleistych, a w konsekwencji olejów i tłuszczów, oraz owoców w Polsce i krajach jej partnerów handlowych. W omawianej grupie typologicznej sklasyfikowano m.in. produkty, których wytwarzanie w Polsce, z uwagi na uwarunkowania klimatyczne, jest niemożliwe, a zaspokojenie popytu zgłaszanego przez rodzimych konsumentów wywołuje konieczność importu niezbędnego (wyłączonego) i wiąże się z uzależnieniem od dostawców zagranicznych. Korzyści czerpane z importu tego rodzaju asortymentu potwierdza najwyższa spośród wszystkich analizowanych skupień wartość wskaźnika relatywnej chłonności importu ($MRCA$), kształtująca się na poziomie 1,3 (tab. 8.4).

W czwartej grupie typologicznej znalazły się, w największym stopniu pozbawione przewag komparatywnych na JRE ($RTA = -1,2$ i $MRCA = 1,5$), zboża (tab. 8.4). Niekorzystną sytuację konkurencyjną tej grupy produktów potwierdza, znacznie niższa od 100%, wartość wskaźnika pokrycia importu eksportem ($CR = 19,0\%$), informująca o występującym w tym zakresie deficycie bilansu handlowego. Wyodrębniona grupa typologiczna, w porównaniu z pozostałymi, charakteryzuje się najniższym poziomem specjalizacji eksportowej ($SI = 0,2$), blisko 80% mniejszym niż odnotowany dla pozostałych krajów Wspólnoty. Podkreślenia wymaga też stosunkowo niski, bo nieco ponad 30-procentowy, udział handlu wewnątrzgałęziowego (IIT) w wymianie, wynikający z wysokiej samowystarczalności żywnościowej Polski w zakresie zbóż. Wysoki potencjał produkcyjny sprawia, że ich import stanowi jedynie uzupełnienie produkcji krajowej w latach nieurodzaju lub, z uwagi na ograniczenia klimatyczne, ma charakter niezbędny (pszenica durum).

Z wykonanej typologii wynika, że w 2008 roku silniejszą pozycją konkurencyjną na JRE charakteryzowały się produkty pracochłonne i wyżej przetworzone, co wynika z niższych kosztów pracy i marż przetwórczych w polskim przemyśle spożywczym.

Kraje Unii Europejskiej są głównym partnerem handlowym Polski w sektorze rolno-spożywczym. W 2008 roku na JRE ulokowano 80% całkowitego eksportu produktów rolno-spożywczych z Polski, a pochodziło stamtąd ponad

70% importowanej żywności⁵³. Dalsza liberalizacja światowego handlu rolnego może spowodować zmiany warunków konkurencji na tym rynku i zaostriżyć presję konkurencyjną ze strony państw trzecich. Analizę potencjalnej konkurencyjności w przyszłości wykonano w dwóch wariantach. Dowiodła ona, że zarówno w przypadku utrzymania niezmiennych warunków dostępu do rynków rolnych, jak i przy założeniu dalszej redukcji taryf celnych i zniesienia subsydiów eksportowych największe przewagi komparatywne w eksporcie na JRE uzyskać mogą wytwarzane w Polsce mięso, podroby i przetwory mięsne. W porównaniu z pozostałymi krajami UE, stopień specjalizacji eksportowej (SI) w zakresie tej grupy asortymentowej, w perspektywie do 2015 roku, może być w Polsce około 3-krotnie wyższy (tab. 8.5). Wyznacznikiem korzyści uzyskiwanych przez Polskę w wewnątrzspółnotowym handlu mięsem mogą być również wartości wskaźnika pokrycia importu eksportem ($CR > 100\%$), informujące o generowanej nadwyżce obrotów handlowych. Należy jednak stwierdzić, że w warunkach postępującej liberalizacji handlu rolnego wartość dodatniego salda bilansu handlowego w sektorze mięsnym może być 3-krotnie niższa niż w sytuacji braku dalszych działań liberalizacyjnych. W perspektywie do 2015 roku handel mięsem, podrobami i przetworami mięsnymi powinien cechować się również rosnącą intensywnością wymiany wewnątrzgałęziowej (IIT), prowadzącą do większej różnorodności oferowanych na rynkach dóbr i sprzyjającą lepszemu zaspokajaniu potrzeb konsumentów, a także umożliwiającą realizację korzyści skali i wzrost wydajności zaangażowanych w procesie produkcji czynników wytwórczych.

Relatywnie korzystną pozycję konkurencyjną na rynku UE powinny utrzymać produkowane w Polsce owoce i warzywa. Po odnotowanym w latach 2004-2007 spadku konkurencyjności eksportu artykułów ogrodnich, wywołanym się z utraty przez polskich producentów przewag kosztowo-cenowych, w perspektywie do 2015 roku można oczekiwać wzrostu relatywnej przewagi handlu (RTA) i stopnia realizowanej specjalizacji eksportowej (SI), ale niewielkiego spadku intensywności handlu wewnątrzgałęziowego (IIT) (tab. 8.5). Na podstawie stopnia pokrycia importu eksportem ($CR < 100\%$) można przewidywać występowanie trwałego deficytu w handlu tą grupą artykułów.

Przeprowadzone symulacje wskazują, że nawet w przypadku postępującej liberalizacji światowego handlu rolnego, Polska nadal powinna realizować specjalizację eksportową i uzyskiwać korzyści komparatywne w handlu cukrem ($RTA > 0$ i $XRCA > 1$) (tab. 8.5). Należy jednak zaznaczyć, że potencjalna obniżka taryf celnych i dopłat do eksportu może wywołać istotny wzrost intensywności

⁵³ *Analiza wybranych zagadnień i tendencji w polskiej produkcji i handlu zagranicznym artykułami rolno-spożywczymi w 2008 roku*, FAMMU/FAPA, Warszawa 2009.

handlu wewnątrzgałęziowego (IIT = 99% w 2015 roku) oraz ryzyko pojawienia się deficytu bilansu handlowego (CR w granicach 100%).

Tabela 8.5. Konkurencyjność wybranych grup produktów rolno-spożywczych wytwarzanych w Polsce w handlu z krajami Unii Europejskiej w 2008 roku oraz prognoza na 2015 rok

Lata	SI	CR (w proc.)	Wskaźniki ujawnionych przewag komparatywnych				IIT (w proc.)
			XRCA	MRCA	RTA	Ocena sumaryczna	
Mięso, podroby i przetwory mięsne							
2008	1,52	176,42	1,67	1,04	0,62	+	72,35
2015 ^a	2,92	228,19	3,30	1,34	1,96	+	60,94
2015 ^b	3,13	139,70	3,45	1,40	2,05	+	83,44
Owoce, warzywa							
2008	1,10	98,93	1,11	1,26	-0,15	-	99,46
2015 ^a	1,37	78,26	1,40	0,50	0,89	+	87,80
2015 ^b	1,46	71,75	1,49	0,51	0,98	+	83,55
Cukier							
2008	1,06	135,69	1,06	0,86	0,20	+	84,86
2015 ^a	2,15	444,11	2,17	0,20	1,97	+	36,76
2015 ^b	2,20	102,54	2,21	0,16	2,05	+	98,74
Produkty mleczarskie							
2008	1,20	391,88	1,22	0,33	0,89	+	40,66
2015 ^a	1,56	475,21	1,64	2,54	-0,90	-	34,77
2015 ^b	1,60	360,24	1,68	2,70	-1,02	-	43,46
Zboża							
2008	0,24	19,03	0,23	1,45	-1,22	-	31,97
2015 ^a	0,18	14,62	0,18	1,60	-1,42	-	25,52
2015 ^b	0,20	14,00	0,19	1,64	-1,45	-	24,57
Nasiona oleistych							
2008	0,78	95,83	0,78	0,88	-0,10	+/-	97,87
2015 ^a	0,26	93,56	0,25	0,21	0,04	+/-	96,67
2015 ^b	0,27	97,36	0,26	0,21	0,06	+/-	98,66
Oleje i tłuszcze							
2008	0,57	54,33	0,55	1,19	-0,63	-	70,41
2015 ^a	0,65	74,09	0,64	0,62	0,02	+/-	85,12
2015 ^b	0,66	70,25	0,65	0,60	0,05	+/-	82,52

^a wariant zakładający brak dalszej liberalizacji światowego handlu rolnego; ^b wariant uwzględniający postępującą liberalizację światowych obrotów rolnych

Źródło: ComExt-Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>, 23.08.2009; symulacje GTAP; obliczenia własne.

Wykonane projekcje pozwalają przewidywać, że do 2015 roku stosunkowo słabą pozycję konkurencyjną na JRE mogą uzyskiwać wytwarzane w Polsce artykuły mleczarskie ($RTA < 0$ i $MRCA > 1$), aczkolwiek zarówno wartość indeksu XRCA, jak i SI powinna ukształtować się na poziomie wyższym niż w 2008 roku (tab. 8.5). Warto wskazać, że liberalizacji światowego handlu rolnego może towarzyszyć nieznaczny wzrost intensywności handlu wewnątrzgałęziowego (IIT), a zarazem zmniejszenie skali nadwyżki handlowej notowanej w wymianie artykułami mleczarskimi (CR). Można to uzasadnić zaostrzającą się konkurencją ze strony producentów mleka z krajów o niższych kosztach wytwarzania, m.in. Australii, Nowej Zelandii, Ameryki Południowej, Ameryki Północnej czy Ukrainy.

Grupami produktów o relatywnie najniższym poziomie przewag komparatywnych w handlu wewnątrzspółnotowym mogą być zboża, nasiona oleistych oraz oleje i tłuszcze. Na brak przewag konkurencyjnych uzyskiwanych przez Polskę w handlu tymi grupami asortymentowymi wskazują zarówno wyniki sumarycznej oceny wskaźników udziału w rynku i handlu (XRCA, MRCA, RTA), jak i mniejsze od 100% wartości wskaźnika CR, informującego o skali notowanego deficytu handlowego (tab. 8.5). O słabej pozycji konkurencyjnej pochodzącego z Polski zboża może zadecydować między innymi niska jakość ziarna, wytwarzanego w gorszych warunkach klimatycznych i glebowych niż w większości państw Unii Europejskiej. Z kolei niemożność osiągnięcia wysokich przewag konkurencyjnych na unijnym rynku nasion oleistych można wytłumaczyć między innymi wzrostem konkurencji ze strony takich państw Wspólnoty, jak: Czechy, Węgry, Słowacja, Rumunia czy Bułgaria, a w warunkach obniżania poziomu ochrony rynku wewnętrznego UE także krajów spoza ugrupowania. Czynnikiem utrudniającym uzyskanie wysokiej pozycji konkurencyjnej na unijnym rynku olejów roślinnych mogą być ponadto utrzymujące się na relatywnie wysokim poziomie marże przetwórcze. Należy zauważyć, że o ile w przypadku zbóż oraz olejów i tłuszczów zasadniczej zmianie, w stosunku do 2008 roku, nie powinien ulec poziom realizowanej specjalizacji eksportowej, w handlu nasionami oleistymi może się on istotnie obniżyć. W 2015 roku wartość wskaźnika SI wyznaczonego dla tej grupy towarowej może się ukształtować w granicach 0,27, co oznacza, że ich udział w całkowitym eksporcie rolno-spożywczym może stanowić zaledwie około 27% analogicznego odsetka dla krajów Wspólnoty (tab. 8.5). Warto podkreślić, że na skutek postępującej liberalizacji obrotów rolnych handel zbożem coraz wyraźniej może się odznaczać międzygałęziowym charakterem specjalizacji ($IIT = 24,6\%$), a handel nasionami oleistymi oraz olejami i tłuszczami przybierać formę wymiany wewnątrzgałęziowej.

8.5. Podsumowanie

Na podstawie wykonanych analiz można stwierdzić, że efekt kreacji i przesunięcia handlu wywołany na skutek włączenia Polski w obszar Jednolitego Rynku Europejskiego traci na sile. Z symulacji GTAP wynika, że w nadchodzących latach można będzie obserwować malejącą dynamikę wzrostu wymiany handlowej w sektorze rolno-spożywczym, spowodowaną redukcją przewag kosztowo-cenowych wykorzystywanych dotychczas przez polskich producentów i eksporterów żywności na JRE oraz, w przypadku implementacji nowego porozumienia rolnego WTO, wzrostem konkurencji ze strony producentów spoza Unii Europejskiej.

Nasilenie tendencji liberalizacyjnych w światowym handlu rolnym może prowadzić do utraty części rynku przez rolników i przetwórców z Polski i UE, a w rezultacie powodować obniżenie wartości eksportu i wzrost wartości importu produktów rolno-spożywczych. Można więc wnioskować, że liberalizacja wymiany gospodarczej z zagranicą wzmacnia presję konkurencyjną ze strony krajów o niskich kosztach wytwarzania i zwiększa intensywność konkurencji zarówno na rynku krajowym, jak i międzynarodowym. Należy jednak zaznaczyć, że do roku 2015 nie stwarza to poważnego zagrożenia dla dodatniego salda obrotów w polskim sektorze rolno-spożywczym.

Istotne jest również, że w warunkach postępującej liberalizacji światowego handlu rolnego, w zakresie dominujących w eksporcie grup produktów rolno-spożywczych (owoce, warzywa, mięso, podroby i przetwory mięsne) Polska może uzyskiwać na JRE przewagi konkurencyjne. Należy zauważyć, że wśród grup produktów o relatywnie najwyższej pozycji konkurencyjnej na JRE mogą dominować produkty wyżej przetworzone, co wynika z niższych kosztów pracy i marż przetwórczych w polskim przemyśle spożywczym, oraz pracochłonne. Wyższy potencjał techniczny gospodarstw rolnych państw UE-15 daje im pewną przewagę komparatywną w tych kierunkach produkcji, które są kapitałochłonne i zależne od postępu technologicznego. Polski sektor rolny, z uwagi na duże zasoby taniej siły roboczej, ma natomiast przewagę w pracochłonnych kierunkach produkcji, co jest zgodne z zasadą teorii obfitości zasobów Heckschera-Ohlina-Samuelsona.

9. Gospodarka żywnościowa w Unii Europejskiej

9.1. Produkcja sektora rolno-spożywczego

Produkcja zbóż. Produkcja roślinna Unii Europejskiej zdominowana jest przez zboża. W strukturze produkcji zbóż UE-27 dominują: pszenica (47%), kukurydza (20%) oraz jęczmień (21%). Największym producentem zbóż w Wspólnocie jest Francja ze zbiorami w granicach 64 mln ton rocznie. Dalsze pozycje zajmują Niemcy (45-51 mln ton), Polska (25 mln ton), Wielka Brytania (19-24 mln ton) oraz Hiszpania (14-24 mln ton).

Z powodu zmiennych warunków klimatycznych produkcja zbóż w poszczególnych sezonach i państwach ulega silnym wahaniom. Rozszerzenie Wspólnoty o dziesięciu nowych członków zbiegło się w czasie z rekordowo wysokimi zbiorami. W 2004 roku w większości państw UE-27 produkcja zbóż wyraźnie wzrosła, najwięcej na Węgrzech i w Czechach odpowiednio o 91% i 52%. W Polsce zbiory zwiększyły się z 23,4 do 29,6 mln ton (tj. o 26%).

Tabela 9.1. Produkcja zbóż w wybranych krajach Unii Europejskiej (w tys. ton)

Kraj	Lata	Pszenica	Jęczmień	Kukurydza	Zboża razem
UE-15	2001-2003	95 470	47 558	38 287	202 133
	2006-2008	102 725	49 218	36 968	207 354
w tym: Francja	2001-2003	33 652	10 211	14 970	61 630
	2006-2008	35 757	10 709	14 486	63 887
Niemcy	2001-2003	20 972	11 673	3 555	44 176
	2006-2008	23 082	11 439	4 045	44 737
Wielka Brytania	2001-2003	13 960	6 420	.	21 190
	2006-2008	15 180	5 511	.	21 480
UE-12	2001-2003	28 160	10 387	19 493	72 755
	2006-2008	29 658	10 687	18 615	74 106
w tym: Polska	2001-2003	8 815	3 177	1 736	25 743
	2006-2008	8 217	3 596	1 609	25 528
Czechy	2001-2003	3 660	1 942	500	6 624
	2006-2008	4 026	2 012	741	7 303
Litwa	2001-2003	1 166	849	.	2 505
	2006-2008	1 308	909	.	2 766
Słowacja	2001-2003	1 428	704	657	2 965
	2006-2008	1 515	744	870	3 267

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu.

W latach 2005-2007 nastąpił znaczący spadek produkcji zbóż UE-27. W nowych państwach członkowskich dynamika spadku produkcji była dwukrotnie wyższa niż w UE-15 i wyniosła ponad 30%. W Polsce zbiory zbóż obniżyły się o ok. 9%, w Czechach, Słowacji i na Węgrzech redukcja wyniosła od 19 do 42%, natomiast znaczny wzrost produkcji odnotowano w krajach bałtyckich (do 45% w Estonii). W krajach głównych producentów spadek zbiorów wyniósł od 1,5% w Hiszpanii do ponad 20% w Niemczech. W 2008 roku ponownie nastąpił duży wzrost. W większości państw UE-27 zbiory zbóż w stosunku do poprzedniego roku wzrosły średnio o 21%. W Niemczech i w Wielkiej Brytanii produkcja wzrosła po ok. 24%. We Francji i Czechach zwiększyła się ona o 18%. W Polsce poziom zbiorów był relatywnie stabilny, natomiast w Hiszpanii obniżył się on o ok. 3%.

Zmiany w produkcji zbóż w UE-15 i UE-12 przebiegały w tym samym kierunku i z podobnym natężeniem. W latach 2006-2008 średnia produkcja zbóż zarówno w nowych, jak i starych krajach członkowskich była o ok. 2% wyższa niż w okresie przed integracją, tj. w latach 2001-2003 (tab. 9.1).

Zbiory pszenicy w UE kształtują się na poziomie ok. 132 mln ton rocznie. W 2004 roku produkcja pszenicy w UE-27 zwiększyła się średnio o 1/3, przy czym tempo jej wzrostu w UE-12 było 3-krotnie wyższe niż w UE-15. W kolejnych latach zbiory pszenicy malały (średnio o 6,5% rocznie) i dopiero w 2008 roku ponownie wzrosły do poziomu notowanego bezpośrednio po rozszerzeniu Wspólnoty.

W latach 2006-2008 w większości państw członkowskich poziom produkcji pszenicy był średnio o 7% wyższy niż przed rozszerzeniem UE. W krajach głównych producentów produkcja zwiększyła się od 5-8% we Francji, Hiszpanii oraz Wielkiej Brytanii do ponad 10% w Niemczech. Na Litwie, w Czechach i Słowacji poziom zbiorów zwiększył się w granicach 6-12%, podczas gdy w Polsce produkcja była o ok. 7% niższa niż przed akcesją.

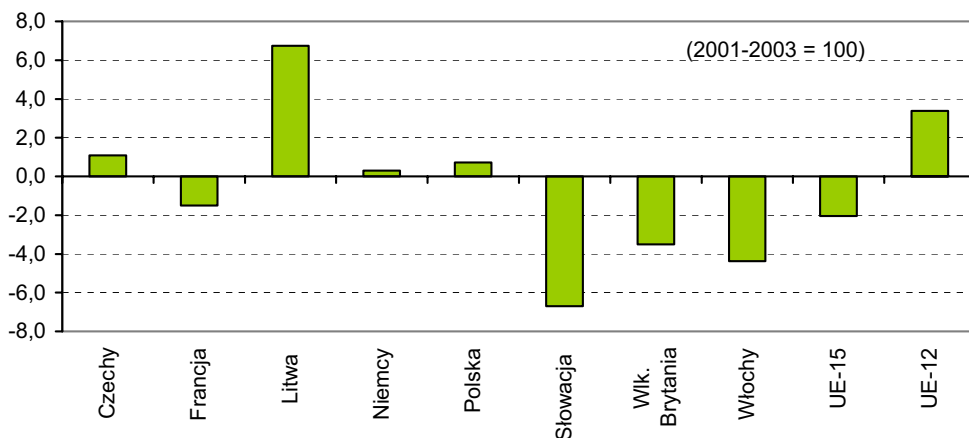
Mniej dynamicznie rozwijała się **produkcja jęczmienia**. Jego zbiory w latach 2006-2008 w porównaniu z okresem przedakcesyjnym zwiększyły się o ok. 3,5%. Znaczący wzrost zbiorów odnotowano w Polsce (13%), umiarkowany w Czechach oraz Francji (4-5%). W Wielkiej Brytanii produkcja zmniejszyła się o 14%, natomiast w Niemczech o ok. 2%.

Zmiany w **produkcji kukurydzy** przebiegały analogicznie jak na rynku pszenicy. W roku 2004 nastąpił gwałtowny wzrost zbiorów (średnio o 37%), w latach 2005-2007 obniżyły się one o 1/3, a w 2008 roku ponownie wzrosły (o 30%). W latach 2006-2008 w większości państw członkowskich pomimo

powrotu tendencji wzrostowej poziom produkcji kukurydzy był średnio o 4% niższy niż przed rozszerzeniem UE. Dotyczy to zwłaszcza krajów Półwyspu Iberyjskiego, gdzie zbiory obniżyły się o 23%. W Polsce redukcja zbiorów wyniosła ok. 7%, we Francji i Włoszech nie przekroczyła 3,5%. Najwyższy wzrost produkcji w odniesieniu do okresu przedakcesyjnego odnotowano w Czechach i Słowacji (między 32-48%), wysoki na Węgrzech oraz w Niemczech (po ok. 14%).

Produkcja mleka i przetworów. System kwot mlecznych sprawia, że produkcja ta powoli się obniża, a jej średni poziom wynosi ok. 154 mln ton rocznie. Do największych producentów mleka w UE-27 należą Niemcy, Francja, Wielka Brytania oraz Polska, na które łącznie przypada ponad połowa unijnej produkcji. W latach 2004-2007 produkcja mleka w UE-12 zwiększyła się o ponad 4%, podczas gdy w krajach „piętnastki” nieznacznie się obniżyła. W Polsce produkcja mleka wzrosła z 11,8 do 12,1 mln ton, tj. o ok. 2,5% i była o 1,5% wyższa niż przed akcesją. Wzrost produkcji odnotowano w Czechach oraz na Liwie (średnio po ok. 4%), w Niemczech, Francji i Słowacji produkcja utrzymywała się na stabilnym poziomie, podczas gdy w Wielkiej Brytanii spadła o blisko 4% (rys. 9.1).

Rysunek 9.1. Zmiany produkcji mleka w wybranych krajach Unii Europejskiej przyrost w 2007 roku względem średniej produkcji z lat 2001-2003 (w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

W ostatnich latach na obszarze Wspólnoty odnotowuje się stały wzrost produkcji większości przetworów mlecznych, z wyjątkiem masła oraz odtłuszczonego mleka w proszku, których produkcja systematycznie maleje. Najbardziej

dynamicznie rozwija się produkcja jogurtów oraz serów, w mniejszym stopniu produkcja śmietany.

Rocznie w UE produkuje się średnio 7,6 mln ton **napojów mlecznych i jogurtów**. Ich głównymi producentami są Niemcy, Francja oraz Hiszpania, mające blisko 60-procentowy udział w produkcji Wspólnoty. Od momentu poszerzenia Wspólnoty produkcja jogurtów wzrosła w większości krajów UE-27, przy czym tempo wzrostu było wyższe w krajach UE-12 niż UE-15. Najwięcej zwiększyła się produkcja w Czechach (o ok. 60%). Znaczny jej wzrost odnotowano na Litwie i w Hiszpanii (średnio o 26%). W Niemczech oraz we Francji wzrost produkcji był relatywnie umiarkowany (8-13%). Spadek produkcji wystąpił w Słowacji. W Polsce po akcesji do Unii Europejskiej produkcja jogurtów wzrosła z 375 do 455 tys. ton, tj. o 21%.

Drugą podstawową grupę produktów mlecznych stanowią **sery**, wytwarzane głównie w Niemczech, Francji, Włoszech oraz Holandii. W pierwszych latach po rozszerzeniu Wspólnoty produkcja serów w krajach UE-12 rozwijała się ponad dwukrotnie szybciej niż na obszarze „piętnastki”. Średni wzrost produkcji w całej UE-27 wyniósł ok. 4%. Wśród głównych producentów najwyższy jej wzrost odnotowano w Niemczech (12%), w umiarkowanym tempie wzrastała produkcja w Holandii i Hiszpanii. Na obszarze nowych państw członkowskich bardzo dynamiczny rozwój produkcji wystąpił na Łotwie i Litwie. W Polsce w latach 2005-2007 produkcja serów była średnio o 12% wyższa niż przed akcesją, natomiast w Czechach spadła o ok. 5%.

W większości państw członkowskich Unii Europejskiej **produkcja masła** systematycznie maleje. Spadek ten jest szczególnie widoczny w Słowacji, na Litwie i Węgrzech, gdzie produkcja w stosunku do okresu przedakcesyjnego obniżyła się w granicach 30-51%. We Francji spadek produkcji wyniósł ok. 8%, natomiast w Niemczech poziom produkcji nie uległ większym zmianom. W Polsce, która w UE-12 jest głównym producentem masła, jego produkcja od momentu akcesji obniżyła się o ok. 4%.

Istotne miejsce w produkcji przetworów mlecznych UE-27 zajmuje **odtłuszczone mleko w proszku**. W 2007 roku jego produkcja była o 1/4 niższa niż przed integracją. W latach 2005-2007 produkcja w krajach głównych producentów w stosunku do roku 2003 obniżyła się od 11-13% w Polsce i we Francji do ponad 23% w Niemczech. W Słowacji i Czechach produkcja OMP zmniejszyła się odpowiednio o 30 i 52%, natomiast na Litwie wzrosła o blisko 80%.

Produkcja mięsa. Unia Europejska jest liczącym się producentem mięsa w świecie. Jej udział w rynku globalnym wynosi ponad 17%. Rocznie w UE-27

produkuje się ok. 43 mln ton mięsa, z czego 16% produkcji przypada na nowe kraje członkowskie. Do głównych producentów mięsa w UE-27 należą Niemcy, Hiszpania, Francja, Włochy oraz Wielka Brytania, których łączny udział w produkcji Wspólnoty wynosi 60%. W czołówce unijnych producentów znajduje się także Polska. Zajmujemy szóste miejsce, dysponując ośmioprocentowym udziałem w rynku. W strukturze produkcji mięsa UE-27 dominuje wieprzowina, drugie miejsce zajmuje mięso drobiowe. Relatywnie niski jest poziom produkcji wołowiny. Produkcja pozostałych gatunków mięsa, tj. baraniny, mięsa koziego oraz koniny ma znaczenie marginalne.

Tendencje w produkcji mięsa kształtują się różnorodnie w zależności od jego gatunku, zakresu czasowego oraz kraju. W latach 2006-2008 produkcja mięsa UE-27 wyniosła średnio 43 mln ton i była o ok. 4% wyższa niż przed rozszerzeniem Wspólnoty. W nowych państwach członkowskich poziom produkcji prawie się nie zmienił, natomiast w UE-15 zwiększył się on o 4,5% (tab. 9.2).

Tabela 9.2. Produkcja mięsa w wybranych państwach UE-27 (w tys. ton)

Wyszczególnienie	2001-2003	2006-2008
UE-15	34 270	35 812
w tym: Francja	5 943	5 638
Hiszpania	5 073	5 570
Niemcy	6 328	7 258
UE-12	7 132	7 154
w tym: Czechy	805	652
Polska	3 083	3 527
Słowacja	296	220

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz Eurostatu.

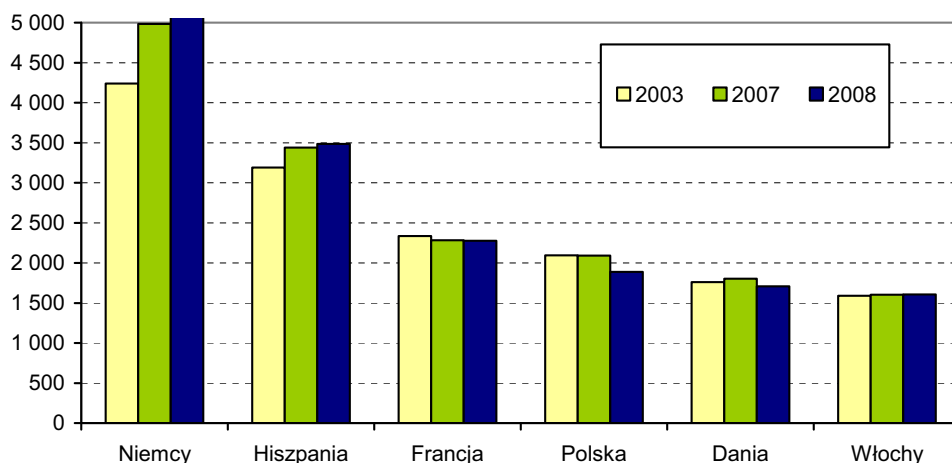
Wśród głównych producentów mięsa największy wzrost produkcji odnotowano w Niemczech (15%), o ok. 9-10% wzrosła produkcja w Wielkiej Brytanii i Hiszpanii, podczas gdy we Francji obniżyła się o 5%. W Polsce produkcja mięsa była o ponad 14% wyższa niż przed akcesją, wzrosła z 3,1 do 3,6 mln ton. Odmienna tendencja wystąpiła w krajach naszych południowych sąsiadów. W Słowacji i Czechach produkcja mięsa znacząco się obniżyła, odpowiednio o 25 i 19%, a na Węgrzech o 20%.

Produkcja wieprzowiny w UE-27 wynosi średnio 22,2 mln ton rocznie. Głównymi jej producentami są Niemcy, Hiszpania, Francja, Polska oraz Dania. Ich łączny udział w produkcji Wspólnoty wynosi ponad 64%. Lata 2004-2007 były dla producentów trzody korzystnym okresem. W tym czasie produkcja wie-

przowiny w UE-27 zwiększyła się z 21,6 do 22,8 mln ton i była o ok. 4% wyższa niż przed rozszerzeniem Wspólnoty. Gwałtowny wzrost cen pasz, jaki odnotowano w 2007 roku, przyczynił się do załamania równowagi na rynku wieprzowiny. Wzrost kosztów produkcji, spadek cen żywca oraz problemy w eksporcie sprawiły, że w 2008 roku produkcja wieprzowiny w Unii Europejskiej obniżyła się do 22,6 mln ton.

W ostatnich latach w krajach UE-12 utrzymuje się spadkowa tendencja produkcji wieprzowiny. W Słowacji oraz w Czechach obniżyła się ona w stosunku do poziomu sprzed akcesji średnio o 1/4, a na Węgrzech o 12%. W Polsce produkcja wieprzowiny ulega ciągłym wahaniom, natomiast na Łotwie systematycznie wzrasta. Wzrostowy trend produkcji wieprzowiny utrzymuje się także w krajach głównych producentów, tj. w Niemczech i Hiszpanii, gdzie produkcja zwiększyła się odpowiednio o 19 i 10% (rys. 9.2). W Danii poziom produkcji był stabilny, natomiast we Francji nieznacznie się obniżył (o 2,5%).

Rysunek 9.2. Produkcja wieprzowiny w wybranych krajach Unii Europejskiej (w tys. ton)

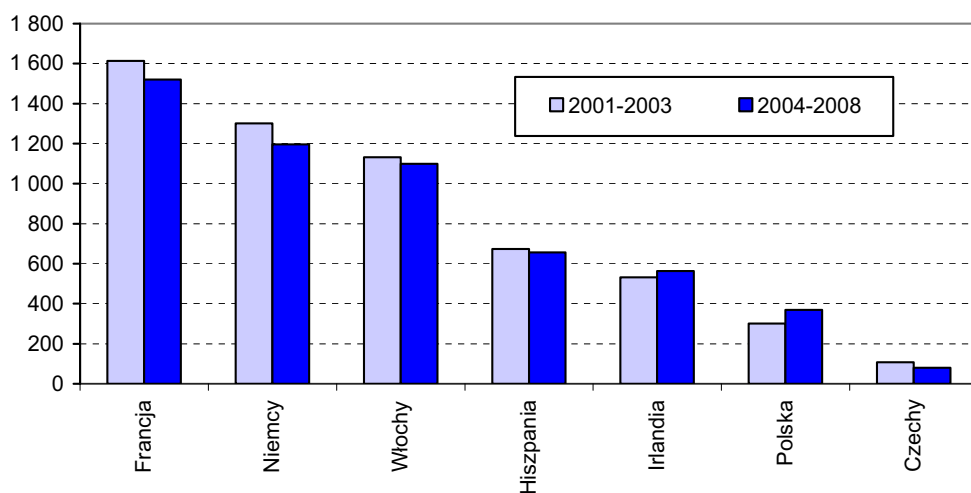
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Unia Europejska wytwarza 15% światowej **produkcji mięsa drobiowego**. Do największych producentów drobiu w UE-27 należą Francja, Wielka Brytania, Hiszpania, Niemcy oraz Polska, dysponujące łącznie 60-procentowym udziałem w rynku. Wspólnotowa produkcja mięsa drobiowego stale się rozwija. W latach 2006-2008 zwiększyła się ona o ok. 6% (z 10,8 do 11,5 mln ton), jednocześnie była o 2% wyższa niż przed rozszerzeniem Wspólnoty. Tempo wzrostu produkcji w UE-12 było znacznie (o ok. 12%) wyższe niż w UE-15, gdzie produkcja

utrzymywała relatywnie stabilny poziom. Najwięcej, blisko dwukrotnie wzrosła ona na Łotwie i Litwie, natomiast największy jej spadek wystąpił na Węgrzech oraz w Słowacji. Spośród głównych producentów drobiu dynamiczny wzrost produkcji odnotowano w Polsce (o 42%) i Niemczech (26%). W Hiszpanii produkcja tego mięsa zwiększyła się o ponad 7%, podczas gdy we Francji i Wielkiej Brytanii obniżyła się odpowiednio o 12 i 6%.

Produkcja wołowiny w UE-27 kształtuje się na poziomie 8,1 mln ton rocznie. Po znacznym spadku w 2004 i 2005 roku (średnio o 3,2%), produkcja mięsa wołowego w dwóch kolejnych lat nieznacznie się zwiększyła (o ok. 1%), a w 2008 roku ponownie się obniżyła z 8203 do 8089 tys. ton.

Rysunek 9.3. Produkcja wołowiny w wybranych krajach Unii Europejskiej (w tys. ton)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

W latach 2006-2008 w większości państw członkowskich poziom produkcji wołowiny był znacznie niższy niż przed rozszerzeniem Unii Europejskiej. Dotyczy to zwłaszcza krajów UE-12, gdzie produkcja zmniejszyła się o ponad 11%. Największy jej spadek odnotowano na Litwie (ponad 71%). W Czechach, Słowacji i na Węgrzech produkcja ta obniżyła się w granicach 19-28%. W krajach głównych producentów spadek produkcji wołowiny był mniej gwałtowny, wyniósł od ok. 3% we Włoszech i Hiszpanii do 8% w Niemczech. Znaczący wzrost produkcji odnotowano w Wielkiej Brytanii (o 27%). W Polsce produkcja wołowiny systematycznie rośnie. W latach 2004-2008 zwiększyła się ona z 291 do 386 tys. i była o ponad 22% wyższa niż bezpośrednio przed integracją (rys. 9.3).

9.2. Ceny w sektorze rolno-spożywczym

9.2.1. Ceny podstawowych produktów rolnych

W pierwszym roku po rozszerzeniu Wspólnoty ceny podstawowych produktów rolnych w UE-27 wzrosły o 5%, przy czym dynamika ich wzrostu była dwukrotnie wyższa w UE-12 niż UE-15. Największy wzrost cen (między 18-21%) odnotowano w Rumunii oraz na Łotwie. W krajach głównych producentów ceny obniżyły się średnio o ok. 1,8%, a jedynie w Wielkiej Brytanii i Polsce wzrosły odpowiednio o 3 i 9%.

W 2005 roku ceny produktów rolnych w krajach UE-12 obniżyły się o 1%, a w UE-15 o 2%. W latach 2006-2008 doszło do gwałtownego przyspieszenia wzrostu cen podstawowych produktów rolnictwa. W nowych państwach członkowskich wzrosły one średnio o 23%, podczas gdy w UE-15 o 20%. Najwyższy ponad 40% wzrost cen odnotowano w Rumunii, na Litwie i Wielkiej Brytanii. We Francji i Niemczech poziom cen zwiększył się o 23-24%, a w Polsce o 20%. W Hiszpanii i we Włoszech wzrost cen był relatywnie niski, gdyż nie przekroczył 15% (tab. 9.3).

Tabela 9.3. Wskaźniki zmian cen podstawowych produktów rolnych
(w procentach, okres poprzedni = 100)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006-2008
UE-12	4,9	-1,0	23,5
w tym: Czechy	6,7	-6,5	28,5
Litwa	1,0	13,1	42,4
Polska	9,4	-1,9	19,8
Słowacja	2,3	-2,4	9,6
UE-15	-0,9	-1,7	19,6
w tym: Francja	-1,7	-4,3	24,4
Hiszpania	0,9	3,2	8,2
Niemcy	-1,6	-0,9	23,1
Włochy	-2,0	-5,3	13,9

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu.

Ceny zbóż w UE-27 w 2004 roku były relatywnie stabilne, jedynie na Węgrzech poziom cen znacząco się obniżył (o ponad 20%), a w Czechach wzrósł o 15%. W latach 2005-2006 ceny zbóż w większości nowych państw członkowskich spadły, przy czym najwięcej w Bułgarii, Czechach (po ok. 23%) i Słowacji (o 12%). W Polsce zboża potaniały o ok. 5%, podczas gdy na Węgrzech podrożały o 12%. Do spadku i niskich cen zbóż przyczyniły się m.in. dopłaty bez-

pośrednie dla ich producentów, brak barier celnych w obrotach wewnątrz Unii Europejskiej. W krajach UE-15 poziom cen nie uległ większym zmianom. Jedynie w Niemczech wzrosły one o ok. 3,5%, a we Włoszech obniżyły się o 6%.

W 2007 roku ceny zbóż w całej Unii Europejskiej wzrosły średnio o połowę. W 2008 roku trend wzrostowy był kontynuowany, jednakże z mniejszym natężeniem. W latach 2007-2008 ceny zbóż w krajach głównych producentów zwiększyły się od 41-42% w Hiszpanii i w Polsce do blisko 87% w Wielkiej Brytanii. We Francji i Niemczech poziom cen zwiększył się średnio o połowę. Obecnie ceny skupu zbóż są bardzo niskie. W I półroczu 2009 roku średnia cena pszenicy konsumpcyjnej w UE-27 była o 16% niższa od ceny notowanej w I półroczu 2008 roku. Wyższe spadki cen odnotowano na rynku kukurydzy i jęczmienia, zboża te są odpowiednio o 44 i 48% tańsze niż w roku ubiegłym.

Ceny skupu mleka w Unii Europejskiej po niewielkim ich spadku w 2003 roku, wykazują tendencję wzrostową. W 2004 roku ceny mleka w nowych państwach członkowskich wzrosły średnio o 13%. W Polsce i na Litwie zwiększyły się one o ponad 18%, podczas gdy na Węgrzech spadły o 10%. W krajach głównych producentów ceny mleka nieznacznie się obniżyły: od ok. 2% we Włoszech do 4% we Francji i Holandii.

W latach 2005-2006 ceny skupu mleka w całej UE spadły średnio o 2%. Wzrostowy trend utrzymał się jedynie w krajach UE-12, gdzie mleko podrożało średnio o ok. 6%. W kolejnych latach trend wzrostowy uwidocznił się również w krajach „piętnastki”. Mleko w skupie podrożało średnio o 1/4. Największy wzrost cen odnotowano w Wielkiej Brytanii (o 45%), relatywnie niewiele podrożało mleko we Włoszech (o 13%). W latach 2007-2008 w UE-12 ceny skupu mleka zwiększyły od 9% w Polsce i Słowacji do ponad 38% w Rumunii i Bułgarii.

W 2009 roku ceny skupu mleka są wyraźnie niższe niż w latach ubiegłych. W I półroczu 2009 roku średnie ceny mleka w UE-27 były o 26% niższe od cen notowanych w I półroczu 2008 roku.

Rynek wieprzowiny cechują duże wahania cen skupu, wynikające głównie z cykliczności produkcji. Rozszerzenie UE zbiegło się w czasie z cyklicznym spadkiem produkcji trzody chlewnej, co przyczyniło się do wzrostu cen skupu żywca wieprzowego w UE-12 o ponad 1/4, a w UE-15 średnio o 9%. Ceny płacone producentom żywca wieprzowego większości krajów Unii były jednak niższe od tych, jakie uzyskiwali oni w latach 2000-2002. Najwyższą podwyżkę cen skupu odnotowano w Rumunii (45%) oraz w Polsce (32%), nieznaczny spadek cen wystąpił jedynie w Słowacji.

W latach 2005-2007 średnie ceny skupu żywca wieprzowego w nowych państwach członkowskich systematycznie spadały, podczas gdy w krajach UE-15 powoli rosły do 2006 roku, by w 2007 roku obniżyć się o 9%. W tym okresie w krajach głównych producentów żywiec wieprzowy potaniał od ok. 2,5% we Francji i Włoszech do ponad 17% w Polsce. W 2008 roku ceny skupu żywca gwałtownie wzrosły, przy czym dynamika ich wzrostu była o 5 punktów procentowych wyższa w państwach UE-12 niż UE-15. Największa zwyżka cen wystąpiła w Rumunii oraz krajach bałtyckich (22-24%). W Polsce, Niemczech oraz Holandii ceny żywca wzrosły średnio o 16%.

Ceny żywca wołowego UE-12 w pierwszych latach członkostwa były średnio o 1/3 wyższe niż w 2003 roku, w tym w Polsce i na Litwie o ponad 63%. W tym czasie w krajach UE-15 wzrost cen był znacznie słabszy i wyniósł ok. 18%. We Francji, Włoszech i Wielkiej Brytanii wołowina podrożała o ok. 16-17%, a w Niemczech o ponad 1/4.

W 2008 roku na rynku wołowiny odnotowano ponowny wzrost cen żywca. W nowych państwach członkowskich dynamika wzrostu cen była 2-krotnie wyższa niż w krajach „piętnastki”. Na Litwie i Łotwie wołowina podrożała o ok. 22,5%. We Francji poziom cen był relatywnie stabilny, natomiast w Niemczech i Włoszech zwiększył się on w granicach 5-8%. W Polsce ceny wołowiny systematycznie rosły, dopiero w czwartym kwartale 2008 roku odnotowano powolny trend spadkowy. W I półroczu 2009 roku średnie ceny żywca wołowego zaczęły ponownie wzrastać. W Polsce wzrost ten wyniósł ok. 14%, podczas gdy przeciętnie w UE-27 nie przekroczył on 5%. Pomimo to ceny wołowiny w nowych krajach członkowskich są nadal zdecydowanie niższe od tych, jakie uzyskuje rolnik w UE-15.

Ceny skupu żywca drobiowego wykazywały mniejszą dynamikę od cen skupu wieprzowiny i wołowiny. W 2004 roku przeciętne ceny skupu drobiu w krajach UE-12 wzrosły o 6,5%, ale i tak nie powróciły one do poziomu z lat 2000-2002. W Polsce drób podrożał o ponad 10%, natomiast w Bułgarii i na Litwie jego ceny nieznacznie się obniżyły. W krajach starej Unii przeciętne ceny żywca drobiowego utrzymały relatywnie stabilny poziom.

Od 2006 roku – po przejściowym spadku w 2005 roku – ceny na unijnym rynku drobiu systematycznie wzrastały. W krajach UE-12 wzrosły one o 11%, podczas gdy w UE-15 o ponad 26%. W tym okresie najwyższy wzrost cen drobiu wystąpił w Wielkiej Brytanii (38%), wysoki w Niemczech i Francji (po 30%). W Polsce i na Litwie ceny żywca drobiowego zwiększyły się o ok. 11,5%, natomiast w Słowacji wzrost cen nie przekroczył 4%.

9.2.2. Ceny żywności

Bezpośrednio po rozszerzeniu Wspólnoty ceny żywności w nowych państwach członkowskich wzrosły średnio o 6%, podczas gdy w krajach UE-15 nie uległy większym zmianom. W kolejnych latach tendencja wzrostowa była umiarkowana, przy czym jej dynamika była wyższa w UE-12 niż w UE-15. W latach 2005-2006 największy wzrost cen żywności odnotowano na Łotwie (18%), najmniejszy w Czechach, Słowacji, Francji i Włoszech (poniżej 2%).

W ostatnich dwóch latach (2007-2008) żywność w UE-15 zdrożała o ok. 10%, a w UE-12 o 16%. Najwyższe tempo wzrostu było w Bułgarii oraz na Litwie i Łotwie, gdzie ceny zwiększyły się w granicach 28-34%. W Polsce, Czechach i Słowacji żywność zdrożała średnio o 11%. We Francji, Niemczech i Włoszech wzrost cen żywności wyniósł 6,5-8,5% (tab. 9.4). W 2008 roku detaliczne ceny żywności były wyższe niż w 2003 roku w starej Unii o ok. 14%, w tym w Hiszpanii o 22,5%, we Francji o 9%, a w UE-12 o 30%, w tym w Polsce o 21%, a na Litwie o 45%.

Tabela 9.4. Wskaźniki wzrostu cen żywności (w proc., okres poprzedni = 100)

Wyszczególnienie	2004	2005-2006	2007-2008
UE-12	6,1	5,8	16,0
w tym: Czechy	3,5	0,4	12,6
Litwa	2,2	10,2	28,7
Polska	6,2	2,7	10,8
Słowacja	4,9	1,3	11,3
UE-15	0,9	3,1	9,8
w tym: Francja	0,5	1,8	6,6
Hiszpania	3,9	7,4	9,8
Niemcy	-0,4	2,3	8,4
Włochy	2,0	1,7	8,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu.

Poziom cen żywności jest silnie skorelowany z poziomem rozwoju gospodarczego, mierzonego wartością PKB (według siły nabywczej). Z reguły w krajach o wysokim poziomie rozwoju ceny żywności i innych towarów spożywczych są znacznie wyższe niż w krajach słabiej rozwiniętych. Zjawisko to występuje także w Unii Europejskiej zarówno przed, jak i po rozszerzeniu Wspólnoty (tab. 9.5). Żywność i inne towary spożywcze najdroższe są w Danii i Irlandii, tj. w krajach o najwyższym PKB, a najtańsze w krajach UE-15 o najniższym poziomie rozwoju gospodarczego, tj. w Portugalii, Grecji i Hiszpanii, a w UE-12 w Rumunii, Bułgarii i Polsce. Wyjątkiem od tej reguły są relatywnie niskie ceny żywności w Holandii, która jest jednym z najbogatszych państw UE-15.

Tabela 9.5. Ceny konsumenta w wybranych krajach UE na tle wartości PKB
(w procentach, UE-15 = 100)

Kraj	PKB		Ceny konsumenta żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	
	2001	2008	2001	2008 ^a
Irlandia	110	108	111	135
Dania	111	107	128	134
Szwecja	108	110	113	121
Wielka Brytania	104	106	103	110
Włochy	103	91	100	108
Austria	109	111	104	102
Niemcy	102	105	101	100
Francja	101	97	110	100
Grecja	75	85	83	94
Hiszpania	85	93	82	90
Holandia	116	122	96	87
Portugalia	67	68	83	83
Czechy	61	72	53	79
Węgry	51	56	59	76
Słowacja	46	65	51	75
Polska	41	52	58	72
Litwa	36	55	58	69
Rumunia	24	41	53	66
Bułgaria	26	36	54	63

^a obliczenia własne jako średnia ważona (0,75 cen żywności i napojów bezalkoholowych, 0,25 cen alkoholu i tytoniu)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych oraz materiałów Eurostatu – Wide spread in consumer prices cross Europe in 2008, Statistic in focus 50/2009 oraz S. Stapel, Manger, boire, fumer – Niveaux de prix comparatifs dans l'UE, l'AELE et les pays candidates pour 2001, Statistiques en brif. Theme 2-42/2002.

Stopniowe zmniejszanie się różnic w wydajności pracy i poziomie PKB między nowymi i starymi krajami członkowskimi przyczynia się do wyrównywania się poziomu cen żywności na rynku unijnym. Istotne jest to, że proces konwergencji cen żywności przebiega szybciej niż wyrównywanie poziomu rozwoju gospodarczego członków Unii. W 2008 roku ceny żywności, napojów bezalkoholowych oraz tytoniu w Polsce stanowiły 72% średniej ceny UE-15. W 2001 roku wskaźnik ten był o kilka punktów procentowych niższy (wyniósł ok. 64%). W Czechach, Słowacji oraz na Węgrzech proces konwergencji cen przebiegał szybciej niż w Polsce. W 2008 roku ceny żywności i napojów bezalkoholowych w tych krajach były o ok. 20-25% niższe niż średnio w UE-15, podczas gdy w 2001 roku różnica ta wynosiła od 50% w Słowacji do 43% na Węgrzech.

Poziom cen żywności w Polsce – mimo postępującego procesu konwergencji – jest średnio o 25% niższy niż przeciętnie w UE-27 i jednocześnie jest zbliżony do ich poziomu w Czechach, Węgrzech i Słowacji. W Bułgarii i Rumunii poziom cen żywności i napojów bezalkoholowych jest jeszcze niższy – o ponad 8 punktów procentowych niż w Polsce i o 30-35 punktów procentowych niż w UE-15.

Produkty zbożowe w 2004 roku w krajach UE-27 podrożały średnio o 4%, przy czym w nowych państwach członkowskich wzrost cen był 5-krotnie wyższy niż w UE-15. Na Węgrzech produkty zbożowe podrożały o ok. 14%, w Słowacji i Czechach o 9-10%. W krajach „piętnastki” poziom cen był relatywnie stabilny. W latach 2005-2006 wzrost cen produktów zbożowych w krajach UE-12 przebiegał mniej gwałtownie. Najbardziej zdrożały one na Litwie (o 11,4%), a w pozostałych krajach zwiększyły się w przedziale od 1% w Słowacji do 4,3% w Czechach. W „starej” Unii poziom cen był w dalszym ciągu dość stabilny, jedynie w Hiszpanii ceny zwiększyły się 6,5%.

W latach 2007-2008 produkty zbożowe w UE-12 gwałtownie zdrożały, średnio o 29%. Na Litwie ceny zwiększyły się o 50%, w Słowacji i Czechach o ok. 30%. W krajach UE-15 dynamika wzrostu cen była o połowę niższa. W krajach głównych producentów ceny zwiększyły się od 7% we Francji do 15-16% w Hiszpanii i Wielkiej Brytanii.

Po rozszerzeniu Wspólnoty ceny produktów zbożowych w UE-15 wzrosły o 20%, a w nowych państwach członkowskich o ponad 45%. W 2008 roku produkty zbożowe na Litwie, Bułgarii i Węgrzech były o 63-77% droższe niż w 2003 roku. W Polsce ceny detaliczne produktów zbożowych zwiększyły się o 30%, natomiast w Niemczech i we Francji – średnio o 11%.

Ceny detaliczne produktów mleczarskich w 2004 roku w krajach UE-12 wzrosły blisko o 7%, a w następnych dwóch latach po ok. 2% rocznie. W tym okresie najwyższy wzrost cen odnotowano na Łotwie, gdzie były one o 40% wyższe niż przed akcesją. W Polsce ceny produktów mleczarskich zwiększyły się o 7%, w Słowacji i Czechach średnio o 3,5%. W UE-15 ceny detaliczne mleka utrzymywały się na relatywnie stabilnym poziomie, jedynie w Wielkiej Brytanii mleko podrożało o 6%. Wzrost popytu globalnego na mleko i jego przetwory spowodował znaczący wzrost cen mleka w całej Wspólnocie. W latach 2007-2008 wzrosły one o 21% w krajach UE-12 i o ok. 15% w krajach UE-15. Najbardziej wzrost cen odczuli konsumenci w Bułgarii (o 36%), Łotwie (43%) i Litwie (37%). W państwach głównych producentów produkty mleczarskie zdrożały od 10% we Francji i Włoszech do ponad 20% w Wielkiej Brytanii. W Polsce wzrost cen tych produktów był relatywnie niski i wyniósł ok. 15%.

Obecnie we Wspólnocie z uwagi na znaczny spadek cen skupu mleka, przetwory mleczarskie systematycznie tanieją.

Łącznie po akcesji do UE produkty mleczarskie w UE-12 podrożały o 1/3, a w UE-15 o ok. 18%. W latach 2003-2008 najwyższy (ponad dwukrotny) wzrost cen detalicznych odnotowano na Łotwie, wysoki w Rumunii oraz Bułgarii (powyżej 50%). W Polsce i w Czechach produkty mleczarskie zdrożały o 22%, a w Niemczech o 16%. Jedynie we Francji i Holandii wzrost cen nie przekroczył 10%.

Bezpośrednio przed akcesją **ceny detaliczne mięsa** w nowych krajach członkowskich obniżyły się o ok. 2%, a w 2004 roku wzrosły o 7%. W Polsce mięso i jego produkty podrożały o 10%, w Czechach i Słowacji o ok. 2%. W krajach „piętnastki” poziom cen był relatywnie stabilny.

W kolejnych latach ceny detaliczne mięsa kontynuowały lekką tendencję wzrostową, ze znacznym wzmocnieniem w okresie 2007-2008. W tym czasie ceny mięsa w krajach UE-12 wzrosły przeciętnie o 11%, a w UE-15 o ok. 8%. Najwyższa zwyczajka cen wystąpiła na Litwie i Łotwie (29-30%), a w Polsce nie przekroczyła ona 10%. W państwach głównych producentów konsumenci płacili za mięso drożej niż w latach ubiegłych: od 3% w Holandii, 6-7% we Francji i Niemczech do blisko 13% w Wielkiej Brytanii.

W latach 2003-2008 najwyższe podwyżki cen detalicznych mięsa odnotowano na Litwie oraz Węgrzech (o 40-50%). W Polsce mięso podrożało o 19%, podczas gdy w Czechach i Słowacji wzrost cen nie przekroczył 8%. W krajach głównych producentów ceny detaliczne mięsa zwiększyły się od 7% w Danii i Niemczech, po ok. 18% we Francji i Włoszech do 20% w Hiszpanii.

9.3. Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi

W latach 1999-2003 wyniki w handlu zagranicznego żywnością krajów UE-27 były relatywnie stabilne. Dopiero rozszerzenie Wspólnoty o nowe kraje członkowskie wywołało dynamiczny wzrost obrotów produktami rolno-spożywczymi. W latach 2003-2008 wartość eksportu tych produktów w UE-27 zwiększyła się o 43% – z 218 do 313 mld euro, a importu także o 43% z 227 do 326 mld euro. Dostęp do szerokiego rynku unijnego sprawił, że w nowych krajach członkowskich wzrost obrotów był blisko 4-krotnie wyższy niż w UE-15. Wartość eksportu UE-12 wzrosła z 11,3 do 31,1 mld euro (o 175%), a importu z 12,3 do 32,5 mld euro (o ok. 164%).

Tabela 9.6. Handel produktami rolno-spożywczymi^a w wybranych krajach UE-27 (w mln euro)

Kraje	Eksport			Import			Saldo					
	2003	2004	2006	2008	2003	2004	2006	2008	2003	2004	2006	2008
Francja	36 999	36 886	39 963	46 519	27 572	28 054	30 296	35 884	9 427	8 832	9 667	10 634
Niemcy	29 312	30 981	38 458	48 482	40 336	40 610	47 812	57 169	-11 024	-9 629	-9 354	-8 687
Hiszpania	19 466	19 407	21 092	23 703	17 860	19 133	21 053	23 988	1 607	274	39	-285
Wielka Brytania	15 604	15 479	16 097	17 214	30 312	32 320	36 466	38 714	-14 708	-16 841	-20 370	-21 500
Włochy	16 854	17 586	19 911	23 566	22 832	24 437	27 063	29 431	-5 978	-6 850	-7 152	-5 865
Holandia	37 770	39 202	43 077	51 451	24 485	25 170	27 201	34 988	13 285	14 032	15 876	16 463
Polska^b	4 010	5 242	8 468	11 428	3 557	4 406	6 391	10 088	453	835	2 077	1 339
Czechy	1 443	1 848	2 668	4 048	2 136	2 685	3 656	4 769	-693	-836	-987	-721
Słowacja	557	771	1 359	1 705	869	1 151	1 790	2 585	-312	-380	-430	-881
Litwa	668	835	1 521	2 452	606	750	1 291	2 123	62	84	231	329
UE-12	11 336	13 935	20 933	31 101	12 320	15 444	21 842	32 546	-985	-1 509	-909	-1 445
UE-15	207 240	212 881	240 851	281 462	214 635	223 345	251 260	293 900	-7 395	-10 464	-10 410	-12 438
UE-27	218 575	226 816	261 784	312 563	226 955	238 789	273 102	326 446	-8 380	-11 973	-11 319	-13 883
w tym: z krajami trzecimi	48 756	48 773	58 230	68 859	62 339	63 470	72 034	88 307	-13 583	-14 697	-13 804	-19 448

^a suma obrotów z krajami trzecimi oraz obrotów wewnętrznych żywnością, żywnymi zwierzętami, napojami, wyrobami tytoniowymi oraz olejami;
^b według danych IERiGŻ-PIB

Źródło: Eurostat – baza Comex oraz External and intra-European Union trade statistical yearbook – Data 1958-2007; Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Stan i perspektywy. „Analizy Rynkowe” 2003-2009.

Unia Europejska jest importerem netto artykułów rolno-spożywczych. W 2008 roku ujemne saldo obrotów z krajami trzecimi wyniosło prawie 20 mld euro i było 1,5-krotnie wyższe niż w 2003 roku i jednocześnie o ponad 1,2 mld euro wyższe niż w 2007 roku. Wśród członków Wspólnoty, tylko dziewięć państw jest eksporterami netto żywności. Najwyższa nadwyżka eksportu nad importem notowana jest w Holandii, gdzie bilans obrotów handlowych w latach 2003-2008 wzrósł z 14 do blisko 17 mld euro. W tym okresie widoczna tendencja wzrostowa w dodatnim saldzie handlu zagranicznego utrzymywała się także we Francji, na Litwie oraz w Polsce.

W eksporcie rolno-spożywczym UE-27 dominują wyroby gotowe, w tym głównie napoje oraz żywność wysoko przetworzona, które stanowią blisko 67% jego wartości. Dalsze pozycje zajmują przetwory owocowo-warzywne, zboża oraz produkty mleczarskie. Głównymi odbiorcami unijnej żywności są Stany Zjednoczone, Rosja oraz Szwajcaria.

W Unii Europejskiej największymi eksporterami produktów rolno-spożywczych są Holandia, Niemcy oraz Francja. Ich udział w eksporcie UE-27 wynosi łącznie blisko 50%. W latach 2003-2008 we wszystkich państwach członkowskich eksport rolno-spożywczy systematycznie się rozwijał. Proces ten był szczególnie widoczny w państwach UE-12, gdzie wartość wywozu była blisko trzykrotnie wyższa niż przed akcesją, podczas gdy w UE-15 zwiększyła się ona zaledwie o 1/3. Wśród głównych eksporterów żywności najwyższe tempo wzrostu odnotowano w Niemczech (średnio o 13% rocznie). O ponad 1/3 wzrósł eksport we Włoszech, Holandii oraz Belgii. Niższa dynamika utrzymywała się w Wielkiej Brytanii, gdzie wzrost wartości eksportu nie przekroczył 11%. W Polsce wartość eksportu produktów rolno-spożywczych wzrosła blisko trzykrotnie z 4 do 11,4 mln euro. Podobne zjawisko wystąpiło w Czechach oraz Słowacji (tab. 9.6).

Udział produktów rolno-spożywczych w ogólnym imporcie UE-27 wynosi 5%. Głównym importerem produktów rolno-spożywczych są Niemcy. Dalsze pozycje zajmują Wielka Brytania, Francja oraz Holandia. Łącznie na te cztery państwa przypada połowa importu UE-27. Struktura przedmiotowa tego importu zdominowana jest przez soję i jej produkty, kawę, herbatę, owoce, warzywa oraz ryby, które wspólnie stanowią ponad 60% wartości importu UE-27 z państw trzecich. Struktura podmiotowa importu jest mocno rozdrobniona. Argentyna, Brazylia oraz Stany Zjednoczone są największymi dostawcami do krajów Wspólnoty.

Spośród największych importerów żywności najwyższą dynamikę wzrostu odnotowano w Niemczech oraz Holandii, gdzie wartość importu w latach 2003-2008 zwiększyła się o 41-42%. Niższa dynamika utrzymywała się w Wiel-

skiej Brytanii, Francji oraz Włoszech (między 27-30%). W ponad połowie krajów Wspólnoty tempo rozwoju importu było wyższe niż eksportu. Od momentu akcesji wartość importu produktów rolno-spożywczych w Polsce zwiększyła się z 3,6 do 10 mld euro. W 2007 i 2008 roku import rolno-spożywczy rósł szybciej niż eksport. Jego wartość zwiększała się średnio o 22% rocznie, podczas gdy eksportu o niespełna 15%. Odmienna tendencja wystąpiła w Czechach oraz na Łotwie, gdzie tempo rozwoju importu rolno-spożywczego było wyraźnie niższe niż eksportu. Proporcje te zmieniły się w 2009 roku, w którym w Polsce spadek importu był większy niż eksportu.

9.4. Podsumowanie

Rozszerzenie UE o nowe państwa członkowskie niewątpliwie wzbogaciło Wspólnotę we wszystkich elementach gospodarki żywnościowej. Integracja europejska korzystnie wpłynęła na rozwój produkcji oraz handlu żywnością.

Wskaźniki dynamiki produkcji rolnictwa w nowych państwach członkowskich były o kilka punktów procentowych wyższe niż w UE-15. Rozpiętość tych wskaźników między tymi krajami UE stale się zwiększała. Produkcja rolna w UE-12 wykazywała trwałą tendencję wzrostową, a w UE-15 była stabilna z okresową skłonnością do obniżania.

Ożywienie produkcyjne odnotowano we wszystkich głównych sektorach rolno-spożywczych. W ostatnich latach szczególnie dynamicznie rozwija się produkcja żywności pochodzenia zwierzęcego, w tym głównie przetwórstwo mleka oraz drobiu. Cechą sektora rolno-spożywczego jest także stały rozwój rynku zbożowego.

Rozszerzenie Unii Europejskiej wywołało wzrost cen produktów rolnych oraz żywności w większości państw UE-27, w tym zwłaszcza nowych członków Wspólnoty. Trend ten utrzymał się także w kolejnych latach, a znaczne jego przyspieszenie nastąpiło od 2007 roku. Tempo zmian cen poszczególnych produktów było wyższe w nowych państwach członkowskich niż w „starej” Unii. Jednakże w Polsce żywność zdrożała w mniejszym stopniu niż w pozostałych krajach UE-12. W Unii postępuje stopniowy proces wyrównywania poziomu cen żywności i napojów, ale przy wciąż dużych różnicach cen między najbogatszymi krajami UE-15, a nowymi członkami Wspólnoty.

Wzrost cen żywności pochodzenia roślinnego był znacznie wyższy niż pochodzenia zwierzęcego i żywności wysoko przetworzonej. Najwyższą dynamikę odnotowano na rynkach objętych regulacjami wspólnotowymi, tj. w sektorze zbożowym i mleczarskim.

Od 2004 roku systematycznie wzrastają obroty handlowe produktami rolno-spożywczymi. Dotyczy to przede wszystkim nowych członków Wspólnoty. Wartość eksportu i importu rolno-spożywczego UE-12 po integracji wzrosła 3-krotnie, podczas gdy w krajach „piętnastki” wartość obrotów zwiększyła się zaledwie o 1/3.

Pomimo dynamicznego rozwoju handlu zagranicznego Unia Europejska jest nadal importerem netto produktów rolno-spożywczych. W 2008 roku ujemne saldo obrotów z krajami trzecimi wyniosło 19,4 mld euro i było o 43% wyższe niż przed poszerzeniem Unii Europejskiej.

10. Ocena stanu dostosowań polskiej gospodarki żywnościowej do integracji z Unią Europejską. Konkluzje i wnioski

1. Stan i rozwój gospodarki żywnościowej są ściśle powiązane ze stanem całej gospodarki, z dynamiką produktu krajowego brutto, poprawy efektywności i przemian struktur gospodarczych. Wejście do Unii Europejskiej było niewątpliwie czynnikiem przyspieszającym wzrost gospodarczy nowych członków, w tym także Polski. W latach 2003-2008 tempo wzrostu PKB przekraczało 5%, co skutkowało przyspieszeniem rozwoju krajowego popytu konsumpcyjnego i inwestycyjnego oraz popytu eksporterów. W tym okresie zwiększyły się one łącznie odpowiednio: spożycie indywidualne o 22,5%, inwestycje o 66%, eksport towarów o 141%. Są to wskaźniki rozwoju gospodarczego, skutkujące wzrostem krajowego popytu na żywność (o 14%) oraz bardzo dużym ożywieniem w handlu produktami rolno-spożywczymi, którego obroty zwiększyły się trzykrotnie. Szybki wzrost gospodarczy i dochodów ludności sprzyjał poprawie jakości wyżywienia, tj. poprawie struktury spożycia żywności i zwiększenia jej obudowy usługami przetwórczymi i handlowymi.
2. Jednym z największych beneficjentów integracji z UE jest polskie rolnictwo. Zdecydowały o tym przede wszystkim dodatkowe strumienie finansowe, które zwiększyły wartość dodaną rolnictwa, łącznie z łowiectwem, z 20 mld zł w latach 2000-2002 do 40,6 mld zł (ceny bieżące) w 2007 roku (w 2008 roku ok. 37,5 mld zł), a dochód przedsiębiorcy rolnego odpowiednio z 9,8 mld zł do 27,4 mld zł (23,4 mld zł w 2008 roku). Zmniejszyła się różnica między dochodem rozporządzalnym rolników, a takim samym dochodem przeciętnych gospodarstw domowych (z -30% w 2003 roku do -9% w 2007 roku i -15,6% w 2008 roku). Płatności bezpośrednie i inne zwiększające dochody rolników stanowią już 26% przychodów pieniężnych rolnictwa, a udział dotacji w dochodzie przedsiębiorcy rolnego zbliża się do 50% (9,2% w latach 2000-2003, 45% w latach 2004-2008, a 52,1% w 2006 roku). Z rachunków W. Poczty wynika, że po wejściu do Unii Europejskiej we wszystkich jedenaśtu modelowych gospodarstwach rolnych znacząco wzrósł dochód rolniczy

netto, ale przy równocześnie dużych wahaniami tego dochodu w kolejnych latach po akcesji ($\pm 24\%$ od średnich w latach 2004-2009) i bardzo zróżnicowanym udziale dopłat w dochodzie. Pokazują one bardzo silną wrażliwość gospodarstw, zwłaszcza o wąskim profilu produkcyjnym, na zmiany koniunktury rynkowej.

W okresie poakcesyjnym nie zaszły zasadnicze zmiany w wielkości zasobów wykorzystywanych czynników produkcji i dlatego nie było istotnych zmian relacji między czynnikami. Rolnictwo polskie na tle całej Unii charakteryzuje się niskim wyposażeniem zasobów pracy w pozostałe dwa czynniki produkcji, tj. ziemię i kapitał. Jedne z niższych w Europie nakłady kapitału do zasobów ziemi wyznaczają względnie niską intensywność wytwarzania w polskim rolnictwie. Zmiany w strukturze gospodarstwa (i obszarowej, i pod względem wielkości ekonomicznej) są wprawdzie widoczne, ale zbyt powolne. Utrzymują one wadliwe relacje między czynnikami wytwórczymi, są przyczyną niskiej wydajności pracy i niskich dochodów, powodując trudną sytuację socjalną rodzin oraz bardzo ograniczone lub niemożliwe procesy reprodukcji poszerzonej majątku.

3. Wadą polskiego rolnictwa jest także wadliwa struktura zasiewów, która cechuje wysoki udział zbóż (ponad 70%) i zbyt niski udział strączkowych, a polskie gospodarstwa mleczne odbiegają pod względem wielkości i wydajności jednostkowej od gospodarstw w Europie Zachodniej.

Integracja z UE wpłynęła na wzrost skali wytwarzania i przyspieszyła procesy koncentracji produkcji, szczególnie rzepaku i buraków cukrowych oraz chowu bydła i krów mlecznych. Rozwój krajowego rynku żywności i eksportu rolno-spożywczego wpłynął na przyspieszenie wzrostu produkcji rolnej. Nastąpiło przewyciężenie wieloletniego zastoju w produkcji rolnej, której wartość w cenach stałych zwiększyła się o ok. 10-15%, przy wyższym wzroście produkcji końcowej i towarowej niż globalnej. Istotne jest także to, że wzrost wartości produkcji wyprzedzał przyrost wartości zużycia pośredniego, co oznacza, że w okresie poakcesyjnym poprawiła się efektywność wykorzystania ponoszonych nakładów. Osiągnięto postęp w tej dziedzinie, ale nadal rolnictwo cechuje niska produktywność, co dowodzi wadliwości strukturalnej i technologicznej oraz konieczności dalszych przemian struktur agrarnych i wytwórczych. Ponad 90% gospodarstw nie osiąga dochodu parytetowego i ma ograniczone możliwości rozwojowe.

Wsparcie rolnictwa funduszami publicznymi (UE i krajowymi) wpłynęło na poprawę sytuacji dochodowej polskich rolników, głównie za sprawą

płatności bezpośrednich. Korzystne dla rolników i środowiska było wspieranie gospodarstw na obszarach ONW. Pozytywnie należy ocenić także działanie „przedsięwzięć rolnośrodowiskowych”, wśród których największy zasięg miały działania chroniące wodę i glebę. Natomiast za nieistotny uznano zasięg oddziaływania „rent strukturalnych”, programu zalesień i działań dostosowawczych do standardów Unii Europejskiej.

4. Po wejściu do Unii Europejskiej dobra i stabilna była sytuacja ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstw rolnych, zarówno produkcyjnych, jak i usługowych. W latach 2004-2008 przedsiębiorstwa produkcyjne miały trwałą zdolność generowania zysków na poziomie ok. 5-10% wartości obrotów, usługowe 3-6% (ROE 6-15%), stale zwiększały przychody i wydajność pracy, osiągnęto poprawę płynności finansowej i wysoką stopę inwestowania. Wskaźniki bieżącej płynności finansowej, kształtujące się w przedziale 1,5-2,2 wskazują nawet na występowanie w części tych przedsiębiorstw wolnych zasobów kapitału własnego, a stopa inwestowania powyżej 1,5 oznaczała szybki proces modernizacji majątku trwałego przedsiębiorstw rolnych.
5. W sferze zasilania rolnictwa w środki produkcji skutkiem integracji był przede wszystkim duży wzrost cen środków produkcji, towarów i usług kupowanych przez rolników. Ceny tych produktów w 2009 roku są o 40% wyższe od stanu z lat 2000-2002 i o 33% wyższe niż w 2003 roku. W latach 2003-2009 wartość wydatków rolnictwa w cenach bieżących wzrosła o ok. 12 mld zł i był to przyrost podobny do przyrostu wartości przychodów ze sprzedaży produktów rolnictwa, które w tym samym okresie zwiększyły się o 13 mld zł. Zużycie obrotowych środków produkcji, mierzone ich wartością w cenach stałych wzrosło o 11%. Wzrost ich zużycia miał charakter ewolucyjny i został zahamowany dopiero w 2009 roku, w którym obniżyło się ono o ok. 2-3%. W okresie poakcesyjnym notowano stały wzrost zakupów (i zużycia) nawozów mineralnych, środków ochrony roślin, pasz przemysłowych i usług, przy względnej stabilizacji dostaw materiału siewnego, czynników energetycznych czy też paliw. Rozwój realnego popytu na obrotowe środki produkcji, podobnie jak zużycia pośredniego, był więc umiarkowany i nieco niższy od przyrostu produkcji rolnej. Natomiast wyraźny, a nawet duży był wzrost popytu na maszyny rolnicze i inne dobra inwestycyjne. Średnio dwukrotny był w tym okresie wzrost sprzedaży głównych maszyn rolniczych i innych wydatków inwestycyjnych. W latach 2003-2009 wartość inwestycji w rolnictwie zwiększyła się w cenach bieżących dwukrotnie (z 2,0 do 4,0 mld zł), a w cenach stałych o ok. 38%. Tak

więc istotnym skutkiem wzrostu dochodów rolników, głównie w wyniku dopłat bezpośrednich, było duże ożywienie inwestycyjne w rolnictwie, umiarkowany rozwój rynku obrotowych środków produkcji oraz przechwytywanie przez dostawców i producentów tych środków znacznej części dodatkowych dochodów tej grupy społecznej.

6. Przyspieszenie wzrostu gospodarczego Polski, na co duży wpływ miało wejście do UE, wpłynęło na ożywienie produkcyjne w przemyśle spożywczym, poprawę stanu ekonomicznego tego działu gospodarki żywnościowej i zwiększenie aktywności inwestycyjnej.

W latach 20003-2008 średnie tempo rozwoju produkcji przemysłu spożywczego, mierzone jej wartością w cenach stałych, wynosiło 5,2% rocznie, a w całym tym okresie zwiększyła się ona o 35%. W tym okresie tempo rozwoju tego sektora było podobne do wzrostu produktu krajowego brutto, ale o 2/5 niższe niż w latach poprzedniego ożywienia (1993-1998) i o 1/3 wolniejsze niż produkcji całego polskiego przemysłu. Pod tym względem efekt integracji był w przemyśle spożywczym mniejszy od efektów procesów transformacji dokonanych w poprzedniej dekadzie. W okresie integrowania z UE zmniejszył się także udział produkcji żywności, napojów i wyrobów tytoniowych w całym polskim przemyśle. Równocześnie rozwój tej produkcji był ponad dwukrotnie szybszy niż produkcji rolniczej (ok. 1,8-2,6% rocznie) i 2,4 razy szybszy od wzrostu krajowego spożycia tych produktów (2,25% rocznie). Oznacza to, że po wejściu Polski do UE zwiększył się udział przemysłu spożywczego w zagospodarowywaniu produkcji rolniczej oraz w pokryciu krajowego popytu konsumpcyjnego. Istotnym źródłem wzrostu tego sektora był szybki rozwój eksportu produktów przemysłu spożywczego (w tempie 22,5% rocznie), czego skutkiem było to, że w latach 2003-2008 około 45% przyrostu sprzedaży (w cenach stałych) ulokowano na rynkach zagranicznych, a udział eksportu w przychodach przemysłu spożywczego zwiększył się dwukrotnie (z 11% w latach 2000-2002 do 22% w 2008 roku). Innym niezwykle ważnym źródłem rozwoju tego sektora było utrzymanie wysokiego tempa wzrostu przetwórstwa wtórnego, tj. produkcji żywności wysoko przetworzonej, napojów bezalkoholowych, przekąsek i deserów, która – podobnie jak w całym minionym dwudziestolecu – zwiększała się w tempie ok. 7% rocznie. W okresie integrowania z Unią Europejską podobnie wysokie było tempo wzrostu produkcji używek (6,7% rocznie), a ponadto nastąpiło przyspieszenie rozwoju wstępnego przerobu produktów rolnych, rozpoczęte już w latach 1998-2003. W całym okresie transformacji bardzo powolny był proces odbudowy (w tem-

pie 2-3% rocznie) przetwórstwa właściwego, tj. produkcji tradycyjnych wyrobów spożywczych.

W okresie integrowania z UE poprawił się stan ekonomiczny przemysłu spożywczego, gdyż:

- wartość dodana w cenach bieżących zwiększyła się z 22 mld zł w latach 2001-2003 do 35 mld zł w 2008 roku, a w cenach stałych wartość ta zwiększyła się o 35%,
- wydajność pracy w tym okresie wzrosła o ok. 40% (lata 2002-2008), a zużycie energii i wody na jednostkę produkcji obniżyło się o ok. 25%,
- zysk netto firm przemysłowych (w cenach stałych 2003 roku) zwiększył się z ok. 1,6 mld zł w latach 2001-2003 do prawie 6 mld zł w 2007 roku (i prawdopodobnie w 2009 roku).

Rentowność sprzedaży w tym sektorze ustabilizowała się na poziomie ok. 3,5-4,0% wartości przychodów netto oraz 12-15% wartości kapitału własnego. Jest to wysoka stopa zysku, konkurencyjna dla innych zastosowań kapitału, zapewniająca ciągłą poprawę bieżącej płynności finansowej, stały wzrost wartości kapitału własnego oraz utrzymanie relatywnie niskiego zadłużenia długoterminowego (na poziomie ok. 15% kapitału własnego).

7. W okresie integrowania przyspieszone zostały przemiany strukturalne przemysłu spożywczego. Polegały one na kontynuowaniu tendencji pogłębiania przetwórstwa żywności, zwiększania udziału przerobu wtórnego, zmniejszania udziału przerobu wstępnego i właściwego. W okresie tym nastąpiło kolejne ożywienie inwestycyjne, wymuszone przez konieczność dostosowania zakładów przetwórczych do standardów unijnych – jakościowych, zdrowotnych i w zakresie ochrony środowiska oraz poprawy konkurencyjności sektora na wspólnym rynku europejskim przez modernizację procesów produkcyjnych. Efektem tego powtórnego ożywienia inwestycyjnego jest to, że polski przemysł spożywczy pod względem nowoczesności zaliczany jest do czołówki europejskiej. W całym okresie transformacji i integracji został on gruntownie zmodernizowany oraz dobrze dostosowany do warunków gospodarki rynkowej. Stan dostosowania do integracji z UE i do konkurencyjności na wspólnym rynku europejskim jest lepszy niż oczekiwano. Istotne jest także to, że w okresie integrowania z UE odwrócony został wcześniejszy proces rozdrobnienia przetwórstwa i powróciły procesy koncentracji przemysłu spożywczego. Jego obecna struktura podmiotowa jest prawie identyczna jak struktura przemysłu spożywczego w krajach UE-15, ukształtowana przed przyjęciem nowych członków.

8. Rozwój polskiego przemysłu spożywczego i całej naszej gospodarki żywnościowej ma trwałe podstawy. Tworzy je duży krajowy rynek zbytu, który wciąż wykazuje tendencje rozwojowe, a ożywienie gospodarcze będące efektem integracji wzmocniło te tendencje. Rozwój gospodarczy kraju poprawił bowiem strukturę konsumpcji i jakość żywienia człowieka. Skutkiem tego nie jest poprawa wyżywienia mierzona wartością odżywczą spożywanej żywności, która w krajach rozwiniętych jest raczej stabilna, lecz poprawa wyżywienia, które następuje w wyniku zmian struktury konsumpcji oraz zwiększania obudowy produktów żywnościowych różnego rodzaju usługami, ułatwiającymi dostęp do żywności, wygodę korzystania z żywności czy też wzrost zadowolenia z jej spożywania. Takie zmiany konsumpcji żywności dokonują się po wejściu do UE, gdyż:
- wzrasta spożycie żywności pochodzenia zwierzęcego, głównie mięsa i ryb (o ok. 12%), przy równoczesnej redukcji lub zmniejszeniu udziału produktów roślinnych, głównie węglowodanowych,
 - spożycie żywności uznawanej za wysoko przetworzoną zwiększyło się o ok. 20%.

Zmiany w spożyciu żywności są kontynuacją procesów upowszechniania wzorców wyżywienia, charakterystycznych dla rozwiniętych krajów europejskich. Jest to droższy model wyżywienia i dlatego po wejściu Polski do UE wartość spożycia żywności, napojów i wyrobów tytoniowych zwiększała się w tempie 2,25% rocznie i w 2008 roku była o 14% wyższa niż w latach 2000-2002. W warunkach bardziej dynamicznych zmian w modelu żywienia rodzin rolniczych i malejącego udziału samozaopatrzenia oznacza to jeszcze szybszy wzrost popytu na produkty przemysłu spożywczego, na których popyt i dostawy zwiększyły się w porównywalnych okresach o ok. 21%.

9. Najbardziej dynamiczną i najszybciej rozwijającą się częścią polskiej gospodarki żywnościowej był handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Obroty tymi towarami zwiększyły się po wejściu do UE prawie trzykrotnie, a saldo handlowe jest dodatnie i czterokrotnie większe niż w 2003 roku. Na rynkach zagranicznych ulokowano prawie połowę przyrostu produkcji towarowej rolnictwa i przemysłu spożywczego. Rozwinęły się powiązania polskiej gospodarki żywnościowej z rynkiem światowym, w tym szczególnie rynkami innych krajów UE, na których lokowane jest ponad 80% naszego eksportu rolno-spożywczego. Źródłem sukcesów w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi było przede wszystkim:

- 1) zniesienie barier wejścia na rynki innych członków Unii, umożliwiające łatwiejszy dostęp do dużego i zamożnego rynku zbytu,
- 2) dobre dostosowanie polskich producentów żywności do unijnych standardów dotyczących jakości, bezpieczeństwa żywności oraz ochrony środowiska,
- 3) posiadane przewagi komparatywne, wynikające głównie z niskiej opłaty pracy oraz z niższej niż w rozwiniętych krajach ceny ziemi i energii,
- 4) polityka kursowa utrzymująca relatywnie wysoki kurs walut (wyższy od ich siły nabywczej).

Rozwój powiązań z rynkami zagranicznymi był nie tylko czynnikiem poszerzenia rynków zbytu dla polskich producentów żywności, lecz stał się także czynnikiem stabilizującym krajowy rynek żywnościowy, uniezależniającym sytuację bieżącą od wahań koniunktury wewnętrznej i bieżącej gry politycznej. To ostatnie oddziaływanie powodowało jednak większą wrażliwość rynku rolno-spożywczego i całej gospodarki żywnościowej na zjawiska globalne, szczególnie o charakterze kryzysowym.

10. Stopniowo traci na sile efekt kreacji i rozwoju handlu wywołany włączeniem Polski w obszar jednolitego rynku europejskiego. Dlatego w najbliższych latach zmaleje dynamika wzrostu wymiany handlowej produktami rolno-spożywczymi. Będzie to wynik redukcji naszych przewag cenowo-kosztowych i spodziewanej liberalizacji światowego handlu rolnego.

Nasilenie tendencji liberalizacyjnych może prowadzić do utraty części rynków zbytu przez polskich i unijnych producentów żywności. Może to nawet spowodować obniżenie eksportu, wzrost importu i wzmocnić presję konkurencyjną ze strony krajów o niskich kosztach wytwarzania oraz intensywności konkurencji zarówno na rynku krajowym, jak i międzynarodowym. Nie stwarza to jednak dużego zagrożenia dla polskiego handlu rolno-spożywczego w perspektywie do 2015 roku.

W warunkach postępującej liberalizacji światowego handlu Polska utrzyma przewagi konkurencyjne na jednolitym rynku europejskim w takich grupach produktów, jak: owoce, warzywa, mięso i ich przetwory. Do produktów o najwyższej pozycji konkurencyjnej będą należeć produkty wyżej przetworzone i pracochłonne, co wynika z niższych kosztów pracy i niższych marż przetwórczych. Polski sektor rolny, z uwagi na duże zasoby taniej siły roboczej, utrzyma przewagi w pracochłonnych kierunkach produkcji.

11. Cała polska gospodarka żywnościowa i poszczególne jej części są dość odporne na zjawiska kryzysowe. W takiej sytuacji występuje tendencja do ochrony osiągniętego poziomu konsumpcji, w tym szczególnie w zakresie żywienia, a przez to dotychczasowego poziomu produkcji i sprzedaży żywności. W połowie 2008 roku nastąpiło wprawdzie wygaszenie tendencji wzrostowej produkcji przemysłu spożywczego i detalicznej sprzedaży żywności, ale od kilku miesięcy znów występują symptomy ożywienia w tych obszarach, a produkcja rolnicza w 2008 i 2009 roku jest nawet wyższa niż w latach poprzednich (poza produkcją mięsa wieprzowego). Także spadek zysków firm spożywczych był przejściowy. W całej polskiej gospodarce obecny kryzys finansowy spowodował obniżenie produkcji innych gałęzi przemysłu, spadek obrotów handlu zagranicznego i inwestycji oraz głęboki kryzys finansów publicznych. W sektorze żywnościowym zjawiska kryzysowe ujawniły się tylko w dużym spadku inwestycji, znaczącym obniżeniu importu produktów rolno-spożywczych i kilkakrotnie mniejszym spadku eksportu tych produktów. Wyrazem nadprodukcji są także niskie ceny zbóż i mleka oraz wyraźne spowolnienie dynamiki cen żywności, ale po dużych jej podwyżkach w poprzednim roku gospodarczym.

12. Rozszerzenie UE niewątpliwie wzbogaciło Wspólnotę we wszystkich elementach gospodarki żywnościowej. Integracja europejska korzystnie wpłynęła na rozwój produkcji oraz handlu żywnością.

Wskaźniki dynamiki produkcji rolnictwa w nowych państwach członkowskich były o kilka punktów procentowych wyższe niż w UE-15. Produkcja rolna w UE-12 wykazywała trwałą tendencję wzrostową, a w UE-15 była stabilna z okresową skłonnością do obniżania. Ożywienie produkcyjne odnotowano we wszystkich głównych sektorach rolno-spożywczych. W ostatnich latach szczególnie dynamicznie rozwija się produkcja żywności pochodzenia zwierzęcego, w tym głównie przetwórstwo mleka oraz drobiu. Cechą sektora rolno-spożywczego jest także stały rozwój sektora zbożowego.

Rozszerzenie Unii Europejskiej wywołało wzrost cen produktów rolnych oraz żywności w większości państw UE-27. Trend ten utrzymał się także w kolejnych latach, a znaczne jego przyspieszenie nastąpiło od 2007 roku. Tempo zmian cen było wyższe w nowych państwach członkowskich niż w „starej” Unii. Jednakże w Polsce żywność zdrożała w mniejszym stopniu niż w pozostałych krajach UE-12. W Unii postępuje proces wyrównywania poziomu cen żywności i napojów, ale przy wciąż dużych różnicach cen między najbogatszymi krajami UE-15 a nowymi członkami Wspólnoty.

Wzrost cen żywności pochodzenia roślinnego był wyższy niż pochodzenia zwierzęcego i żywności wysoko przetworzonej. Najwyższą dynamikę odnotowano na rynkach objętych regulacjami wspólnotowymi, tj. w sektorze zbożowym i mleczarskim.

Od 2004 roku systematycznie wzrastały obroty handlowe produktami rolno-spożywczymi. Dotyczy to przede wszystkim nowych członków Wspólnoty. Wartość eksportu i importu rolno-spożywczego UE-12 po integracji wzrosła 3-krotnie, podczas gdy w krajach „piętnastki” wartość obrotów zwiększyła się o 1/3. Unia Europejska jest trwałym importerem netto produktów rolno-spożywczych. W 2008 roku ujemne saldo obrotów z krajami trzecimi wyniosło 19,4 mld euro i było o 43% wyższe niż przed poszerzeniem Unii Europejskiej.

13. Obecnie Polska gospodarka żywnościowa jest pod wpływem procesów zachodzących w całej gospodarce światowej: liberalizacji przepływów oraz integracji regionalnej, które jednocześnie stały się ważnymi procesami przyspieszającymi globalizację. Występują łącznie i niemożliwe jest traktowanie ich w sposób oddzielny. Dlatego też dostosowanie polskiej gospodarki żywnościowej do wymogów integracji z Unią Europejską można potraktować jako istotny etap zwiększania korzyści z globalizacji.

Wejście Polski do UE oznaczało wiele zmian warunków funkcjonowania całej gospodarki żywnościowej, polegających na:

- objęciu naszego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną oraz jednolitymi regulacjami handlu produktami rolno-spożywczymi z krajami trzecimi,
- zmianie systemu interwencji na rynku głównych produktów rolnych,
- wsparciu funduszami unijnymi procesu modernizacji i restrukturyzacji rolnictwa, obszarów wiejskich i przemysłu spożywczego,
- obowiązku stosowania jednolitych standardów i procedur określonych przez regulacje unijne⁵⁴.

Z chwilą integracji w dużym stopniu reprezentantem polskiej gospodarki żywnościowej na forum światowym stała się Unia Europejska. Ten fakt generalnie można uznać za plus, ponieważ jest ona reprezentantem 0,5 mld ludzi oraz rozwiniętej gospodarki, a także znacznym eksportem i importe-

⁵⁴ R. Urban, *Polska gospodarka żywnościowa na tle rynku wspólnotowego i globalnego*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2007, t. IX, z. 4, s. 202.

rem żywności w skali świata. Ma zatem większe możliwości wpływania na korzystne decyzje dla siebie w gospodarce globalnej niż Polska.

Wymiana handlowa z zagranicą jest jedną z najbardziej wymiernych obiektywnych miar udziału danego kraju czy też sektora gospodarki w procesach globalizacji. Świadczy bowiem o jego otwartości, konkurencyjności i potencjale.

Duży wzrost obrotów handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi wpłynął na zwiększenie polskiego udziału w międzynarodowej wymianie produktów rolno-spożywczych, na co znaczący wpływ miała poprawa koniunktury na rynkach światowych. Uzasadniona jest jednak teza, że znacznie większe znaczenie na udział w tej wymianie miała integracja Polski z UE, ponieważ:

- wzrost wymiany handlowej artykułami rolno-spożywczymi po integracji z UE dowodzi, że taryfy celne oraz ograniczenia ilościowe i jakościowe, obowiązujące w okresie przedakcesyjnym były istotną barierą rozwoju wymiany handlowej (zwłaszcza do krajów UE),
- otrzymane środki finansowe z Unii Europejskiej i z budżetu państwa umożliwiły przygotowanie przedsiębiorstw przemysłu spożywczego oraz rolnictwa do nowych warunków konkurencji, polegających między innymi na spełnianiu standardów sanitarnych, weterynaryjnych, ochrony środowiska i kryteriów jakości handlowej, zarówno na rynku Unii Europejskiej, jak i na rynku światowym,
- polscy eksporterzy uzyskali identyczny poziom ochrony celnej oraz możliwości korzystania z instrumentów wsparcia eksportu (w tym z subsydiów eksportowych) na rynkach międzynarodowych, jak eksporterzy z innych krajów Wspólnoty, a wyniki wymiany handlowej osiągnęli znacznie lepsze.

Potwierdzają to dane ilustrujące wzrost znaczenia polskiej gospodarki żywnościowej w handlu i produkcji Wspólnoty. W eksporcie żywności, napojów i wyrobów tytoniowych UE udział Polski zwiększył się z około 1,3-1,4% w latach 1995-2000 do 3,7% w 2008 roku. Polska znalazła się również w grupie nielicznych państw, które są eksporterem netto żywności. Pozycja polskiej gospodarki żywnościowej w Unii Europejskiej jest silniejsza niż całej naszej gospodarki i stale rośnie. W UE-27 jesteśmy szóstym producentem żywności i napojów po Francji, Niemczech, Włoszech, Wielkiej Brytanii i Hiszpanii, z 7% udziałem.

Oprócz pozytywnych zdarzeń, można zaobserwować również zagrożenia:

- większość, bo ponad 80% eksportu żywności w 2008 roku była skierowana do krajów Unii Europejskiej, co w przypadku załamania się gospodarczego i ograniczenia bieżących przewag może grozić jego ograniczeniem; kierunki eksportu powinny być bardziej zdywersyfikowane,
- przeszkodą mogą się także okazać ograniczenia produkcyjne i eksportowe istniejące na terenie Unii Europejskiej; kwotowanie produkcji mleka, cukru, skrobi ziemniaczanej i izoglukozy powoduje bowiem zmniejszenie możliwości eksportu tych produktów, utrzymanie wysokich cen krajowych i osłabienie popytu krajowego,
- otwarcie polskiej gospodarki powoduje, że złoty podlega silnym wahanom kursowym, często niezależnym od aktualnego stanu naszej gospodarki, a bardziej zależnym od oceny sytuacji w danym regionie świata; wahania kursowe powodują osłabienie pozycji krajowych przedsiębiorstw w stosunku do korporacji transnarodowych.

14. Konsekwencją procesów globalizacji w polskiej gospodarce żywnościowej jest także zmiana warunków konkurencji na rynku krajowym, jak i na rynkach zagranicznych. Coraz częściej polscy producenci żywności napotykają na **konkurencję ze strony korporacji transnarodowych**.

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej nastąpiło spowolnienie wzrostu udziału KTN w produkcji przemysłu spożywczego. W latach 2003-2007 udział ten wzrósł jedynie o 2,3 p.p. z 35,7% w 2003 roku do 38,0% w 2007 roku, podczas gdy w latach 1998-2003 wzrastał on po kilka punktów procentowych rocznie. W kilku działach przemysłu spożywczego odnotowano nawet spadek udziału KTN w przychodach (mięsnym, cukierniczym oraz rybnym). Zmiany te były częściowo w niektórych działach przemysłu spożywczego skutkiem wzrostu produkcji i eksportu przedsiębiorstw z kapitałem krajowym oraz mniejszego zainteresowania korporacji tymi przemysłami.

W działach o bardzo wysokim udziale KTN, tj. tytoniowym, piwowarskim, olejarskim, spirytusowym nastąpił szybszy wzrost udziału korporacji transnarodowych w produkcji sprzedanej tych działów niż w całym przemyśle spożywczym. Spowodowane to było wypadaniem słabszych podmiotów głównie krajowych z rynku, co było związane z bardzo silnym wzrostem konkurencji ze strony największych firm globalnych. W tym czasie również wśród KTN w tych działach nastąpiły liczne przejścia i fuzje. W ich wyniku działy te zostały zdominowane przez 3-4 największe korporacje.

W wyniku globalizacji występuje coraz wyraźniejszy podział działań: zdominowane przez podmioty zagraniczne, głównie korporacje transnarodowe o poziomie rozwoju zbliżonym do krajów wysoko rozwiniętych, osiągające najlepsze wyniki, zdolne konkurować na rynkach globalnych, jak np. przemysł tytoniowy, piwowarski, olejarski, spirytusowy, napojów bezalkoholowych, cukrowniczy oraz działy o przewadze przedsiębiorstw z polskim kapitałem o niższym poziomie (głównie organizacyjnym) i malejących przewagach konkurowania⁵⁵.

W warunkach globalizacji ograniczeniu ulega coraz bardziej liczba przedsiębiorstw, które kontrolują popyt i produkcję w poszczególnych działach przemysłu i segmentach rynku zarówno krajowego, jak i zagranicznego. Powoduje to, że coraz częściej w naszej gospodarce żywnościowej dochodzi do niekorzystnych działań monopolistycznych i monopsonicznych realizowanych zarówno przez produkcyjne korporacje transnarodowe, jak i transnarodowe sieci handlowe⁵⁶. Dlatego też coraz więcej przedsiębiorstw z kapitałem krajowym decyduje się na współpracę z korporacjami handlowymi, które realizują wysokie prowizje przy jednoczesnym narzucaniu dostawcom jak najniższych cen. Kolejnym ograniczeniem samodzielności mniejszych firm jest produkcja na zlecenie globalnych sieci handlowych pod ich marką. Konkurencja pomiędzy sieciami o poddostawców jest niewielka, ale poddostawcy silnie rywalizują między sobą. W rezultacie to KTN czerpią największe korzyści (nadwyżki ekonomiczne) z całego procesu produkcyjno-handlowego.

15. Otwarta konkurencja na rynku światowym, będąca przejawem globalizacji, niesie dla **polskiego rolnictwa** więcej zagrożeń niż szans rozwojowych. Zagrożenia te neutralizuje integracja Polski z Unią Europejską. Rolnictwo unijne też nie jest w stanie sprostać otwartej konkurencji na rynku światowym. I tutaj należy upatrywać głównych dla nas korzyści, wynikających ze

⁵⁵ „Firmy krajowe obecnie wykorzystują jeszcze swoje przewagi cenowe, oparte na niższych cenach czynników produkcji, ale są to wygasające podstawy konkurowania. W warunkach globalizacji gospodarczej konkuruje się głównie czynnikami pozacenowymi. To one mogą wręcz decydować o tym, czy polskie produkty zostaną zaakceptowane przez konsumentów innych krajów” za: I. Szczepaniak, *Kapitał intelektualny jako źródło konkurencyjności polskiego przemysłu spożywczego*, [w:] *Wybrane aspekty konkurencyjności polskich producentów żywności*, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 110, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 149.

⁵⁶ W. Szymański, *Globalizacja a wyzwania konkurencyjne przedsiębiorstw gospodarki żywnościowej*, [w:] *Wybrane aspekty konkurencyjności polskich producentów żywności*, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 110, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 41.

wspólnego działania związanego z systemem ochronnym, jaki obejmuje rolnictwo w krajach Unii Europejskiej.

Bezpośredni wpływ firm globalnych na zmiany zachodzące w rolnictwie jest jeszcze niewielki i niewiele się zwiększył od czasu integracji z UE. Obejmuje on przepływ surowców z rolnictwa: do filii KTN (na przykład do przemysłu olejarskiego, cukrowniczego, tytoniowego, paszowego) oraz krajowych przedsiębiorstw produkujących na zlecenie handlowych korporacji transnarodowych (marki własne), a także dostawy surowców wstępnie przetworzonych (głównie owoców i warzyw) do globalnych korporacji handlowych. Duża ilość producentów dostarczających niewielkie jednorazowe partie surowca o zróżnicowanej jakości w czasie są jedną z przyczyn ograniczonego wchodzenia KTN na przykład do przemysłu mięsnego, mleczarskiego i owocowo-warzywnego.

W starciu z globalizacją rolnictwo wydaje się być ogniwem najslabszym, z racji swojego zapóźnienia technicznego, technologicznego, niskiej koncentracji produkcji i wydajności pracy itd. Duże środki finansowe otrzymane z UE, a skierowane do rolnictwa, przyspieszyły jego modernizację, ale nadal jest ono niekonkurencyjne z rolnictwem globalnym.

Największe zmiany po integracji z UE pod wpływem procesów globalizacji miały miejsce na **rynku konsumenta**. Inspiratorami i autorami pojawienia się nowych zachowań i potrzeb na rynku żywności były z reguły korporacje transnarodowe, które dążą do unifikacji konsumpcji produktów żywnościowych, przede wszystkim ze względu na korzyści ekonomiczne, jakie są z nią związane. Unifikacja przyczynia się bowiem do zmniejszenia kosztów produkcji, dystrybucji i marketingu, jak i handlu. Między innymi dlatego w ostatnich latach rynek reklamy w Polsce był jednym z najdynamiczniej rozwijających się na świecie, a żywność należała do grupy produktów promowanych w sposób najbardziej intensywny.

Zdecydowaną większość wśród reklamodawców żywności w Polsce stanowiły firmy globalne reprezentujące działy: piwowarski, cukierniczy, napojów bezalkoholowych, koncentratów spożywczych i mleczarski. Wzrosło też znaczenie marek firm globalnych. W 2008 roku spośród 20 najbardziej rozpoznawalnych marek wyrobów przemysłu spożywczego 15 należało do firm globalnych.

W latach 2004-2008 rynek żywności w Polsce bardzo szybko się zmieniał i upodabniał pod względem bogactwa oferty handlowej (asortymentowej) do krajów wysoko rozwiniętych. Wraz ze wzrostem dochodów

ludności oraz zmniejszeniem się różnic w cenach żywności pomiędzy Polską a krajami rozwiniętymi (zwłaszcza UE) obserwuje się wzrost importu artykułów z grupy Premium (bardziej luksusowych). Szczególnie zauważalne jest to w grupie użytkowników.

Ocena wpływu procesów globalizacji na polską gospodarkę żywnościową po integracji z Unią Europejską nie jest jednoznaczna, ponieważ przebieg i zasięg w jej działaniach był inny, a skutki różne.

Generalnie po akcesji do UE procesy globalizacji w polskiej gospodarce żywnościowej przebiegały wolniej niż w okresie ją poprzedzającym. Przedsiębiorstwa z kapitałem krajowym w większym stopniu chroniły przepisy ogólnounijne, a także miały możliwość (środki i czas) na dostosowywanie się do wymogów ciągle zmieniającego się i rozwijającego się rynku rolno-żywnościowego na świecie. Plusem dla polskiej gospodarki żywnościowej było to, że od momentu integracji procesy globalizacji postępują wolniej w porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej, zwłaszcza nowo przyjętymi.

16. Wraz ze wzrostem integracji i globalizacji znaczenie państwa zmienia się i zmniejsza. Jednakże państwo nadal odgrywa ważną rolę, jako inspirator i koordynator działań w ramach współpracy z instytucjami międzynarodowymi. Na początku okresu transformacji gospodarczej państwo polskie pełniło rolę regulatora procesów globalizacji (prywatyzacja, ograniczenia dostępu do polskiego rynku poprzez cła itp.). Z chwilą wstąpienia do UE funkcja państwa jako regulatora procesów globalizacji przesunęła się w stronę instytucji i organizacji unijnych, natomiast rządowi przypadła funkcja swoistego adaptatora ich decyzji.

Procesy adaptacyjne można podzielić na: procesy dostosowawcze i ochronne. Te pierwsze polegały na dostosowaniu gospodarki żywnościowej do standardów sanitarnych, weterynaryjnych, ochrony środowiska i kryteriów jakości obowiązujących na terenie UE, a tym samym i większości krajów świata (ponieważ UE posiada jedno z najbardziej restrykcyjnych przepisów pod tym względem na świecie). Uwarunkowania te zostały narzucone przez prawo unijne. Jednocześnie państwo polskie otrzymało środki finansowe z UE na tzw. wsparcie strukturalne procesów dostosowawczych, w realizacji których pełniło funkcje koordynatora ich rozdziału i wykozystania. Natomiast procesy ochronne spowodowały, że również i u nas zaczęły obowiązywać przepisy antymonopolowe, takie same, jak w pozostałych krajach Unii, co jest niezmiernie istotne przy dynamicznym rozwoju

korporacji transnarodowych. Ponadto, przyjęcie przez Polskę zasad wspólnej polityki handlu zapewniło polskim eksporterom warunki uczestnictwa w handlu międzynarodowym, takie same, jakie są udziałem pozostałych państw Unii Europejskiej, czyli identyczny poziom ochrony celnej oraz możliwości korzystania z instrumentów wsparcia eksportu, w tym subsydiów eksportowych. Wyrównaniu więc uległy warunki konkurencji na rynkach krajów trzecich dla wszystkich podmiotów pochodzących z terenu Wspólnoty⁵⁷. Ponadto w rolnictwie, oprócz funkcji dostosowawczych i ochronnych, państwo pełni jeszcze funkcję koordynatora rozdziału unijnych środków finansowych.

Politykę każdego państwa w dostosowaniu się do procesów globalizacji można podzielić na działania związane z:

- polityką makroekonomiczną uwzględniającą ogólny rozwój kraju i całej jego gospodarki, aby zapewnić stabilizację warunków gospodarowania i możliwość realizacji ekonomicznych celów przedsiębiorstw oraz umacnianie pozycji kraju na rynku międzynarodowym poprzez ochronę i promowanie narodowych interesów ekonomicznych na forum międzynarodowym, np. w negocjacjach WTO czy w różnych organach UE,
- polityką mikroekonomiczną związaną z rozwojem poszczególnych sektorów, działów przemysłu, a nawet największych przedsiębiorstw uwzględniającą ich specyfikę oraz możliwości rozwoju na rynku globalnym.

Działania te są sprzężone ze sobą, gdyż rozwój kraju promuje i ułatwia rozwój sektorów, a z kolei rozwój sektorów wpływa na rozwój kraju.

W polityce mikroekonomicznej możliwości wsparcia przez państwo rozwoju przemysłu spożywczego są również ograniczone ustawodawstwem unijnym, a nieco większe możliwości wpływu państwa występują w takich obszarach, jak: polityka handlu zagranicznego, polityka wobec małych i średnich przedsiębiorstw, polityka badań i rozwoju technologicznego (innowacyjność), którymi do pewnego stopnia może sterować. Podobnie w rolnictwie, gdzie rola państwa skierowana jest głównie na wykorzystanie unijnych funduszy strukturalnych.

W dziedzinie polityki handlu zagranicznego pomoc państwa została ograniczona, po wstąpieniu Polski do UE, gdyż większość spraw w tym zakresie przejęła na siebie Wspólnota. Poszczególnym krajom pozostawiono

⁵⁷ Szerzej na ten temat piszą K. Pawlak, W. Poczta, *Konkurencyjność polskiego sektora rolno-spożywczego w handlu z krajami Unii Europejskiej*, wyd. Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Poznań 2008.

jedynie częściowy wybór strategii wspierania i promocji eksportu w poszczególnych sektorach gospodarki.

Wobec postępującej liberalizacji handlu żywnością i wzrastającej konkurencyjności na tym rynku na świecie promocja nabiera coraz większego znaczenia. Dlatego też polska żywność, aby mogła być konkurencyjna, musi być promowana. W ramach Unii Europejskiej istnieje możliwość dofinansowania takiej promocji⁵⁸.

Polityka państwa wobec handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi powinna zmierzać także do znoszenia różnych barier i stosowania ułatwień w eksporcie, między innymi:

- politycznych (jakie pojawiają się na przykład w handlu mięsem z Rosją, Chinami itp.), zarówno poprzez działania (rozmowy) bezpośrednie z tymi państwami, jak i przez presję na instytucje i organizacje międzynarodowe,
- instrumentów finansowego wsparcia eksportu (np. ubezpieczeń i gwarancji eksportowych, dopłat do oprocentowania kredytów eksportowych, poręczeń i gwarancji na finansowanie przedsięwzięć eksportowych, kredytów rządowych na finansowanie importu polskich towarów przez kraje rozwijające się) z oferowanymi warunkami płatności w eksporcie (kredyty eksportowe, ubezpieczenia transakcji eksportowych itp.),
- ochrony eksporterów przed nieuczciwą konkurencją (pomoc prawna, informacja o kontrahentach itp.).

Większość przemian strukturalnych w przemyśle spożywczym była i będzie przede wszystkim reakcją na wzrastającą konkurencję ze strony firm globalnych. Obecność korporacji transnarodowych w gospodarce żywnościowej aktywizuje bowiem podmioty krajowe. Sprzyja to rozwojowi

⁵⁸ Do unijnych zasad świadczenia pomocy publicznej dostosowano dotychczasowe zasady dofinansowania następujących form promocji eksportu:

- przedsiębiorców uczestniczących w targach i w wystawach za granicą oraz w wyjazdowych misjach gospodarczych związanych z udziałem w targach i wystawach za granicą,
- branżowych projektów promocyjnych w zakresie eksportu,
- przedsięwzięć wydawniczych promujących eksport,
- uzyskania certyfikatu wyrobu wymaganego na rynkach zagranicznych,
- szkoleń o tematyce handlu zagranicznego,
- innych przedsięwzięć w zakresie promocji i wspierania eksportu (np. konferencji, seminariów i warsztatów).

za: J. Chojna, *System wspierania i promocji eksportu w Polsce po akcesji do Unii Europejskiej*, [w:] *Polityka gospodarcza Polski w integrującej się Europie 2004-2005*, Raport roczny IKiCHZ, Warszawa 2005.

całego sektora⁵⁹. Z drugiej strony przewaga konkurencyjna korporacji transnarodowych nad mniejszymi i jeszcze mało doświadczonymi na wolnym rynku firmami polskimi spycha je na pozycje defensywne, zwłaszcza w działach o bardzo wysokim i wysokim poziomie globalizacji. Dlatego też największym wyzwaniem państwa wobec przedsiębiorstw przemysłu spożywczego z kapitałem krajowym w nadchodzących latach powinno być dążenie do minimalizowania (nie zwiększania) przewag istniejących pomiędzy nimi a KTN, zwłaszcza w dziedzinie organizacji, zarządzania, marketingu, innowacyjności itd., a więc czynników związanych z zasobami ludzkimi, a zwłaszcza kadrą zarządzającą i jej wiedzą. Państwo powinno wspierać takie procesy integracyjne, a zwłaszcza działania realizowane przez instytucje samorządu gospodarczego.

Reasumując można stwierdzić, że w gospodarce żywnościowej rola państwa przynajmniej w najbliższych latach będzie istotna i większa niż w pozostałych przemysłach. Skierowana powinna być przede wszystkim na:

- pomoc w racjonalnym wykorzystaniu środków otrzymywanych przez rolnictwo i przedsiębiorstwa z UE i państwa, a skierowaną na nowy Program Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz na działalność innowacyjną, szkoleniową itp. w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego,
- zwiększenie konkurencyjności polskiego eksportu artykułów rolno-przemysłowych na rynkach zagranicznych poprzez działania promocyjne, informacyjne itd.,
- skuteczne zwalczanie praktyk monopolistycznych na krajowym rynku żywności, a stosowane najczęściej przez handlowe i produkcyjne korporacje transnarodowe,
- aktywne uczestniczenie w pracach instytucji międzynarodowych oraz organach UE, bowiem od umiejętności dyplomatycznych rządu i jego przedstawicieli w instytucjach międzynarodowych będzie zależała skuteczność lobbingu na rzecz Polski i rozwoju przemysłu spożywczego.

⁵⁹ Patrz: P. Chechelski, *Wpływ procesów globalizacji na przemysł spożywczy*, „Studia i Monografie”, nr 145, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008.

Załącznik 1. Publikacje wyników zadania „Ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej”

I. Raporty Programu Wieloletniego

1. Ambroziak Ł., *Analiza zmian w handlu artykułami rolno-spożywczymi nowych państw członkowskich po akcesji do Unii Europejskiej* (red. I. Szczepaniak, R. Urban), seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 130, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009, s. 164.
2. *Changes in the Food Sector after the Enlargement of the EU*, Multi-Annual Programme 2005-2009, No 57.1, IAFE-NRI, Warsaw 2007, s. 266.
3. *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 1*, red. R. Urban, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 1; IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005, s. 135.
4. *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 2*, red. R. Urban, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 19; IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005, s. 139.
5. *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 3*, red. R. Urban, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 45, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006, s. 253.
6. *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 4*, red. R. Urban, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 69, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007, s. 128.
7. *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 5*, red. R. Urban, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 109, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 165.
8. *State of the Polish food economy sector after Poland's EU accession. Report 4*, ed. R. Urban, Multi-Annual Programme 2005-2009, No 69.1, IAFE-NRI, Warsaw 2008, s. 129.
9. Urban R., *Stan głównych działów gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Sektor zbożowy, mięsny i napojów*, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 25, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006, s. 56.
10. *Wpływ integracji z Unią Europejską na polską gospodarke żywnościową*, red. R. Urban, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 90, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 140.
11. *Zmiany w sektorze żywnościowym po rozszerzeniu UE*, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 57, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007, s. 271.

II. Artykuły

1. Chechelski P., *Efekty rozwoju największych przedsiębiorstw z kapitałem krajowym oraz filii korporacji transnarodowych w przemyśle spożywczym w Polsce*, [w:] *Wyzwania dla zarządzania współczesnym przedsiębiorstwem*, red. R. Borowiecki, A. Jaki, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2009, s. 385-394.
2. Chechelski P., *Ocena globalizacji łańcucha żywnościowego w Polsce*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2009, t. XI, z. 3, s. 55-60.
3. Drożdż J., Szczepaniak I., *Ocena sytuacji ekonomiczno-finansowej przemysłu spożywczego w pięć lat po integracji Polski z Unią Europejską*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2009, nr 76, s. 135-146.
4. Judzińska A., *Konkurencyjność polskiego sektora zbożowego*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2008, t. X, z. 4, s. 149-153.
5. Judzińska A., *Podstawowe działy gospodarki żywnościowej w Polsce i w innych nowych krajach członkowskich*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2007, t. IX, z. 3, s. 103-108.
6. Judzińska A., *Polish food industry in comparison with other new EU member states*, [w:] *International scientific days 2008, Competitiveness and economic growth: European and national perspectives. Proceedings of Reviewed Articles of International Scientific Conference*, Slovak University of Agriculture in Nitra, Faculty of Economic and Management, Nitra, the Slovak Republic, may 28-30, 2008, s. 163-168, publikacja na płycie CD.
7. Judzińska A., *Polish food industry in comparison with the new member states (Polska gospodarka żywnościowa na tle nowych krajów członkowskich UE)*, [w:] *International scientific days 2008, Competitiveness and economic growth: European and national perspectives. Book of abstracts*, Slovak University of Agriculture in Nitra, Faculty of Economic and Management, Nitra, the Slovak Republic, may 28-30, 2008, s. 50.
8. Judzińska A., *Produkcja mięsa w Unii Europejskiej*, „Gospodarka Mięsna” 2009, nr 9, s. 28-29.
9. Judzińska A., *Produkcja żywności pochodzenia roślinnego w Polsce na tle Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2006, t. VIII, z. 2, s. 81-85.
10. Judzińska A., *Przemiany strukturalne w polskim przemyśle spożywczym w latach 1998-2007*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2009, t. XI, z. 3, s. 154-159.
11. Judzińska A., *Structural transformations in Polish food industry in the years 1988-2007*, abstrakt opublikowany w *Conference Proceedings (Abstracts), IAMO - Forum 2009, 20 Years of Transition in Agriculture: What has been*

- achieved? Where are we heading?*, 17-19 June 2009, Halle (Saale) – Germany, s. 12.
12. Judzińska A., *Structural transformations in Polish food industry in the years 1988-2007*, artykuł na płycie CD: *IAMO - Forum 2009, 20 Years of Transition in Agriculture: What has been achieved? Where are we heading?*, *Conference Proceedings*, 17-19 June 2009, Halle (Saale) – Germany.
 13. Mroczek R., *Ceny żywności pochodzenia zwierzęcego*, „Przemysł Spożywczy” 2008, nr 11, s. 32-36.
 14. Mroczek R., *Condition of Red Meat Sector in Poland after Accession to the EU*, [w:] *Agri-food sector in the face of current challenges*, National University of Food Technologies (Ukraine), NSC Institute of Agrarian Economy UAAS (Ukraine), NRI Institute of Agricultural and Food Economics (Poland), Centre of Sociological Research (Ukraine), Kyiv 2009, s. 106-114.
 15. Mroczek R., *Gospodarka żywnościowa nowych członków Unii*, „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 9, s. 13-14, 16.
 16. Mroczek R., *Przemysł spożywczy w Polsce i nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej*, [w:] *Uwarunkowania rynkowe konkurencyjności przedsiębiorstw*, praca zbiorowa, red. A. Birski, Olsztyn 2008, s. 259-264.
 17. Mroczek R., *Regionalne zróżnicowanie produkcji zwierzęcej i przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego po integracji z UE*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2007, t. IX, z. 1, s. 328-332.
 18. Mroczek R., *Regionalne zróżnicowanie przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego*, „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 12, s. 38-40.
 19. Mroczek R., Szczepaniak I., Urban R., *Korzyści z integracji z Unią Europejską*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2008, nr 10, dodatek: *Rolnictwa dziś i jutro*, s. 15-21.
 20. Mroczek R., Urban R., *Sektor mięsny beneficjentem integracji z Unią Europejską*, „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 3, s. 2-7.
 21. Parzuchowski L., *Polska żywność 2003-2007*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2008, nr 13, s. 24-26.
 22. Pieniąż A., Hanf J.H., Wegener S., Voicilas D.M., *Czynniki produkcji jako przyczyna nierówności rozwoju rumuńskiego sektora mleczarskiego*, [w:] *Przemiany strukturalne wsi i rolnictwa w wybranych krajach europejskich*, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 128, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009, s. 211-229.
 23. *Polski przemysł spożywczy w UE*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2007, nr 16, s. 16-18.

24. Potori N., Pesti C., *Zmiany strukturalne w gospodarce żywnościowej i na obszarach wiejskich na Węgrzech*, [w:] *Przemiany strukturalne wsi i rolnictwa w wybranych krajach europejskich*, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 128, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009, s. 47-71.
25. Stańko S., *Wnioski z obrad grup roboczych oraz dyskusji na konferencji w Pułtusku w 2007 roku. Dyskusja na temat sytuacji w przemyśle spożywczym na rynkach światowych. Grupa II*, [w:] *Rozwój sektora rolno-spożywczego w Polsce na tle tendencji światowych*, red. A. Kowalski i M. Wigier, seria Program Wieloletni 2005-2009, nr 101, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 189-196.
26. Szczepaniak I., Urban R., *Wpływ integracji z Unią Europejską na polski przemysł spożywczy*, [w:] *Zarządzanie restrukturyzacją w procesach integracji i rozwoju nowej gospodarki*, red. R. Borowiecki, A. Jaki, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2008, s. 217-232.
27. Urban R., *Beneficjenci*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2005, nr 21, dodatek: *Perspektywy polskiego rynku rolnego po akcesji do Unii Europejskiej*, s. 4-5.
28. Urban R., *Developmental tendencies of Polish food industry*, „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 8, s. 15-18.
29. Urban R., *Dostosowania polskiego przemysłu spożywczego do warunków Unii Europejskiej*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G – Ekonomika Rolnictwa” 2009, t. 96, z. 1, s. 7-15.
30. Urban R., *Food Market and Food Production in the Face of the World Economic Crisis*, „Przemysł Spożywczy” 2009, nr 8, s. 13-16.
31. Urban R., *Głęboki dołek świński źródła i skutki*, „Przemysł Spożywczy” 2009, nr 3, s. 10-13.
32. Urban R., *Główne problemy produkcji i przetwórstwa zbóż*, „Przegląd Zbożowo-Młynarski” 2008, nr 9, s. 7-11.
33. Urban R., *Gospodarka mięsna w Polsce po wejściu do UE – rozwój, stan i zagrożenia*, „Gospodarka Mięsna” 2008, nr 10, s. 10-15.
34. Urban R., *Gospodarka żywnościowa w trzecim roku po wejściu Polski do Unii Europejskiej*, „Przemysł Spożywczy” 2006, nr 8, s. 20-23, 27.
35. Urban R., *Ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu do UE (w trzecim i czwartym roku)*, materiały konferencyjne, Konferencja IERiGŻ-PIB, pt. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, Program Wieloletni 2005-2009, Pułtusk 12-14.12.2007 r.
36. Urban R., *Polish Market of Food and Drinks*, „Przemysł Spożywczy” 2008, nr 8, s. 15-18.

37. Urban R., *Polska gospodarka żywnościowa na tle rynku wspólnotowego i globalnego*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2007, t. IX, z. 4, s. 202-207.
38. Urban R., *Polski przemysł spożywczy po wejściu do UE*, „Wieś Jutra” 2006, nr 10, s. 26-27.
39. Urban R., *Polski rynek żywności i napojów*, „Przemysł Spożywczy” 2008, nr 8, s. 26-30.
40. Urban R., *Przemiany strukturalne w polskim przemyśle spożywczym*, „Wieś Jutra” 2007, nr 10, s. 20-21.
41. Urban R., *Przemysł spożywczy po integracji*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2009, nr 23-24, dodatek: *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. 5 lat programu badawczego*, s. 18-20.
42. Urban R., *Rynek i produkcja napojów w Polsce – tendencje i zagrożenia*, „Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny” 2009, nr 4, s. 6-8.
43. Urban R., *Rynek i produkcja żywności a światowy kryzys gospodarczy*, „Przemysł Spożywczy” 2009, nr 8, s. 17-18, 20-21.
44. Urban R., *Rynek, produkcja i przetwórstwo zbóż po wejściu do UE*, „Prze-
gląd Zbożowo-Młynarski” 2006, nr 3, s. 4-6.
45. Urban R., *Sektor napojów bezalkoholowych i alkoholowych oraz przetworów owocowych i warzywnych w Polsce po akcesji*, „Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny” 2007, nr 4, s. 6-8.
46. Urban R., *Sektor napojów w Polsce – stan i tendencje rozwojowe*, „Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny” 2006, nr 3, s. 4-7.
47. Urban R., *Sektor zbożowy w obliczu kryzysu gospodarczego*, „Prze-
gląd Zbożowo-Młynarski” 2009, nr 9, s. 3-5.
48. Urban R., *Stan przemysłu spożywczego po wejściu Polski do Unii Europejskiej*, „Przemysł Spożywczy” 2006, nr 4, s. 2, 4, 6-8.
49. Urban R., *Światowy kryzys finansowy – implikacje dla producentów żywności*, „Przemysł Spożywczy” 2009, nr 1, s. 2, 4-5.
50. Urban R., *Tendencje rozwojowe przemysłu spożywczego po wejściu Polski do UE*, „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 8, s. 20, 22-25.
51. Urban R., Gburczyk S., Szczepaniak I., *Na wspólnym rynku. Rolnictwo i przemysł spożywczy były przygotowane do integracji z UE*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2006, nr 10, dodatek: *Polska wieś i rolnictwo po dwóch latach w Unii Europejskiej*, s. 3-5.
52. Urban R., Gburczyk S., Szczepaniak I., *Rynki żywnościowe. Wejście do UE ujawniło przewagi konkurencyjne polskiej gospodarki żywnościowej*, „Nowe

Życie Gospodarcze” 2006, nr 23, dodatek: *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, s. 6-9.

53. Urban R., Gburczyk S., Szczepaniak I., Rowiński J., Wigier M., *Zmiany po rozszerzeniu UE w polskiej gospodarce żywnościowej*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2007, nr 17, dodatek: *Zmiany w sektorze żywnościowym po rozszerzeniu Unii Europejskiej*, s. 2-6.
54. Wigier M., Szczepaniak I., Mroczek R., *Zmiany po rozszerzeniu UE, sektor żywnościowy w nowych krajach członkowskich*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2007, nr 17, dodatek: *Zmiany w sektorze żywnościowym po rozszerzeniu Unii Europejskiej*, s. 7-12.

III. Referaty

1. Gradziuk K., Determinants of technical efficiency of Polish dairies – does governance structure matter, Warsztaty młodych pracowników naukowych pt. Institutions, Information and Knowledge, organizowanych w AECON – research school of applied economics, Faculty of Life Science, Copenhagen University, Kopenhaga 17-28.08.2009 r.
2. Gradziuk K., Nowa Ekonomia Instytucjonalna – założenia i przykłady zastosowań, Seminarium Zakładu Ekonomiki Przemysłu Spożywczego IERiGŻ-PIB, Warszawa 17.12.2009 r.
3. Judzińska A., Development of Polish Food Industry in the Years 1989-2007, Konferencja IAMO Forum 2009 – Twenty Years of Transition in Agriculture – What has been achieved? Where are we heading?, Halle (Saale) – Niemcy, 17-19.06.2009 r.
4. Judzińska A., Podstawowe działy gospodarki żywnościowej w Polsce i w innych nowych krajach członkowskich, XIV Kongres SERiA – Perspektywy rolniczej Polski w Unii Europejskiej, Kraków 18-20.09.2007 r.
5. Judzińska A., Produkcja żywności pochodzenia roślinnego w Polsce na tle Unii Europejskiej, XIII Kongres SERiA – Rynek rolny i żywnościowy w otoczeniu krajowym i międzynarodowym, Poznań 13-19.09.2006 r.
6. Judzińska A., Przemiany strukturalne w polskim przemyśle spożywczym w latach 1998-2007, XVI Kongres SERiA – Agrobiznes w warunkach globalizacji, Olsztyn 8-10.09.2009 r.
7. Mroczek R., Condition of Red Meat Sector in Poland after Accession to the EU, Konferencja międzynarodowa – Sektor rolno-spożywczy wobec współczesnych wyzwań, Kijów-Jaлта 15-20.09.2009 r.

8. Mroczek R., Przemysł spożywczy w Polsce i nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej, IX Międzynarodowa Konferencja Naukowa – Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencji, Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Maradki 14-16.05.2008 r.
9. Poczta W., Koreferat do referatu prof. R. Urbana, pt. Ocena wpływu integracji z UE na rynki rolne, gospodarkę żywnościową i jej konkurencyjność, Konferencja IERiGŻ-PIB pt. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, Program Wieloletni 2005-2009, Pułtusk 11-12.12.2006 r.
10. Szajner P., Die Tendenzen im Verbrauch an Milcherzeugnissen in Polen, Konferencja International Management Forum Milk (IMFM) 2006, Structural developments, ingredients and abolition of the milk quota: Perspectives for the dairy management in the UE-25; Institute for Food Industry Economics – Federal Research Centre for Nutrition and Food, Kiel (Niemcy), Bratysława (Słowacja) 18-19.05.2006 r.
11. Szczepaniak I., Polski przemysł spożywczy po wejściu do Unii Europejskiej, Sesja naukowa SIITSpoż.: Polska gospodarka żywnościowa. Zasoby, Technika, Ludzie, Warszawa 17.11.2006 r.
12. Szczepaniak I., Tendencje rozwojowe polskiego sektora żywnościowego po wejściu do UE, Seminarium IERiGŻ-PIB – Polska wieś i rolnictwo po dwóch latach w UE, Program Wieloletni 2005-2009, Pułtusk 31.05.2006 r.
13. Urban R., Dostosowania polskiego przemysłu spożywczego do warunków UE, Seminarium Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN, Warszawa 26.11.2008 r.
14. Urban R., Gospodarka żywnościowa – stan i perspektywy rozwoju, Konferencja MRiRW, ARR, BGŻ, SGH, SGGW, IERiGŻ-PIB, RGŻ i KRIR, pt. Perspektywy polskiego rynku rolnego po akcesji do Unii Europejskiej, Jachranka 15-16.12.2005 r.
15. Urban R., Gospodarka żywnościowa w trzecim roku po wejściu Polski do Unii Europejskiej, Seminarium IERiGŻ-PIB, Program Wieloletni 2005-2009, Warszawa 6.10.2006 r.
16. Urban R., Ocena stanu ekonomicznego przemysłu drobiarskiego, mięsnego i olejarskiego, Konferencja Komitetu Rolnictwa i Obrotu Rolnego Krajowej Izby Gospodarczej, Warszawa 21.04.2009 r.
17. Urban R., Ocena wpływu integracji z UE na rynki rolne i gospodarkę żywnościową i jej konkurencyjność, Konferencja IERiGŻ-PIB pt. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, Program Wieloletni 2005-2009, Pułtusk 11-12.12.2006 r.

18. Urban R., Polska gospodarka żywnościowa po wejściu do UE – główne kierunki zmian, Międzynarodowa Konferencja IERiGŻ-PIB pt. Zmiany w sektorze żywnościowym po rozszerzeniu UE, Program Wieloletni 2005-2009, Wigry 13-16.06.2007 r.
19. Urban R., Polski rynek żywności – stan, tendencje i główne cechy, prezentacja na panelu Redakcji „Przemysłu Spożywczego” i zarządu Głównego SITSpoż., pt. Budowanie przewagi konkurencyjnej firm spożywczych, Targi Polagra, Poznań 15.09.2008 r.
20. Urban R., Stan ekonomiczny przemysłu mięsnego, Krajowy Kongres Mięśny, Instytut Przemysłu Mięsnego i Tłuszczowego, Warszawa 14.05.2009 r.
21. Urban R., Stan i możliwości rozwojowe polskiego przemysłu spożywczego, Konferencja Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN pt. Wieś, rolnictwo i agrobiznes polski pięć lat po akcesji do UE, Warszawa 3.11.2009 r.
22. Urban R., Stan polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu do Unii Europejskiej, Konferencja IERiGŻ-PIB pt. Ekonomiczne i społeczne aspekty i uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej w pierwszym roku po wstąpieniu do Unii Europejskiej, Program Wieloletni 2005-2009, Warszawa 12-13.12.2005 r.
23. Urban R., Tendencje rozwojowe przemysłu spożywczego po wejściu Polski do UE, Seminarium IERiGŻ-PIB, Program Wieloletni 2005-2009, Warszawa 13.07.2007 r.
24. Urban R., Wpływ integracji z Unią Europejską na polski przemysł spożywczy, Konferencja IERiGŻ-PIB pt. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, Program Wieloletni 2005-2009, Pułtusk 30.11-2.12.2009 r.
25. Urban R., Zależności rozwojowe rolnictwa i przemysłu spożywczego, Konferencja Stowarzyszenia AgroBiznesKlub, Federacji Gospodarki Żywnościowej RP i IERiGŻ-PIB, pod patronatem Leszka Korzeniowskiego, Przewodniczącego Sejmowej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi, pt. Przetwórstwo spożywcze – partnerem czy konkurentem producenta rolnego, Sejm RP, Warszawa 15.06.2009 r.
26. Urban R., Zalewski A., Stan polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do UE, Seminarium IERiGŻ-PIB, Program Wieloletni 2005-2009, Warszawa 20.06.2008 r.

Aneks statystyczny

Autorzy:

mgr Jadwiga Drożdż

prof. dr hab. Włodzimierz Dzun

mgr Agnieszka Judzińska

mgr Lucyna Mieszkowska

dr inż. Ewa Rosiak

mgr Anna Staszczak

prof. dr hab. Roman Urban

mgr Danuta Zawadzka

mgr inż. Maria Zdzieborska

Aneks. 1.1. Podstawowe wskaźniki rozwoju gospodarczego Polski

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2007 IV kw.	2008			2009		
										I kw.	II kw.	III kw.	IV kw.	I kw.	II kw.
Zmiany w stosunku do roku poprzedniego lub tego samego okresu roku poprzedniego (w procentach)															
PKB	1,1	1,4	3,8	5,3	3,6	6,2	6,8	5,0	6,5	6,2	6,0	5,1	3,0	0,8	1,1
Spżycie indywidualne	2,2	0,3	1,0	2,3	2,1	5,0	4,9	5,9	3,5	6,1	6,1	5,7	5,7	3,3	1,7
Nakłady na środki trwałe	-9,8	-6,3	-0,1	6,4	6,5	14,9	17,6	8,2	15,2	15,6	14,5	4,0	4,5	1,0	-3,0
Produkcja przemysłowa	0,6	1,1	8,3	12,6	3,7	11,2	11,2	3,3	9,9	8,2	7,0	2,2	-6,3	-10,0	-6,7
Place realne	2,5	0,7	3,4	0,7	1,8	4,0	5,5	6,0	5,4	6,0	7,2	5,1	3,2	3,7	0,9
Emerytura realna	4,7	4,6	4,1	0,6	0,3	6,2	0,0	4,1	-1,9	-0,2	5,2	5,2	5,9	5,7	3,7
Ceny detaliczne dóbr i usług (inflacja)	5,5	1,9	0,8	3,5	2,1	1,0	2,5	4,2	3,6	4,1	4,3	4,7	3,8	3,3	3,7
Ceny produkcji przemysłowej	1,6	1,0	2,6	7,0	0,7	2,0	2,0	2,2	1,9	2,6	2,1	1,7	2,4	5,0	4,2
Ceny produkcji rolnej	1,8	-5,8	1,8	15,3	-5,1	4,0	18,2	-1,3
Sprzedaż detaliczna	0,2	1,9	3,6	2,5	-2,4	7,2	7,6	5,3	13,1	16,1	11,8	8,4	4,8	0,4	1,4
Kurs euro w zł	3,67	3,86	4,40	4,53	4,02	3,90	3,78	3,52	3,65	3,58	3,41	3,30	3,77	4,50	4,45
USD w zł	4,09	4,08	3,89	3,65	3,23	3,10	2,77	2,41	2,52	2,39	3,18	2,20	2,86	3,45	3,27
Eksport (w mld euro)	33,7	43,3	47,5	56,7	73,4	87,9	101,8	120,9	28,7	30,3	31,8	31,9	26,9	23,5	23,9
Import (w mld euro)	46,7	58,3	60,4	71,4	80,6	100,8	120,4	138,6	32,7	33,8	36,5	36,4	31,9	24,3	24,3
Saldo (w mld euro)	-13,0	-15,0	-12,8	-11,7	-7,2	-12,9	-18,6	-17,7	-4,0	-3,5	-4,7	-4,5	-5,0	-0,7	-0,4
Zadłużenie gospodarstw domowych (w mld zł, stan na koniec okresu)	82,7	89,7	102,0	118,4	139,4	188,5	260,0	332,7	260,0	285,3	292,8	306,0	332,7	357,5	365,1
Wynik budżetu państwa w mld zł	-32,4	-39,4	-37,0	-41,4	-28,4	-25,1	-16,0	-24,3	-16,2	1,8	-5,2	-4,2	-24,3	-11,2	-16,6

Źródło: dane GUS publikowane w Rocznikach Statystycznych 2001-2008 oraz w Buletynach Statystycznych 2001-2009.

**Aneks 1.2. Wskaźniki rozwoju sektora żywnościowego
(przyrost wartości w cenach stałych, w procentach)**

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ^a
W stosunku do roku poprzedniego									
Globalna produkcja rolnictwa	5,8	-1,9	-0,8	7,5	-4,3	-1,2	5,9	3,1	-0,2
w tym: roślinna	8,6	-6,7	-5,7	16,7	-11,9	-5,2	8,9	6,8	3,5
zwierzęca	2,5	3,4	4,8	-2,7	5,2	2,6	2,9	-1,5	-2,7
Końcowa produkcja rolnictwa	8,6	0,1	2,5	8,0	-4,4	0,0	5,6	2,6	1,5
w tym: roślinna	18,5	-5,4	-1,7	24,3	-16,6	-3,8	9,5	7,7	5,0
zwierzęca	2,9	3,5	5,3	-2,4	5,6	2,4	3,0	-1,3	-2,5
Towarowa produkcja rolnictwa	2,9	4,2	5,2	3,3	-4,6	4,2	1,5	6,2	2,5
w tym: roślinna	6,8	1,7	1,1	12,2	-13,0	3,7	-0,7	11,3	5,5
zwierzęca	0,6	5,7	7,7	-2,5	2,1	4,6	3,1	2,4	-0,5
Skup	1,3	9,9	6,9	4,6	5,0	3,9	1,0	-1,3	-0,5
Spożycie żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	0,7	1,5	1,6	2,4	1,6	3,6	3,1	2,0 ^a	-0,5
Sprzedaż detaliczna żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	0,8	3,2	3,7	1,4	-0,7	1,3	2,7	2,0 ^a	-1,0
Produkcja przemysłu spożywczego	4,6	0,2	7,7	3,6	7,0	6,3	5,2	1,5	-0,4
w tym: przerób wstępny	0,9	5,4	9,7	3,5	5,8	2,1	-0,3	-0,6	0,8
przerób właściwy	3,6	-2,7	1,0	4,3	2,0	2,7	0,6	-0,4	-0,7
przerób wtórny	5,3	4,1	9,7	5,2	6,2	9,9	7,9	1,5	1,4
produkcja używek	-2,6	0,5	7,6	3,7	5,0	8,5	11,2	4,0	-6,3
W stosunku do średniej lat 2000-2002									
Globalna produkcja rolnictwa	2,7	0,2	-0,8	6,7	1,8	0,2	6,2	9,2	9,0
w tym: roślinna	5,1	-1,9	-7,5	8,0	-4,9	-9,8	-1,8	4,9	8,5
zwierzęca	-0,3	3,0	8,0	5,1	10,5	13,4	16,7	15,0	12,0
Końcowa produkcja rolnictwa	3,0	2,6	4,7	13,3	8,2	8,1	14,1	16,6	18,3
w tym: roślinna	7,5	1,7	0,0	24,2	3,6	-0,3	9,1	17,5	23,4
zwierzęca	-0,3	3,3	8,1	5,8	11,5	14,1	17,5	16,0	13,1
Towarowa produkcja rolnictwa	-0,3	3,6	9,1	12,7	7,7	12,3	14,3	20,7	23,7
w tym: roślinna	1,5	3,2	4,4	17,1	1,9	5,6	4,9	16,8	23,2
zwierzęca	-1,7	3,9	12,5	9,6	11,9	17,1	20,7	24,6	24,0
Skup	-2,8	6,8	14,2	19,5	25,4	30,3	31,6	29,9	29,4
Spożycie żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	-0,1	1,1	2,7	5,2	6,9	10,7	14,1	16,4	15,8
Sprzedaż detaliczna żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	-0,5	2,7	6,5	8,0	7,2	8,6	11,6	13,8	12,7
Produkcja przemysłu spożywczego	2,9	3,1	11,0	15,0	23,1	30,9	37,7	40,0	39,4
w tym: przerób wstępny	-1,5	3,8	13,9	17,9	24,7	27,3	26,9	26,2	27,2
przerób właściwy	2,1	-0,7	0,3	4,6	6,7	9,6	10,3	9,8	9,0
przerób wtórny	0,3	4,4	14,5	20,5	28,0	40,6	51,7	54,0	56,2
produkcja używek	-1,6	-2,1	5,3	9,2	14,7	24,4	38,3	44,0	35,0

^a dane szacunkowe

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Aneks 1.3. Subwencjonowanie sektora rolnego po wejściu do UE (wyплаты w mln zł)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ^a
Płatności obszarowe należne	-	6 342,5	6 690,8	8 200,8	8 277,6	8 572,1	•
Wyплаты bieżące	-	1 681,0	985,2	1 500,0	1 973,0	4 261,8	•
Wyплаты za rok poprzedni	-	-	4 661,5	5 705,6	6 700,8	6 599,1	4 310,3
Płatności obszarowe – выплаты ONW	-	1 681,0	5 646,7	7 205,6	8 673,8	10 860,9	4 310,3
Renty strukturalne i młody rolnik	-	-	1 144,3	1 443,2	1 396,0	1 467,6	734,9
Gospodarstwa niskotowarowe i rolnośrodowiskowe	-	1,6	1 046,5	859,7	881,0	1 397,6	700,7
Dopłaty produkcyjne ARR	-	-	81,2	737,3	1 306,0	1 339,3	1 442,0
Łącznie dopłaty produkcyjne w tym: dla rolników	-	1 682,9	8 129,0	10 499,8	12 613,7	15 486,8	7 432,7
Interwencja ARR	0,0	0,0	744,1	714,9	159,3	13,5	1 353,1 ^b
Wsparcie konsumpcji i promocja (ARR)	-	2,2	16,0	49,3	100,5	333,5	258,8
Dopłaty eksportowe (ARR)	-	117,6	420,4	581,5	308,1	388,0	59,9
Szkolenia, pomoc techniczna, LEADER	-	-	53,8	144,2	102,1	240,8	18,7
Razem płatności operacyjne	-	1 802,7	9 363,3	11 989,7	13 283,7	16 462,6	9 123,2
Subsydia inwestycyjne w rolnictwie	66,0	393,6	361,7	3 368,9	1 506,7	564,4	583,4
Subsydia inwestycyjne w infrastrukturę	618,9	460,9	1 207,3	535,1	715,9	607,4	32,7
Subsydia inwestycyjne w przetwórstwie	114,9	448,9	972,1	772,2	575,9	553,2	7,8
Dotacje inwestycyjne	799,8	1 303,4	2 541,1	4 676,2	2 798,5	1 725,0	623,9
Dopłaty w sektorze rolnym	799,6	3 106,1	11 904,4	16 665,8	16 082,2	18 187,6	9 747,1

^a I półrocze; ^b w tym 1287,4 mln zł pomocy restrukturyzacyjnej w cukrownictwie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARR i ARiMR.

Aneks 2.1. Rozwój produkcji rolniczej w latach 2001-2009

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ^a
Wyszczególnienie									
Powierzchnia zasiewów tys. ha	12 386	10 764	10 889	11 285	11 193	11 465	11 456	8 539	8 560
w tym: zboż	8 765	8 258	8 126	8 326	8 329	8 388	8 353	771	800
rzepaku	443	439	426	538	550	624	797	214	200
buraków cukrowych	317	303	286	292	286	262	247	549	489
ziemniaków	1 194	803	766	713	588	597	570	412	•
Sady i plantacje owocowe	402	376	364	390	387	381	417	203	•
Uprawa warzyw	240	234	209	213	228	229	222	•	•
Łąki i pastwiska	3 864	3 562	3 268	3 365	3 388	3 216	3 271	•	•
Pogłowie tys. szt.									
trzody	17 106	18 707	18 605	16 988	18 112	18 880	18 129	15 425	14 279
bydła	5 734	5 333	5 489	5 353	5 483	5 606	5 696	5 757	5 700
w tym: krów	3 005	2 873	2 897	2 796	2 795	2 824	2 787	2 807	2 688
owiec	343	345	338	318	316	301	332	324	286
koni	546	330	333	321	312	307	329	•	•
sztuk dużych	7 726	7 578	7 542	7 177	7 441	7 648	7 632	7 276	7 055
Zbiory mln ton									
zboż	26 960	26 877	23 391	29 635	26 928	21 776	27 140	27 664	29 700
w tym: żyto, owies, mieszanki	10 229	9 153	7 962	10 034	8 644	7 035	8 845	8 384	9 000
inne	16 673	17 684	15 385	19 530	18 201	14 679	18 297	19 198	20 700
rzepaku	1 082	968	793	1 633	1 450	1 652	2 130	2 127	2 400
buraków cukrowych	11 364	13 434	11 740	12 730	11 912	11 475	12 682	9 372	9 500
ziemniaków	19 379	15 524	13 731	13 999	10 369	8 982	11 791	10 483	9 200
owoców	3 413	3 018	3 309	3 521	2 922	3 211	1 694	3 841	3 645
warzyw	5 575	4 702	5 091	5 590	5 458	5 120	5 710	5 202	5 500
Żywiec tys. ton wbc	2 963	3 176	3 461	3 288	3 386	3 640	3 723	3 555	3 380
w tym: wieprzowy	1 886	2 028	2 209	1 979	1 981	2 165	2 165	1 937	1 702
wołowy i cielęcy	342	319	355	355	351	400	405	417	445
drobiowy	696	794	859	916	1 017	1 037	1 116	1 165	1 201
Mleko tys. ton	11 872	11 861	11 881	11 810	11 905	11 970	12 084	12 063	12 019
Jaja tys. ton	451	499	518	521	545	546	556	592	620

^a wstępne szacunki GUS i IERiGŻ-PIB

Źródło: dane GUS i szacunki IERiGŻ-PIB.

Aneks 2.2. Wartość produkcji towarowej głównych produktów rolnictwa (w mln zł bieżących)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000-2002	2003	2004 ^a	2005 ^a	2006 ^a	2007 ^a	2008 ^{a, b}	2009 ^{a, b}
Ogółem	34 885	36 675	42 937	40 873	43 244	49 108	50 950	49 900
Produkcja roślinna	13 242	14 741	17 026	14 572	16 587	19 326	21 250	20 400
Produkcja roślinna podstawowa (bez warzyw i owoców)	7 641	7 744	9 684	7 849	8 910	11 805	11 100	11 300
Zboża ogółem	4 098	4 094	4 592	3 248	3 221	4 914	4 300	4 500
w tym: pszenica	2 950	2 764	2 750	1 918	2 124	3 132	2 800	3 000
żyto	456	384	568	381	385	701	700	700
Ziemiaki	1 189	1 262	1 242	1 133	2 284	3 175	3 300	3 300
Przemysłowe	2 354	2 388	3 850	3 468	3 405	3 716	3 500	3 500
w tym:								
buraki cukrowe	1 366	1 458	2 312	2 084	1 485	1 371	887	1 020
rzepak	757	720	1 330	1 060	1 493	1 993	2 428	2 900
Produkty ogrodnictwa	5 601	6 997	7 342	6 723	7 677	7 521	10 150	9 100
Produkcja zwierzęca	21 643	21 934	25 911	26 301	26 657	29 782	29 700	29 500
Bydło	1 504	1 375	1 902	2 186	2 630	2 610	2 670	2 900
Cielęta	325	304	304	373	436	410	390	500
Trzoda	8 329	7 866	9 087	8 340	8 581	8 373	8 500	9 000
Drob	2 933	3 526	4 178	4 473	4 063	5 636	5 900	6 400
Mleko krowie	6 593	6 562	7 864	8 475	8 304	9 789	9 700	8 200
Jaja kurze	1 514	1 823	2 042	1 987	2 176	2 323	2 100	2 250

^a bez środków wypłaconych z tytułu płatności uzupełniających do powierzchni upraw; ^b prognoza IERiGŻ-PIB

Źródło: GUS i przeliczenia własne.

Aneks 2.3. Wartość skupu głównych produktów rolnictwa (w mln zł bieżących)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ^a	2009 ^{a, b}
Ogółem	22 214	25 331	30 334	30 921	31 296	35 952	35 257	35 780
Produkcja roślinna	7 336	8 334	9 298	8 535	9 003	11 515	10 575	11 280
Produkcja roślinna podstawowa (bez warzyw i owoców)	5 762	5 937	7 122	6 174	6 379	8 187	7 640	8 500
Zboża ogółem	3 346	3 396	3 158	2 783	3 089	4 492	3 971	4 200
w tym: pszenica	2 511	2 313	2 003	1 789	2 014	2 794	2 497	2 650
żyto	280	306	306	243	295	399	389	370
Ziemniaki	287	350	323	275	303	331	354	360
Buraki cukrowe	1 366	1 458	2 311	2 056	1 485	1 371	887	1 000
Oleiste	763	733	1 330	1 060	1 502	1 993	2 428	2 900
Produkty ogrodnictwa	1 574	2 397	2 176	2 243	2 489	3 193	2 935	2 780
Produkcja zwierzęca	15 878	16 997	21 036	22 386	22 293	24 437	24 682	24 500
Bydło	1 146	1 245	1 578	1 984	2 452	2 388	2 166	2 400
Ciętła	108	119	150	158	172	140	111	150
Trzoda	5 968	6 395	7 867	7 429	7 747	7 719	7 778	8 200
Drób	2 807	3 367	3 955	4 110	3 505	4 591	5 140	5 500
Mleko krowie	5 285	5 256	6 787	7 976	7 820	8 976	8 882	7 550
Jaja kurze konsumpcyjne	118	123	116	224	157	198	168	180

^a prognoza IERiGŻ-PIB

Źródło: GUS i przeliczenia własne.

Aneks 2.4. Zaopatrzenie rolnictwa w środki produkcji rolnej

Wyszczególnienie	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ^a
Nawozy mineralne (w tys. ton NPK)	2 290	2 345	2 740	2 541	2 679	2 879	2 257	1 950
Nawozy wapniowe (w tys. ton)	1 515	1 530	1 525	1 456	874	605	624	610
Środki ochrony roślin ^b (w tys. ton)	16,2	13,0	15,0	16,0	17,1	18,7	20,6	21,0
Paliwa: stałe (w tys. ton)	2 800	2 750	2 700	2 525	2 769	2 610	2 460	2 410
ciekłe (w tys. ton)	1 730	1 810	1 830	1 810	1 790	1 785	1 740	1 740
gazowe (w TJ)	3 753	4 508	4 400	4 395	4 200	4 206	4 220	4 230
Energia elektryczna (w GWh)	1 640	1 600	1 550	1 530	1 527	1 506	1 540	1 545
Pasze przemysłowe ^c (w tys. ton)	4 741	5 596	5 464	5 278	6 341	6 993	7 129	6 800
Wybrane maszyny (w tys. szt.)								
ciągniki	4,5	7,5	10,0	9,8	13,4	16,6	17,7	19,0
plugi lemieszowe	7,0	7,3	8,3	5,7	10,2	8,2	6,0	7,5
sadzarki	6,1	5,7	4,2	3,0	4,0	5,3	3,6	2,5
prasy zbierające	·	3,1	5,3	9,0	8,6	8,9	7,4	8,0
kombajny	0,6	0,6	1,4	1,1	1,1	1,3	1,7	1,8
Sprzedaż nasion ^d (w tys. ton)								
zboża	185,1	183,6	173,0	157,7	138,6	133,8	139,8	136,6
sadzeniaki	86,0	83,0	70,9	57,8	61,3	57,7	48,4	52,7
inne nasiona ^e	13,3	15,1	13,0	16,4	13,2	17,3	21,7	19,5
Wydatki rolnictwa (w mln zł ^{f, g})	23 399	24 483	27 960	28 425	29 428	32 197	36 236	36 434
z tego: nawozy	2 211	2 192	3 370	3 192	3 336	3 611	4 997	4 860
środki ochrony i leki	1 884	1 933	1 790	1 838	1 869	1 891	2 046	2 310
energia elektryczna	1 297	1 404	1 475	1 472	1 540	1 660	1 885	1 891
paliwa i smary	5 514	5 906	6 929	8 082	8 634	9 169	9 758	10 851
nasiona z zakupu	545	539	798	762	795	1 072	1 137	1 020
pasze z zakupu	5 211	5 523	6 247	5 337	5 497	6 488	7 449	6 250
utrzymanie budynków i maszyn	4 053	4 202	4 460	4 542	4 670	4 995	5 424	5 425
usługi i inne dobra	2 684	2 784	2 891	3 200	3 087	3 311	3 540	3 827
Inwestycje w rolnictwie (w mln zł ^f)	2 184	2 027	2 155	2 409	2 966	3 620	4 011	·

^a szacunek na podstawie wyników I półrocza; ^b substancja czynna; ^c produkcja przemysłowa; ^d w latach gospodarczych; ^e podaż; ^f ceny bieżące; ^g wartość zużycia bezpośredniego według rachunków narodowych, ale bez zużycia wewnętrznego

Źródło: dane GUS i szacunki IERiGŻ-PIB.

Aneks 3.1. Przemysłowa^a produkcja żywności pochodzenia zwierzęcego

Grupy produktów	J.m.	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Firmy duże i średnie (I-VI)	
										2008	2009
Uboje przemysłowe	tys. ton	1 528,0	1 695,7	1 996,2	2 038,5	2 121,5	2 291,5	2 362,5	2 254,5 ^b	•	•
w tym: trzody	tys. ton	750,8	835,4	1 032,9	1 017,2	1 025,5	1 185,9	1 221,4	1 019,7 ^b	603,4	402,1
bydła i cieląt	tys. ton	133,2	135,4	171,7	162,5	175,2	222,3	229,3	194,1 ^b	80,3	90,0
drobiu (skup)	tys. ton	634,5	720,1	786,0	847,5	916,5	888,5	911,0	1 040,0	•	•
Przerób mięsa drobiowego	tys. ton	714,9	822,9	964,8	1 035,2	1 237,2	1 304,6	1 354,2	1 407,7	595,7	576,2
Wędliny	tys. ton	799,1	817,2	801,5	855,8	825,0	863,0	887,0	899,3 ^b	348,2	313,6
w tym: wędzonki	tys. ton	86,0	91,6	83,3	90,0	108,6	130,5	122,0	123,3	37,6	47,2
kiełbasy	tys. ton	512,6	464,7	456,5	487,7	512,6	486,4	530,9	522,4	202,9	158,4
Wędliny drobiowe	tys. ton	76,9	95,8	85,5	109,2	126,2	107,6	118,4	104,5	47,6	48,5
Wyroby drobiowe	tys. ton	26,7	23,8	28,0	21,6	25,1	30,0	31,5	38,5	15,7	18,9
Konserwy drobiowe	tys. ton	43,6	44,2	33,4	36,6	34,0	33,4	32,7	33,1	16,9	16,7
Konserwy mięsne	tys. ton	46,8	43,2	49,5	48,5	47,9	50,8	59,1	62,5	31,2	29,4
w tym: szynki i łopatki	tys. ton	18,7	17,6	13,9	14,9	15,6	19,0	20,4	31,8	16,2	16,4
Tuszeze topione	tys. ton	49,3	48,4	55,2	60,8	63,5	62,5	74,6	70,2	29,5	28,9
Filety z ryb świeże, chłodzone i mrożone	tys. ton	56,5	46,4	44,2	45,6	57,0	89,3	48,5	46,7	•	•
Mięso z ryb świeże, chłodzone i mrożone	tys. ton	21,5	20,5	19,7	18,7	25,4	20,3	16,6	14,1	•	•
Ryby świeże, chłodzone i mrożone	tys. ton	28,3	31,9	14,0	26,9	24,2	11,6	11,6	14,6	7,5	6,3
Ryby solone i suszone	tys. ton	16,4	15,8	15,1	21,7	23,0	22,0	20,5	21,0	5,9	5,6
Ryby wędzone	tys. ton	20,5	17,2	23,6	33,5	52,1	64,3	67,0	77,4	23,5	30,2
Ryby przetworzone	tys. ton	124,8	123,8	137,7	168,1	160,2	184,1	185,6	197,7	75,1	74,5
w tym: konserwy i prezerwy	tys. ton	60,3	57,9	55,4	60,3	57,1	62,1	58,6	60,2	•	•
marnaty	tys. ton	48,7	50,2	54,0	66,3	67,7	75,4	76,4	83,8	•	•

Cd. aneks 3.1

Grupy produktów	J.m.	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Firmy duże i średnie (I-VI)	
										2008	2009
Przerób mleka	mln l	7 025	7 219	7 316	7 769	8 381	8 419	8 370	8 687	4 220	4 480
Mleko płynne	mln l	1 844,8	1 860,8	1 992,3	2 086,8	2 290,9	2 293,4	2 408,4	2 343,4	1 093,0	1 231,5
w tym: spożywcze	mln l	1 270,6	1 257,0	1 286,4	1 303,4	1 312,6	1 259,7	1 293,1	1 318,9	.	.
Śmietana normalizowana	mln l	199,4	204,2	214,8	231,0	260,5	288,1	304,1	319,0	143,1	99,7
Mleko w proszku	tys. ton	196,9	178,2	175,5	176,4	193,4	163,6	170,3	167,9	85,8	69,6
w tym: chude	tys. ton	157,5	150,7	148,7	138,6	142,3	127,2	129,9	120,0	59,2	51,7
Masło	tys. ton	154,3	157,4	167,0	177,2	179,5	173,3	181,9	182,5	83,5	84,4
Sery	tys. ton	509,9	535,4	548,2	579,8	605,5	645,7	669,9	700,4	335,9	353,2
w tym: podpuszczkowe	tys. ton	167,2	183,4	195,2	218,8	239,0	257,3	252,6	281,9	133,2	139,6
topione	tys. ton	54,7	50,8	61,9	62,6	65,9	79,4	82,2	83,5	44,8	40,4
świeże	tys. ton	275,3	286,1	286,5	290,3	295,2	302,4	329,6	335,1	162,1	168,8
Mleko zagęszczone	tys. ton	25,0	30,0	41,3	61,9	47,4	49,6	52,4	54,8	25,2	28,3
Napoje mleczne	mln l	404,0	426,5	449,0	475,0	510,6	558,0	588,5	557,9	311,4	323,2
Lody	mln l	171,6	178,8	181,1	197,2	211,6	194,0	244,3	210,8	.	.

^a w firmach przemysłowych, tj. zatrudniających więcej niż 9 osób, ^b dane niespójne z innymi danymi GUS, prawdopodobnie zostaną zweryfikowane

Źródło: niepublikowane dane GUS i szacunki własne.

Aneks 3.2. Przemysłowa^a produkcja wyrobów pochodzenia roślinnego (w tys. ton)

Grupy produktów	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Firmy duże i średnie (I-VI)	
									2008	2009
Przerób zbóż	3 498,0	3 699,0	3 933,0	3 755,0	4 060,0	4 180,0	3 966,0	3 519,0	1 066,0	1 446,0
Mąki	2 384,5	2 518,2	2 680,2	2 542,4	2 734,8	2 796,1	2 640,6	2 288,4	689,3	908,8
Kasze i płatki	73,1	80,1	77,9	79,1	92,0	112,6	111,6	103,2 ^b	24,8	79,2
Zboża preparowane	60,8	64,7	73,3	82,2	96,1	101,1	103,4	141,9	53,2	53,3
Mieszanki wieloskładnikowe do wyrobów piekarskich	11,5	14,9	16,7	29,9	43,4	50,2	47,9	70,2	.	.
Izoglukoza 42%	.	40,6	60,4	33,2	23,8	25,2	32,6	35,0	18,8	19,4
Glukoza i syrop	109,2	101,3	131,1	187,4	264,4	288,8	289,3	231,7	117,1	120,5
Skrobia ziemniaczana	117,2	144,4	150,5	140,9	111,7	73,7	106,0	104,1	.	.
Pasze dla zwierząt hodowlanych	4 597,8	4 740,9	5 596,3	5 464,0	5 278,2	6 341,2	6 993,3	7 128,8	3 232,1	2 802,8
Karma dla zwierząt domowych	183,7	162,0	181,2	208,0	225,2	254,3	265,2	268,6	126,2	137,4
Pieczynki świeże	1 653,3	1 547,0	1 556,4	1 532,0	1 548,7	1 551,5	1 523,0	1 692,2	392,9	437,3
Makaron	106,5	124,1	123,2	134,9	142,1	146,2	155,3	153,1	58,2	66,4
olej rzepakowy surowy	341,4	316,6	317,6	344,0	520,1	600,4	633,1	713,0	253,2	317,5
Oleje rafinowane	617,2	611,8	542,4	542,9	559,0	636,9	639,3	833,8	265,5	214,5
Margaryny	380,2	370,8	351,3	354,7	347,8	345,4	345,1	341,3	159,7	165,2
Słód	223,5	256,3	307,3	321,1	314,7	329,8	340,0	332,7	.	.
Cukier	1 543,3	2 029,6	1 949,1	1 999,4	2 032,5	1 574,0	1 856,6	1 397,4	167,2	120,7
Owoce mrożone	292,3	299,7	309,7	355,2	328,7	377,8	339,3	352,8	128,5	104,9
Warzywa mrożone	309,7	299,1	371,0	395,4	445,3	472,5	496,8	519,9	199,5	174,2
Soki skoncentrowane	194,5	199,7	246,5	286,6	258,1	369,4	183,3	248,8	15,1	13,8
Konserwy i marynaty owocowe i warzywne	207,9	232,8	241,2	266,8	285,2	285,9	275,4	306,4	59,7	55,3
Dżemy	48,6	56,0	64,3	76,9	81,4	60,3	58,5	54,6	41,7	20,2

Cd. aneks 3.2

Grupy produktów	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Firmy duże i średnie (I-VI)	
									2008	2009
Wyroby ciastkarskie	176,5	172,8	191,7	191,8	188,5	185,4	192,3	371,5 ^c	•	•
Pieczywo cukiernicze trwałe (bez chrupkiego)	187,4	200,3	224,3	304,0	315,7	346,8	403,0	378,3	•	•
w tym: biszkopty, herbatniki, waflle i gofry	162,9	161,6	170,6	232,1	239,1	257,6	301,1	271,1	•	•
wyroby niesłodzone	•	17,6	29,0	45,1	46,6	51,9	58,6	64,2	•	•
Wyroby cukiernicze	376,7	355,6	394,4	432,6	427,0	425,6	449,8	428,9	•	•
w tym: czekolada i wyroby czekoladowe	142,7	131,2	152,3	174,0	183,1	206,8	214,3	237,4	95,4	86,4
draże i cukierki czekoladowane	47,8	45,9	50,7	49,2	40,6	39,0	47,7	48,8	17,4	14,8
cukierki	59,9	62,5	64,0	65,3	53,1	56,1	57,0	55,2	27,1	23,9
guma do żucia	19,2	24,2	26,1	29,8	35,5	•	•	•	•	•
tabletki, pasty, wyroby żelowe	49,8	55,2	68,4	67,8	86,9	89,2	92,6	83,1	16,0	35,1
Kecup i sosy pomidorowe	75,1	61,5	63,9	69,4	73,9	93,5	110,3	108,7	•	•
Majonez i musztardy	86,9	84,4	86,0	70,1	77,6	95,8	99,3	114,9	•	•
Sosy	•	•	72,1	80,1	100,6	124,3	133,8	149,0	•	•
Przyprawy suszone	25,7	14,1	17,1	16,5	17,8	12,0	12,9	14,2	•	•
Odżywki i wyroby homogenizowane	17,6	16,3	29,1	18,5	17,6	48,5	56,2	53,3	26,9	17,4
Zupy i buliony	46,0	42,6	41,7	43,3	49,5	54,0	69,0	74,2	33,9	39,0
Drożdże piekarnicze	67,7	63,2	72,8	71,4	74,2	72,5	72,8	73,3	35,1	36,9
Przetwory z jaj	8,6	7,0	8,3	14,1	14,1	10,9	29,6	38,5	•	•
Chipsy, frytki, susze ziemniaczane	182,6	202,4	204,6	293,7	231,8	236,0	239,3	233,2	•	•
w tym: frytki	126,4	151,0	121,0	127,9	143,2	148,0	154,4	156,2	•	•
chipsy	36,4	37,3	40,0	50,5	56,4	57,3	54,7	60,1	•	•

^a w firmach przemysłowych, tj. zatrudniających więcej niż 9 osób, ^b bez kasz i gryssików z kukurydzy, których produkcja w tym roku według danych GUS była niewspółmiernie wysoka w porównaniu z latami wcześniejszymi, ^c prawdopodobnie nastąpiła zmiana klasyfikacji

Źródło: niepublikowane dane GUS i szacunki własne.

Aneks 3.3. Produkcja napojów i wyrobów tytoniowych^a

Grupy produktów	j.m.	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Firmy duże i średnie (I-VI)	
										2008	2009
Kawa palona	tys. ton	93,4	87,3	85,6	85,9	82,8	81,2	75,5	71,6	36,1	33,8
Herbata paczkowana	tys. ton	19,4	28,5	24,0	26,2	25,1	26,0	25,1	26,9	12,3	12,4
Ekstrakty i esencje kawy i herbaty	tys. ton	9,3	9,0	7,6	6,4	6,7	15,5	14,9	11,5	5,4	3,5
Soki, nektary i napoje owocowe i owocowo-warzywne	mln l	1 019,2	1 051,9	1 225,8	1 164,8	1 251,4	1 446,9	1 536,2	1 545,5	961,1	840,1
w tym: soki pitne	mln l	652,4	672,9	707,2	626,4	672,3	492,4	514,2	503,9	275,5	271,6
nektary	mln l	60,8	59,7	126,9	230,4	223,9	344,9	302,9	267,8	147,2	146,2
Wody mineralne, gazowane i pozostałe	mln l	1 516,5	1 783,8	2 147,1	2 019,0	2 701,2	2 788,0	2 759,5	2 802,4	823,9	1 293,9
Napoje orzeźwiające	mln l	1 816,9	1 893,0	2 396,8	2 538,4	2 482,6	2 761,1	2 873,8	2 988,4	1 247,2	1 299,3
Piwo	mln l	2 516,3	2 687,3	2 862,2	3 010,8	3 157,2	3 395,3	3 689,6	3 710,8	1 908,3	1 736,3
Wina gronowe i wermuty	mln l	54,3	35,9	42,1	28,0	27,7	23,0	15,9	13,2	5,4	2,5
Wina pozostałe	mln l	355,5	376,4	364,0	309,4	273,1	254,6	237,5	217,9	58,7	49,5
Wódki (100° alkoholu)	mln l	68,4	72,2	94,2	105,0	94,5	99,1	110,5	128,8	58,4	58,3
w tym: czyste	mln l	57,5	60,8	79,6	86,9	79,0	83,3	92,8	108,1	49,1	48,6
Spirytus surowy 100°	mln l	70,4	84,5	92,0	102,2	137,1	165,5	159,8	103,9	36,3	·
Spirytus rektifikowany 100°	mln l	92,0	107,8	127,8	153,5	152,8	144,7	144,4	114,8	50,9	·
Spirytus odwodniony 100°	mln l	44,8	52,4	53,4	31,3	106,0	101,7	79,0	64,9	9,2	·
Spirytus skażony 100°	mln l	21,7	13,9	23,8	44,4	36,7	51,9	58,5	59,3	29,2	·
Ocet 6%	mln l	61,1	70,1	74,2	68,9	70,8	68,6	63,1	58,4	14,4	14,6
Papierosy krajowe	mln szt.	60,4	62,3	62,1	60,7	63,0	62,5	62,5	113,6	58,2	50,9
Papierosy licencyjne	mln szt.	21,2	18,6	20,1	25,9	39,4	48,5	124,0	58,2	58,2	50,9

^a w firmach przemysłowych, tj. zatrudniających więcej niż 9 osób

Źródło: niepublikowane dane GUS i szacunki własne.

Aneks 3.4. Firmy przemysłowe (zatrudniające ponad 9 osób)

Działy produkcji i przetwórstwo	Liczba firm						Zatrudnienie (tys. osób)							
	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Mięso	1 412	1 350	1 379	1 305	1 306	1 237	1 237	89,7	81,8	89,6	87,8	89,0	90,4	93,1
Drob	154	169	189	203	195	191	194	14,0	16,2	17,6	18,4	20,3	21,2	21,9
Mleko	404	343	346	316	300	296	284	53,2	48,0	47,0	44,8	43,6	43,0	41,9
w tym: mleczarski	340	301	295	275	253	253	244	48,6	44,7	.	41,0	39,7	39,1	37,7
Ryby	157	143	144	141	143	148	146	12,7	10,4	10,8	11,3	13,0	13,8	14,5
Zboża	218	210	192	183	178	169	159	10,6	9,9	9,7	9,3	9,7	9,1	9,3
w tym: przemiał	214	199	184	175	167	158	148	10,1	8,9	.	8,2	8,4	7,9	8,1
Oleje	19	24	22	14	28	32	30	3,9	3,6	2,8	2,9	3,0	3,4	3,5
Cukier	73	79	44	39	30	19	20	20,6	17,7	15,1	12,4	10,1	8,4	7,5
Ziemniaki	23	20	18	18	13	12	11	4,5	4,8	.	4,9	4,5	4,2	3,3
Owoce i warzywa	318	326	341	343	341	328	323	27,7	24,0	36,2 ^a	27,6	26,4	26,5	27,4
Soki	52	51	50	50	52	49	48	6,1	6,2	.	6,1	6,7	7,0	8,0
Napoje bezalkoholowe	209	176	148	135	136	121	114	16,2	13,9	14,2	13,1	12,5	11,5	11,6
Pasze	206	194	193	174	173	163	154	9,9	9,9	9,2	9,2	9,4	10,1	10,2
Pieczywo	2 732	2 972	2 969	2 938	3 021	2 890	2 813	62,6	67,9	68,2	69,1	71,3	71,4	71,4
Pieczywo cukiernicze	160	145	138	135	127	124	131	11,8	9,6	10,5	9,8	9,5	9,8	10,7
Słodycze	153	156	146	136	135	121	123	21,1	18,0	17,6	18,0	18,0	17,8	18,4
Makaron	155	155	157	139	132	128	129	4,9	4,8	4,8	4,7	4,3	4,2	4,4
Kawa i herbata	50	44	40	36	34	34	32	4,1	4,0	3,5	3,5	3,8	3,5	3,9
Pozostała żywność	200	174	170	177	165	159	152	15,4	15,5	13,1	15,1	12,8	13,2	20,0
Spirytus	68	92	74	73	78	89	86	7,0	6,4	5,8	5,6	5,4	5,6	5,5
w tym: napoje	28	31	29	27	31	28	28	5,1	4,5	4,1	3,9	3,8	3,6	3,4
Piwo i sód	63	60	56	51	45	41	40	14,0	10,5	10,4	9,6	8,7	9,0	8,3
Wina	86	69	62	51	47	44	32	4,1	3,0	2,9	2,2	2,1	2,0	1,4
Tytoń	17	14	14	15	15	15	13	9,4	7,5	6,3	6,4	6,3	6,6	6,7
Przemysł spożywczy	6 929	6 966	6 892	6 672	6 694	6 410	6 271	423,5	393,6	395,3	391,8	390,4	391,7	402,9

^a łącznie z przetwórstwem ziemniaków i produkcją soków

Źródło: niepublikowane dane GUS.

Aneks 3.5. Produkcja sprzedana z firm przemysłowych (w mld zł)

Działy produkcji i przetwórstwo	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Mięso	16,9	18,8	18,0	19,0	21,8	23,7	25,3	26,7
Drob	3,1	3,9	4,0	4,9	5,8	6,4	6,3	7,9
Mleko	11,4	12,7	11,9	12,8	15,4	16,5	17,0	19,9
w tym: mleczarski	10,8	12,2	11,4	12,2	14,9	15,9	16,3	19,2
Ryby	1,8	2,0	1,7	2,2	2,7	3,4	3,9	4,3
Zboża	3,3	3,1	3,1	3,5	3,8	3,2	3,7	4,5
w tym: przemiał	3,2	3,0	3,0	3,2	3,5	2,9	3,4	4,2
Oleje	2,0	1,9	2,0	2,0	2,5	2,6	2,7	3,8
Cukier	3,9	3,8	3,7	3,4	4,5	4,7	4,6	4,5
Ziemniaki	1,0	1,3	1,1	1,2	1,3	1,2	1,3	1,2
Owoce i warzywa	4,6	4,4	4,6	5,6	6,1	6,1	7,1	7,8
Soki	1,5	1,7	2,0	2,3	2,5	3,0	3,5	3,9
Napoje bezalkoholowe	2,2	3,1	3,2	3,2	3,5	3,5	3,9	4,4
Pasze	5,4	7,0	6,5	6,6	7,7	7,1	7,8	9,0
Pieczywo	4,7	5,5	5,4	5,6	6,2	6,2	6,6	7,1
Pieczywo cukiernicze	1,4	1,4	1,2	1,5	1,6	1,7	1,9	2,1
Słodycze	3,4	4,3	3,5	3,6	5,1	5,3	5,7	6,2
Makaron	0,4	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Kawa i herbata	1,6	1,5	1,3	1,4	1,5	1,4	1,3	1,5
Pozostała żywność	5,8	3,2	5,2	4,6	4,0	3,8	4,1	7,1
Spirytus	1,7	2,3	1,8	2,0	2,2	2,3	2,5	2,8
w tym: napoje	1,1	1,2	1,2	1,4	1,5	1,4	1,6	1,6
Piwo i sód	4,9	4,9	5,3	5,8	6,2	6,5	6,7	7,1
Wina	1,0	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,6	0,6
Tytoń	3,7	3,0	3,2	3,3	3,3	3,6	3,1	4,2
Przemysł spożywczy	85,7	91,2	90,0	95,9	109,1	113,6	120,2	137,2

Źródło: niepublikowane dane GUS.

Aneks 3.6. Najmniejsze firmy spożywcze (mikro)

Dział przetwórstwa	Liczba firm			Zatrudnienie (tys. osób)	
	2000	2003	2006	2003	2006
Mięso	2 776	2 115	2 016	11,6	17,2
Drob	179	151	150	0,6	1,3
Mleko	500	433	440	1,1	1,3
w tym: mleczarski	138	155	145	•	1,2
Ryby	357	294	299	1,6	2,2
Młynarski	1 186	925	835	3,7	3,2
w tym: przemiał zbóż	1 179	919	828	3,1	3,2
Olejarski	83	66	83	0,3	0,6
Cukrowniczy	26	31	19	•	0,9
Ziemiaczany	57	48	44	0,3	1,2
Owocowo-warzywny	721	649	631	2,3	3,5
Sokowniczy	59	84	77	0,2	0,7
Napojów bezalkoholowych	537	438	406	1,3	1,2
Piekarski	4 164	3 553	3 370	21,3	20,1
Paszowy	419	370	336	1,5	1,6
Pieczynwa cukierniczego	541	436	403	1,6	1,6
Słodycze	407	293	295	1,1	1,8
Makarony	509	433	414	1,7	1,8
Przetwórstwo kawy i herbaty	65	63	61	0,2	0,2
Koncentraty	572	485	494	1,2	1,9
Spirytus	106	120	121	0,5	0,7
Piwo i słód	25	25	36	0,2	0,3
Wina	102	83	71	0,2	0,1
Tytoń	1	2	6	0,3	0,4
Razem	13 392	11 097	10 607	52,8	63,8

Źródło: niepublikowane dane GUS i EUROSTAT oraz obliczenia własne.

Aneks 3.7. Duże firmy przemysłu spożywczego

Dział przetwórstwa	Liczba firm				Zatrudnienie (tys. osób)				Produkcja sprzedana (w mln zł)			
	2000	2003	2007	2001	2003	2007	2001	2003	2006	2007		
	Mięso	65	73	85	26,7	39,4	43,3	7 576	7 830	10 995	11 624	
Drob	13	22	23	9,7	11,1	13,7	1 769	2 562	3 175	4 062		
Mleko	52	45	46	24,3	21,8	22,9	7 671	7 641	11 140	12 522		
w tym: mleczarski	49	•	•	22,8	•	•	7 456	•	10 737	12 082		
Ryby	8	8	17	5,2	4,1	7,4	972	825	2 322	2 800		
Młynarski	6	5	6	1,9	2,2	3,0	783	943	1 178	1 333		
w tym: przemiał	6	•	•	1,9	•	•	783	•	1 178	1 333		
Olejarzki	6	4	3	2,8	2,1	2,2	1 417	1 410	1 446	2 091		
Cukrowniczy	45	11	6	10,8	10,1	6,1	2 145	2 298	3 593	3 389		
Ziemniaczany	4	3	3	3,5	•	2,5	889	727	872	798		
Owocowo-warzywny	26	17	23	9,6	14,8	11,0	1 711	1 926	3 208	3 838		
Sokowniczy	6	6	7	4,2	•	5,4	920	1 237	1 766	2 002		
Napojów bezalkoholowych	13	10	9	6,5	8,1	6,6	1 788	1 983	2 571	2 973		
Piekarski	11	9	15	4,7	4,2	5,6	388	389	755	917		
Paszowy	6	4	6	4,3	2,6	4,4	2 927	1 983	3 716	4 718		
Pieczyma cukierniczego	10	11	10	4,5	5,6	5,2	810	936	1 229	1 444		
Słodycze	28	21	18	14,2	11,5	11,6	3 206	2 531	4 486	4 839		
Makarony	2	1	1	1,2	•	•	208	•	-	•		
Przetwórstwo kawy i herbaty	4	4	4	1,4	1,3	1,7	618	506	677	813		
Koncentraty	11	9	11	15,2	•	10,7 ^a	1 443	2 464 ^a	2 251	5 072 ^a		
Spirytus	13	6	6	4,3	1,9	1,9	1 319	1 012	680	1 276		
Piwo i słód	19	10	9	9,5	7,0	6,8	4 477	5 001	6 137	6 449		
Wina	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Tytoń	8	6	7	7,8	5,8	6,3	2 910	3 239	3 047	4 137		
Razem	357	285	315	172,3	160,6	178,3	45 947	47 443	65 244	77 097		

^a łącznie z makaronem

Źródło: niepublikowane dane GUS.

Aneks 4.1. Spożycie podstawowych artykułów żywnościowych (w kg na 1 mieszkańca, według danych bilansowych)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ^a
Mięso i przetwory	66,1	66,6	69,5	72,1	71,8	71,2	74,3	77,6	75,3	75,1
w tym: wieprzowe	38,7	38,2	39,2	41,2	39,1	39,0	41,4	43,6	42,7	41,0
wołowe	7,0	5,5	5,2	5,8	5,3	3,9	4,5	4,0	3,8	4,4
drób	14,5	17,0	19,8	19,7	22,2	23,4	23,7	24,0	24,1	25,0
Ryby i przetwory ^b	12,4	12,4	10,6	11,6	12,0	11,3	12,1	12,9	13,5	12,9
Mleko płynne (w l)	193	187	182	181	174	173	176	179	182	185
Jaja (w szt.)	188	198	211	214	211	215	214	207	205	202
Tłuszcze jadalne	28,7	29,5	30,8	29,2	30,7	30,6	30,4	30,8	30,6	30,6
w tym: zwierzęce	6,7	6,7	6,7	6,9	6,6	6,6	6,1	6,5	6,4	6,0
roślinne	17,8	18,5	19,5	17,6	19,7	19,8	20,0	20,1	20,1	20,1
masło	4,2	4,3	4,6	4,7	4,4	4,2	4,3	4,2	4,3	4,4
Cukier	41,6	41,2	43,6	40,5	37,6	40,1	35,2	39,3	38,4	41,0
Przetwory zbożowe	120	121	120	120	119	119	117	114	112	111
Ziemniaki	134	131	131	130	129	126	121	121	118	118
Warzywa	121	122	111	110	111	110	109	115	115	116
Owoce	51,6	57,7	56,7	54,5	55,0	54,1	54,4	41,0	55,0	54,0
Wyroby spirytusowe (w l 100%)	2,0	1,7	1,7	2,4	2,5	2,5	2,7	3,0	3,3	3,0
Wina i miody pitne (w l)	12,0	10,6	11,2	11,3	10,6	8,6	9,1	8,9	8,9	8,8
Piwo (w l)	66,9	66,5	70,7	74,6	77,5	80,7	87,4	93,4	93,0	86,0
Papierosy (w szt.)	1 954	1 956	2 010	1 920	1 927	1 974	1 997	1 885	1 935	1 850

^a prognoza IERiGŻ-PIB; ^b w wadze żywej, dane MIR

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, MIR i IERiGŻ-PIB.

Aneks 4.2. Wartość energetyczna i odżywcza spożycia żywności (dziennie na 1 mieszkańca)^a

Wyszczególnienie	J.m.	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ^b	2009 ^b
Energia	kcal	3 098	3 109	3 150	3 091	3 061	3 076	3 016	3 059	3 038	3 059
w tym: z produktów zwierzęcych	MJ	13,0	13,0	13,2	13,0	12,8	12,9	12,6	12,7	12,7	12,8
roślinnych	kcal	1 018	1 011	1 022	1 040	1 010	1 001	1 016	1 044	1 039	1 038
Białko	kcal	2 080	2 098	2 127	2 052	2 051	2 074	2 000	2 015	1 999	2 021
w tym: zwierzęce	g	87,5	87,2	87,0	87,8	86,4	85,9	86,7	87,8	87,1	87,3
roślinne	g	54,6	54,1	54,6	55,5	54,3	54,0	55,4	57,0	56,5	56,8
Tłuszcze	g	32,9	33,1	32,4	32,3	32,1	31,9	31,3	30,9	30,6	30,5
w tym: zwierzęce	g	124,5	126,0	129,3	126,8	128,9	128,3	129,3	131,5	130,9	130,5
roślinne	g	76,7	76,5	77,8	79,4	77,1	76,3	77,0	79,3	78,7	78,3
Węglowodany przyswajalne	g	47,9	49,5	51,5	47,4	51,8	52,0	52,3	52,2	52,2	52,1
	g	397	397	400	390	380	385	368	372	369	375

^a wartość energetyczna i odżywcza obliczona bez spożycia ryb; ^b dane wstępne

Źródło: W. Sekula, K. Figurska, A. Barysz, M. Oltarzewski, Wyniki monitoringu żywienia ludności w Polsce, Żywnienie Człowieka i Metabolizm, 2008, XXXV, nr 5/6; za lata 2007-2009 obliczenia Pracowni Ekonomiki IŻŻ na podstawie aneksu 4.1.

Aneks 4.3. Spożycie żywności w gospodarstwach domowych
(w kg/1 osobę miesięcznie, według badań budżetów rodzinnych)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003 ^a	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
										2008	2009
Mięso i przetwory	5,47	5,39	5,41	5,59	5,43	5,48	5,40	5,39	5,60	5,50	5,42
w tym: wołowe	0,29	0,17	0,19	0,20	0,18	0,14	0,13	0,12	0,12	0,12	0,12
wieprzowe	1,19	1,26	1,25	1,41	1,33	1,34	1,32	1,39	1,39	1,38	1,29
drob i wędliny drobiowe	1,48	1,72	1,79	1,75	1,71	1,75	1,73	1,65	1,69	1,62	1,64
Ryby i przetwory	0,43	0,42	0,40	0,41	0,41	0,42	0,42	0,45	0,47	0,41	0,42
Mleko płynne (w l)	5,39	5,11	4,89	4,89	4,60	4,43	4,12	3,84	3,64	3,64	3,51
Sery	0,83	0,84	0,84	0,89	0,87	0,87	0,89	0,88	0,88	0,88	0,92
Jaja (w szt.)	14,62	14,79	15,08	15,16	14,89	15,16	14,02	13,49	13,05	13,21	13,31
Thusze jadalne	1,56	1,59	1,58	1,61	1,57	1,53	1,46	1,42	1,39	1,36	1,35
roślinne	1,02	1,04	1,02	0,99	1,01	1,00	0,97	0,94	0,94	0,92	0,95
masło	0,31	0,33	0,34	0,37	0,33	0,31	0,31	0,30	0,29	0,28	0,29
tłuszcze zwierzęce tkankowe	0,23	0,22	0,22	0,24	0,22	0,21	0,19	0,17	0,16	0,16	0,15
Cukier	1,80	1,76	1,70	1,69	1,62	1,53	1,51	1,42	1,41	1,31	1,25
Przetwory zbożowe	9,17	9,12	8,92	8,82	8,68	8,44	8,05	7,70	7,42	7,40	7,16
Ziemniaki	7,82	7,45	7,51	7,12	6,91	6,68	5,72	5,60	5,27	4,21	4,19
Warzywa i przetwory ^b	5,32	5,26	5,38	5,41	5,27	5,59	5,19	5,02	5,07	4,00	4,01
Owoce i przetwory	4,10	4,08	4,07	3,99	3,91	3,72	3,55	3,40	3,59	3,03	3,29

^a dane przeliczone w oparciu o nowy system wag, w pełni porównywalne z danymi za następne lata; ^b bez strączkowych, ziemniaków i ich przetworów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Aneks 4.4. Spożycie żywności w gospodarstwach domowych rolników
(w kg/1 osobę miesięcznie, według badań budżetów rodzinnych)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003 ^a	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
										2008	2009
Mięso i przetwory	6,76	6,64	6,71	7,17	6,79	6,83	6,88	6,88	7,06	6,89	6,71
w tym: wołowe	0,13	0,10	0,09	0,12	0,08	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06	0,07
wieprzowe	2,08	2,08	2,22	2,50	2,24	2,28	2,30	2,43	2,45	2,49	2,41
drób i wędliny drobiowe	1,78	1,96	1,94	1,83	1,87	1,92	1,89	1,76	1,79	1,63	1,61
Ryby i przetwory	0,38	0,39	0,37	0,36	0,34	0,37	0,36	0,39	0,42	0,37	0,41
Mleko płynne (w l)	8,71	8,05	8,14	8,22	7,39	6,66	6,41	5,73	5,50	5,29	5,01
Sery	0,79	0,83	0,80	0,84	0,78	0,77	0,76	0,73	0,73	0,70	0,74
Jaja (w szt.)	18,35	18,15	19,03	18,28	17,79	17,93	17,11	16,69	16,18	16,48	16,66
Tłuszcze jadalne	1,76	1,76	1,75	1,87	1,73	1,64	1,57	1,55	1,53	1,49	1,50
roślinne	1,01	1,04	1,03	1,05	1,04	0,98	0,97	0,96	0,96	0,93	0,94
masło	0,29	0,34	0,33	0,34	0,31	0,28	0,28	0,28	0,27	0,25	0,26
tłuszcze zwierzęce tkankowe	0,46	0,38	0,39	0,49	0,39	0,38	0,32	0,30	0,30	0,31	0,30
Cukier	2,49	2,47	2,33	2,32	2,29	2,18	2,14	1,99	2,12	1,94	1,84
Przetwory zbożowe	10,97	10,73	10,70	10,84	10,56	10,13	9,65	9,27	8,97	8,88	8,67
Ziemniaki	9,65	9,56	9,84	9,90	8,99	8,48	7,91	7,61	7,45	7,06	6,73
Warzywa i przetwory ^b	6,38	6,32	6,58	6,61	6,37	6,48	6,22	5,96	5,96	4,23	4,22
Owoce i przetwory	4,14	4,25	4,37	3,94	3,97	3,66	3,60	3,32	3,66	2,70	2,95

^a dane przeliczone w oparciu o nowy system wag, w pełni porównywalne z danymi za następną latą; ^b bez strączkowych, ziemniaków i ich przetworów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Aneks 4.5. Spożycie żywności wysokoprzetworzonej (w kg/l osobę miesięcznie, według badań budżetów rodzinnych)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003 ^a	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
										2008	2009
w gospodarstwach przeciętnie											
Wędliny wysokogatunkowe i kielbasy trwałe	0,44	0,43	0,41	0,44	0,49	0,54	0,57	0,60	0,64	0,61	0,65
Makaron	0,32	0,35	0,36	0,37	0,38	0,36	0,37	0,38	0,37	0,37	0,37
Wyroby ciastkarskie	0,52	0,53	0,55	0,59	0,59	0,59	0,62	0,66	0,66	0,64	0,64
Jogurty	0,34	0,33	0,34	0,37	0,36	0,34	0,37	0,44	0,44	0,46	0,48
Napoje mleczne	0,24	0,25	0,26	0,27	0,27	0,25	0,27	0,25	0,26	0,27	0,27
Czekolada	0,06	0,07	0,08	0,08	0,09	0,08	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09
Lody (w l)	0,14	0,14	0,17	0,18	0,17	0,17	0,19	0,2	0,20	0,19	0,18
Wody mineralne (w l)	1,11	1,22	1,56	1,97	1,89	2,13	2,62	2,74	2,90	2,82	3,09
Soki owocowe i warzywne (w l)	0,79	0,8	0,87	0,97	0,95	1,00	1,10	1,07	1,10	1,15	1,13
Udział wydatków na gastronomię w wydatkach na żywność (w proc.)	4,11	4,09	4,99	5,52	5,55	5,84	6,43	6,22	6,83	6,52	6,91
w gospodarstwach rolników											
Wędliny wysokogatunkowe i kielbasy trwałe	0,38	0,4	0,39	0,40	0,45	0,52	0,60	0,67	0,65	0,63	0,68
Makaron	0,27	0,3	0,32	0,33	0,35	0,32	0,34	0,35	0,35	0,35	0,34
Wyroby ciastkarskie	0,41	0,42	0,44	0,45	0,48	0,48	0,54	0,58	0,59	0,57	0,54
Jogurty	0,16	0,18	0,20	0,18	0,17	0,19	0,22	0,27	0,28	0,29	0,31
Napoje mleczne	0,07	0,07	0,07	0,09	0,08	0,08	0,09	0,10	0,11	0,10	0,11
Czekolada	0,05	0,05	0,06	0,06	0,07	0,06	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07
Lody (w l)	0,13	0,13	0,17	0,16	0,14	0,17	0,19	0,21	0,19	0,20	0,18
Wody mineralne (w l)	0,41	0,52	0,61	0,72	0,78	0,91	1,29	1,46	1,62	1,45	1,73
Soki owocowe i warzywne (w l)	0,24	0,25	0,32	0,33	0,36	0,43	0,50	0,59	0,58	0,63	0,62
Udział wydatków na gastronomię w wydatkach na żywność (w proc.)	0,77	0,68	1,66	1,17	1,55	1,78	1,71	2,08	3,67	3,65	2,80

^a dane przeliczone w oparciu o nowy system wag, w pełni porównywalne z danymi za następne lata; ^b bez strączkowych, ziemniaków i ich przetworów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Aneks 4.6. Udział zakupów rynkowych w spożyciu żywności w gospodarstwach domowych
(w ujęciu ilościowym w procentach, według badań budżetów rodzinnych)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003 ^a	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
										2008	2009
Żywność ogółem	80,8	82,3	83,0	84,3	85,4	87,3	87,7	88,0	88,3	89,9	90,2
Mięso i przetwory	88,5	88,5	89,1	89,0	90,4	91,1	91,1	90,7	92,1	92,2	92,8
w tym: wołowe	96,6	94,1	94,7	95,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
wieprzowe	80,7	81,7	82,4	82,3	84,2	85,1	84,8	84,9	86,3	86,2	86,0
drob i wędliny drobiowe	80,4	84,3	85,5	87,4	88,3	89,1	90,2	90,3	91,7	92,6	93,3
Ryby i przetwory	100,0	97,6	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Mleko płynne (w l)	75,0	76,7	77,1	78,3	81,1	82,8	83,3	84,6	85,2	85,7	86,3
Sery	89,2	89,3	90,5	92,1	93,1	94,3	94,4	95,5	95,5	95,5	96,7
Jaja (w szt.)	72,7	75,8	76,7	79,2	80,3	81,5	81,0	80,7	81,3	81,4	82,0
Tłuszcze jadalne	96,8	97,5	98,1	96,9	97,5	97,4	97,9	97,9	97,8	97,8	97,8
roślinne	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
masło	96,8	97,0	97,1	97,3	97,0	96,8	96,8	96,7	96,6	96,4	96,6
tłuszcze zwierzęce tkankowe	82,6	86,4	86,4	83,3	86,4	85,7	89,5	88,2	87,5	87,5	86,7
Cukier	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Przetwory zbożowe	97,8	98,0	98,1	98,3	98,7	98,8	98,9	99,0	99,2	99,2	99,2
Ziemniaki	68,4	68,5	70,3	70,2	71,9	74,3	73,6	73,9	73,8	70,3	71,4
Warzywa i przetwory ^b	68,0	70,9	71,7	72,3	74,4	78,5	79,4	78,9	79,9	88,8	89,3
Owoce i przetwory	76,3	78,9	78,6	81,7	81,6	85,8	84,2	87,1	85,2	94,1	93,0

^a dane przeliczone w oparciu o nowy system wag, w pełni porównywalne z danymi z danymi z danymi za następnymi latami; ^b bez strączkowych, ziemniaków i ich przetworów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Aneks 4.7. Udział zakupów rynkowych w spożyciu żywności w gospodarstwach domowych rolników
(w ujęciu ilościowym w procentach, według badań budżetów rodzinnych)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003 ^a	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
										2008	2009
Żywność ogółem	35,8	38,1	38,6	39,7	41,8	46,5	48,1	49,4	52,1	53,4	55,1
Mięso i przetwory	44,7	41,3	43,1	43,4	45,2	48,0	49,6	46,5	53,4	52,5	55,1
w tym: wołowe	76,9	60,0	66,7	75,0	87,5	71,4	71,4	85,7	83,3	83,3	85,7
wieprzowe	22,6	19,2	20,3	23,2	24,1	28,5	28,3	26,7	31,8	32,5	34,4
drób i wędliny drobiowe	23,6	28,6	34,0	38,3	39,0	41,7	49,2	49,4	55,3	58,3	64,0
Ryby i przetwory	97,4	97,4	97,3	97,2	97,1	100,0	100,0	100,0	100,0	97,3	100,0
Mleko płynne (w l)	10,3	13,9	12,9	14,6	15,3	19,4	20,9	24,1	25,1	25,1	28,3
Sery	48,1	51,8	55,0	56,0	56,4	62,3	61,8	68,5	71,2	72,9	73,0
Jaja (w szt.)	11,2	14,9	17,2	20,4	20,7	23,4	22,9	22,6	26,9	27,1	30,4
Tłuszcze jadalne	80,7	83,5	81,7	81,3	82,1	84,8	84,7	84,5	87,6	86,6	86,0
roślinne	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
masło	82,8	82,4	84,8	85,3	77,4	85,7	85,7	82,1	85,2	84,0	84,6
tłuszcze zwierzęce tkankowe	37,0	39,5	30,8	38,8	38,5	44,7	37,5	36,7	50,0	48,4	43,3
Cukier	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Przetwory zbożowe	90,1	91,4	92,7	92,5	93,2	94,1	95,5	96,3	96,9	96,7	96,4
Ziemniaki	4,7	8,2	7,4	9,6	7,6	9,3	11,0	13,3	15,7	10,6	11,9
Warzywa i przetwory ^b	27,1	28,0	29,8	30,9	34,7	36,7	38,7	37,9	40,6	51,8	52,8
Owoce i przetwory	39,9	40,9	41,0	45,7	43,6	51,9	46,9	53,9	47,3	70,0	67,5

^a dane przeliczone w oparciu o nowy system wag, w pełni porównywalne z danymi z danymi za następane lata; ^b bez strączkowych, ziemniaków i ich przetworów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Aneks 4.8. Dostawy rynkowe podstawowych grup żywności i napojów

Wyszczególnienie	Jedn. miary	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocz	
										2008	2009
Mięso zwierząt rzeźnych	tys. ton	437	692	789	1 085	1 150	1 168	1 277	1 411	680	671
Mięso drobiowe	tys. ton	535	644	656	793	888	987	948	951	469	465
Przetwory z mięsa czerwonego	tys. ton	693	715	755	786	893	913	970	930	463	415
w tym: wędliny	tys. ton	641	655	673	699	670	692	731	667	332	298
konserwy	tys. ton	.	22,1	24,8	21,0	17,9	18,0	18,7	19,5	10,6	10,9
Mleko i śmietana w postaci stałej	tys. ton	.	.	60,2	47,0	31,7	58,3	64,1	62,3	38,4	26,1
Sery i twarogi	tys. ton	453	481	487	489	494	514	550	562	280	308
w tym: dojrzewające	tys. ton	141	158	164	172	177	187	201	217	105	123
twarogi	tys. ton	253	265	274	269	268	279	289	290	147	155
Masło	tys. ton	140	142	147	139	137	145	145	156	67,8	80,5
Margaryna ^a	tys. ton	372	353	337	336	326	330	313	295	136	146
Mąki (pszenna i żytnia)	tys. ton	1 700	1 750	1 853	1 758	1 689	1 872	1 679	1 424	695,4	879,9
z tego: pszenna	tys. ton	1 549	1 620	1 719	1 631	1 557	1 757	1 570	1 319	644	813
żytnia	tys. ton	151	130	134	127	132	115	109	105	51,4	66,9
Kasze i gryski	tys. ton	75,3	73,1	68,6	71,6	74,6	60,1	75,5	52,2	26,3	79,9
Makaron	tys. ton	86,8	86,8	82,7	94,3	117	128	144	161	72,2	75,0
Dżemy owocowe	tys. ton	38,2	43,0	44,6	56,2	65,3	40,0	45,3	40,4	38,2	16,6
Kawa naturalna palona	tys. ton	94,3	90,1	92,6	90,5	87,2	75,5	58,3	58,2	30,2	27,7
Herbata ^b	tys. ton	49,3	47,5	46,4	47,7	22,5	29,1
Cukierki	tys. ton	45,3	44,3	40,1	40,7	37,9	32,7	25,1	23,3	16,0	10,6
Czekolada i wyroby czekoladowe	tys. ton	101	105	111	128	158	161	208	216	100,0	93,5
Wódki i inne napoje spirytusowe	mln l	63,7	65,9	92,2	97,2	94,3	101,8	113,8	130,8	57,6	53,8
Wina i miody pitne	mln l	299,8	301,2	294,7	279,9	222,5	225,2	231,3	224,7	102,4	74,8
w tym: gronowe i wermuty	mln l	93,9	100,8	101,7	100,7	102,8	102,7	112,3	112,8	50,5	36,3
Piwo	mln l	2517	2676	2857	2867	3065	3265	3557	3584	1837	1634
Papierosy	mld szt.	73,9	75,8	73,3	73,1	75,4	76,1	71,6	89,2	46,2	36,6

^a wraz z mieszkankami do smarowania pieczywa; ^b o masie mniej niż 3 kg

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS publikowanych w Biuletynach Statystycznych z lat 2002-2009.

Aneks 5.1. Wyniki handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi (w mln euro)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I-VI 2008	I-VI 2009
Ekspert produktów rolno-spożywczych	4 003,2	5 242,2	7 028,0	8 468,8	9 955,1	11 428,4	5 418,8	5 127,1
z tego: do UE-25/27	2 636,2	3 781,8	5 190,8	6 481,0	8 001,4	9 218,1	4 382,9	4 004,7
z tego: do UE-15	2 042,0	2 988,2	4 063,0	4 915,5	5 941,2	6 676,4	3 172,7	2 976,6
do UE-10/12	594,2	793,6	1 127,8	1 565,5	2 060,3	2 541,7	1 210,2	1 028,1
do pozostałych krajów	1 367,0	1 460,4	1 837,2	1 987,8	1 953,7	2 210,3	1 035,9	1 122,4
w tym: do WNP	576,3	684,8	862,2	867,0	871,0	1 100,1	489,1	536,2
Import produktów rolno-spożywczych	3 556,7	4 406,5	5 373,5	6 391,1	7 972,3	10 088,9	4 872,3	4 072,3
z tego: z UE-25/27	2 185,3	2 763,8	3 388,1	3 997,4	5 347,4	7 023,0	3 380,2	2 849,8
z tego: z UE-15	1 855,1	2 395,9	2 938,0	3 415,1	4 484,6	5 985,0	2 873,6	2 483,4
z UE-10/12	330,2	367,9	450,2	582,3	862,8	1 038,0	506,6	366,4
z pozostałych krajów	1 371,4	1 642,7	1 985,4	2 393,7	2 624,9	3 065,9	1 492,1	1 222,5
w tym: z WNP	78,5	91,0	136,1	187,3	221,8	309,5	104,4	90,6
Saldo handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi	446,5	835,7	1 654,5	2 077,7	1 982,8	1 339,5	546,5	1 054,8
z UE-25/27	450,9	1 018,0	1 802,7	2 483,6	2 654,0	2 195,1	1 002,7	1 154,9
z UE-15	186,9	592,3	1 125,0	1 500,4	1 456,6	691,4	299,1	493,2
z UE-10/12	264,0	425,7	677,7	983,2	1 197,5	1 503,7	703,6	661,7
z pozostałymi krajami	-4,4	-182,3	-148,2	-405,9	-671,2	-855,6	-456,2	-100,1
z WNP	497,9	593,8	726,1	679,7	649,2	790,6	384,7	445,6

Źródło: obliczenia własne IERiGŻ-PIB na podstawie danych Centrum Analitycznego Administracji Celnej (CAAC), Ministerstwa Finansów (MF), Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW).

Aneks 5.2. Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi (ważniejsze produkty w tys. ton)

Produkty	Eksport										Import									
	2003		2004		2005		2006		2007		2008		I-VI 2008		2009		2008		I-VI 2008	
Żywiec rzeźny	95,4	120,2	133,6	136,8	114,4	114,0	60,9	61,3	7,7	25,5	48,5	33,5	61,7	91,6	36,9	51,1	91,6	36,9	51,1	91,6
Mięso, podroby, tuszacje	389,8	382,0	546,9	696,0	713,4	830,4	446,4	396,2	77,9	212,8	275,0	258,6	333,5	507,5	215,8	281,7	333,5	215,8	281,7	333,5
Ryby świeże i filety	41,5	50,0	57,3	60,8	103,7	84,7	56,8	62,2	204,5	229,9	252,9	291,6	324,6	349,1	163,1	154,0	324,6	163,1	154,0	324,6
Mleko w proszku	107,6	128,6	154,4	110,0	99,3	133,8	64,0	64,0	8,3	5,8	8,3	7,3	16,9	23,6	13,9	11,9	16,9	13,9	11,9	16,9
Sery i masło	59,2	107,4	141,8	145,8	166,0	182,4	97,0	80,9	11,0	12,9	15,3	23,6	33,7	28,6	16,3	18,8	33,7	16,3	18,8	33,7
Przetwory mięsne	34,4	43,1	54,6	74,6	96,2	104,5	54,0	56,5	4,0	2,9	4,2	7,1	15,2	12,5	8,3	8,4	15,2	8,3	8,4	15,2
Ryby wędzone i przetwory rybne	49,1	86,0	83,0	96,0	106,8	120,0	57,8	56,8	24,3	30,8	32,2	32,6	39,9	45,2	22,7	17,5	32,6	22,7	17,5	39,9
Zboża	575,0	287,1	1435,6	1220,5	785,6	676,6	149,8	151,4	591,8	838,3	498,9	1088,5	2458,1	2424,0	1381,4	539,1	1088,5	1381,4	539,1	2458,1
Kasza, mąki	39,7	58,4	60,6	41,0	53,1	87,8	49,2	79,6	248,7	270,7	317,8	328,1	388,7	369,1	197,0	165,5	328,1	197,0	165,5	388,7
Skrobia	46,3	61,2	59,6	44,3	24,1	32,3	16,9	23,1	4,8	15,5	36,0	64,8	61,8	44,5	20,2	23,2	64,8	20,2	23,2	61,8
Przetwory zbożowe	142,0	185,6	245,7	294,5	344,0	364,9	166,3	162,0	74,0	97,3	133,7	169,7	210,6	223,1	109,8	105,2	169,7	109,8	105,2	210,6
Oleiste	9,0	296,6	199,8	161,5	530,5	266,1	43,9	35,5	108,5	95,1	138,3	226,7	109,1	385,9	76,0	133,3	226,7	76,0	133,3	109,1
Oleje	1,1	34,6	114,5	200,3	269,5	168,6	82,6	91,5	340,5	368,6	395,9	529,4	473,7	493,9	255,4	196,8	529,4	255,4	196,8	473,7
Makuchy, otręby	254,7	206,8	377,9	478,3	448,3	529,6	277,9	310,6	1782,6	1815,4	2137,9	2268,4	2246,7	2155,7	1152,6	1150,3	2268,4	1152,6	1150,3	2246,7
Margaryna	19,0	19,6	34,5	40,7	63,6	76,8	36,3	37,7	4,1	12,1	21,9	25,3	32,4	47,4	25,1	19,7	25,3	25,1	19,7	32,4
Cukier	436,1	449,7	706,5	762,6	397,1	453,3	234,8	104,5	94,3	100,6	163,1	219,9	215,8	229,5	127,7	182,3	219,9	127,7	182,3	215,8
Melasa	298,8	188,7	322,5	241,9	146,8	160,0	56,4	46,9	-	-	12,9	27,9	105,4	55,4	47,1	23,6	27,9	47,1	23,6	105,4
Przetwory cukiernicze	92,3	135,2	131,6	156,7	168,8	180,2	88,4	82,2	47,1	52,1	85,4	130,0	106,5	106,5	50,0	48,8	130,0	50,0	48,8	106,5
Ziemniaki	153,1	64,3	24,7	13,2	24,1	39,0	25,2	24,9	75,1	89,3	120,4	107,0	181,6	86,7	79,0	89,1	107,0	79,0	89,1	181,6
Warzywa	459,0	464,7	602,7	520,9	583,6	646,2	362,4	285,9	181,4	198,9	188,6	256,0	311,6	356,2	274,1	211,4	256,0	274,1	211,4	311,6
Orzechy i owoce południowe	15,0	73,4	112,8	70,9	84,9	83,6	41,5	34,8	843,8	886,4	881,0	879,8	950,9	956,5	471,5	411,6	879,8	471,5	411,6	950,9
Inne owoce	443,8	568,4	525,1	515,6	561,3	521,6	207,1	625,2	74,2	119,9	182,2	160,7	320,8	191,6	91,0	59,7	160,7	91,0	59,7	320,8
Warzywa mrożone i konserwowane	305,7	350,6	363,1	343,1	351,6	378,3	221,0	189,7	13,7	15,0	29,8	37,8	47,0	48,2	26,8	23,9	37,8	26,8	23,9	47,0
Owoce mrożone i konserwowane	220,2	242,3	274,7	292,7	277,8	262,5	119,0	137,0	15,9	15,5	23,6	28,4	34,3	31,6	21,9	15,9	28,4	21,9	15,9	34,3
Przetwory warzywne	161,4	182,7	207,3	215,8	218,2	231,7	115,5	116,8	48,8	60,8	91,9	109,9	154,3	139,9	97,2	69,4	109,9	97,2	69,4	154,3
Przetwory owocowe	37,6	49,0	60,3	76,0	92,8	84,5	42,2	39,6	62,0	71,7	96,9	122,6	141,2	124,3	66,3	50,8	122,6	66,3	50,8	141,2
Soki	297,3	313,6	358,4	388,5	296,9	349,6	126,4	174,7	57,4	73,8	132,4	94,5	115,4	94,6	51,2	49,9	94,5	51,2	49,9	115,4
Kawa, herbata, kakao	44,2	51,3	56,4	61,4	67,8	69,6	36,6	36,1	236,9	248,3	259,2	257,5	232,7	225,6	117,3	111,2	257,5	117,3	111,2	232,7
Sosy, zupy i inne	69,1	89,7	117,5	147,9	176,5	193,3	99,4	101,8	69,7	68,2	87,2	111,7	123,5	126,3	67,8	61,1	111,7	67,8	61,1	123,5
Tytoni	6,5	6,6	12,5	11,5	20,8	18,3	9,9	13,0	19,7	42,5	58,3	64,5	77,6	67,2	30,7	31,4	64,5	30,7	31,4	77,6
Wyroby tytoniowe	9,6	18,3	33,0	30,4	72,6	92,1	39,3	43,2	2,7	5,5	10,2	16,1	17,1	16,0	5,8	5,6	16,1	5,8	5,6	17,1
Wody	112,7	118,3	180,2	223,9	386,0	406,3	203,1	216,6	29,1	24,2	27,8	49,3	167,2	190,7	129,9	47,6	49,3	129,9	47,6	167,2
Pivo	19,4	30,2	30,5	39,8	101,4	142,4	73,7	66,8	19,3	9,1	9,1	14,7	30,7	26,1	17,5	14,7	14,7	17,5	14,7	30,7
Wina	1,6	2,9	5,0	6,1	10,2	14,4	7,0	8,2	76,3	49,4	41,4	46,0	85,2	92,8	63,4	54,9	46,0	63,4	54,9	85,2
Wyroby spirytusowe	23,8	24,7	23,8	34,0	30,6	36,5	17,7	17,6	8,9	14,0	21,0	14,5	29,4	42,4	20,2	15,4	14,5	20,2	15,4	29,4

Źródło: opracowanie własne IERiGZ-PIB na podstawie danych MRiRW przygotowanych przez A. Pachmickiego.

Aneks 5.3. Wartość eksportu i importu produktów rolno-spożywczych (w mln euro)

Wyszczególnienie	Eksport							Import								
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I-VI		2003	2004	2005	2006	2007	2008	I-VI	
							2008	2009							2008	2009
Zywiec, mięso, przetwory, tłuszcze	830,5	1064,0	1549,4	1941,9	2092,0	2430,1	1200,7	1102,5	244,1	461,8	662,4	678,0	847,9	1443,1	625,2	697,3
w tym: drobiowe	220,6	246,8	392,6	444,8	605,3	636,1	311,9	257,4	41,3	93,0	100,9	101,2	118,0	98,6	49,3	44,7
zwierząt rzeźnych	401,9	585,5	865,9	1147,0	1053,7	1248,0	661,0	613,0	88,1	202,9	365,6	367,9	512,9	1050,0	430,2	514,4
przetwory mięsne	96,0	126,8	137,7	183,0	244,3	291,7	145,0	148,5	8,5	8,9	22,3	22,0	42,4	41,7	25,6	26,9
Mleko i przetwory	326,7	560,9	883,2	848,9	1164,9	1212,7	652,0	438,3	49,1	62,1	98,9	141,8	257,1	248,1	140,3	125,4
w tym: mleko w proszku	144,7	207,1	279,5	213,8	293,9	282,9	160,8	86,1	10,0	10,0	15,4	14,2	37,6	52,0	26,5	21,1
ser	117,5	191,1	273,1	319,5	371,4	471,4	241,6	181,8	18,4	27,7	45,3	57,2	85,0	83,2	47,1	45,5
Ryby i przetwory	263,0	370,9	487,9	628,0	676,8	758,2	384,9	356,0	321,2	392,4	536,4	661,3	712,1	835,4	393,2	369,9
w tym: przetwory	88,4	95,8	134,2	166,0	186,4	244,2	107,7	121,4	36,4	43,6	48,2	53,9	63,2	83,4	41,7	34,2
Zboża i przetwory	326,0	406,9	663,6	753,2	906,2	1006,6	498,9	606,8	286,4	431,3	417,8	569,8	907,5	1159,0	654,6	389,2
w tym: zboża	64,8	36,2	153,6	154,1	148,9	124,7	42,5	221,9	106,4	180,5	111,7	192,8	428,1	555,6	345,2	115,5
produkty wórnego przetwórstwa	206,2	309,3	451,0	536,8	677,4	777,1	402,1	322,8	93,8	146,5	178,1	240,6	298,0	370,5	186,2	177,5
Nasiona, oleje i sruny	111,2	222,6	313,2	411,7	606,6	628,8	261,3	254,0	678,2	765,6	857,8	934,0	1138,6	1496,5	759,5	634,2
w tym: oleje	1,1	21,4	68,6	129,9	179,6	156,5	72,2	69,8	205,9	230,0	233,4	244,7	341,3	389,3	238,2	161,3
sruny i pasze	91,2	120,6	172,8	201,2	223,5	259,9	125,6	133,1	408,2	466,9	529,3	559,1	666,9	822,6	434,9	378,8
Cukier i przetwory	371,0	534,3	620,7	761,6	754,9	856,3	361,7	381,1	320,9	339,9	418,4	535,5	593,1	685,1	311,5	333,3
w tym: cukier i melasa	113,1	184,3	232,6	265,0	173,4	210,2	97,3	66,7	29,8	46,3	73,5	111,3	120,7	140,2	76,2	85,8
przetwory	235,8	329,8	360,9	468,5	554,9	614,3	250,7	297,8	120,0	139,8	191,5	259,5	286,1	335,7	146,9	146,7
Produkty owocowo-warzywne	1248,5	1368,6	1577,5	1864,1	2101,2	2339,2	1107,7	1064,5	877,6	999,0	1310,8	1496,5	1903,9	1985,4	1163,2	933,0
z tego: warzywa, ziemniaki, kwiaty	250,2	299,6	373,1	405,4	498,4	561,9	283,2	232,9	189,5	238,5	307,5	364,5	496,4	524,3	367,7	308,7
owoce	135,0	210,0	231,4	214,1	287,6	320,5	127,0	220,7	488,4	526,6	640,6	693,4	844,9	917,4	484,8	350,4
soki	244,9	244,0	304,4	395,9	403,7	448,3	197,7	150,6	56,0	59,2	106,0	108,9	151,4	120,9	64,6	50,9
mrożonki	392,6	359,9	372,2	446,3	501,0	551,9	267,8	255,3	27,0	28,8	49,0	69,9	83,1	80,9	40,4	31,9
inne przetwory	225,8	255,1	296,4	402,4	410,5	456,6	232,0	205,0	116,7	145,9	207,7	259,8	328,1	341,9	205,7	191,1
Inna żywność	268,0	329,9	464,4	541,5	667,9	808,9	422,0	432,4	350,8	347,3	447,4	588,7	577,2	821,6	368,7	307,4
Napoje i używki	258,3	384,1	592,6	826,5	1061,5	1273,5	641,0	827,3	428,4	607,1	735,4	880,6	1070,0	1148,2	533,0	527,2
z tego: wody	24,8	72,0	129,7	141,2	147,7	171,8	84,6	88,7	19,5	72,0	51,7	64,3	104,3	111,0	69,3	41,9
kawa i herbata	99,3	102,3	122,1	158,9	204,2	221,7	116,8	121,8	235,4	256,4	307,6	349,8	343,3	398,4	200,1	207,9
alkohole	61,0	81,4	127,4	159,1	155,5	178,6	84,8	76,5	113,9	140,0	175,5	221,1	318,7	369,6	161,0	141,2
tytoni i wyroby	73,2	128,4	213,4	367,3	554,1	701,4	354,8	540,5	59,6	138,7	200,6	245,4	303,7	269,2	102,6	136,2
Razem	4003,2	5242,2	7152,5	8577,4	10032,0	11314,3	5530,2	5462,9	3556,7	4406,5	5485,3	6486,2	8007,4	9822,4	4949,2	4316,9
w tym: produkty rolnictwa	747,8	989,3	1320,4	1421,1	1686,2	1777,4	729,0	874,5	1343,4	1590,2	1888,7	2128,1	2731,3	3204,1	1559,1	1201,5
pořfabrykaty	1436,3	1710,3	2341,5	2787,4	3045,2	3508,2	1735,5	1504,4	1163,5	1504,9	1873,2	2195,4	2563,4	3556,4	1616,0	1541,1
wyroby	1819,1	2542,6	3490,6	4368,9	5300,6	6028,7	3065,7	3084,0	1049,8	1311,4	1723,4	2162,7	2712,7	3061,9	1774,1	1574,3

Źródło: opracowanie własne IERIGŻ-PIB na podstawie danych MRIRW przygotowanych przez A. Pachnickiego.

Aneks 6.1. Zmiany cen produktów rolnictwa

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
W stosunku do roku poprzedniego								
Ceny produkcji globalnej	1,8	-5,8	1,8	15,3	-5,1	4,0	18,4	.
Ceny produkcji towarowej	4,3	-7,2	0,0	22,5	-2,7	2,7	12,7	1,0
w tym: roślinnej	-1,2	0,1	7,3	24,0	-6,1	11,8	18,9	-2,4
zwierzęcej	7,8	-11,4	-4,3	21,1	-0,6	-3,1	8,3	3,8
Ceny skupu	4,4	-9,5	0,6	14,4	-2,9	-2,7	13,8	-0,2
w tym: zbóż	-2,9	-12,3	7,7	1,1	-22,0	22,7	56,9	-9,3
mięsa	10,5	-15,2	-6,6	24,1	-4,0	-6,1	4,6	7,3
owoców, warzyw, ziemniaków	-13,7	16,4	6,2	-2,0	-8,7	14,5	10,4	-6,4
W stosunku do średniej lat 2000-2002								
Ceny produkcji globalnej	2,6	-3,4	-1,6	13,4	7,7	12,0	32,6	.
Ceny produkcji towarowej	3,8	-3,7	-3,7	18,0	14,8	17,9	34,1	33,8
w tym: roślinnej	-0,9	-0,8	6,4	32,0	29,4	38,6	64,8	60,8
zwierzęcej	6,5	-5,5	-9,6	9,5	8,8	5,4	14,2	18,5
Ceny skupu	4,0	-5,9	-5,3	8,3	5,2	2,4	16,5	16,3
w tym: zbóż	3,1	-9,6	-2,2	-1,5	-23,2	-5,8	47,8	34,1
mięsa	8,9	-7,7	-13,7	7,0	2,8	-3,5	0,9	8,3
owoców, warzyw, ziemniaków	-9,8	5,0	11,5	9,3	-0,2	14,3	26,2	18,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Aneks 6.2. Ceny skupu głównych produktów rolnictwa

Produkty	Jedn. miary	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I-VI	
											2008	2009
Pszenvica	zł/t	508,2	504,5	436,1	455,1	471,9	366,9	447,6	706,8	642,4	877,5	513,9
Żyto	zł/t	361,5	364,6	331,9	353,5	351,7	276,4	385,2	602,1	516,5	727,7	374,9
Rzepak	zł/t	806,3	821,7	853,5	1016,6	864,7	773,3	934,4	958,6	1 267,7	1 333,7	1 260,0
Buraki cukrowe	zł/t	101,9	111,2	112,1	124,2	187,0	175,3	128,8	108,3	103,7	-	-
Ziemniaki	zł/t	232,1	228,8	239,3	245,6	246,3	255,3	306,1	295,1	297,2	421,0	501,9
w tym: jadalne	zł/t	348,6	322,7	343,4	338,9	330,9	370,5	435,4	406,7	390,8	•	•
przemysłowe	zł/t	157,5	205,4	212,8	221,5	223,9	159,6	130,8	160,0	175,6	•	•
Trzoda	zł/kg	3,68	4,35	3,57	3,19	4,18	3,82	3,56	3,46	4,01	3,70	4,73
Bydło	zł/kg	2,90	2,88	2,72	2,50	3,39	4,05	4,04	3,94	4,03	4,06	4,65
w tym: młode	zł/kg	•	3,04	3,01	3,01	3,76	4,37	4,45	4,28	4,35	4,36	5,01
Cielęta	zł/kg	6,00	5,66	5,56	5,36	7,76	9,77	10,21	8,59	7,80	7,95	9,18
Drob	zł/kg	3,27	3,37	2,93	3,00	3,27	3,14	2,76	3,52	3,46	3,43	3,74
w tym: kurczaki	zł/kg	3,02	3,03	2,62	2,72	3,00	•	2,50	3,17	3,11	3,10	3,40
indyki	zł/kg	4,10	4,27	3,76	3,84	4,12	•	3,64	4,66	4,20	4,29	4,78
Owce	zł/kg	5,58	5,85	6,12	6,86	7,39	6,83	6,35	6,09	5,21	5,23	6,78
Konie	zł/kg	5,08	6,12	6,03	5,66	5,90	6,04	6,15	6,14	•	•	•
Mleko	zł/l	0,78	0,78	0,72	0,72	0,87	0,93	0,93	1,07	1,02	1,13	0,87
Jaja	zł/szt.	0,21	0,18	0,17	0,19	0,19	0,18	0,20	0,19	0,21	0,20	0,22
Owoce i warzywa	zł/kg	1,05	0,85	1,04	1,12	1,00	0,86	0,96	1,14	0,97	•	•

Źródło: dane GUS.

Aneks 6.3. Zmiany cen produktów rolnictwa (w procentach)

Wyszczególnienie	2004		2005		2006		2007		2008		2009						
	IV	VIII	IV	VIII	IV	VIII	IV	VIII	IV	VIII	IV	VIII					
	XII	XII	XII	XII	XII	XII	XII	XII	XII	XII	XII	XII					
W stosunku do XII 2003																	
Średnia cena 6 produktów	10,7	17,4	17,2	6,5	12,3	4,9	2,3	13,8	9,2	14,4	28,5	31,9	30,7	25,4	16,6	24,5	23,8
w tym: zbóż	1,5	-32,8	-33,6	-38,9	-45,0	-41,8	-34,7	-29,1	-6,1	2,6	9,0	29,6	47,4	-7,7	-25,7	-21,6	-30,2
mięsa	18,4	38,3	30,7	15,7	31,5	11,4	6,2	28,3	6,4	13,1	32,4	14,0	20,0	39,8	33,3	52,7	51,8
mleka	2,0	10,2	23,8	17,9	12,6	22,1	18,3	13,9	24,0	24,2	33,6	66,5	39,8	19,4	12,1	10,5	7,9
Średnia cena rzepaku	1,4	-16,5	-14,6	-19,5	-25,0	-22,1	-22,9	-13,1	-8,5	-6,6	-2,5	0,1	10,0	15,6	13,2	16,5	-6,2
Średnia cena owoców, warzyw i ziemniaków	-11,1	-26,4	-17,8	-12,9	-14,1	-3,6	11,0	-16,1	6,6	34,6	51,5	48,1	17,2	5,8	1,9	7,8	3,4
W stosunku do tego samego miesiąca roku poprzedniego																	
Średnia cena 6 produktów	20,3	23,0	17,2	-3,9	-4,3	-10,5	-4,9	1,4	4,1	11,9	12,8	20,8	14,2	-2,3	-11,6	-5,5	-1,3
w tym: zbóż	39,1	-3,1	-33,6	-45,5	-18,2	-12,5	6,9	28,8	61,4	11,7	53,7	38,0	43,5	-15,3	-42,6	-26,9	-24,4
mięsa	21,2	25,5	30,7	-2,3	-5,0	-14,8	-8,3	-2,5	-4,5	6,4	3,1	7,1	6,1	5,9	16,9	27,3	8,6
mleka	12,4	30,4	23,8	15,7	4,2	-1,3	0,3	1,2	1,5	5,0	17,1	34,3	12,6	-10,5	-32,7	-21,0	-9,7
Średnia cena rzepaku	.	-11,3	-14,6	-20,6	-10,2	-8,8	-4,3	15,9	17,5	21,1	12,2	9,4	17,8	18,6	13,1	5,9	-18,8
Średnia cena owoców, warzyw i ziemniaków	.	-25,5	-17,8	-2,0	16,7	17,3	27,4	-3,7	10,6	21,3	80,6	38,9	-12,9	-30,2	-31,2	-8,0	-2,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Aneks 6.4. Zmiany cen producentów żywności (w procentach)

Ceny producenta	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I-VI	
									2008	2009
W stosunku do roku poprzedniego										
Mięsa i wyrobów	7,5	-4,0	-3,4	11,8	0,0	-3,3	4,2	2,4	2,1	9,1
Ryb i przetworów	7,1	-1,5	-3,6	-0,4	4,3	3,2	-3,1	-2,4	-2,3	3,3
Produktów mleczarskich	-0,3	-4,5	1,3	9,5	1,5	-0,6	10,3	-1,9	9,0	-9,4
Wyrobów zbożowych	-0,4	-6,0	2,6	10,5	-14,3	9,9	19,6	-0,3	8,2	-19,4
Wyrobów z owoców i warzyw	-3,0	-0,4	1,1	-1,7	-2,5	1,5	1,3	0,5	3,8	-2,1
Tuszczyków roślinnych	-0,5	-0,6	4,0	5,2	-3,8	-0,5	4,6	17,5	18,2	1,7
Innej żywności	5,7	2,7	-1,9	10,6	-2,5	-1,7	0,3	-0,4	-3,0	9,7
Pasz	4,8	-3,9	-0,9	3,9	-8,9	0,0	11,4	7,1	10,2	-2,7
Napojów	3,1	2,5	-0,9	2,9	2,7	1,9	3,7	4,5	4,0	3,3
Żywności, napojów i pasz	3,5	-1,4	-1,0	7,2	-1,3	0,7	4,8	2,0	3,9	1,7
W stosunku do średniej lat 2000-2002										
Mięsa i wyrobów	3,8	-0,4	-3,8	7,6	7,6	4,0	8,4	11,0	.	21,1
Ryb i przetworów	2,8	1,2	-2,4	-2,8	1,4	4,6	1,4	-1,0	.	2,3
Produktów mleczarskich	1,5	-3,1	-1,8	7,5	9,1	8,5	19,6	17,3	.	6,3
Wyrobów zbożowych	1,9	-4,2	-1,7	8,6	-6,9	2,3	22,4	22,0	.	-1,7
Wyrobów z owoców i warzyw	-0,9	-1,3	-0,2	-1,9	-4,4	-3,0	-1,7	-1,2	.	-3,3
Tuszczyków roślinnych	0,0	-1,1	2,9	8,2	4,1	3,6	8,3	27,3	.	29,5
Innej żywności	0,9	3,6	1,6	12,4	9,6	7,7	8,0	7,6	.	18,0
Pasz	2,9	-1,1	-2,0	1,9	-7,2	-7,2	3,4	10,7	.	7,7
Napojów	0,2	2,7	1,8	4,7	7,5	9,6	13,6	18,7	.	22,6
Żywności, napojów i pasz	1,6	0,2	-0,8	6,3	4,9	5,7	10,7	12,9	.	14,8

Źródło: dane GUS i opracowanie własne.

Aneks 6.5. Zmiany cen producenta żywności i napojów

Zmiany cen producenta	2004			2005			2006			2007			2008			2009	
	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII
W stosunku do XII 2003																	
Mięsa i przetworów	4,3	13,8	14,2	8,4	12,2	5,9	3,6	11,6	5,5	8,1	13,6	9,4	9,6	15,5	15,0	23,2	24,2
Ryb i przetworów	-0,2	0,7	2,8	4,3	6,3	7,6	8,0	9,9	9,4	6,4	4,0	4,6	3,2	1,0	7,0	7,4	8,7
Wyrobów mleczarskich	-1,2	5,7	7,9	5,2	4,7	5,2	4,2	3,5	6,4	7,8	18,7	24,4	15,1	11,1	7,8	5,8	5,0
Wyrobów młynarskich	6,8	0,8	-9,0	-11,0	-14,1	-14,1	-11,2	-2,9	10,0	11,4	13,4	17,4	23,6	12,7	-1,1	-0,8	-2,6
Wyrobów z owoców, warzyw i ziemniaków	-1,0	-5,4	-8,8	-7,7	-5,4	-4,1	-4,8	-4,8	-5,8	-5,4	-3,3	-1,3	-2,0	-4,8	-4,6	-3,5	-10,1
Tłuszczów roślinnych	2,4	-0,1	-2,6	-2,8	-4,0	-2,5	-3,2	-4,6	-2,4	-2,2	-0,2	9,2	18,5	20,0	18,0	19,1	15,8
Innej żywności	12,9	20,4	15,9	11,8	10,3	10,4	8,5	12,7	11,2	11,8	9,5	9,3	8,2	8,4	13,7	20,0	17,3
Pasz	1,9	0,2	-6,5	-8,1	-9,3	-12,6	-10,4	-10,1	-5,6	1,1	-2,3	5,1	12,1	9,6	1,5	9,6	9,7
Napojów	1,6	3,0	3,7	4,0	7,2	5,5	5,4	8,0	10,0	10,0	11,3	14,9	14,8	17,7	16,8	16,8	17,5
Żywności i napojów	3,8	8,0	6,6	3,9	4,9	3,2	2,2	5,3	4,9	6,5	9,6	11,0	10,7	11,0	10,7	13,9	13,0
W stosunku do tego samego miesiąca roku poprzedniego																	
Mięsa i przetworów	.	.	14,2	4,0	-1,5	-7,3	-4,4	-0,5	-0,4	4,4	1,8	3,7	1,4	1,7	5,2	12,4	7,4
Ryb i przetworów	.	.	2,8	4,5	5,5	4,7	3,6	3,4	1,7	-1,5	-5,4	-4,4	-3,1	-2,9	2,3	4,1	7,6
Wyrobów mleczarskich	.	.	7,9	6,5	-0,9	-2,5	-1,0	-1,1	1,1	3,5	14,7	16,9	6,8	-6,4	-13,3	-8,1	-5,5
Wyrobów młynarskich	.	.	-9,0	-16,7	-14,8	-5,6	-0,2	13,0	28,1	25,5	16,8	6,7	10,9	-0,6	-16,1	-19,8	-13,6
Wyrobów z owoców, warzyw i ziemniaków	.	.	-8,8	-6,8	0,0	5,2	3,1	0,7	-1,8	-0,6	1,6	4,7	3,6	-1,5	-3,3	-1,7	-5,6
Tłuszczów roślinnych	.	.	-2,6	-5,1	-3,9	0,1	-0,4	-0,6	0,1	1,0	4,6	11,9	21,2	20,3	8,1	0,4	-3,5
Innej żywności	.	.	15,9	-1,0	-8,4	-4,7	-3,0	2,3	0,7	3,0	-2,9	-1,7	-3,3	-1,0	4,0	10,9	8,2
Pasz	.	.	-6,5	-9,8	-9,5	-6,5	-2,5	-0,9	8,0	12,8	8,7	11,3	10,9	12,2	-3,4	-2,3	0,1
Napojów	.	.	3,7	2,4	4,2	1,7	1,3	0,7	4,3	4,4	3,1	4,5	4,4	5,7	1,7	1,8	-0,1
Żywności i napojów	6,9	9,4	6,5	0,0	-2,9	-3,2	-1,7	0,4	1,7	4,2	4,0	5,8	3,6	1,2	-0,3	2,8	1,7

Źródło: dane GUS i opracowanie własne.

Aneks 6.6. Zmiany cen środków produkcji dla rolnictwa (w procentach)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ^a
W stosunku do roku poprzedniego									
Nasiona, sadzonki	-0,7	5,6	1,0	11,0	-4,6	10,1	32,8	3,0	-4,5
Nawozy mineralne	8,8	1,6	0,5	14,0	7,9	0,4	6,6	38,4	-3,6
Środki ochrony roślin	2,1	0,5	-0,6	1,9	1,7	0,8	1,1	9,9	7,2
Zwierzęta hodowlane	8,5	2,5	-1,5	7,0	7,6	2,9	2,3	4,1	21,0
Pasze	8,1	-1,9	2,6	12,1	-9,6	-0,9	16,2	14,5	-0,6
Maszyny rolnicze	4,3	2,7	2,7	17,7	10,6	2,2	3,1	2,9	2,8
Materiały budowlane	5,8	0,6	0,1	11,1	4,9	0,9	13,0	5,0	-3,6
Paliwa i oleje	4,1	1,2	5,0	12,6	7,7	-0,4	4,2	7,2	-4,9
Usługi maszynowe	6,0	2,3	2,8	6,2	5,1	4,0	3,9	11,4	5,4
Usługi weterynaryjne	10,2	5,4	4,8	2,1	2,3	1,9	1,2	3,1	4,9
Towary i usługi kupowane	6,5	1,9	2,1	8,6	2,0	0,6	6,3	11,2	1,3
w tym: do bieżącej produkcji	6,9	1,9	2,2	8,9	1,8	0,5	6,9	.	1,1
inwestycyjne	4,9	2,5	1,9	10,9	6,8	1,9	6,1	.	0,7
Produkty rolne sprzedawane	3,8	-7,4	-0,5	11,4	-2,1	2,6	14,5	1,2	-2,0
w tym: ceny skupu	4,4	-9,5	0,6	14,6	-2,9	-2,7	13,8	-0,2	-2,1
Indeks nożyc cen (bieżący)	97,5	90,9	97,5	102,6	96,0	102,0	107,7	91,0	96,7
W stosunku do średniej lat 2000-2002									
Nasiona, sadzonki	-2,2	3,3	4,3	15,8	10,5	21,7	61,6	66,4	58,9
Nawozy mineralne	2,4	4,0	4,6	19,2	28,6	29,1	37,6	90,5	83,6
Środki ochrony roślin	0,3	0,8	0,2	2,1	3,8	4,7	5,8	16,3	24,7
Zwierzęta hodowlane	1,7	4,2	2,7	9,9	18,2	21,6	24,4	29,5	56,7
Pasze	3,2	1,3	3,9	16,5	5,3	4,4	21,3	38,8	38,0
Maszyny rolnicze	0,4	3,1	5,9	24,6	37,8	40,9	45,3	49,5	53,7
Materiały budowlane	1,6	2,2	2,3	13,7	19,3	20,4	36,1	42,9	37,8
Paliwa i oleje	1,0	2,2	7,3	20,8	30,1	29,6	35,0	44,8	37,7
Usługi maszynowe	1,1	3,5	6,4	13,0	18,7	23,4	28,3	42,9	50,6
Usługi weterynaryjne	1,3	6,7	11,9	14,2	16,8	19,1	20,5	24,3	30,4
Towary i usługi kupowane	1,4	3,3	5,5	14,6	16,9	17,6	25,0	39,0	40,8
w tym: do bieżącej produkcji	1,5	3,4	5,7	15,1	17,2	17,8	25,9	.	.
inwestycyjne	0,9	3,3	5,3	16,8	24,8	27,2	34,9	.	.
Produkty rolne sprzedawane	3,8	-3,9	-4,4	6,5	4,3	7,0	22,5	24,0	21,5
w tym: ceny skupu	8,7	-1,6	-1,0	13,5	10,2	7,2	22,0	21,8	19,2
Indeks nożyc cen (skumulowany)	102,3	93,0	90,6	92,6	89,2	90,9	98,0	89,2	86,3

^a pierwsze półrocze

Źródło: dane GUS i opracowanie własne.

Aneks 6.7. Zmiany cen środków produkcji dla rolnictwa (w procentach)

Wyszczególnienie	2004			2005			2006			2007			2008			2009		
	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	
W stosunku do XII 2003																		
Nawozy	12,4	16,0	20,5	24,9	24,0	22,3	24,7	25,1	25,2	34,0	37,4	45,3	85,6	136,1	162,4	164,1	140,1	
Pasze przemysłowe	10,3	16,0	7,5	1,0	-0,3	-1,1	-2,3	-3,3	0,2	9,5	7,8	19,2	31,3	32,4	26,4	25,3	25,9	
Paliwa (olej napędowy)	8,9	13,8	23,8	28,0	36,5	35,5	35,8	42,9	30,2	31,2	33,7	48,9	51,1	62,8	30,9	29,1	33,7	
Usługi	1,8	7,0	6,2	11,0	13,1	13,3	16,2	15,8	16,7	17,5	18,8	20,1	24,6	31,4	32,8	37,2	36,2	
Obrotowe środki produkcji	6,6	11,5	12,7	12,6	12,9	12,7	13,0	13,3	13,9	18,8	19,9	26,1	40,0	54,5	56,3	58,2	56,9	
Maszyny	5,0	34,1	38,1	47,8	54,6	56,2	60,7	61,9	63,4	69,2	72,3	74,4	78,6	80,6	81,3	84,5	87,4	
Środki produkcji rolnej	6,3	17,3	18,8	19,9	20,3	20,0	21,0	22,0	23,4	29,2	31,9	36,3	47,0	58,5	59,8	61,0	60,0	
Ceny skupu (koszyk 6 produktów)	10,7	17,4	17,2	6,5	12,3	4,9	2,3	13,8	9,2	14,4	28,5	31,9	30,7	25,4	16,6	24,5	23,8	
Indeks nożyc cen (skumulowany)	104,1	100,1	98,6	88,8	93,3	87,4	84,5	93,3	88,5	88,5	97,4	96,8	88,9	79,1	73,0	77,3	77,4	
W stosunku do roku poprzedniego																		
Nawozy	13,3	16,6	20,5	11,2	6,9	1,4	2,0	0,9	2,4	7,5	9,8	16,1	38,5	71,8	80,6	42,3	1,7	
Pasze przemysłowe	16,7	17,9	7,5	-8,4	-14,1	-8,0	-2,3	-3,0	1,3	12,1	11,5	19,0	19,9	22,8	6,0	-4,6	-5,0	
Paliwa (olej napędowy)	0,3	15,5	23,8	17,5	19,9	9,5	6,1	4,7	-3,9	-3,4	-6,5	14,4	15,1	21,7	-12,0	-14,6	-17,9	
Usługi	.	.	6,2	9,0	5,7	6,6	4,7	2,4	3,0	1,1	2,6	2,9	6,0	10,6	10,6	10,1	3,6	
Obrotowe środki produkcji	7,6	16,7	12,7	5,6	1,3	0,0	0,4	0,6	1,0	5,1	5,8	10,7	17,8	28,9	23,9	13,0	1,6	
Maszyny	10,7	41,7	38,1	40,8	15,3	13,1	8,7	4,7	4,6	5,3	6,4	6,7	5,6	4,8	4,0	3,3	3,8	
Środki produkcji rolnej	8,2	22,0	18,8	12,8	2,6	1,0	0,8	1,4	2,8	6,8	8,1	10,5	13,8	20,2	17,2	9,5	0,9	
Ceny skupu (koszyk 6 produktów)	21,2	23,0	17,2	-3,9	-4,3	-10,5	-3,9	1,4	4,1	11,9	12,8	20,8	14,2	-2,3	-11,6	-5,5	-1,3	
Indeks nożyc cen (bieżący)	112,0	100,8	98,7	85,2	93,3	88,5	95,3	100,0	101,3	104,7	104,3	109,3	100,4	81,3	75,4	86,3	97,8	

Źródło: opracowanie własne danych GUS.

Aneks 6.8. Zmiany detalicznych cen żywności, napojów i wyrobów tytoniowych
(w procentach)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 I-VI
W stosunku do roku poprzedniego									
Towary i usługi	5,5	1,9	0,8	3,5	2,1	1,0	2,5	4,2	3,5
Żywność i napoje bezalkoholowe	5,0	-0,7	-1,0	6,3	2,1	0,6	4,9	6,1	4,5
w tym: produkty zbożowe	7,0	0,3	0,5	5,3	1,0	1,2	8,0	11,5	4,9
mięso i przetwory	8,3	-3,6	-5,1	9,6	2,6	-3,9	4,2	4,7	9,1
ryby i przetwory	13,6	2,8	-1,3	0,5	3,0	1,9	1,6	2,8	6,8
nabiał	3,3	-1,7	0,7	5,1	1,3	0,1	5,0	9,5	-2,1
w tym: jaja	1,2	-10,9	10,7	10,0	-9,1	2,3	4,9	9,4	5,1
oleje i tłuszcze	-2,9	0,8	2,4	10,8	2,2	-2,4	4,6	10,5	2,1
w tym: masło	-14,4	-0,6	4,4	18,6	3,1	-2,9	7,9	4,5	-9,7
roślinne	2,9	2,5	2,7	3,6	0,5	-0,5	3,2	14,7	5,7
owoce	5,2	0,9	8,7	3,1	2,7	3,4	9,9	6,2	-9,0
warzywa	-1,2	5,4	-2,8	-1,8	4,2	14,3	3,9	-1,6	9,6
w tym: ziemniaki	-12,7	18,1	-9,7	0,4	17,2	51,9	2,7	-20,8	38,7
cukier i wyroby	0,3	-0,6	-0,1	17,0	2,3	0,7	-0,2	1,0	6,9
w tym: cukier	-5,5	-6,2	-4,2	44,6	0,3	0,6	-2,9	-9,3	15,6
inne spożywcze	5,9	2,7	1,6	1,8	1,9	1,1	3,0	5,2	3,9
napoje bezalkoholowe	2,0	-1,5	-0,5	1,8	1,2	1,2	3,2	5,0	3,0
w tym: wody, soki	4,1	-0,4	-1,1	1,3	0,3	0,5	2,0	3,9	2,6
Napoje alkoholowe	6,6	1,1	-4,8	-0,2	-0,3	0,2	0,6	2,7	5,7
Wyroby tytoniowe	1,1	4,0	2,0	7,0	7,7	4,1	8,1	13,4	16,2
W stosunku do lat 2000-2002									
Towary i usługi	2,9	4,9	5,7	9,4	11,7	12,8	15,6	20,5	24,7
Żywność i napoje bezalkoholowe	3,5	2,8	1,8	8,2	10,5	11,1	16,6	23,7	29,3
w tym: produkty zbożowe	4,5	4,8	5,3	10,9	12,0	13,4	22,4	36,5	43,2
mięso i przetwory	6,6	2,8	-2,5	6,9	9,7	5,4	9,8	15,0	25,5
ryby i przetwory	7,7	10,7	9,3	9,8	13,1	15,2	17,1	20,4	28,6
nabiał	2,8	1,0	1,7	6,9	8,3	8,4	13,9	24,7	22,1
w tym: jaja	4,7	-6,8	3,2	13,5	3,2	5,6	10,7	21,2	27,3
oleje i tłuszcze	-2,2	-1,4	0,9	11,8	14,3	11,5	16,7	29,0	31,7
w tym: masło	-9,9	-10,4	-6,5	10,9	14,3	11,0	19,8	25,2	13,0
roślinne	1,1	3,6	6,4	10,2	10,8	10,2	13,7	30,4	37,8
owoce	3,1	4,0	13,1	16,6	19,8	23,8	36,1	44,5	31,5
warzywa	-2,6	2,7	-0,2	-2,0	2,1	16,7	21,3	19,4	30,8
w tym: ziemniaki	-9,8	6,5	-3,8	-3,4	13,2	71,9	76,5	39,8	93,9
cukier i wyroby	0,4	-0,2	-0,3	16,6	19,3	20,2	19,9	21,1	29,5
w tym: cukier	0,1	-6,1	-10,0	30,1	30,5	31,3	27,4	15,6	33,6
inne spożywcze	1,0	3,7	5,3	7,2	9,3	10,5	13,8	19,7	24,4
napoje bezalkoholowe	1,9	0,4	-0,1	1,7	2,9	4,1	7,5	12,8	16,2
w tym: wody, soki	1,5	1,1	0,0	1,3	1,6	2,1	4,1	8,2	11,0
Napoje alkoholowe	1,7	2,8	-2,1	-2,3	-2,6	-2,4	-1,8	0,8	6,6
Wyroby tytoniowe	-1,2	2,8	4,8	12,2	20,8	25,8	35,9	54,2	79,1

Źródło: dane GUS i opracowanie własne.

Aneks 6.9. Zmiany detalicznych cen żywności, napojów i wyrobów tytoniowych (w procentach w stosunku do XII 2003 roku)

Wyszczególnienie	2004			2005			2006			2007			2008			2009	
	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII
Towary i usługi	1,6	3,0	4,4	4,9	4,7	5,1	6,0	6,5	6,6	8,3	8,3	10,9	12,9	13,6	14,5	17,6	18,0
Żywność i napoje bealkoholowe	5,8	4,5	7,8	8,0	5,2	6,4	7,6	6,9	8,3	12,1	9,9	16,9	19,7	18,6	20,6	26,9	23,3
Przetwory zbożowe w tym: pieczywo	3,3 3,7	5,5 4,6	5,8 4,8	5,6 4,5	5,1 4,0	5,0 4,3	5,0 4,3	5,3 4,4	10,1 11,0	12,1 12,9	13,3 13,5	23,1 26,7	26,4 29,5	30,4 33,7	31,2 34,5	32,5 35,9	33,6 36,0
Mięso i przetwory	3,0	14,7	15,6	12,4	13,3	8,9	5,4	10,8	7,5	10,7	15,9	14,5	15,6	20,8	20,7	28,7	32,2
Ryby i przetwory	0,1	1,4	2,8	3,6	4,3	5,2	5,7	6,2	6,8	7,5	7,9	9,1	10,5	11,0	13,1	19,0	22,6
Mleko, sery i napoje	1,1	2,9	5,3	6,3	5,4	4,9	5,3	5,3	5,7	6,7	9,4	21,5	22,6	21,0	19,7	18,3	17,8
Jaja	-6,3	-16,2	-17,0	-19,9	-22,7	-16,1	-16,3	-20,4	-15,8	-15,3	-15,2	-6,5	-4,4	-5,9	-5,5	4,2	3,3
Tłuszcze	0,5	7,7	10,4	8,5	6,9	5,7	4,7	4,9	4,9	5,0	8,7	21,0	19,9	22,4	23,2	21,8	21,8
w tym: masło	-0,3	12,0	13,6	11,3	9,6	8,6	7,0	7,2	7,0	6,7	13,3	35,2	23,9	17,6	15,5	12,7	13,3
tłuszcze roślinne	0,8	2,4	2,1	1,9	1,6	0,6	0,7	1,3	1,5	2,3	4,2	10,4	16,5	23,9	24,4	22,8	22,1
Owoce i przetwory	4,2	-8,3	0,2	9,7	4,9	5,8	11,6	9,8	3,5	10,2	17,8	24,2	40,7	4,8	10,4	29,3	12,9
Warzywa i przetwory	9,8	-25,7	-3,3	6,1	-20,9	4,1	22,9	-2,3	15,4	39,0	-13,6	12,4	20,2	-10,6	19,5	42,7	-3,0
w tym: ziemniaki	5,3	1,4	-8,5	0,7	31,7	38,0	83,3	128,3	99,2	171,4	31,8	16,4	19,4	77,6	52,9	76,0	41,4
Cukier	57,5	73,4	67,1	52,2	48,0	47,2	46,7	58,9	56,1	50,8	45,2	45,6	34,1	27,1	39,2	70,7	56,5
Wyroby cukiernicze i miód	1,5	4,4	5,7	6,6	7,3	7,3	7,6	7,8	7,9	8,2	8,9	11,4	14,1	16,3	16,9	17,6	20,0
Inne żywnościowe	0,8	2,1	2,9	3,3	3,7	3,9	4,0	4,9	5,3	6,6	8,2	9,2	11,8	14,4	15,0	16,0	17,6
Napoje bezalkoholowe	0,5	1,8	2,1	2,2	2,6	2,8	3,0	4,0	4,5	5,5	7,7	9,7	11,7	13,1	13,5	15,0	17,6
Napoje alkoholowe	0,0	-0,6	-0,8	-0,7	-0,6	-0,7	-0,5	-0,2	-0,1	0,0	0,7	1,2	2,0	3,9	4,6	8,9	10,8
Wyroby tytoniowe	2,1	6,5	7,5	10,1	14,3	15,2	14,9	18,0	19,4	20,0	30,8	34,5	36,0	46,7	56,8	58,2	72,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Aneks 6.10. Zmiany detalicznych cen żywności (w procentach w stosunku do analogicznego miesiąca roku poprzedniego)

Wyszczególnienie	2004			2005			2006			2007			2008			2009			
	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	IV	VIII	XII	
Towary i usługi	2,2	4,6	4,4	3,0	1,6	0,7	0,7	0,7	1,6	1,4	2,3	1,5	4,0	4,8	3,3	4,0	3,7	3,3	3,7
Żywność i napoje bezalkoholowe	4,6	9,3	7,8	3,7	0,5	-1,3	-0,6	1,8	1,8	1,8	4,6	2,8	7,9	6,9	3,2	5,6	4,5	3,2	4,5
Przetwory zbożowe w tym: pieczywo	5,6	5,7	5,8	2,2	-0,4	-0,8	-0,5	0,2	0,2	4,9	6,7	7,4	11,8	14,9	6,6	4,9	2,4	6,6	2,4
Mięso i przetwory	5,4	14,2	15,6	8,9	-1,3	-5,8	-6,4	-2,3	-1,3	-1,3	5,0	4,3	6,5	4,3	5,4	11,2	9,4	5,4	9,4
Ryby i przetwory	-0,5	1,1	2,8	3,5	2,9	2,3	2,0	1,8	1,6	1,6	1,6	1,6	2,1	2,8	3,7	7,5	10,3	3,7	10,3
Mleko, sery, napoje	3,1	5,8	5,3	5,1	2,5	-0,4	-0,9	-0,1	0,7	0,7	1,3	3,9	14,9	10,4	-1,5	-3,5	-2,6	-1,5	-2,6
Jajka	23,9	15,2	-17,0	-14,4	-7,8	1,1	4,5	3,0	0,4	0,4	1,2	6,5	11,1	11,0	1,1	9,0	9,7	1,1	9,7
Tłuszcze	8,0	15,1	10,4	7,6	-0,8	-4,3	-3,5	-1,8	-0,8	-0,8	0,3	3,6	15,3	12,6	1,8	1,7	-0,5	1,8	-0,5
w tym: masło	14,2	27,8	13,6	11,6	-2,1	-4,4	-3,8	-2,2	-1,5	-1,5	-0,2	5,7	26,4	3,7	-14,6	-9,0	-3,6	-14,6	-3,6
tłuszcze roślinne	4,0	4,4	2,1	1,1	-0,7	-1,5	-1,2	-0,3	0,9	0,9	1,6	2,8	8,8	19,0	12,7	5,4	-1,5	12,7	-1,5
Owoce i przetwory	7,2	-3,5	0,2	2,3	5,9	5,6	4,0	8,9	-2,2	-2,2	1,9	8,8	20,0	28,6	-11,1	-9,6	0,9	-11,1	-9,6
Warzywa i przetwory	-6,7	8,8	-3,3	-3,5	11,0	7,7	12,7	22,5	10,9	10,9	14,1	-3,3	-2,6	-12,4	6,3	15,2	4,6	6,3	15,2
w tym: ziemniaki	3,7	-7,9	-8,5	-4,4	29,8	50,9	82,0	73,4	44,3	44,3	48,0	-42,9	-41,5	-56,0	31,4	47,4	-20,3	31,4	47,4
Cukier	48,6	65,0	67,1	-3,4	-14,6	-11,9	-3,6	7,3	6,0	6,0	2,8	-8,6	-6,8	-11,1	-4,4	27,2	23,2	-4,4	27,2
Wyroby cukiernicze i miód	2,3	4,7	5,7	5,0	2,7	1,6	0,9	0,5	0,5	0,5	0,5	1,0	3,3	6,8	4,9	3,0	3,2	4,9	3,0
Inne żywnościowe	1,3	2,1	2,9	2,6	1,6	0,9	0,6	1,2	1,5	1,5	2,6	3,2	3,9	5,8	5,1	3,6	2,9	5,1	3,6
Napoje bezalkoholowe	1,3	2,0	2,1	1,8	0,8	0,7	0,8	1,4	1,6	1,6	2,4	3,5	5,1	4,9	3,5	2,9	4,0	3,5	2,9
Napoje alkoholowe	0,5	-0,5	-0,8	-0,7	0,0	0,0	0,1	0,3	0,4	0,4	0,4	0,7	1,3	3,2	3,4	6,7	6,6	3,4	6,7
Wyroby tytoniowe	6,1	8,1	7,5	8,1	7,5	7,3	4,3	3,1	3,6	3,6	4,5	11,0	12,6	12,1	16,5	16,1	17,7	16,5	16,1
Żywność, alkohole, tytoń	4,3	8,1	6,8	3,5	0,9	-0,6	-0,2	1,7	1,8	1,8	4,1	3,1	7,4	6,8	4,1	6,4	5,6	4,1	6,4

Źródło: dane GUS.

Aneks 7.1. Nakłady inwestycyjne w przemyśle spożywczym^a (w mln zł)

Branże	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
									2008	2009
Mięsna	534	693	972	1 551	953	1 036	1 138	970	431	250
Drobiarska	86	114	117	259	218	252	197	251	99	87
Mleczarska	441	525	663	982	823	875	998	773	387	233
Rybna	80	50	61	164	145	167	256	269	80	72
Zbożowo-młynarska	160	114	182	184	140	233	176	207	83	89
Olejarska	82	86	67	77	72	76	100	117	29	19
Cukrownicza	180	131	161	251	394	365	224	307	126	64
Ziemniaczana	33	40	34	120	39	46	37	34	11	38
Owocowo-warzywna	124	127	242	549	447	342	416	400	153	97
Sokownicza	80	137	186	171	161	272	257	246	134	62
Napojów bezalkoholowych	222	229	357	350	278	257	323	416	210	164
Paszowa	185	188	181	208	248	324	261	244	104	82
Piekarska	171	124	145	183	254	251	240	399	142	95
Pieczynwa cukierniczego	61	40	86	107	98	112	115	57	31	19
Słodyczy	133	170	225	296	421	409	406	665	144	242
Makaronowa	15	15	24	32	28	31	26	37	6	20
Przetwórstwa kawy i herbaty	67	56	42	79	57	73	43	68	31	29
Koncentratów spożywczych	166	191	182	195	195	193	419	401	110	270
Spirytusowa	44	48	80	86	73	106	147	102	44	37
Piwowarska	697	511	650	614	560	639	625	784	397	257
Winiarska	103	46	22	40	37	23	42	18	7	8
Tytoniowa	255	232	259	190	283	429	421	559	136	170
Razem	3 919	3 867	4 938	6 688	5 924	6 511	6 867	7 324	2 895	2 404

^a dotyczy firm objętych sprawozdawczością finansową

Źródło: niepublikowane dane GUS.

Aneks 7.2. Rentowność netto w procentach przychodów

Branże	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
									2008	2009
Mięsna	0,42	1,38	0,85	1,17	2,15	2,17	2,34	1,42	1,92	1,36
Drobiarska	-0,25	0,11	0,70	0,60	1,39	0,79	1,67	-0,12	-0,43	1,49
Mleczarska	0,05	0,45	1,20	2,36	1,65	1,57	3,17	0,85	0,36	3,38
Rybna	0,67	-0,21	0,95	3,74	1,52	2,50	2,70	1,78	2,38	3,89
Zbożowo-młynarska	2,09	2,21	2,68	4,92	2,13	3,98	5,75	1,42	2,41	4,57
Olejarska	0,03	-0,97	2,26	2,89	3,38	4,68	2,14	3,43	5,67	2,73
Cukrownicza	5,77	-0,43	-11,39	10,69	-0,33	8,02	3,06	-7,52	-15,68	33,00
Ziemniaczana	0,35	1,53	1,47	3,81	5,64	1,96	3,66	1,94	-1,52	3,01
Owocowo-warzywna	-1,22	1,29	2,07	2,60	4,14	3,99	3,00	2,44	4,23	3,96
Sokownicza	1,00	1,98	-0,97	3,21	3,08	2,96	3,27	-3,12	1,92	1,63
Napojów bezalkoholowych	1,51	3,38	3,91	4,18	2,87	6,77	7,07	7,67	10,06	7,01
Paszowa	3,44	4,00	3,30	4,08	4,94	3,67	3,67	2,34	3,36	3,20
Piekarska	5,54	1,65	1,32	4,87	5,24	5,08	6,12	7,21	6,33	8,74
Pieczynwa cukierniczego	2,17	1,59	-1,10	0,98	5,90	6,02	7,78	6,01	5,45	6,43
Słodyczy	4,02	3,49	4,49	5,44	3,47	5,71	5,42	6,84	8,44	6,29
Makaronowa	3,04	1,97	1,11	1,51	-1,17	0,75	2,94	4,64	3,04	11,76
Przetwórstwa kawy i herbaty	7,42	5,80	5,86	5,94	6,24	6,79	6,72	3,41	7,16	4,26
Koncentratów spożywczych	4,16	5,24	3,33	5,46	6,51	5,86	6,27	5,63	5,90	6,50
Spirytusowa	-9,54	-1,35	1,71	13,24	1,39	4,60	7,07	-1,80	8,95	7,12
Piwowarska	-2,59	7,41	6,72	10,52	14,85	14,87	15,24	13,63	13,65	8,78
Winiarska	2,43	-0,36	-0,39	1,57	2,85	1,54	2,61	3,78	3,76	2,11
Tytoniowa	1,87	1,42	2,46	2,59	4,78	-2,52	3,29	0,36	-1,00	-2,40
Razem	1,21	1,99	1,56	3,87	3,54	3,86	4,25	2,64	3,33	4,45

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS z przedsiębiorstw objętych sprawozdawczością finansową.

Aneks 7.3. Kapitał własny (w mln zł)

Branże	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
								2008	2009
Mięsna	2 435	3 224	3 634	4 055	4 569	5 395	5 343	5 411	5 592
Drobiarska	506	552	705	932	876	1 162	1 108	1 078	1 451
Mleczarska	2 959	3 244	3 739	3 994	4 055	4 473	4 842	4 763	5 222
Rybna	360	478	543	730	884	1 012	969	829	1 165
Zbożowo-młynarska	849	1 198	1 325	1 386	1 450	1 641	1 466	1 437	2 078
Olejarska	301	646	728	794	1 374	1 273	1 276	1 270	1 257
Cukrownicza	1 384	2 422	3 324	3 318	3 560	3 838	2 870	4 121	3 549
Ziemniaczana	381	629	670	663	845	1 037	362	1 077	741
Owocowo-warzywna	1 341	1 737	2 025	2 379	2 649	2 680	2 955	2 988	2 542
Sokownicza	839	1 082	1 126	1 320	1 415	1 685	1 308	1 530	1 220
Napojów bezalkoholowych	1 474	1 232	1 317	1 659	1 493	2 421	2 423	1 984	4 178
Paszowa	1 840	1 787	2 103	2 445	2 859	3 216	2 516	2 999	1 596
Piekarska	702	727	955	1 072	1 460	1 227	1 463	1 392	1 262
Pieczynwa cukierniczego	660	515	501	534	629	987	579	1 278	526
Słodyczy	1 491	1 697	2 361	2 662	2 801	3 008	4 476	.	.
Makaronowa	95	174	210	174	148	211	225	212	323
Przetwórstwa kawy i herbaty	534	461	515	528	511	738	713	760	854
Koncentratów spożywczych	1 706	1 579	1 478	1 421	1 685	2 475	2 898	2 660	4 284
Spirytusowa	917	948	992	1 132	1 405	1 468	1 221	1 471	1 483
Piwowarska	5 060	3 304	2 990	3 330	3 031	2 935	2 669	2 064	3 075
Wimiarska	251	218	260	290	288	437	496	467	446
Tytoniowa	2 348	2 275	1 738	1 591	1 358	1 526	2 218	1 679	1 350
Razem	28 433	30 129	33 239	36 409	39 345	44 845	44 396	45 970	48 641

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS z przedsiębiorstw objętych sprawozdawczością finansową.

Aneks 7.4. Wskaźniki bieżącej płynności finansowej w przemyśle spożywczym

Branże	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
									2008	2009
Mięsna	0,97	0,98	1,03	0,89	1,02	1,10	1,05	1,04	1,04	1,05
Drobiarska	1,08	0,91	1,03	1,03	1,09	1,04	1,14	1,02	1,03	1,13
Mleczarska	1,21	1,28	1,29	1,32	1,38	1,36	1,41	1,46	1,39	1,50
Rybna	1,18	1,13	1,21	1,21	1,21	1,24	1,28	1,18	1,08	1,45
Zbożowo-młynarska	1,05	1,10	1,11	1,13	1,12	1,20	1,15	1,09	1,06	1,40
Olejarska	0,89	0,81	1,30	1,49	1,43	1,23	1,29	1,08	1,34	1,41
Cukrownicza	0,75	1,14	1,07	1,40	1,42	1,69	1,99	2,60	2,26	2,60
Ziemiaczana	1,26	1,29	1,43	1,69	2,07	2,84	3,75	1,60	3,58	1,77
Owocowo-warzywna	1,06	1,20	1,31	1,29	1,27	1,45	1,42	1,34	1,55	1,46
Sokownicza	1,29	1,10	1,04	1,09	1,20	1,35	1,16	0,98	1,21	1,05
Napojów bezalkoholowych	1,94	1,26	1,21	1,07	1,18	1,32	1,38	1,66	1,78	1,41
Paszowa	1,49	1,75	1,47	1,88	2,04	1,75	1,90	1,91	1,94	1,45
Piekarska	1,14	0,93	0,96	1,04	1,11	1,17	1,27	1,11	1,12	1,42
Pieczynwa cukierniczego	1,28	1,45	1,02	0,90	1,21	1,18	1,04	1,15	1,04	1,06
Słodyczy	1,31	1,44	1,45	1,58	1,55	1,74	1,68	1,58	1,24	1,97
Makaronowa	0,97	1,01	1,12	1,25	0,94	0,94	1,38	1,22	0,93	1,38
Przetwórstwa kawy i herbaty	1,35	1,38	1,84	1,83	2,00	1,52	1,86	1,59	1,86	1,70
Koncentratów spożywczych	1,96	1,89	1,74	1,65	1,56	1,68	1,43	1,39	1,31	1,46
Spirytusowa	1,31	1,40	1,37	1,34	1,50	1,47	1,29	1,14	1,13	1,25
Piwowarska	0,99	0,73	0,67	0,73	0,91	0,70	0,66	0,68	0,60	0,81
Winiarska	1,10	1,05	1,06	1,02	1,40	1,33	1,49	1,54	1,66	1,61
Tytoniowa	0,84	1,54	1,42	1,06	1,00	0,91	0,95	1,04	0,96	0,84
Razem	1,14	1,19	1,14	1,22	1,27	1,30	1,30	1,23	1,24	1,29

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS z przedsiębiorstw objętych sprawozdawczością finansową.

Aneks 8.1. Ekonomiczno-finansowe wyniki przedsiębiorstw rolnych (PKD 01.1, 01.2, 01.3) i usługowych (PKD 01.4)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
						2008	2009
Przedsiębiorstwa rolne (PKD 01.1, 01.2, 01.3)							
1. Liczba przedsiębiorstw	1 195	1 130	1 115	1 110	1 074	1 055	985
w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo							
2. Zatrudnienie (osób)	29	30	30	30	32	37	32
3. Przychody (w tys. zł)	6 121	6 428	7 147	8 542	9 575	5 185	5 328
w tym: dotacje	207	228	371	362	473	162	178
4. Wynik finansowy (w tys. zł)	629	465	663	916	466	331	61
5. Współczynnik bieżącej płynności ^a	1,92	2,03	2,26	2,34	2,22	2,55	2,63
6. Stopa inwestowania ^b	1,64	1,61	1,87	1,68	1,77	.	.
Przedsiębiorstwa usługowe (PKD 01.4)							
1. Liczba przedsiębiorstw	441	373	347	328	318	315	258
w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo							
2. Zatrudnienie (osób)	23	25	26	27	28	27	30
3. Przychody (w tys. zł)	2 626	3 093	3 388	4 128	4 417	2 127	2 479
w tym: dotacje	32	29	28	78	86	6	9
4. Wynik finansowy (w tys. zł)	58	93	115	263	176	-37	-16
5. Współczynnik bieżącej płynności ^a	1,72	1,51	1,68	2,04	1,91	1,73	1,92
6. Stopa inwestowania ^b	.	1,91	1,14	1,73	1,12	.	.

^a aktywa obrotowe do zobowiązań krótkoterminowych; ^b nakłady inwestycyjne do amortyzacji

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Aneks 8.2. Ekonomiczno-finansowe wyniki przedsiębiorstw rolnych ukierunkowanych na: produkcję roślinną (PKD 01.1), produkcję zwierzęcą (PKD 01.2), uprawy rolne połączone z chowem zwierząt (PKD 01.3)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008	I półrocze	
						2008	2009
Przedsiębiorstwa rolne ukierunkowane na produkcję roślinną (PKD 01.1)							
1. Liczba przedsiębiorstw	444	463	463	460	435	434	412
w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo							
2. Zatrudnienie (osób)	33	34	34	34	36	35	33
3. Przychody (w tys. zł)	5 846	5 650	6 222	7 428	8 025	3 349	3 249
w tym: dotacje	242	240	381	382	484	151	155
4. Wynik finansowy (w tys. zł)	518	309	527	970	476	-362	-605
5. Współczynnik bieżącej płynności ^a	1,92	1,93	2,06	2,29	2,10	1,76	1,76
6. Stopa inwestowania ^b	1,29	1,51	1,56	1,82	2,00	.	.
Przedsiębiorstwa rolne ukierunkowane na produkcję zwierzęcą (według PKD 01.2)							
1. Liczba przedsiębiorstw	159	147	148	150	151	148	138
w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo							
2. Zatrudnienie (osób)	46	47	46	47	50	51	53
3. Przychody (w tys. zł)	9 501	10 417	10 750	12 304	14 778	6 926	7 663
w tym: dotacje	293	268	377	349	413	135	123
4. Wynik finansowy (w tys. zł)	560	584	705	792	241	-482	-207
5. Współczynnik bieżącej płynności ^a	1,55	1,61	1,77	1,65	1,65	1,36	1,87
6. Stopa inwestowania ^b	2,58	1,61	2,37	1,38	1,30	.	.
Przedsiębiorstwa rolne ukierunkowane na uprawy rolne połączone z chowem zwierząt (PKD 01.3)							
1. Liczba przedsiębiorstw	592	520	504	500	488	473	435
w przeliczeniu na 1 przedsiębiorstwo							
2. Zatrudnienie (osób)	22	23	23	22	23	35	24
3. Przychody (w tys. zł)	5 419	5 994	6 939	8 438	9 346	6 325	6 555
w tym: dotacje	158	206	360	347	482	180	218
4. Wynik finansowy (w tys. zł)	732	570	776	902	526	1 221	776
5. Współczynnik bieżącej płynności ^a	2,12	2,37	2,77	2,82	2,76	3,96	3,80
6. Stopa inwestowania ^b	.	.	.	1,71	1,83	.	.

^a aktywa obrotowe do zobowiązań krótkoterminowych; ^b nakłady inwestycyjne do amortyzacji
Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Aneks 9.1. Produkcja zbóż w Unii Europejskiej (w tys. ton)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2001-2003	2006-2008	Zmienność (+/-) w proc. rocznie	Przyrost w proc. rocznie
UE-15	202 280	214 259	189 860	228 686	202 188	198 011	196 563	227 486	202 133	207 353	9,7	2,3
Austria	4 834	4 757	4 264	5 315	4 898	4 460	4 758	5 748	4 618	4 989	11,5	3,3
Belgia	2 359	2 639	2 614	2 951	2 818	2 742	2 787	3 109	2 537	2 879	6,6	4,3
Dania	9 423	8 804	9 051	8 963	9 283	8 632	8 220	9 041	9 093	8 631	5,1	-0,4
Finlandia	3 661	3 939	3 783	3 619	4 058	3 790	4 137	4 229	3 794	4 052	5,5	2,3
Francja	60 246	69 661	54 982	70 497	64 080	61 708	59 470	70 482	61 630	63 887	14,3	3,6
Grecja	4 238	4 246	4 293	4 531	4 411	3 804	3 963	5 252	4 259	4 340	8,5	3,9
Hiszpania	18 055	21 683	21 170	24 849	14 325	19 092	24 544	23 934	20 303	22 523	20,9	7,4
Holandia	1 863	1 824	1 917	1 923	1 857	1 750	1 623	2 063	1 868	1 812	7,2	2,0
Irlandia	2 166	1 966	2 150	2 523	1 945	2 090	2 006	2 384	2 094	2 160	12,8	2,4
Luksemburg	144	169	164	179	161	162	148	191	159	167	11,1	4,9
Niemcy	49 709	43 391	39 426	51 097	45 980	43 475	40 632	50 105	44 175	44 737	13,9	1,3
Portugalia	1 298	1 497	1 186	1 363	792	1 167	1 054	1 254	1 327	1 158	24,1	3,5
Szwecja	5 391	5 462	5 352	5 508	5 051	4 128	5 058	5 211	5 402	4 799	8,4	0,2
Wielka Brytania	18 959	22 965	21 645	22 075	21 025	20 805	19 354	24 282	21 190	21 480	9,5	4,3
Włochy	19 933	21 256	17 864	23 294	21 505	20 207	18 811	20 201	19 684	19 740	11,5	1,1
UE-12	81 939	74 503	61 825	96 079	85 102	71 045	63 787	87 486	72 756	74 106	22,4	4,0
Bulgaria	6 056	6 754	3 814	7 463	5 839	5 532	3 202	7 015	5 541	5 250	48,4	16,2
Cypr	127	142	165	111	70	67	64	57	145	63	16,8	-8,8
Czechy	7 338	6 771	5 762	8 783	7 660	6 386	7 153	8 370	6 624	7 303	19	4,2
Estonia	558	525	506	608	760	619	880	862	530	787	16,8	8,2
Litwa	2 345	2 539	2 632	2 859	2 811	1 858	3 017	3 422	2 505	2 766	18,9	8,7
Łotwa	928	1 029	932	1 060	1 314	1 159	1 535	1 689	963	1 461	13	10,0
Polska	26 960	26 877	23 391	29 635	26 928	21 776	27 143	27 664	25 743	25 528	13,5	1,7
Rumunia	18 871	14 357	12 964	24 403	19 346	15 759	7 816	16 799	15 397	13 458	46,4	11,4
Słowacja	3 212	3 194	2 490	3 793	3 585	2 929	2 793	4 078	2 965	3 267	21,3	6,8
Słowenia	496	611	399	583	576	494	532	580	502	535	19,5	5,1
Węgry	15 047	11 706	8 770	16 779	16 213	14 467	9 653	16 951	11 841	13 690	34,2	10,3
UE-27	284 218	288 762	251 685	324 765	287 290	269 057	260 350	314 972	274 888	281 460	12,3	2,5

Źródło: Eurostat i obliczenia własne.

Aneks 9.2. Produkcja głównych gatunków zbóż w Unii Europejskiej (w tys. ton)

Wyszczególnienie	Pszenica			Kukurydza			Jęczmień		
	2001-2003	2006-2008	przyrost w proc. rocznie	2001-2003	2006-2008	przyrost w proc. rocznie	2001-2003	2006-2008	przyrost w proc. rocznie
	95 471	102 725	4,1	38 288	36 968	0,9	47 558	49 218	2,0
Austria	1 378	1 495	3,4	1 537	1 772	6,3	918	898	0,1
Belgia	1 608	1 745	4,0	516	673	7,5	328	389	2,9
Niemcy	20 972	23 082	3,0	3 555	4 045	7,0	11 673	11 439	-0,7
Dania	4 475	4 783	1,5	•	•	•	3 954	3 245	-2,0
Hiszpania	5 950	6 224	8,2	4 587	3 522	-4,0	7 768	10 447	18,0
Finlandia	579	756	7,7	•	•	•	1 741	2 028	2,9
Francja	33 651	35 757	4,7	14 971	14 486	1,4	10 211	10 709	4,1
Grecja	1 748	1 633	2,0	2 036	2 016	5,0	212	292	8,3
Irlandia	810	822	4,9	•	•	•	1 146	1 171	1,3
Włochy	6 730	7 732	6,4	9 937	9 647	-0,7	1 112	1 247	1,7
Holandia	1 059	1 190	5,5	312	221	-2,7	350	280	-2,2
Portugalia	239	175	49,0	834	584	-3,6	15	105	66,0
Szwecja	2 247	2 143	-0,4	•	•	•	1 655	1 409	9,5
Wielka Brytania	13 960	15 108	7,2	•	•	•	6 420	5 511	-0,7
UE-12	28 159	29 658	5,9	19 493	18 615	9,5	10 388	10 687	2,6
Bułgaria	3 402	3 442	13,7	1 107	1 090	50,3	889	615	17,6
Czechy	3 660	4 026	6,1	500	741	13,7	1 943	2 012	2,6
Estonia	142	302	16,8	•	•	•	258	339	4,8
Węgry	4 016	4 672	8,3	6 170	7 091	15,3	1 052	1 190	6,7
Litwa	1 166	1 308	11,7	•	•	•	849	909	4,5
Łotwa	480	798	13,3	•	•	•	247	322	5,3
Polska	8 815	8 217	1,3	1 736	1 609	8,0	3 178	3 596	2,4
Rumunia	4 878	5 227	26,6	9 032	6 892	8,9	1 094	838	17,9
Słowenia	160	142	-0,4	284	301	8,0	44	69	9,5
Słowacja	1 428	1 515	6,5	657	870	15,3	704	744	7,8
UE-27	123 630	132 383	3,9	57 780	55 583	2,2	57 946	59 906	1,9

Źródło: Eurostat i obliczenia własne.

Aneks 9.3. Produkcja mięsa w Unii Europejskiej (w tys. ton)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2001-2003	2006-2008	Zmienność (+/-) w proc. rocznie	Przyrost w proc. rocznie
	33 589	34 314	34 907	35 169	35 136	35 032	36 097	36 308	34 270	35 812	1,2	1,1
Austria	817	828	825	837	828	828	862	864	823	851	1,2	0,8
Belgia	1 770	1 815	1 742	1 795	1 744	1 770	1 794	1 798	1 776	1 787	2,2	0,3
Dania	2 079	2 126	2 104	2 149	2 117	2 049	2 105	2 014	2 103	2 056	2,5	-0,4
Finlandia	340	356	371	377	378	383	398	401	356	394	2,4	2,4
Francja	5 909	5 941	5 980	5 869	5 761	5 629	5 661	5 624	5 943	5 638	1,2	-0,7
Grecja	344	350	470	485	470	452	453	449	388	451	6,7	4,5
Hiszpania	4 665	5 078	5 478	5 308	5 414	5 398	5 623	5 690	5 074	5 570	3,9	3,0
Holandia	2 576	2 519	2 223	2 321	2 379	2 325	2 415	2 436	2 439	2 392	4,0	-0,7
Irlandia	852	892	979	981	967	981	974	915	908	957	3,5	1,1
Niemcy	6 259	6 282	6 442	6 612	6 713	6 910	7 304	7 559	6 328	7 258	2,7	2,7
Portugalia	658	684	674	693	709	704	740	786	672	743	3,2	2,6
Szwecja	518	535	535	536	520	509	508	526	529	514	1,8	0,2
Wielka Brytania	2 999	3 044	3 281	3 329	3 381	3 391	3 400	3 360	3 108	3 384	2,0	1,7
Włochy	3 782	3 842	3 786	3 853	3 737	3 689	3 845	3 865	3 803	3 800	2,0	0,3
UE-12	6 608	7 154	7 635	6 996	6 954	7 129	7 336	6 998	7 132	7 154	4,9	1,0
Bulgaria	197	225	191	214	227	229	236	205	204	223	9,2	1,1
Cypr	90	92	101	98	99	90	95	99	94	95	5,0	1,5
Czechy	799	813	802	755	704	671	658	629	805	653	3,8	-3,3
Estonia	54	63	63	68	65	63	65	68	60	65	5,7	3,6
Litwa	150	174	564	195	216	220	224	195	296	213	47,6	25,2
Łotwa	60	63	71	73	77	80	84	86	65	83	5,3	5,3
Malta	18	19	19	16	15	14	14	15	19	14	5,9	-2,3
Polska	2 825	3 139	3 284	3 152	3 280	3 496	3 612	3 473	3 083	3 527	5,4	3,1
Rumunia	912	1 004	1 161	1 107	1 026	993	1 081	1 018	1 026	1 031	7,9	1,9
Słowacja	292	290	307	282	260	239	222	201	296	221	6,7	-5,1
Słowenia	132	129	137	127	123	120	129	127	133	125	4,3	-0,4
Węgry	1 080	1 143	930	909	862	909	911	882	1 051	901	5,8	-2,5
UE-27	40 197	41 468	42 542	42 165	42 089	42 161	43 433	43 306	41 402	42 967	1,5	1,1

Źródło: Eurostat i obliczenia własne.

Aneks 9.4. Produkcja głównych gatunków mięsa w Unii Europejskiej (w tys. ton)

Wyszczególnienie	Wieprzowina			Wolowina			Drob		
	2001-2003	2006-2008	przyrost w proc. rocznie	2001-2003	2006-2008	przyrost w proc. rocznie	2001-2003	2006-2008	przyrost w proc. rocznie
	17 683	18 677	1,2	7 364	7 289	0,0	8 862	8 825	0,5
Austria	502	521	1,1	212	217	0,4	107	107	-0,4
Belgia	1 048	1 042	-0,2	288	270	-0,8	437	472	2,2
Niemcy	4 141	4 919	3,3	1 301	1 196	-1,6	869	1 096	5,5
Dania	1 745	1 753	0,5	151	129	-2,4	206	172	-2,5
Hiszpania	3 084	3 386	2,2	674	657	0,4	1 231	1 321	4,7
Finlandia	184	213	3,0	91	86	-0,9	81	94	4,2
Francja	2 333	2 274	-0,2	1 613	1 520	-0,4	1 950	1 715	-2,4
Grecja	137	121	-2,0	61	59	-0,7	150	159	1,4
Irlandia	230	205	-2,4	532	563	1,5	125	123	-0,5
Włochy	1 545	1 588	0,9	1 132	1 099	-0,9	1 093	1 021	0,2
Holandia	1 354	1 291	-1,1	374	383	0,3	706	702	-0,4
Portugalia	324	361	2,8	101	102	2,8	243	267	2,1
Szwecja	283	267	-0,2	143	136	-0,7	102	107	2,2
Wielka Brytania	764	725	-0,7	680	864	4,1	1 564	1 468	-1,2
UE-12	3 980	3 778	-0,7	959	853	3,8	2 154	2 404	2,8
Bulgaria	61	75	6,0	25	22	0,3	112	105	-1,0
Cypr	52	56	2,2	4	4	0,0	36	28	-2,3
Czechy	464	352	-4,3	108	80	-3,7	232	219	-1,4
Estonia	34	38	3,9	14	15	2,3	12	13	6,3
Węgry	549	483	-2,4	47	34	-6,4	455	383	-2,1
Litwa	86	94	2,0	45	50	1,0	35	68	13,3
Łotwa	35	40	3,7	19	22	2,4	11	22	14,6
Malta	10	8	-0,9	2	1	-7,1	7	5	-1,3
Polska	1 989	2 017	0,5	301	369	5,3	790	1 129	7,8
Rumunia	490	471	0,1	199	199	1,7	315	293	2,0
Słowenia	37	33	-2,0	41	37	-0,6	55	55	1,1
Słowacja	174	113	-7,0	27	21	-3,0	95	85	-1,9
UE-27	21 663	22 454	0,9	8 323	8 142	0,1	11 016	11 230	1,0

Źródło: Eurostat i obliczenia własne.

Aneks 9.5. Produkcja mleka w Unii Europejskiej (w tys. ton)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2001-2003	2006-2007	Zmienność (+/-) w proc. rocznie	Przyrost w proc. rocznie
UE-15	126 280	126 624	126 702	124 351	125 060	123 195	123 170	126 535	123 182	0,7	-0,4
Austria	3 324	3 316	3 253	3 158	3 136	3 169	3 180	3 298	3 174	1,2	-0,7
Belgia	3 694	3 469	3 400	3 060	3 025	3 012	3 000	3 521	3 006	3,3	-3,3
Dania	4 553	4 590	4 675	4 569	4 584	4 627	4 600	4 606	4 614	1,1	0,2
Finlandia	2 530	2 532	2 472	2 449	2 433	2 413	2 356	2 511	2 384	1,2	-1,2
Francja	25 671	25 990	25 423	25 268	25 714	25 041	25 217	25 695	25 129	1,5	-0,3
Niemcy	28 213	27 899	28 563	28 280	28 488	28 030	28 438	28 225	28 234	1,4	0,1
Grecja	2 032	2 069	2 067	2 038	2 054	2 077	2 020	2 056	2 048	1,3	-0,1
Irlandia	5 382	5 368	5 299	5 321	5 378	5 400	5 200	5 350	5 300	1,2	-0,6
Włochy	12 329	12 374	12 336	11 633	11 863	11 868	11 865	12 346	11 867	1,4	-0,6
Holandia	10 970	10 677	11 075	10 905	10 847	10 500	10 750	10 907	10 625	2,3	-0,3
Portugalia	2 054	2 167	2 020	2 077	2 120	1 976	2 049	2 080	2 013	4,6	0,1
Hiszpania	7 213	7 758	7 589	7 494	7 469	7 323	6 999	7 520	7 161	3,0	-0,4
Szwecja	3 339	3 274	3 253	3 275	3 206	3 175	3 200	3 289	3 188	1,2	-0,7
Wielka Brytania	14 707	14 869	15 010	14 555	14 473	14 316	14 023	14 862	14 170	1,5	-0,8
UE-12	28 309	28 642	28 624	28 842	29 131	30 185	29 800	28 525	29 992	1,3	0,9
Bulgaria	1 351	1 509	1 504	1 598	1 508	1 516	1 327	1 455	1 422	6,1	0,0
Cypr	199	201	208	213	193	188	183	203	186	3,5	-1,3
Czechy	2 797	2 740	2 657	2 688	2 828	2 769	2 758	2 731	2 763	2,3	-0,2
Estonia	684	612	611	652	670	692	692	636	692	3,9	0,4
Węgry	2 157	2 143	2 044	1 903	1 937	1 851	1 849	2 115	1 850	3,1	-2,5
Łotwa	848	814	786	786	810	815	842	816	828	2,4	-0,1
Litwa	1 730	1 771	1 796	1 849	1 862	1 891	1 937	1 766	1 914	1,9	1,9
Malta	52	49	47	44	44	44	44	49	44	3,4	-2,6
Polska	11 885	11 874	11 927	11 855	11 946	12 003	12 117	11 895	12 060	0,6	0,3
Rumunia	4 780	4 982	5 217	5 504	5 552	6 662	6 290	4 993	6 476	6,8	5,0
Słowacja	1 169	1 218	1 162	1 097	1 118	1 109	1 092	1 183	1 100	3,1	-1,1
Słowenia	656	730	664	653	661	645	669	683	657	5,0	0,5
UE-27	154 589	155 266	155 326	153 193	154 191	153 380	152 970	155 060	153 175	0,5	-0,2

Źródło: Eurostat i obliczenia własne.

Aneks 9.6. Produkcja przetworów mleczarskich w Unii Europejskiej (w tys. ton)

Wyszczególnienie	Sery			Masło			Jogurty		
	2001-2003	2006-2007	pryrost w proc. rocznie	2001-2003	2006-2007	pryrost w proc. rocznie	2001-2003	2006-2007	pryrost w proc. rocznie
	7 135	7 383	0,8	1 778	1 714	-0,3	5 776	6 434	2,8
Austria	172	185	2,2	34	31	-2,7	184	273	11,1
Belgia	61	57	-3,2	107	95	-0,8	271	322	3,6
Niemcy	1 761	1 983	2,3	436	441	0,9	1 593	1 796	3,4
Dania	321	355	1,9	50	44	-0,6	93	111	4,5
Hiszpania	185	119	-7,6	46	59	13,7	619	772	4,9
Finlandia	98	94	-0,6	60	56	-1,8	210	204	-0,1
Francja	1 787	1 816	0,4	444	410	-1,4	1 440	1 562	2,1
Grecja	246	236	-0,5	3,9	4,1	2,2	106	129	6,9
Irlandia	120	123	-0,5	142	143	0,5	22	21	-0,3
Włochy	1 158	1 163	1,3	126	125	-0,4	265	303	2,0
Holandia	646	670	0,8	121	100	-4,2	337	330	1,8
Portugalia	76	74	-0,6	26	30	3,6	89	107	2,1
Szwecja	130	122	-1,0	49	45	-1,2	265	267	0,4
Wielka Brytania	373	391	0,0	131	130	0,7	282	238	-1,6
UE-12	1 077	1 175	2,0	318	307	-0,5	1 102	1 268	3,8
Bułgaria	75	78	2,1	1,2	1,8	12,7	148	141	-2,5
Czechy	138	132	-1,0	63	52	-3,2	107	169	10,0
Estonia	23	16	3,7	7,8	8,1	4,6	27	36	6,5
Węgry	108	91	-2,8	13	7	-10,4	120	153	8,9
Litwa	58	84	5,9	18	12	-5,2	56	71	16,8
Łotwa	14	22	9,7	7	6	-2,0	52	45	-0,1
Polska	531	595	2,6	181	198	1,8	435	445	2,2
Rumunia	44	61	8,0	6,2	8,0	3,8	61	120	14,7
Słowenia	23	22	-0,2	4,5	5,4	5,5	41	35	-3,0
Słowacja	57	69	3,9	16	9	-9,0	55	53	2,4
UE-27	8 213	8 558	0,9	2 096	2 021	-0,1	6 878	7 702	3,2

Źródło: Eurostat i obliczenia własne.

Aneks 9.7. Wskaźniki dynamiki cen produktów rolnych (2000-2002 = 100)

Wyszczególnienie	Podstawowe produkty rolne												Zboża						Mleko					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2003	2004	2005	2006	2007	2008						
	UE-15	103,5	102,6	100,8	105,8	114,2	120,6	102,4	103,9	91,3	103,7	155,9	159,0	97,3	95,8	94,6	92,9	105,5	115,8					
Austria	99,3	98,7	99,8	104,9	113,0	117,7	106,3	84,7	82,5	104,2	160,9	124,6	94,4	93,3	93,6	95,3	107,0	123,9						
Belgia	98,0	100,0	101,1	110,6	112,9	109,4	109,9	103,0	88,0	113,9	171,3	154,6	93,8	99,3	95,6	93,6	117,9	112,5						
Dania	91,2	93,6	92,1	97,4	99,6	112,0	96,9	101,2	87,9	94,6	146,6	170,7	97,8	93,0	89,6	89,5	94,7	111,4						
Finlandia	96,1	99,1	96,1	100,2	106,2	117,4	91,6	89,0	83,7	91,7	125,0	142,3	102,0	100,6	97,6	98,6	104,2	120,6						
Francja	102,4	100,7	96,3	101,2	112,6	119,8	103,5	106,3	90,1	106,0	165,1	160,9	98,1	93,9	91,9	89,0	94,9	111,1						
Grecja	116,0	113,7	117,3	125,0	133,8	138,1	103,4	100,4	98,0	105,9	166,9	147,5	103,4	105,1	109,4	111,0	110,9	117,8						
Hiszpania	104,6	105,6	109,0	108,0	114,5	117,9	101,6	101,4	101,0	101,9	145,2	143,9	99,4	105,0	104,8	102,6	119,1	127,9						
Holandia	101,6	96,4	97,8	108,8	114,3	112,5	107,0	99,9	88,8	110,3	176,4	147,8	94,7	90,8	91,7	89,1	105,2	111,6						
Irlandia	98,2	100,4	100,9	105,9	116,3	120,6	110,4	102,2	97,8	112,0	187,7	134,8	95,2	94,9	93,0	89,8	110,4	112,2						
Luksemburg	100,1	103,4	102,7	104,4	113,4	121,0	96,3	94,3	89,1	93,3	126,4	140,2	97,3	96,6	92,4	91,2	107,6	115,3						
Niemcy	99,0	97,4	96,5	105,0	115,5	118,8	100,1	98,7	86,4	101,9	163,4	153,6	92,0	90,3	89,0	88,3	109,0	109,8						
Portugalia	106,7	105,9	103,5	107,7	112,5	115,6	108,5	87,7	95,2	99,3	137,0	135,1	101,5	102,9	101,1	96,7	110,8	123,3						
Szwecja	98,3	96,7	95,3	99,1	112,4	112,0	95,2	90,8	88,1	99,2	175,7	145,3	101,5	95,3	92,3	91,2	100,0	102,7						
Wielka Brytania	105,8	109,0	105,6	109,9	124,5	150,0	104,2	113,1	98,2	109,5	162,2	204,4	101,4	103,9	103,9	101,0	116,8	145,9						
Włochy	109,2	107,0	101,3	104,5	108,6	115,4	102,3	106,0	87,3	99,6	129,0	146,7	101,7	100,0	97,5	96,7	98,1	109,2						
UE-12^a	102,3	107,3	106,2	112,7	124,3	131,2	113,8	116,8	85,6	97,6	157,7	156,9	106,5	122,8	129,6	129,5	147,0	157,0						
Bulgaria	98,7	109,6	94,5	98,0	118,1	128,8	111,5	122,5	84,1	94,3	174,3	172,5	94,5	115,5	117,3	119,3	135,2	169,0						
Cypr	97,7	115,3	116,2	122,6	128,4	149,6	96,1	80,2	62,9	60,9	60,9	61,5	105,5	125,3	126,2	128,8	129,7	150,1						
Czechy	93,0	99,3	92,8	93,9	109,6	119,2	92,9	106,7	77,9	82,6	123,1	143,2	100,3	102,6	106,2	101,3	105,9	112,8						
Estonia	103,7	121,6	124,8	127,5	138,8	156,1	102,5	101,1	88,5	93,8	137,6	148,2	105,3	135,2	138,7	135,1	146,5	164,4						
Litwa	92,9	93,9	106,2	125,2	150,1	151,1	99,6	100,0	83,9	99,2	154,0	162,6	87,7	103,4	121,4	124,4	149,1	155,9						
Łotwa	99,6	118,1	133,5	140,0	166,8	177,2	105,3	112,5	102,3	126,3	215,3	173,1	104,2	142,0	168,2	176,4	198,6	207,7						
Polska	97,8	107,0	105,0	112,9	129,3	125,7	100,3	100,1	77,8	95,3	148,6	135,9	94,3	114,6	121,9	121,8	140,5	133,2						
Rumunia	137,8	166,4	155,6	170,3	203,4	226,0	147,3	156,5	95,3	95,1	180,6	210,9	149,6	169,7	176,2	167,4	194,5	232,4						
Słowacja	106,8	105,6	107,0	111,9	121,0	136,5	97,8	100,5	86,3	88,5	123,1	122,2	104,3	105,7	109,0	108,2	109,7	118,3						
Słowenia	96,7	98,9	96,5	96,3	101,6	105,8	109,7	97,0	85,1	89,7	143,9	137,9	104,4	103,5	102,7	103,9	108,6	127,8						
Węgry	106,8	101,0	101,7	112,4	137,4	133,3	126,1	99,9	90,0	111,7	189,8	145,1	106,0	95,8	97,9	97,4	109,6	124,2						
UE-27	104,3	105,0	103,0	108,5	118,5	125,0	102,7	110,0	92,2	104,3	161,0	164,1	99,3	99,9	99,6	97,8	111,1	121,9						

^a obliczenia własne według wskaźników indeksów krajowych i poziomu produkcji poszczególnych państw UE-12

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat.

Aneks 9.8. Wskaźniki dynamiki cen producenta mięsa (2000-2002 = 100)

Wyszczególnienie	Wotowina						Drob						Wieprzowina					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	103,1	106,2	112,8	121,5	118,6	124,8	100,3	101,1	99,4	100,8	114,1	125,7	86,7	94,5	95,9	101,2	92,8	103,9
Austria	101,1	102,7	114,1	119,9	117,9	125,6	99,4	100,0	99,1	102,5	112,7	83,6	94,0	96,6	100,8	91,9	105,7	
Belgia	109,9	104,8	111,6	128,9	126,0	125,7	102,7	101,1	107,2	96,5	118,6	123,3	83,9	92,8	92,4	96,5	83,4	95,7
Dania	87,2	89,0	106,6	114,9	105,1	114,7	94,7	96,7	95,3	83,9	94,6	123,0	77,4	86,9	87,8	92,8	83,6	93,3
Finlandia	92,3	94,5	101,6	104,9	109,4	119,2	101,5	101,1	97,5	91,2	94,6	107,6	83,7	87,2	92,3	90,4	94,6	103,4
Francja	103,3	108,9	113,6	120,5	116,1	116,2	97,5	100,8	96,3	97,3	107,5	124,1	84,9	90,7	93,3	97,8	88,4	98,3
Grecja	101,2	101,5	106,8	116,3	117,2	119,8	99,2	103,0	103,5	107,8	121,7	128,3	90,3	90,2	100,0	112,4	113,1	119,5
Hiszpania	105,6	101,3	106,2	121,1	120,2	118,3	98,7	100,5	104,5	113,7	127,8	120,9	88,5	95,9	98,5	105,7	95,8	100,6
Holandia	102,3	108,9	109,2	121,5	122,9	114,2	96,7	94,3	101,4	92,1	116,1	124,3	84,2	97,2	102,0	107,9	98,0	114,3
Irlandia	97,9	108,1	110,5	118,5	116,1	133,7	102,7	108,5	105,1	103,9	109,1	121,7	91,3	98,9	97,1	104,1	98,6	107,6
Luksemburg	102,4	114,3	121,8	125,7	123,5	130,7	100,0	64,4	102,2	106,5	115,7	81,0	78,5	85,0	85,8	88,9	82,1	98,9
Niemcy	103,8	109,4	123,3	129,8	126,2	136,5	98,0	102,0	99,5	104,4	114,8	129,7	84,2	96,3	97,1	101,9	91,8	106,7
Portugalia	100,4	91,0	91,0	108,9	109,9	105,9	109,5	101,6	101,3	106,3	121,4	123,7	84,1	89,7	94,6	102,2	91,0	94,5
Szwecja	95,5	89,1	101,1	109,7	107,7	107,6	98,4	98,2	94,5	92,8	100,2	102,6	82,7	87,2	90,5	90,5	88,0	88,1
Wielka Brytania	105,3	111,7	112,8	122,0	124,0	159,5	100,8	102,6	102,2	100,8	109,7	140,9	108,0	108,8	109,3	110,5	112,9	133,4
Włochy	103,9	103,2	113,2	120,2	113,8	119,6	106,2	102,0	95,4	101,2	122,7	117,5	93,5	94,8	90,6	98,2	92,6	101,7
UE-12^a	97,3	129,9	150,7	156,7	151,1	164,6	104,0	102,4	101,7	94,1	108,3	112,7	83,7	107,8	108,0	102,9	95,4	111,8
Bulgaria	98,7	98,7	86,5	102,7	105,4	103,9	103,9	97,9	98,8	92,8	106,8	119,0	83,1	103,3	79,2	69,7	63,8	69,2
Cypr	85,4	143,1	139,5	117,0	114,8	116,6	91,2	124,8	124,8	110,4	133,7	150,2	82,9	160,2	157,2	145,1	131,5	135,8
Czechy	92,3	99,0	112,4	113,3	110,7	108,3	89,6	93,6	90,3	82,0	90,2	97,4	79,4	85,8	87,6	85,3	78,9	82,3
Estonia	69,5	89,3	107,2	108,9	104,9	118,2	128,3	116,1	138,3	139,8	175,0	189,8	80,0	121,9	125,3	128,6	129,8	145,0
Litwa	69,5	80,2	118,0	125,4	117,9	144,5	76,6	69,9	69,6	62,4	71,3	78,1	78,0	85,9	84,5	84,5	83,4	102,0
Łotwa	75,6	88,2	122,5	127,3	123,9	151,6	128,3	131,8	143,6	110,8	137,5	146,8	91,5	102,0	108,3	111,4	109,7	134,2
Polska	88,7	117,7	139,8	144,5	139,2	140,9	94,1	103,9	99,2	87,5	109,9	110,1	82,4	108,7	98,3	92,6	90,0	104,5
Rumunia	114,6	168,1	203,5	215,5	211,4	239,3	131,4	109,0	125,7	124,7	119,8	116,7	91,8	133,6	161,5	148,6	125,6	156,0
Słowacja	98,1	97,5	101,7	104,3	103,2	102,5	93,3	93,3	90,9	84,4	88,9	94,3	83,2	81,6	84,9	85,1	74,3	76,9
Słowenia	96,4	99,2	112,5	117,9	119,3	125,5	113,2	122,7	112,9	113,7	125,5	147,6	91,3	94,4	99,7	100,6	93,4	103,9
Węgry	99,8	112,3	134,9	153,0	139,6	143,4	99,7	104,3	100,9	102,1	118,2	134,6	81,0	93,1	97,8	103,9	92,5	108,5
UE-27	102,5	107,6	115,1	123,8	120,8	127,2	101,4	101,7	100,6	101,0	114,0	124,4	86,1	96,7	97,7	101,1	92,8	104,6

^a obliczenia własne według wskaźników indeksów krajowych i poziomu produkcji poszczególnych państw UE-12

Źródło: *obliczenia własne na podstawie danych Eurostat.*

Aneks 9.9. Wskaźniki dynamiki detalicznych cen żywności (2000-2002 = 100)

Wyszczególnienie	Produkty zbożowe						Mięso i jego przetwory						Produkty mleczarskie					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2003	2004	2005	2006	2007	2008
UE-15	104,9	107,0	107,9	109,5	114,5	125,5	104,0	105,6	106,9	109,4	112,4	117,8	105,0	105,9	106,1	106,9	123,5	121,9
Austria	105,2	108,4	109,8	111,2	116,2	127,8	102,9	105,5	108,1	108,7	111,7	117,3	103,4	105,5	107,1	107,5	116,4	127,5
Belgia	105,3	109,2	112,4	115,9	122,6	135,3	105,2	108,2	110,2	111,8	114,8	118,6	103,7	103,8	103,8	105,0	110,2	125,1
Dania	105,9	107,2	109,4	111,2	117,8	131,9	100,6	101,2	101,8	102,6	103,9	107,7	105,6	102,7	101,0	103,1	108,7	121,5
Finlandia	104,5	105,7	105,4	106,2	107,4	116,7	99,9	98,7	99,0	100,1	102,2	109,7	107,5	109,9	110,2	111,4	111,3	130,2
Francja	105,5	107,5	107,6	108,2	109,2	115,8	104,7	107,1	108,6	110,9	113,2	118,2	105,2	105,6	104,2	104,2	104,6	114,8
Grecja	108,4	114,7	116,5	119,6	127,0	142,8	104,6	107,8	110,4	114,8	117,3	121,5	108,2	111,9	116,0	120,3	124,4	132,1
Hiszpania	108,2	113,1	116,6	120,6	127,5	139,1	107,4	110,3	113,8	119,2	124,6	129,3	107,4	110,4	112,6	115,1	121,8	135,9
Holandia	105,5	104,2	103,3	103,2	105,3	112,1	104,2	102,9	103,4	104,4	104,2	107,5	108,2	104,1	101,0	99,9	102,9	117,2
Irlandia	106,0	106,9	106,7	107,2	111,2	122,3	104,8	104,6	103,3	104,7	107,0	111,9	106,0	107,2	107,6	109,8	115,9	135,7
Niemcy	103,6	104,1	104,1	105,0	108,3	116,6	101,0	100,8	101,3	102,4	104,5	108,5	102,3	101,9	100,7	100,6	105,5	118,6
Portugalia	108,3	115,5	115,5	117,8	122,4	134,4	104,3	104,6	105,3	108,2	109,0	110,0	103,9	103,4	101,8	101,6	104,9	115,2
Szwecja	102,6	102,8	101,8	101,0	104,5	115,3	102,9	102,7	102,9	104,6	105,7	112,9	107,3	107,5	106,5	106,6	108,1	118,8
Wielka Brytania	102,0	103,9	105,2	107,2	111,8	124,7	101,8	103,4	104,2	106,1	108,2	119,7	103,9	106,2	109,1	110,6	118,1	136,0
Włochy	104,3	106,6	107,0	108,1	112,0	123,3	105,6	107,7	108,5	111,2	114,9	119,1	105,2	106,9	107,3	107,9	110,3	118,5
UE-12^a	108,5	119,6	120,1	122,9	137,4	158,9	96,5	103,3	108,7	107,9	112,0	120,0	104,0	110,8	113,6	115,5	124,5	140,3
Bulgaria	107,1	120,9	115,4	119,7	150,8	189,7	96,0	101,2	111,0	113,9	119,4	134,3	96,7	105,3	108,6	113,1	133,0	154,5
Cypr	110,1	118,6	120,8	125,0	132,9	150,6	110,0	121,4	127,5	136,8	141,1	146,2	114,3	120,5	124,7	131,1	137,5	143,5
Czechy	102,6	113,0	111,1	117,9	129,1	152,7	91,8	94,4	95,3	93,7	94,2	98,7	98,1	102,0	102,5	101,7	108,0	120,2
Estonia	103,3	106,8	108,4	113,8	131,7	159,6	100,4	98,9	101,9	104,9	110,8	123,4	100,2	108,3	111,1	113,1	127,4	156,9
Litwa	99,4	106,1	109,0	188,2	141,3	173,8	85,8	90,4	94,6	98,3	105,9	127,9	113,2	113,7	119,2	122,5	139,8	161,3
Łotwa	102,2	109,8	118,0	129,4	157,0	199,3	99,8	103,9	110,8	117,2	129,8	150,4	105,7	121,2	138,1	148,4	169,5	212,3
Malta	105,6	103,3	103,7	105,1	109,3	123,0	100,2	101,0	103,1	106,5	109,2	113,5	101,5	102,3	104,4	105,8	109,0	124,0
Polska	103,1	108,6	109,7	110,9	120,0	134,1	95,4	104,5	107,3	103,3	108,1	113,3	100,5	105,6	106,9	107,1	112,4	123,3
Rumunia	126,9	153,4	154,8	157,3	170,2	188,2	110,6	119,6	133,3	134,7	135,9	141,9	129,4	147,9	156,6	163,8	173,7	192,1
Słowacja	112,5	122,2	120,7	123,4	136,4	160,6	96,8	99,1	99,0	96,7	97,0	100,7	109,7	117,0	112,9	112,4	116,5	127,0
Słowenia	120,4	123,2	121,7	124,7	131,6	146,7	108,7	108,2	106,0	107,7	113,7	120,1	107,9	107,1	105,0	105,4	117,5	145,0
Węgry	106,3	120,4	116,8	122,3	147,7	172,8	92,0	99,2	103,3	109,5	118,0	128,7	105,8	107,5	105,6	112,4	126,8	146,6
UE-27	106,4	110,4	111,1	113,0	118,6	130,4	103,8	106,2	108,2	110,2	113,2	118,9	105,8	107,9	108,5	109,6	114,5	127,4

^a obliczenia własne według wskaźników indeksów krajowych i poziomu produkcji poszczególnych państw UE-12

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat.

Aneks 9.10. Eksport rolno-spożywczy^a Unii Europejskiej (w mln euro)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
UE-15	198 594	204 229	207 240	212 881	224 422	240 851	262 590	281 462
Austria	4 082	4 379	4 980	5 489	6 145	6 970	7 581	8 165
Belgia	18 855	19 208	19 387	20 258	21 444	22 653	24 787	26 975
Dania	11 824	11 710	11 307	11 497	11 974	12 857	13 077	13 811
Finlandia	881	906	877	875	873	1 032	1 168	1 217
Francja	34 776	36 261	36 999	36 886	37 475	39 963	43 041	46 519
Grecja	2 815	2 366	2 330	2 295	2 655	2 891	3 093	3 323
Hiszpania	17 866	18 449	19 466	19 407	20 019	21 092	22 785	23 703
Holandia	36 388	37 834	37 770	39 202	40 784	43 077	47 408	51 451
Irlandia	6 792	6 778	6 865	7 084	7 482	8 396	8 705	7 947
Luksemburg	.	664	685	643	721	727	.	794
Niemcy	27 871	28 280	29 312	30 981	34 880	38 458	43 679	48 482
Portugalia	1 786	1 971	1 999	2 062	2 388	2 686	3 177	3 542
Szwecja	2 432	2 639	2 799	3 133	3 557	4 041	4 301	4 753
Wielka Brytania	15 429	15 809	15 604	15 479	15 501	16 097	17 068	17 214
Włochy	16 162	16 975	16 854	17 586	18 518	19 911	21 977	23 566
UE-12	10 305	10 664	11 336	13 935	17 897	20 933	25 891	31 101
Bułgaria	536	719	665	807	964	1 002	1 136	1 845
Cypr	127	129	140	184	185	181	206	214
Czechy	1 374	1 379	1 443	1 848	2 512	2 668	3 325	4 048
Estonia	285	284	284	338	422	520	673	721
Litwa	551	546	668	835	1 187	1 521	2 057	2 452
Łotwa	194	242	223	289	491	611	826	1 101
Malta	71	114	92	107	114	130	157	126
Polska^b	3 378	3 475	4 010	5 242	7 028	8 467	9 942	11 428
Rumunia	446	441	461	510	600	783	1 044	2 023
Słowacja	484	514	557	771	1 126	1 359	1 514	1 705
Słowenia	371	390	386	355	492	694	870	1 030
Węgry	2 661	2 632	2 650	2 867	3 013	3 337	4 490	5 162
UE-27	208 900	214 892	218 575	226 816	242 319	261 784	288 482	312 563
w tym: do krajów trzecich	49 526	50 402	48 756	48 773	52 282	58 230	62 457	68 859
obroty wewnętrzne	159 372	164 490	169 820	178 044	190 037	203 444	225 993	244 794

^a suma wymiany z krajami trzecimi i obrotów wewnętrznych żywnością, żywymi zwierzętami, napojami, wyrobami tytoniowymi oraz olejami; ^b według danych IERiGŻ-PIB

Źródło: Eurostat – baza Comex oraz External and intra-European Union trade Statistical yearbook – Data 1958-2007; Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Stan i perspektywy, „Analizy Rynkowe”.

Aneks 9.11. Import rolno-spożywczy^a Unii Europejskiej (w mln euro)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
UE-15	206 580	210 700	214 635	223 345	234 951	251 260	275 828	293 900
Austria	4 710	4 921	5 196	5 672	6 038	6 612	7 483	8 167
Belgia	16 591	17 142	17 353	17 865	18 678	19 653	22 008	24 247
Dania	6 067	6 345	6 260	6 583	7 016	7 717	8 248	8 997
Finlandia	1 946	2 042	2 148	2 236	2 405	2 597	2 879	3 240
Francja	26 471	26 895	27 572	28 054	28 873	30 296	33 084	35 884
Grecja	4 138	4 217	4 422	4 694	4 795	5 265	5 898	6 186
Hiszpania	16 801	17 502	17 860	19 133	20 610	21 053	23 865	23 988
Holandia	23 929	23 929	24 485	25 170	25 556	27 201	30 641	34 988
Irlandia	3 803	3 910	3 852	3 949	4 455	4 896	5 497	5 382
Luksemburg	1 232	1 277	1 382	1 438	1 467	1 475	1 555	1 622
Niemcy	39 384	39 607	40 336	40 610	43 672	47 812	52 544	57 169
Portugalia	5 190	5 139	5 059	5 177	5 378	5 829	6 719	7 260
Szwecja	4 839	5 348	5 566	6 008	6 506	7 325	7 954	8 625
Wielka Brytania	29 866	30 509	30 312	32 320	34 282	36 466	38 627	38 714
Włochy	21 613	21 918	22 832	24 437	25 220	27 063	28 829	29 431
UE-12	11 692	11 969	12 320	15 444	18 616	21 842	27 372	32 546
Bułgaria	409	439	476	588	639	812	1 202	1 651
Cypr	429	435	434	527	576	639	759	899
Czechy	1 815	1 998	2 136	2 685	3 182	3 656	4 326	4 769
Estonia	420	448	491	574	662	748	999	1 073
Litwa	558	562	606	750	961	1 291	1 602	2 123
Łotwa	458	523	511	598	754	942	1 161	1 384
Malta	311	315	307	342	354	368	449	435
Polska^b	3 797	3 783	3 557	4 406	5 373	6 391	7 972	10 088
Rumunia	1 278	1 131	1 435	1 596	1 870	2 238	3 055	3 879
Słowacja	885	900	869	1 151	1 628	1 790	2 230	2 585
Słowenia	665	670	685	983	1 013	1 245	1 543	1 765
Węgry	1 113	1 231	1 329	1 827	2 150	2 425	2 858	3 399
UE-27	218 272	222 669	226 955	238 789	253 567	273 102	303 201	326 446
w tym: z krajów trzecich	63 527	63 334	62 339	63 470	67 172	72 034	80 732	88 307
obroty wewnętrzne	154 745	159 335	164 616	175 319	186 396	201 006	222 319	239 549

^a suma wymiany z krajami trzecimi i obrotów wewnętrznych żywnością, żywymi zwierzętami, napojami, wyrobami tytoniowymi oraz olejami; ^b według danych IERiGŻ-PIB

Źródło: Eurostat – baza Comex oraz External and intra-European Union trade Statistical yearbook – Data 1958-2007; Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Stan i perspektywy, „Analizy Rynkowe”.

Aneks 9.12. Saldo rolno-spożywcze^a Unii Europejskiej (w mln euro)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
UE-15	-7 986	-6 472	-7 395	-10 464	-10 529	-10 410	-13 238	-12 438
Austria	-628	-542	-216	-183	107	359	98	-3
Belgia	2 264	2 066	2 035	2 393	2 766	3 001	2 779	2 728
Dania	5 756	5 364	5 047	4 914	4 958	5 140	4 829	4 814
Finlandia	-1 065	-1 136	-1 271	-1 361	-1 532	-1 565	-1 711	-2 023
Francja	8 304	9 366	9 427	8 832	8 602	9 667	9 957	10 634
Grecja	-1 323	-1 851	-2 092	-2 399	-2 140	-2 374	-2 805	-2 863
Hiszpania	1 065	947	1 607	274	-590	39	-1 079	-285
Holandia	12 460	13 905	13 285	14 032	15 227	15 876	16 768	16 463
Irlandia	2 990	2 868	3 013	3 135	3 027	3 500	3 208	2 565
Luksemburg	.	-613	-697	-795	-746	-748	.	-828
Niemcy	-11 513	-11 327	-11 024	-9 629	-8 792	-9 354	-8 865	-8 687
Portugalia	-3 404	-3 168	-3 059	-3 115	-2 990	-3 143	-3 542	-3 718
Szwecja	-2 407	-2 709	-2 766	-2 875	-2 949	-3 284	-3 653	-3 871
Wielka Brytania	-14 437	-14 699	-14 708	-16 841	-18 780	-20 370	-21 559	-21 500
Włochy	-5 451	-4 943	-5 978	-6 850	-6 702	-7 152	-6 852	-5 865
UE-12	-1 387	-1 305	-985	-1 509	-719	-909	-1 481	-1 445
Bułgaria	127	279	189	220	325	190	-65	193
Cypr	-303	-306	-294	-343	-390	-458	-553	-685
Czechy	-441	-620	-693	-836	-670	-987	-1 000	-721
Estonia	-134	-164	-207	-236	-240	-228	-326	-351
Litwa	-6	-16	62	84	226	231	455	329
Łotwa	-265	-280	-288	-309	-264	-331	-334	-283
Malta	-240	-201	-215	-234	-240	-239	-292	-309
Polska^b	-419	-307	453	835	1 654	2 076	1 970	1 294
Rumunia	-832	-690	-974	-1 086	-1 271	-1 455	-2 011	-1 856
Słowacja	-402	-386	-312	-380	-502	-430	-716	-881
Słowenia	-294	-280	-299	-628	-521	-551	-673	-735
Węgry	1 547	1 400	1 321	1 041	864	911	1 632	1 763
UE-27	-9 373	-7 777	-8 380	-11 973	-11 248	-11 319	-14 719	-13 883
w tym: z krajami trzecimi	-14 001	-12 932	-13 583	-14 697	-14 890	-13 804	-18 275	-19 448

^a suma wymiany z krajami trzecimi i obrotów wewnętrznych żywnością, żywymi zwierzętami, napojami, wyrobami tytoniowymi oraz olejami; ^b według danych IERiGŻ-PIB

Źródło: Eurostat – baza Comex oraz External and intra-European Union trade Statistical yearbook – Data 1958-2007; Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Stan i perspektywy, „Analizy Rynkowe”.

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Nakład: 500 egz.

Druk i oprawa: EXPOL Włocławek